

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

เสภา

ความหมายคำว่า "เสภา"

เสภา นั้น เป็นกาพย์กลอนที่ใช้ขับกันฟัง มีทำนองขับคาง ๆ กัน ภาษาเนื้อความมีทำนอง โกรธ ทำนองเยาะ ทำนองออกคออ น ทำนองขับยอมจะให้เสียงและจังหวะรับกับเนื้อเรื่อง และบทบาทของตัวละคร อย่างไรก็ตามการอ่านเสภาให้เป็นเสียงขับนั้นทำให้เกิดรสทางหู และเสียงของคำก็เด่นชัด¹ แต่คำว่าเสภานี้มีรากคำมาจากภาษาใด เหตุใดจึงเรียกลักษณะการขับลำนำว่าเสภา นักปราชญ์ทั้งหลายยังไม่สามารถค้นพบที่มาอันเป็นที่ยุติได้ว่าถูกต้อง ที่พบในปัจจุบันนี้นักปราชญ์ได้สันนิษฐานที่มาของคำว่าเสภาไว้หลายอย่างด้วยกัน

อักษรวิธานศัพท์ ของหมอบเรคเลย์ให้ความหมายคำว่าเสภาไว้ว่า

"เสภา, เป็นเพลงขับว่าควยเรื่องขุนช้างขุนแผนแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงศรีอยุธยา
นั้น"²

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่าเสภาว่า

"เสภา น. การขับลำเป็นเรื่องราว คบยจังหวะและดนตรีอย่างหนึ่ง"³

¹ นายตำรา ณ เมืองใต้, ภาษาและวรรณคดี (พระนคร : บำรุงสาส์น, ม.ป.ป.), หน้า 112.

² แคนนิช แบริคเลย์, อักษรวิธานศัพท์ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514), หน้า 691.

³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม พิมพ์ครั้งที่ 11. (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2513), หน้า 924.

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบข่าวว่า เสภา ว่า อาจจะมา
จากเพลงปี่พาทย์ชอว่า เพลงเสภานอก เสภากลาง และเพลงเสภาใน ไว้ในตำนานเสภาว่า

... คำที่เรียกว่า "เสภา" คำนี้มูลศัพท์จะเป็นภาษาไทย และแปลว่าอะไร
ก็ยังไม่ใคร่ความ คำ "เสภา" นี้ นอกจากที่เรียกการขับร้องเรื่องขุนช้าง-
ขุนแผนอย่างที่เราเข้าใจกัน มีที่ใช้อย่างอื่นแต่เป็นชื่อเพลงปี่พาทย์ เรียกว่า
"เสภานอก เพลง 1 เสภาใน เพลง 1 เสภากลาง เพลง 1 ขานใน
สันนิษฐานว่า "เสภา" จะเป็นชื่อลำนำที่เอามาใช้เป็นทำนองขับร้องขุนช้าง-
ขุนแผน แต่ผู้ชำนาญคนตรีกล่าวยืนยันว่าลำนำที่ขับเสภา ไม่ใคร่ใกล้กับเพลงเสภา
เลย คอยเหตุนี้จึงเป็นอันยังแปลไม่ออกว่า ว่าคำที่ว่า "เสภา" นี้จะแปลความว่า
อะไร ¹

ในข้อสันนิษฐานนี้ สมเด็จพระยานวิธานวัคคิวงศ์ ไททรงมีความเห็นว่า

ข้อคนที่สงสัยว่า ร้อย "เสภา" จะได้จากเจ้าสำเนาเพลงปี่พาทย์มาใช้
เป็นทำนองขับ ขอนี้เกลียดระหม่อมของประทานยืนยันว่าไม่ใช่เป็นแน่แท้ ไม่ใช่
แต่ว่าเพราะลำนำไม่เหมือนกันเท่านั้น ไม่เห็นทางจะเป็นไปได้อย่างไร เพราะ
เคยได้ยินไปถึงเห็นทางห่างไกลกันออกไป เป็นต้นว่าแต่ก่อนนั้น พวกร้อง พู่อ
ปี่พาทย์ และพวกเครื่องสาย ต่างคนต่างเล่น ไม่ใคร่เล่นปนกัน คือปี่พาทย์ไม่ใคร่ทำ
รับร้อง เครื่องสายไม่ใคร่ผสมกับปี่พาทย์อย่างทุกวันนี้ เพลงร้องของพวกคณะร้อง
มีคางหาก เป็นของเขาคึกคักโดยอิสระ เพลงเกา ๆ ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ที่
ปี่พาทย์ไม่มีใครทำรับ เช่น ชมตุลาค ชาคราวญ โลมอก เป็นต้น ยังมีอื่น ๆ อีก
มาก ส่วนเพลงปี่พาทย์นั้น พวกปี่พาทย์เขาคึกคักของเขาโดยอิสระเหมือนกัน เพลง
ที่ยังไม่มีใครร้องก็มีอยู่มากเหมือนกัน เช่น สำสุการ, ตรี, วิ, เป็นต้น และ
อื่น ๆ อีกอเนก....ถ้าจะคิดไปแล้วน่าจะสงสัยว่า เพลงเสภาของปี่พาทย์จะใคร่ชอมา
จากขับเสภาเสียอีก ก็มีคนขับเสภาแต่แรกชอส่งเพลงนั้น ปี่พาทย์ที่จะรับก็ดูเย็น
ตามไปชออะไรก็ไม่รู้ เสียญกันสำหรับรับเสภา ก็เลยเรียกเพลงเสภา เคียงนี้ไม่
มีใครส่งแล้ว คนปี่พาทย์ชั้นผู้ใหญ่จึงจะทำไม ²

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบข่าวว่า "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่อง
ขุนช้างขุนแผน หน้า 1.
² สมเด็จพระยานวิธานวัคคิวงศ์, วิจารณ์เรื่องตำนานเสภา, หน้า 4-7.

คำว่าเสภา¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้ทรงสันนิษฐานว่า น่าจะเอามา
จากชื่อคำขวัญบางตอนนั่นเอง ว่า

... เช่นชื่อ "สุกัวา" ก็เพราะร้องขึ้นต้นว่าสุกัวา คำนี้ก็แปลไม่ออก
เหมือนกัน ชื่อคอกสรวยก็ได้ออกมาจากบทแบบที่ว่า "มาพบคอกสรวยสุวรรณมาลัย"
ชื่อเพลงเก่า ๆ ก็มีก็มาจากบทเพลงที่ร้องนั่นเอง เช่น เพลงพราหมณ์เกบหัวแหวน
ก็มาจากบทร้องสุวรรณหงส์ว่า "เจ้าพราหมณ์พิณพิศหัวแหวน งานประคับกับแผน
ภญา" เป็นต้น คำว่า "เสภา" บางทีจะมีในตอนคำไหว้ครูที่ผู้เขียนประกอบกับ
อะไรให้เป็นถ้อยความไพเราะอย่างหนึ่ง แต่ความหมายก็เป็นแต่เทียบเคียงเท่านั้น
จะเอาเป็นหลักแน่ไม่ได้ ทกลงเป็นขับเสภา ทำไมจึงเรียกดังนี้เป็นอันไม่รู้
มีคณพยูยามแปลสุกัวาว่า สักวา ก็มี ว่า สุกัวาที่ก็มี ไม่ไถลงเนื้อเห็นควยทองน
กจะเล่นแปลกันอย่างนั้น เสภาจะแปลบางว่า โสภา ว่า ค่างาม, คำที่ กัสนิท
กานั้นเสียอีก ¹

คำว่า "เสภา" ยังมีผู้สันนิษฐานคำศัพท์ออกไปอีกหลายอย่าง เช่น สันนิษฐานว่า
มาจากภาษาสันสกฤตว่า "เสวา" แปลว่า การบูชาพระเป็นเจ้าพร้อมควยไทรทวาร" หรือ
สันนิษฐานว่า มาจากภาษาทมิฬว่า เศรว ไหว หรือ หริเศรว ไหว แปลว่า การบูชาพระเป็นเจ้าหรือ
เทวดาโดยขับลำนำสรรเสริญให้เข้ากับเครื่องคีตสี่สีโทนเป็นจังหวะ บางทีก็มีการรำพอมวง-
สรวงควย บางสันนิษฐานว่ามาจากคำว่า "เสวกากู" ซึ่งหมายถึงการสวดบูชาเปลี่ยนทำนอง
เป็นเสียงแข็งบ้างอ่อนบ้าง โกรธบ้าง ²

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุวัคคิงส์, วิจารณ์เรื่องตำนานเสภา,
หน้า 7-8.

² อุทัย สินธุสาร, สารานุกรมไทย 23 (กรุงเทพฯ นคร : โรงพิมพ์
บำรุงนุกุลกิจ, 2522), หน้า 4440 - 4441.

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้วินิจฉัยคำว่าเสภา โดยการวินิจฉัยตามคำที่ปรากฏ
ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ของไทยที่มีคำว่าเสภาปรากฏอยู่ ให้ความหมายคำว่า "เสภา"
ว่า "ที่คุมขังนักโทษ" หรือแปลเอาความสรุปว่า "การขับดำเนินาของคุกคุก" โดยใ้ยกพระราช
กำหนดเกล้า ขอ 25 (กฎหมายตราสามดวง) ที่มีข้อความปรากฏคำว่า "เสภา" อยู่ว่า

ขุนศรีกรุงยศ , เสภาคลังใน ขุนคงยศเสภาคลังนอก ขุนพิบุรณ์ภูวาเสภา
วังไชย ไทการวรา เจ้าพระยาและพระยา พระ หลวง เมือง เจาราชนิภูด
ขุนหมื่น มหาดเล็ก ชาวที่ พึ่งขุนนาย และนายตำรวจ นายรองภูคาญ เสมียน
และไพร่ เป็นโทษ มีรับสั่งให้ส่งไปจำไวเสภา เรียกเอาศาลคเป็นเงิน 3¹/₂
ให้แก่ขุนศรีกรุงยศ¹ ไ้แก่เสมียน ชาวเสภากัน เป็นเงิน 1¹/₂ ไ้แก่
นายนักฎารฎตรวจจักษารวุ้ตรกันเป็นเงิน 1¹/₂ แล เสภาคลังราชการ คลังวัง
ไชย ไ้ศาลคใหม่อนันต์แกอน . . .
. . . . . แคนี่ไปเมืองหนา ถ้าแลชาทุลลุดอง ๆ หุ้ดีพระบาทและไพร่
ผู้ใด เป็นโทษกระบวนและโทษปลนสะคม แลญคุมจำโทษนี้ไปไ้ และโทษขอ
ประบัตร์ราชฎร แลมีรับสั่งให้ตำรวจในนอกและกรมวังทหารใน แลกรมสนม
ชายชวา แลกรมพระนครบวล ให้เขียนตามและฎีตาม ในุ้จำ 5 ประการ
แลจำ 3 ประการ อยาให้เรียกศาลค ในุ้จำให้ครบใหม่ันคง ถ้าแลส่งไป
เสภาคลังใน คลังราชการวังไร้นั้น อยาให้เอาศาลคแต่ปร ักการหนึ่งประการ
ไ้ไ้ไ้" จากพระราชกำหนดนี้แลวกจะเห็นไ้ควา เสภา แปลว่า
ที่คุมขังนักโทษ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้วินิจฉัยว่า เหตุที่ที่คุมขังนักโทษไปอยู่ตามคลังต่าง ๆ
ก็เพราะ คลังนั้นก่อสร้างแข็งแรง ต้องสร้างเป็นตึก ประตูลึก หนาต่างตอกติดถูกกรงเหล็ก
แน่นหนากันมิให้คนเข้าไปปลั้กราชทรัพย์ได้ และกันมิให้คนในคลังออกข้างนอกค าลังจึงกลายเป็น
เป็นคุกไปไ้ คลังหรือคุคนั้นก็เรียกชั้ . . .

¹ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, "บทความหน้า 5," สยามรัฐ (29 กันยายน

ที่เสภากลายเป็นชื่อ "การขับลำเป็นเรื่องราวด้วยจังหวะและดนตรีอย่างหนึ่ง" นั้น ก็เห็นจะเป็นเพราะคนคุ้นเคยกับเสภาผู้ฟังขึ้นก่อน¹ เรื่องที่ขับลำนั้น อาจเป็นเรื่องต่าง ๆ แต่ที่คุ้นเคยนิยมขับลำนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ กล่าวว่าเป็นเรื่องขุนช้างขุนแผน เพราะเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษาค้นคว้า ไชยทัณฑ์และการกระทำ อาชญากรรมเกือบตลอดทั้งเรื่อง

ขุนไกรพ่อของขุนแผน
 ทองโง่ประหารชีวิตและถูกวิบราชบาท
 นายจันทร์ปลุกบานขุนศรีวิชัย
 อธิบายเรื่องปลงใจละเอียดมาก
 ขุนแผนไปอยู่กับโจรสวโจรสว
 โจรสวนางบัวคลี่เป็นเมีย
 ขุนแผนชานางบัวคลี่
 ขุนแผนท่องเที่ยวเป็นกบฏ
 ขุนแผนศึกษาค้นคว้า
 พระทนายนำศึกษาค้นคว้า
 พระไวยกับขุนช้างคำนำพิสูจนความผิด
 ขุนช้างทองโง่ศึกษาค้นคว้า
 ประหารชีวิตนางวันทอง
 สร้อยฟ้าศรีมาลา ดุยไฟพิสูจนความผิด
 ประหารชีวิตเถรชวาค
 จะเห็นได้ว่า เรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องของอาชญากรรมทั้งเรื่อง
 พอจะเรียกได้ว่า เป็น "ทัณฑ์วรรณคดี" ที่เดียว ถ้าไม่ออกมาจากคุณแล้ว
 จะออกมาจากไหน²

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

นอกจากการวินิจฉัยในคำคำที่มีในเอกสารทางประวัติศาสตร์ และวินิจฉัยตามเนื้อเรื่องที่ปรากฏในวรรณคดีขุนช้างขุนแผน บทความเรื่องนี่ยังยกอ้างอิงวินิจฉัยเกี่ยวกับบทกลอนไหว้ครูเสภา ที่กล่าวถึงชื่อครูเสภาไว้หลายคน ที่เกาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยาและใหม่สมัยรัตนโกสินทร์อันเกี่ยวข้องกับคุณและคุณุมนักโทษไว้ว่า

กลอนไหว้ครูเสภา นั้น ชันตนว่า
 ที่นี้จะไหว้ครูศาสนา
 เป็นนายประจักษ์คุณทุกแห่งหลา
 ไหว้ครูมีชฎาประทักคดลงมา
 ครูเพงเงงวาขวงสุพรรณ
 จะไหว้ศาครู เหลลขอมเสสา
 พันรักษาราคตรีชัยัน ¹

ครูเกาแกสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ว่า คือครูสนและครูเหล
 " - ครูสนซึ่งเป็นนายประจักษ์นั้นไม่ใช่คนสมัยรัตนโกสินทร์และครูเหลซึ่งเป็นพันรักษาราคตรีนั้นก็ไม่ใช่เช่นเดียวกัน ในทำเนียบนาพลเรือน และในกฎหมายตราสามดวงนั้นมีบอกไว้ชื่อว่า พันพิทักษ์เทวาและพันรักษาราคตรีเป็นราชมนตรีมวัง มีตำแหน่งเป็นคุณุมนักโทษในคุกหรือในเสภา" ²

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

สำหรับตำแหน่งพันพิทักษ์ทิวา พันรักษาราศรีตามที่ปรากฏในบทความของ
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช และปรากฏในคำไหว้ครูเสภาเก่านั้น มีปรากฏในทำเนียบพระ
ไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ซึ่งเป็นกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาตราขึ้นในสมัยพระบรมไตร-
โลกนาถ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช กล่าวว่

ในแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ มีกฎหมายศักดิ์คินา ข้าราชการฝ่ายพลเรือน
ทหารและข้าราชการหัวเมือง กฎหมายอาญาหลวงเพิ่มเติม กฎหมายลักษณะ
กบดศึกและกฏมนเฑียรบาล ¹

พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนอยู่ในกฎหมายศักดิ์คินา ข้าราชการฝ่ายพลเรือน
ทหาร และข้าราชการพลเรือน มีข้อความตอนหนึ่งว่า

ขุนเทพจุฬา ปลัดกรม นา 600, หมั้น โภชนสมบัติ พนักงานจ่ายเข้า
นา 400, พันพิทักษ์ทิวา พันรักษาราศรี ราชนัน นา 200, ตำรวจจวังไซ
ชาย 6 ขวาว 12 คน นาคคนละ 100, ²

ตำแหน่ง ราชนัน หรือ ราชนัด พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมาย
ว่า

"ราชนัด น. เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ทำโทษคน (ปะ, ส. - ม.ล.)³

¹ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, "กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา" ใน ประชุมเก็บ
ตกเล่ม 1, (พระนคร : สำนักพิมพ์บำรุงศาสน์, 2512), หน้า 78.

² องค์การคาคูรสุสภา, กฎหมายตราสามดวงเล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 1. (พระนคร :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้า 241.

³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทย หน้า 771.

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ กล่าวว่ ครูสน นายประจันต์ ไม่มีหลักฐานใด ๆ ยืนยันได้ว่า เป็นนายประจุกหรือไม แต่ครูเหลือซึ่งมีตำแหน่งเป็นพันธุรักษาราศรีนั้น เป็นผู้คุมักโทษแน่นอน และเป็นครูเสภาแคว่ครั้งสมัยอยุธยาควย ตามหลักฐานดังกล่าวข้างต้นนั้น

ตามลักษณะความของคำว่า "เสภาในข้อวินิจฉัยของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ปรากฏในบทความนั้น เสภา แปลความว่า ที่คุมขังักโทษ เมื่อมาเป็นการขับลำที่หมายถึงว่า เสภาคือการขับลำชนิดหนึ่งของชาวเสภา หรือบุคคลผู้อยู่ในเสภา หมายถึงเอาทั้งผู้คุมักโทษ และักโทษที่ติดอยู่ในคุกได้คิดขับลำเล่นแก้รำคาญ แยกดูในลักษณะการร้อง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่คงเป็นการร้องที่ไม่มีแบบมาก่อน แล้ววิวัฒนาการมาเป็นแบบแผนในภายหลัง มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือ วิธีการขับเสภาั้น ไม่มีจังหวะที่แน่นอนตายตัว ซึ่งต่างจากการขับร้องเพลงไทยของไทยชนิดอื่น ๆ การขับยัดเอาความและคำที่ขับตลอดถึงอารมณ์เป็นใหญ่ ส่วนกรับอันเป็นเครื่องดนตรีคู่กับการขับเสภาั้น อาจวิวัฒนาการมาจากการเคาะจังหวะ กอกแกกจากการเคาะพน, ฝา, ขอบหน้าต่าง (ของเสภา) หรือกอนหิน 2 กอนกระทบกัน หรือไม้ 2 อันกระทบกัน แล้วคิดคนทำไม้กรับขึ้น เพื่อให้เสียงการเคาะจังหวะดังกล่าวมีความไพเราะขึ้น และนำติดตัวไปควยได้โดยง่าย ซึ่งระยะเวลาของการวิวัฒนาการการขับลำและเคาะจังหวะนั้นคงจะมีระยะเวลานานพอควร

คำว่า เสภา หมายความว่าดังกล่าวนี้ ว่คำว่า "เสภา" ควรรจะมาจากคำดั้งเดิมว่าอย่างไร จะว่มาจากคำว่า เสว, เสวกาก, เสรว หรือทริเสรว ก็ไม่ตรงกับ ความหมายในแนวความคิดนี้

ผู้วิจัยได้พบคำที่ใกล้เคียงกับคำว่าเสภาในความหมายว่า เสภาคั้งใน เสภาคั้งนอก เป็นต้น คือคำว่า "เสภา" พจนานุกรมสันสกฤต, ไทย, อังกฤษ อภิธาน ให้ ความหมายคำว่า "เสภา" ไว้ว่า

"สภา น. เว็อน, มณเฑียร, บริษัท, สมาคม,"¹

คำว่า สภา แปลว่า เว็อน หรือแปลว่า โรงกักไ้ หมายถึงเป็นที่ ชุมนุม, ประชุม
รวม, ของคนสำหรับกระทำกิจหรือเป็นที่รวมของสิ่งของหลาย ๆ สิ่ง หลาย ๆ คน ใน
พระธรรมบทในพุทธศาสนา ในส่วนที่ว่าคหิการประชุม, ชุมนุม, จะใช้คำว่า วมสภา
แปลว่า โรงธรรม เชนว่า

"อตุ ภิกขุ วมสภายํ กถํ สมนุชาเปสํ" อารุโส พุทธา จ นาม อจฺฉริยา,
วมปทกฺขยาณิ นิสฺสาย จุกฺกณฺธิโต นามายสฺมา นนฺโท สตุถารวา เทวจฺฉรวา อามิสฺส
กควา วินิตฺติ."²

ในบทใดที่กล่าวคหิการประชุมของคนหมู่มาก บาลีจะใช้คำว่า วมสภา (โรง
อันเป็นที่กล่าวและเป็นที่แสดงซึ่งธรรม) เสมอ คำว่า สภา จึงมีความหมายหลายนัยดังกล่าว
คั้งนั้น คำว่า เสภา อาจกลายมาจากคำว่า สภา ไ้ เปรียบเทียบคั้งนี้

สภาคั้งนอก	-	เสภาคั้งนอก
สภาคั้งใน	-	เสภาคั้งใน
สภาวังไชย	-	เสภาวังไชย

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, สันสกฤต ไทย อังกฤษ อภิธาน
(พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 147.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, "นทฺตฺเถรวตฺต" ใน
วมปทฺกฺขยาณิ ภาคที่ 1 ยมกวรรคาวรรณนา (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,
2518), หน้า 113.

แปลว่า เรือนคลังนอก, เรือนคลังใน, เรือนคลังวังไชย ซึ่งน่าจะมีค่าความที่เขากันได้ เพราะคลังนั้นควรจะมีลักษณะเป็นโรงเรือนที่เก็บของอันเป็นราชทรัพย์ และใช้เป็นที่พักอาศัยในบางส่วน กันลม, แดด, ฝน, แยกบุคคลและสิ่งของได้เป็นอย่างดี อนึ่ง เสภา นั้น น่าจะเป็นที่คุมขังเฉพาะนักโทษที่เป็นข้าราชการเท่านั้น ไม่หมายถึงนักโทษทั่วไป จากคำในพระราชกำหนดที่ว่า "เจ้าพระยา, พระยา, พระ, หลวง, เมือง, เจ้าราชินิกุล, ขุน, หมื่น, มหาคเล็ก, ขาวที่, พันทนาย, และนายตำรวจ นายรองภูคาช, เสมียนและไพร่"¹ ซึ่งสังเกตได้ว่าเป็นราชินิกุล และข้าราชการทั้งสิ้น ที่ทำงานใกล้ชิดพระยุคลบาท มีโทษที่คุมขังนักโทษทั่วไปที่กระทำผิดอาญาบานเมืองปล้นฆ่า เป็นต้น

อนึ่ง เมื่อข้าราชการเหล่านั้นคิดเสภาซึ่งคงมิได้ถูกจองจำข้อคา เช่นนักโทษร้ายแรงทั่วไป ย่อมจะมีโอกาสคิดวิธีขบลาแปลก ๆ ขึ้นมาได้ เพราะข้าราชการเหล่านั้นน่าที่จะมีความรู้ในค่านการขบร้องเพลงไทยได้ไม่มากนักน้อย ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญที่จะคิดประยุกตวิธีการร้อง มาเป็นวิธีการขบลาเล่าเรื่องนิยายนิทานต่าง ๆ ได้โดยไม่ยากนัก

ผู้วิจัยได้รับทราบจากครูแจ่ง คล้ายสีทอง ครูเสภาและนักขบร้องในกองการสังคีต กรมศิลปากรปัจจุบัน กล่าวว่า การเอื้อนเอ่ยในการขบเสภานั้นมีพื้นฐานเหมือนกับการเอื้อนเอ่ยในการร้องเพลงไทย ผู้ขบร้องเพลงไทยเป็นแล้วจะฝึกขบเสภาให้ได้ก็ทำได้โดยไม่ยากนัก

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, "บทความหน้า 5," สยามรัฐ.

ส่วนคำว่า "เสภา" จะกลายเสียงกลายคำมาเป็นคำว่า เสภา นั้น เป็นไปได้ในลักษณะนิรุกติศาสตร์ว่าด้วยการกลายเสียงกลายคำ ง่ายกว่า คำว่า เสรว ไหว เสรว ไหว หรือ เสวกากูมาก เพราะกลายเสียงพยางค์คนจาก อะ เป็น เอ เท่านั้น ส่วนการเขียนก็เติมสระเอ เขาข้างหน้าเท่านั้น ซึ่งเป็นไปได้ในยุคที่ยังไม่มีพจนานุกรมเป็นหลักในการเขียน

ส่วนการที่ใส่คำว่า "เสภา" แทนคำว่า "เรื่อน" ซึ่งเป็นคำไทยนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เป็นการใส่คำราชาศัพท์อย่างหนึ่ง สำหรับสิ่งของที่เป็นราชทรัพย์และราชพัสดุ ให้แลดูแตกต่างไปจาก "เรื่อน" ธรรมดาของชาวบ้านทั่วไป หรือเป็นเรื่อนชนิดพิเศษที่ใช่เป็นที่คุ้มขังไปในตัวด้วย นอกเหนือจากเก็บพระราชทรัพย์

การที่คำว่า "เสภา" จะกลายมาเป็นชื่อการขับลำนำนั้น คงมีวิวัฒนาการมาคล้ายกับชื่อเพลงไทย เช่นชื่อเพลงสัทิวา, ดอกสร้อย, พรหมณเฑศวรเหวน เป็นต้น ตามแนวพระคำริของสมเด็จพระนารายณ์รัตนาวุฒิกวีส ที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น เช่น กลายมาจากคำพูดของคนทั่วไป เมื่อจะไปฟังคนขับลำนำแต่แรก ๆ ว่า

"ไปฟังพวกเสภาเขาขับลำเลานิทาน"

ต่อมาก็พูดแต่เพียงสั้น ๆ ว่า

"ไปฟังเสภา เขาขับลำเลานิทาน"

"ไปฟังเสภา"

เช่นเดียวกับที่คนทั่วไปพูดว่า

"ไปฟังลำตัด"

ก็น่าจะกลายมาจากประโยคที่ว่า

"ไปฟังลำตัดเขาว่ากัน"

อันกลายมาจากประโยคที่ว่า

"ไปฟังพวกลำตัดเขาว่าลำตัดกัน"

เพราะคำว่า ลำคำค เป็นคำกริยา จะลำเองไม่ได้แต่ในภาษาพูดเสียงยอมกร่อนไปได้ นี่เป็นตัวอย่างสั้น ๆ เกี่ยวกับแนวคิด การกลายคำและความหมายของคำว่า "เสภา" และการสันนิษฐานตามแนวนี้ การขับเสภาก็มีใช้การลอกเลียน หรือวิวัฒนาการหรือเอาแบบอย่างมาจากการขับลำใด ๆ ของวัฒนธรรมของชาติอื่นใด หากแต่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเรา ได้คิดขึ้นมาเอง เจริญมาเอง อันเป็นลักษณะเฉพาะของไทยเราประการหนึ่งนั่นเอง

กลอนเสภา

กลอนสุภาพของไทยนั้น แยกออกได้เป็น 2 ชนิดคือ "กลอนขับร้อง" หรือ "กลอนคำร้อง"¹ และกลอนเพลง

กลอนขับร้อง มีกลอน สักวา, เสภา, คอกสร้อย, กลอนบทละคร, และเพลงไทย ส่วนกลอนเพลง มีกลอนเพลงยาว, นิราศ, หนังสือกลอน, กล, และกลอนหก²

กลอนเสภาจัดอยู่ในประเภทกลอนขับร้อง ซึ่งกลอนประเภทนี้พระยาอุปกิตศิลปสาร กล่าวไว้ว่า ผู้แต่งทองธานีขับร้องอยู่ควยจึงจะแต่งได้ดี ในครั้งโบราณการแต่งกลอนคำร้อง ท่านถือเอาบทกลอนเป็นใหญ่กว่าทำนองขับ โดยจะแต่งกลอนขึ้นก่อนแล้วหาทำนองเพลง

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2511), หน้า 366.

² กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, หลักภาษาไทยประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), หน้า 251.

ขั้วร้องไห้เหมาะกับกลอนนั้น ๆ¹ นายคำรา ณ เมืองไต่ กล่าวว่า "เรื่องเสภาอันเป็นแบบ
กลอนแบบหนึ่ง เป็นจำพวกกลอนขั้วอันเป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์และเป็นที่พออกพอใจของ
คนทั่วไป" ²

ลักษณะของกลอนเสภา นั้น มีลักษณะบังคับการประพันธ์เช่นเดียวกับกลอน 8 คือ
ขึ้นต้นกลอนด้วยวรรคสัมผัสหรือวรรคที่ 1 แปลกกันที่คำขึ้นต้น คือมีขึ้นต้นวรรคด้วยคำว่า
"ครานั้น . . ." ต่อกับคำอื่น ๆ เป็นระเบียบประจำ ส่วนคำลงท้ายมีไต่จำกัด โดยจนแบบ
กลอนธรรมดาทั่วไป และเพราะเป็นกลอนขั้วสำหรับฟังเรื่องราวจึงไม่มีกำหนดจำนวนคำร้อง
ว่าบทหนึ่ง ๆ จะมีจำนวนเท่าใด เพียงแต่ให้จบในบทคู่ตามบังคับของกลอนทั่วไปเท่านั้น ³

เกี่ยวกับจำนวนคำในกลอนเสภา มีลักษณะคล้ายกับกลอนบทละคร คือเป็นกลอนที่มี
ลักษณะผสมเหมือนกัน กลอนบทละครเป็นกลอนที่มีลักษณะผสมกันระหว่างกลอน 6 กลอน 7
กลอน 8 และกลอน 9 ซึ่งการผสมกลอนดังกล่าวของกลอนบทละคร เพื่อให้ได้กับทำนองเพลง
ที่จะใช้กับเนื้อร้องบทนั้น และให้เข้ากับจังหวะด้วย คำในบทละครจึงไม่เท่ากัน คืออยู่ใน
ระหว่าง 6 ถึง 9 คำ ส่วนกลอนเสภาเป็นกลอนขั้วเล่าเรื่องอย่างเล่านิทาน ในการขั้ว
นอกจากจะมุ่งเอาการขั้วให้ได้รับความไพเราะแล้ว ต้องมุ่งให้ข้อความนั้น ๆ เป็นที่ชัดเจนแก่ผู้
ฟังด้วย ดังนั้นกลอนเสภาจึงเป็นกลอนผสมของกลอน 6 กลอน 7 กลอน 8 กลอน 9 คือใช้คำ

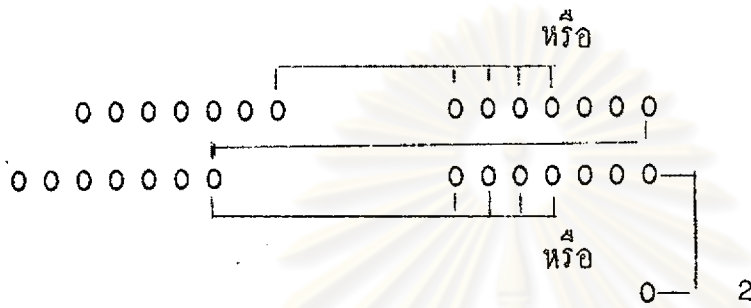
¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย, หน้า 336.

² นายคำรา ณ เมืองไต่, ภาษาและวรรณคดี, หน้า 104.

³ พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย, หน้า 366.

ระหว่าง 7 ถึง 10 คำ คำในแต่ละวรรคจึงไม่เท่ากัน ยาวบ้างสั้นบ้าง อันไม่ถือว่าเป็นผิด
แบบแผนแต่ประการใด ¹

แผนผังแสดงคำและสัมผัสของกลอนเสภามีดังนี้คือ

ลักษณะสัมผัสของกลอนเสภาคือ คำสุดท้ายของวรรคหน้าสัมผัสกับคำที่ 1, 2, 3, 4,
หรือ 5 คำใดคำหนึ่งของวรรคหลัง ส่วนสัมผัสระหว่างวรรคหรือระหว่างบทเหมือนกลอน
สุภาพทั่วไป กลอนเสภาไม่มีบังคับห้ามเสียงสูงต่ำแต่อย่างใด ซึ่งหากพิจารณาดูแล้วจะเห็นว่า
กลอนเสภาก็คือกลอนบทละครนั่นเอง ต่างกันที่กลอนเสภาไม่นิยมใช้คำนำเหมือนกลอนบทละคร³

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กำชัย ทองหล่อ, หลักภาษาไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รวมสาส์น,
2515), หน้า 581.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

ตัวอย่างบทเสภา

"ครานั้นขุนแผนแสนสนิท
 ชีชะควรหรือมิตรคิดนอกใจ
 เมียภูเขากู้อยู่ทั้งบาน
 อี้แก่มั่นนันทัก
 สัมคบคิดกันจะเอาเมีย
 ใหรายคางคางทุกอย่างไป
 บังอาจนอยหรือมารวิธ
 ไมทกแทนมันไคมิไซชาย
 นีหากว่าวันทองไม่เข้าหอ
 ฎาหญิงอนักจะเสียประเพณี
 แหมหญิงอันหมนแสนกัทำเนา
 นีมาชิงเจ้าพินันนวลตา
 ายพวกไพร่นังโยอยู่พรังพร้อม
 ชักดาบแกวงกวักค่ายชัใจ

แค้นคิดเลือดตาจะหลังไหล
 เป็นโรเป็นกันในวันนี้
 ใจหัวลานเสนกันใหม่มี
 จะจับจิกหัวตีให้หน้าใจ
 วาลาวแทงทิ้งเสียไม่มาได้
 คักรากโพธิ์ไทรเป็นลางร้าย
 ปลุกเรื่อนคลอมตอเสนงายาย
 เจานายไม่เลี้ยงกัตามที
 รอยู่ถึงเจ็ดราตรีนี้
 เจ้าก็สิ้นสูคอุชยา
 จะชิงรักหักเอาพี่ไม่ว่า
 เหมอนมันแขวะควักควาเอาดวงใจ
 ลุกไปลอมมามานไว้อายาได้
 จะไล่พันเสียให้สิ้นทั้งสุพรรณ^๑

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กรมศิลปากร, บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า 274 - 275.

มูลเหตุการขับเสภา

การขับเสภาที่มีมูลเหตุเกิดมาจากสิ่งไรนั้น ไม่มีหลักฐานใด ๆ ปรากฏแน่นอน แต่ท่านผู้รู้กสันนิษฐาน เอาชวดยเหตุและผลประกอบด้วยความรู้ความชำนาญของแต่ละท่านมาประกอบกัน รวมทั้งประสบการณ์ของแต่ละท่านชวดย มูลเหตุของการขับเสภาจึงน่าจะเชื่อถือได้ว่าเป็นมาตามข้อสันนิษฐานของบรรดานักปราชญ์เหล่านั้น

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานมูลเหตุการขับเสภาไว้ในตำนานเสภาว่า "มูลเหตุคงเนื่องมาแต่เล่นนิทานโศกพิสัย อันเป็นประเพณีมีมาแต่ครั้งบรรพตีย์เดียว"¹ การเล่นนิทานนั้นมีมานานและได้รับความนิยมฟังกันมานาน มีหลักฐานอ้างอิงถึงการเล่นนิทานปรากฏในหนังสือคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาชื่อ สารัตถสมุจจัย ซึ่งสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าววว่า

แม้ในคัมภีร์สารัตถสมุจจัย ซึ่งแต่งมากกว่า 700 ปี ยังกล่าวในท่อนอธิบายเหตุแห่งมงคลสูตร ในครั้งพุทธกาลนั้น ตามเมืองในมณฑลประเทศก็มีคนไปรับจ้างเล่นนิทานโศกพิสัยในที่ประชุมชน เช่น ที่ศาลาผู้คนเค็นทาง เป็นคน เกิดแก่คนทั้งหลายโศกพิสัยนั้น จึงใจทยเป็นปัญหาที่ขึ้นวาอะไรเป็นมงคล เป็นปัญหาแพร่หลายไปจนถึงเทวคาไปหุลถามพระพุทธองค์ จึงใคร่ทรงแสดงมงคลสูตร²

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (2).

² เรื่องเดียวกัน.

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในระเบียบการเล่นตำนาน
เสภาว่า ในประเทศไทยเราแต่โบราณมานั้นก็มีและนิยมการเล่นการฟังนิทานกัน เช่น เคียว
กัน ถือกันว่าเป็นมหรสพชนิดหนึ่งในสมัยก่อน การเล่านิทานมักจะมีในงานมงคล เช่น
โกนจุก ขึ้นบ้านใหม่ หลังจากที่พระภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพก็จะหานักเลา
นิทานอาชีพมาเล่าให้แขกหรือที่มาชวยงานได้ฟังกัน ซึ่งก็เป็นเวลาว่างคืนถ้าเป็นบ้านขุนนาง
ข้าราชการมีทรัพย์สมบัติเกียรติยศมากก็อาจหาคนเล่านิทานไปเล่าแข่งขันกัน เล่าได้กันสอง
สามคนคล้าย ๆ กับการเล่นเพลง เป็นที่สนุกสนาน ส่วนถ้าจะมีละครฉลองงานอีกนั้นก็จะมี
คืนรุ่งขึ้นหลังทำพิธีโกนจุกแล้ว ธรรมเนียมนี้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ¹ "ยังมีลงมาจนถึงชั้น
กรุงรัตนโกสินทร์"²

ในลักษณะเช่นนี้ การเล่านิทานจึงเป็นอาชีพของคนอีกอาชีพหนึ่ง นักเล่านิทานอาชีพ
นั้น นอกเหนือจากจะไปเล่านิทานตามงานแล้ว บางคนว่างจากงานก็จะไปรับจ้างเล่าตาม
สถานที่ที่ชุมนุมคนกัน เช่น ตามศาลาที่พักคนเดินทางไกล ในการรับจ้างนั้น ราคาและเรื่อง
ที่เล่าแล้วแต่ละคนจะตกลงกันเองระหว่างคนเล่าและผู้จ้าง เช่น ให้ทรัพย์สินน้อยผู้เล่าก็อาจเล่าไป
รุ่งเรื่องแล้วหยุดเล่า ผู้เล่าอยากฟังต่อก็ต้องหยอดเงินลงไปใหม่³ ซึ่งลักษณะการหยอดเงิน

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ระเบียบการเล่นตำนานเสภา (พระนคร:
โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2501), หน้า 21.

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน บทเสภาเรื่อง
ขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (2).

³ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ระเบียบการเล่นตำนานเสภา, หน้า 21-22.

การให้เงินเป็นระยะ ๆ เช่นนี้ ยังปรากฏเป็นธรรมเนียมอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้ในประเพณี
 เกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ และประเพณีการทำขวัญนาคของไทยเรา เมื่อถึงตอนสำคัญ ๆ
 เช่น ตอนนางนัตรีสลบไปเพราะความโศกเศร้าที่พลัดพรากจากลูก พระนักรเทศน์ก็จะร้องหา
 คายาคาหมอรักษาจากภูมาพึ่งเทศน์ออกอ้อยอยู่เช่นนั้น จนเมื่อมีผู้มีจิตศรัทธาติดศกเทศน์เพิ่ม
 เต็มจนพอใจแล้ว ท่านจึงจะดำเนินเรื่องต่อไป หรือในเวลาทำขวัญนาคถึงตอนสำคัญเช่น
 แม่เจ็บทองจะคลอกบุตรทองหาหมอตำแย หมอทำขวัญก็จะวางลอนคนเรียกร่องเงินค้ำหมอ
 ตำแย, คาก่านล คากรุหมอตำแย เป็นต้นจากเงาภาพหากยังไม่นำมาให้ก็จะหยุดพักเสียไม่
 ร้องต่อ หรือว่าช้า ๆ ซาก ๆ หรือเจ็บทองอยู่อย่างนั้น จนเงาภาพนำเงินมาให้หรือผู้พึ่งชอบ
 ใจรีบนำเงินมาให้เพื่อจะฟังต่อไปโดยเร็วแล้ว หมอทำขวัญก็จะเริ่มดำเนินเรื่องต่อไป ใน
 ลักษณะนี้สมเด็จพระบรมพระยานริศ ๖ ทรงกล่าววว่า "ตั้งแต่เทศน์มหาชาติลงไปถึงสวดเรื่องชาตก
 เสภาละครอะไร ๆ เหล่านี้มูลมาแต่เล่านิทานด้วยกันทั้งสิ้น" ¹

สมเด็จพระบรมพระยาลอรวงราชานุภาพ ทรงเล่าไว้ใน "ระเบียบการเล่นตำนาน
 เสภา" ว่า นอกจากนักเล่านิทานอาชีพจะไปเล่านิทานตามงานหรือตามชุมชนต่าง ๆ แล้ว
 บางครั้งคนก็จ้างนักเล่านิทานเหล่านั้นไปเล่านิทานตามบ้านเป็นมหรสพภายในครอบครัวใน
 สมัยนั้น ซึ่งในการเล่านิทานผู้เล่าจะต้องมีมุขต่าง ๆ เช่น ตลก, ขบขัน, ให้เข้าที่มิฉะนั้นจะ
 ไม่ไคคางงเล่า

การเล่านิทานนั้น มีธรรมเนียมว่าจะต้องเล่าเมื่ออาทิตย์ตกดินไปแล้ว เหตุที่ต้อง
 เล่าตอนกลางคืนเช่นนี้เพราะเกรงกลัวว่าเทวดาจะโกรธ มนต์รี ตราโมท กล่าวไว้ว่า

¹ สมเด็จพระบรมพระยานริศราวุธวงศ์, วิจารณ์เรื่องตำนานเสภา, หน้า 9.

เคยมีคนบอกอย่างหนึ่งที่อยู่แถวๆ กันอยู่เสมอๆ ว่า ถ้าเล่นนิทานในเวลา กลางวัน เทวดาแซง เห็นจะเป็นเพราะเทวดาก็ชอบฟังนิทานเหมือนกับมนุษย์ เรา เพราะกล่าวกันว่าในเวลากลางวันพวกเทวดาก็จรรู้ที่จะออกไปเฝ้า พระอิศวรหรือพระนพเป็นเจ้าองดูใจของคนที่เสีย ความมนุษย์เล่นนิทานในเวลา กลางวัน เทวดาก็ไม่มีโอกาสไต่ฟัง เขาจึงสาบแช่ง และมนุษย์เราโดยเฉพาะ ชาวไทย จึงมีประเพณีเล่นนิทานฟังกันแต่ในเวลากลางคืน¹

สมเด็จพระยาจักรพรรดิราชานุภาพ ทรงกล่าววาทะธรรมเนียมนอย่างหนึ่งของ การเล่นนิทานที่สำคัญคือ จะต้องไหว้ครูเสียก่อนที่จะเล่าและเมื่อไหว้ครูนั้นจะต้องบอกกล่าวให้ เทวดารู้เสียก่อนว่าจะเล่นนิทาน หากไม่ไหว้ครูและบอกเทวดาเสียก่อนถือกันว่าจะทำให้เกิด เป็นเสนียดจัญไรหรือเกิดความพิวาสกแก่ชีวิตและทรัพย์สินของผู้เล่านั้น และในการไหว้ครู บอณาจารย์นั้น ผู้เล่นนิทานจะว่าพึมพำแต่เพียงในลำคอก็ไค้ ไม่จำเป็นต้องว่ากั๊ง ๆ ใค้คน ทั่วไปไค้ยิน

อนึ่ง ในการเล่นนิทานแต่โบราณของไทยนั้น ในช่วงระยะเวลาการเล่น ผู้ฟังสงสัยใน เนื้อเรื่อง ชื่อคนในเรื่อง หรือพฤติกรรมของบุคคลในเรื่อง ผู้ฟังก็อาจถามสอดคทะลูกกลางปล้อง ไค้เลขที่ไค้ยว เพื่อให้เข้าใจเรื่องไค้แจ่มชัด ในช่วงเวลาที่คนเล่าหยุดไค้ไค้มน้ำ สุ่มพური กินหมาก คนฟังก็จะพูดคุยวิพากษ์วิจารณ์บทบาทและพฤติกรรมของบุคคลในเรื่องกันอยางสนุกสนาน แล้วจึงฟังนิทานต่อไปอีก²

¹ มนตรี ตราโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 27.

² สมเด็จพระยาจักรพรรดิราชานุภาพ, ระเบียบการ เล่นตำนานเสภา, หน้า 28,

นิทานทรงเครื่อง

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบข่าวว่า ทรงกลาวว่า การเล่นนิทานแย่งออกได้ เป็น 2 คือ นิทานสุภาพและนิทานทรงเครื่อง นิทานสุภาพคือนิทานที่เล่าไปเรื่อย เช่นการ เล่าเรื่องราวต่าง ๆ โดยทั่วไป ส่วนนิทานทรงเครื่อง คือนิทานที่เล่าอย่างสุภาพนั่นเอง แต่ ตอนใดเป็นตอนเศร้าโศกโศกครวญก็จะเอากลอนมาขับลำทำให้อ่อนหวานขึ้น กลาวกันว่าสตรี ชอบฟังนิทานแบบนี้ วิธีการเล่นนิทานทรงเครื่องนั้น ผู้เล่าจะไหว้ครูควยกลอนขับลำควยเสียง ที่ไพเราะก่อนแล้วก็นิทานสุภาพ เมื่อถึงตอนเศร้าโศกโศกโศกให้อารมณ์สะเทือนใจก็จะขับเป็น กลอน¹

การเล่นนิทานทรงเครื่องนี้ ต่อมาวิวัฒนาการมาเป็นส่งลำให้พี่พาทย์รับอีกควย สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบข่าวว่า ทรงกลาวไว้ว่า

เสภาเดิมเป็นเล่นนิทานนั้น ยังมีเล่นนิทานส่งมีพาทย์อยู่เป็นไพเราะ ท่องเรื่อง ก็เป็นเรื่องอะไรที่ขัน ๆ ลงท้ายก็ผูกเป็นกลอนสี่กรองลำส่งเช่น "หมูลา มันเอาของเจ้าไป พี่ถือหอกไล่ทัพแตกทัพแสน ๆ" แล้วมีพาทย์กับ แด่เดิม เห็นจะไม่ใคร่รับพี่พาทย์ คุ้งรองเล่นเฉย ๆ อย่างเดียวกับที่ทรงพระคำไว้ว่า เสภาเดิมคงเป็นกลอนแต่ที่สำคัญเป็นทรง ๆ ฉะนั้น²

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบข่าวว่า, ระเบียบการเล่นตำนานเสภา,

หน้า 48 - 49.

² สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบข่าวว่า, วิจารณ์เรื่องตำนานเสภา, หน้า 8.

มูลเหตุที่การเล่านิทานธรรมดาเป็นข้อเสภาเล่านิทานนั้น ท่านผู้สันนิษฐานว่า คงสืบเนื่องมาแต่คนฟังบอกการเล่านิทานแบบสุภาพ ซึ่งนานเข้าก็จืดจาง คนนิยมแบบนิทานทรงเครื่องมากขึ้น คนเล่านิทานที่มีความสามารถจึงคนเรื่องนิทานออกมาเป็นเล่าแบบกลอนสัปดาห์ปฏิบัติของตนเอง มนต์รี ทรวิไมท์ สันนิษฐานว่า

นิทานหรือเรื่องราวที่นำมาแต่งกลอนคนใช้ขับเป็นเสภาในชั้นแรก คงจะใช้แต่เรื่องที่เป็นการเทอดเกียรติเทพเจ้าหรือสรรเสริญคุณงามความดีของพระ - มุหากษัตริย์หรือเชิดชูเกียรติคุณของวีรบุรุษ เช่น เรื่องมหาภารตะหรือรามายณะ ส่วนเรื่องอันเป็นเบ็ดเตล็ดกลายโวยไใหญ่เป็นนิยายสำหรับเล่ากันเช่นเดิม มีข้อควรสังเกตก็คือ เสภาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากพิธีอันเป็นมงคลดังกล่าวแล้ว แม้จะโศกเศร้าเป็นเครื่องมหรสพอย่างหนึ่งก็ตาม ก็ยังมีประเพณีขับเสภากันแต่ในงานอันเป็นสวัสดิมงคล เช่น งานโกนจุก งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น งานจำพวกเปตพลี หูมีเสภาไม และการขับเสภาที่นิยมกันแต่ในเวลากลางคืนเท่านั้น เพราะคงจะถือเป็นประเพณีเดียวกันกับการเล่านิทาน¹

ในเวลาต่อมาจึงเริ่มนิยมนำเอานิทานมาขับเป็นทำนองมากเรื่องเข้าไปในลักษณะกลอนคนสำหรับผู้มีปฏิภาณในทางกาพย์กลอน ส่วนผู้ที่ขาดความสามารถทางคนก็แต่งบทกลอนแล้วท่องเอาไปหาคนฟัง ภายหลังก็นำทไปทางอันเป็นทำนองเสียทีเดียว เป็นการเปลี่ยนแปลงจากกลอนคนมาเป็นหนังสือกลอน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พงศาวดารว่า

ศูนย์วิทยุวิทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ มนต์รี ทรวิไมท์, การละเล่นของไทย, หน้า 27 - 28.

แล้วคนพวกลอนเจียวชาญหนักเขาก็เลยอุบเป็นอุกอนเสียทั้งเรื่อง เช่น เพลงคอกสรอย และสัควา ที่สุดจนละครแตกจนกัน ในรายังคนอยู่จนทุกวันนี้ ที่เขาสูหนึ่งสี่นั้นเพราะคนเขาลูกคนไม่ไหว แต่มีความทะเยอทะยานอยากอยู่ที่โต๊ะใน ทางนั้นมา จึงนอนคึกจากลอนที่ถูกโคลงเป็นหนังสือแถวกลบของอีกหนึ่ง ไปว่า ปากเปลือยอูเขาเพื่อให้ทุนคนที่คนแข็ง จึงเกิดหนังสือขึ้น ครั้นมีหนังสือขึ้น คนที่ไม่ใช่คนรจคนขับโคอาญ ที่มีปัญญาหาเห็นว่ามันโหมเกมเทกเลยชวยแกไข ทรายแดงใหม่ใหม่ คุณจะชวยจะวากคือใจของไปขับร้อง จึงเกิดจางวานกันแดงขึ้น ภายหลังรูกันหัวแล้ววูที่ร้องขับกันเป็นเครื่องแหง ก็เลยละดูความปกปักใจ เอา หนังสือไปอ่านกันเองคือ ๆ จึงเกิดเป็นสองอย่างขึ้น คือวาคอนอย่างหนึ่ง อาน หนังสืออย่างหนึ่ง แล้วแต่ความสามารถของคน¹

ในปัจจุบันนี้มีบทเสภาที่เป็นหนังสืออยู่ที่หาที่ผู้วิจัยค้นพบมี 13 เรื่องซึ่งเป็นลักษณะ นิทานเสีย 10 เรื่อง เป็นพงศาวดาร 1 เรื่อง เป็นเรื่องอิงประวัติศาสตร์ 2 เรื่อง แต่ เรื่องที่นิยมนำมาขับกันมากที่สุดคือเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งนิยมนำมาขับกันตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายตราบจนทุกวันนี้

จึงสรุปได้ว่า การขับเสภาอันนี้มีมูลเหตุมาจากการเล่านิทานของไทย ซึ่งแต่เดิมนั้น ก็เล่ากันไปเรื่อย ๆ ต่อมาสอดแทรกบทที่ให้ความสะเทือนอารมณ์ เช่น ตอนโศกเศร้าเป็นคน ให้เป็นกลอนขับเป็นลำนำ ต่อมาลักษณะนิทานแทรกบทลำนำนั้นคนนิยมฟังมากขึ้น การเล่านิทาน จึงได้คัดแปลงมาเป็นการเล่าคนเป็นกลอนทั้งเรื่อง และเปลี่ยนแปลงมาเป็นจกลงเป็นหนังสือ คามลำคัม จนปรากฏเป็นบทเสภาเช่นที่ไซ้ขับกันในปัจจุบันนี้

¹ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร, วิจารณ์เรื่องตำนานเสภา, หน้า 8-9.

วิจารณ์การของเสภา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเห็นว่า การขับเสภามีมูลเหตุมาจากการเล่านิทาน แต่การเริ่มมีเสภาในเมืองไทยเรานั้นจะมีมานานเพียงใดยังขาดหลักฐานบ่งชัดแน่นอน มีหลักฐานว่ามีการขับเสภาในครั้งกรุงศรีอยุธยาอยู่ในหนังสือกฎมณเฑียรบาล ซึ่งตราในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีถ้อยคำที่เป็นหลักฐานปรากฏอยู่ในหน้าแรกว่า

กฎมณเฑียรบาล 720 วันเสภาเดือนห้าขึ้นหาคำ ขวค นักษัตรศก สุ่มเค็จ-
พระรามาธิบดีบรมไตรโลกนาถทรงหมายกฎมณเฑียรบาลวิสุทธิสุริยวงษ์ของคพุทราช-
กูรบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงศัพทราชธรรมถาวรราชประเวณีที่บรม-
กษัตริราช พระบาททรงภูมิพลเสกสกลสีมาประชาราษฎร์บรมนารถพิตุ
เสด็จกิติในรัตนสิงหาศมัญชรสิงห.....มหาดไทยลูกขุนทหารพลเรือนชายชวา
เผ่าพระบาทในพื้น จึงตั้งพระราชอาญาอัยการทหารพลเรือนชายหญิง สมณะ
พราหมณาจารย์แลวานิชนิตรนรประชาราษฎร์ทั้งหลาย... 1

ในกฎมณเฑียรบาลเล่ม 2 ตอนว่าด้วยพระราชพิธีต่าง ๆ ใน 12 เดือน มีพระราชพิธีเบ็ญจศกเป็นต้น ตอนว่าด้วยพระราชกิจจานุกิจของพระเจ้าแผ่นดิน กล่าววว่า

พระราชพิธี รุ่งแล้วนาลิกา 1 เสด็จพระที่นั่งมณฑลเบิกวงษ์สนามเผ่า
2 นาฬิกาเสวยน้ำยาและยาสูบ ..... 1 คำแล้ว ทูม 1 เบิกนอกพิพาทษา
การศึก 2 ทูม พิพาทษากรเมือง 3 ทูม พิพาทษานอกดีโบราณ 4 ทูม
เรียกพระกระยาเสวย 5 ทูม เบิกโหรราชบัณฑิตสนธนาธรรม 6 ทูม เบิกเสภา
คนตรี 7 ทูม เบิกนียาย 8 ทูม 9 ทูม เชาพระบันทมมหาประณตคนมานเสด็จ
ราชานุกิจจานาเทวี. 2

1 หอสมุดแห่งชาติ, กฎมณเฑียรบาลเล่ม 1 ว่าด้วยการตั้งพระราชอาญาอัยการต่าง ๆ
จ.๗. 720, สมุดไทยคำอักษรไทยเสนกินชอชวา : ไม่ปรากฏเลขหน้า.

2 หอสมุดแห่งชาติ, กฎมณเฑียรบาล เล่ม 2.

หลักฐานการมีเสภาปรากฏในกฎมณเฑียรบาลดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นข้อยืนยันว่า การขับเสปามีมาตั้งแต่สมัยพระบรมไตรโลกนาถหรือก่อนนั้นแต่ไม่พบหลักฐานยืนยัน

จากมูลเหตุการขับเสปาว่ามาจากการเล่นนิทานโดยแทรกคำกลอนลงในตอนที่ สำคัญจนถึงการเล่าเป็นคำกลอนตลอดทั้งเรื่อง เสภาระยะแรกจึงเป็นเสภาคน เรื่องที่ใช้ ขับเสปาก็เป็นนิทานนิยายต่าง ๆ ต่อมาเมื่อสมัยอยุธยาตอนปลาย ไม่กอนแผนดินสมเด็จพระ นารายณ์มหาราชาเกิดเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนที่กลายมาจากเรื่องจริง ซึ่งเกิดขึ้นในสมัย สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2¹ เกิดความนิยมขับเสปารื่องนี้กันมากและเล่นเรื่องนี้แต่เพียง เรื่องเดียวในยุคนี้ เล่นแต่เฉพาะในตอนกลางคืนในงานมงคล เช่น โขนจุก ชัษยานใหม่ ถือกันว่าเป็นมหรสพสมโภชอย่างหนึ่ง วิธีการเล่นการขับคงมีแต่เพียงนักเสภาเป็นผู้ขับ และ ควบคุมอีก 2 คู่ ขยับประกอบการขับ ไม่มีเครื่องดนตรีอื่นใด² บทเสภาในสมัยนี้ไม่เป็น ตอน ๆ ไม่ติดต่อกัน³

สมัยกรุงธนบุรี

สมัยนี้เป็นระยะศึกสงคราม เรื่องราวเกี่ยวกับศิลปะและมหรสพหยุดชะงักไปชั่ว ระยะเวลาหนึ่งคายเป็นช่วงที่บ้านเมืองระส่ำระสายหาความสงบสุขไม่ได้ ประชาชนกองหลบหนีภัย จากสงครามแทบตลอดรัชกาล การละครดนตรี ขับร้องจึงซบเซาไป เสภาในยุคนี้อาจจะมี เล่นมีขับอยู่บางภายในวงแหวน ๆ เช่นในวังหรือในหมู่ชาวบ้าน แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการเล่น การขับในสมัยนี้

¹ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงพระราชทานภาพ, "ตำนานเสภา" ใน ขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (10) - (11).

² อุทัย สีนรุสสาร, "เสภา", สารานุกรมไทย 23 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บำรุงนุกุลกิจ, 2522), หน้า 4441.

³ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงพระราชทานภาพ, "ตำนานเสภา" ใน ขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (16).

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ 1

ในรัชกาลนี้ แมาบเมืองจะยังไม่สงบราบคาบ แต่ก็มีเวลาว่างเว้นสงคราม วัฒนธรรมค่านิยมต่าง ๆ ใ้รับการฟื้นฟูขึ้นมาอีก มีกวีเกิดขึ้นใหม่ และกวีเก่าแก่ครั้งกรุงศรีอยุธยาที่ยังมีชีวิตอยู่ในคานเสภานั้น มีครูเสภาเก่าแก่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเหลืออยู่คือ ครูสน นายประตู่ และครูเหลหรือพันรักษาตราศรี ดังที่ปรากฏในคำไหว้ครูของเก่านั้น¹

การเล่นการขับเสภาในคานเสภาในและภายนอกพระราชวัง บทขับนั้นมีที่ตกทอดมาแต่กรุงศรีอยุธยาเหลืออยู่บางตอน เพราะสูญหายไปมากอันเนื่องด้วยการขับเสภาในไม่นิยมทางบทขับมักท่องจำกันไปขับและหวังแทนบทขับมาก ไม่อยากให้แพร่หลายและบทขับที่แต่งขึ้นโดยกวีในยุคนั้น เช่น รัชกาลที่ 2 และกวีท่านอื่น ๆ อีกหลายท่าน² ทำให้มีบทขับเพิ่มขึ้น แต่เป็นบทที่ยังไม่แพร่หลายคงมีอยู่แต่ในวัง การขับเสภาสมัยนี้คงขับแบบครั้งกรุงศรีอยุธยา คือ มีผู้ขับขับพร้อมกับการขับกรับไปถวาย การขับก็คงเป็น 2 แนวคือ ขับเสภาคนและขับเสภาที่มีบทขับ

รัชกาลที่ 2

สมัยนี้เป็นยุคทองของการละคร คนตรีและนักกวี ค้ายเป็นระยะสงบจากศึกสงคราม พระมหากษัตริย์ทรงฝึกฝนในศิลปะต่าง ๆ และบำรุงเลี้ยงศิลปินและนักกวี มีกวีเกิดขึ้นในสมัยนี้มากและมีวรรณคดีเกิดขึ้นมากมาย รัชกาลที่ 2 ทรงโปรดเสภามาก เป็นเหตุ

¹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, "บทความ หน้า 5" , สยามรัฐ (29 กันยายน 2513) : 5

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาจักรีสุพรรณบัฏ, "ตำนานเสภา" ใน ขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (16)

ให้ศิลปินด้านนี้เจริญถึงขีดสุด เป็นยุคทองของเสภาทั้งในค่านการเล่นการขับ และบทเสภา

ในค่านบทเสภา นั้น พระองค์ได้ให้กวีหลายคนแต่งบทเสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผนขึ้นใหม่ ๆ หลายตอน พระองค์เองก็ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยบางคน ในการแต่ง ทรงให้กวีนำบทที่แต่งแล้วนำขึ้นถวาย กวีที่แต่งจึงต้องแต่งอย่างประณีตบรรจง ทั้งระมัดระวัง ในเรื่องของธรรมเนียมประเพณี สถานที่ในเรื่องใหญ่ถูกต้องตามความเป็นจริง กวีแต่ละท่าน จะรับไปแต่งเป็นตอน ๆ ประมาณแต่ละตอนพอขับได้คืนหนึ่งหรือ 2 เล่มสมุคไทย พระองค์ ทรงให้กวีนำบทขับถวายให้ฟังเวลาทรงเครื่องใหญ่ (ทักษณ) จึงเกิดเป็นธรรมเนียมในราชสำนักคือการขับเสภาเวลาทรงเครื่องใหญ่ของพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มา บทเสภา ที่แต่งขึ้นนี้ เป็นบทเสภาหลวงใช้ขับกันอยู่แต่ในพระราชวัง ส่วนนักเสภาภายนอกพระราชวังนั้น ยังคงขับเสภาสำนวนทั่ว ๆ ไป และขับเสภาสดหรือเสภาคนอยู่ ¹

วิธีการขับเสภาในสมัยนี้เปลี่ยนไปจากเดิม คือขับเสภาแล้วร้องส่งให้ มีพาทย์รับ ซึ่งเรียกกันว่าเสภาทรงเครื่อง รัชกาลที่ 2 ทรงมีพระราชดำริเห็นว่า คนขับเสภา นั้นแม่จะขับกัน 2 คน โดยเปลี่ยนกันขับแล้ว คนขับก็ยังเห็นคเห็นอยพักไม่เพียงพอ จึงทรงให้ จัดมีพาทย์เข้าเป็นอุปกรณ์การขับเสภา นอกเหนือไปจากการขับกับรับแต่เพียงอย่างเดียวอย่าง เดิม เมื่อนักขับเสภาขับไประยะหนึ่งก็ร้องส่งให้พาทย์รับ ตอนที่เป้นตอนดำเนินเรื่องก็ขับ ตอนแสดงอารมณ์หรือชมสรรมาชาติก็ร้อง มีพาทย์นั้นคงทำเพลงเช่นเดียวกับการแสดงละคร คือ มีการโหมโรง การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ บรรเลงเพลงโศก เช่น ซ่าปี โอบี บรรเลง เพลงกราวนอกกราวในในเวลารับหรือเชิดเหมือนเล่นละคร มีหลักฐานปรากฏในบทไหว้ครูว่า

¹ ประจักษ์ ประภาพิตยากร, ประเพณีและไสยเวทในขุนช้างขุนแผน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2519), หน้า 6.

² มนตรี ตรีภม, "การละเล่นของไทย," หน้า 29-30.

เดิมเมื่อครั้งจอมรินทร์แค้นลับ เสภาซบยงหาผีฟ้าหทัยไม่
ครันมาถึงพระองค์ผู้ทรงชัย ก็เกิดมีขึ้นในอยุธยา ¹

และบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดหลายงาม สุนทรภู่ได้กล่าวถึง
การซบเสภาส่งผีฟ้าหทัยควย เพลงกราวรำและการบรรเลงการเซ็คไว้ในบทเสภาคณมวช
พลายงามว่า

ส่วนพระยามานนท์คนตลก	ว่าทยกหยกหยามชาคนอาชาว
คาบของอยู่ภูวามหาชาลา	แล้วส่งกราวเซ็คเพลงโหม่งโหม่งไป ²

ผีฟ้าหทัยประกอบเสภาในครั้งนั้น คงใช้ผีฟ้าหทัยเครื่องเล็กหรือเครื่อง 5 มี
ระนาดเอก ของวงใหญ่ ปี่ กลอง และไซสองหน้าเป็นเครื่องหนึ่งแทนตะโพน " เพลงที่ร้องส่ง
ในสมัยนั้นเป็นเพลง 2 ชั้นและชั้นเคียงทั้งคืน" ³

รัชกาลที่ 3

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงโปรดในเรื่องการฟ้อนรำ
ซบร้อง แต่ไม่ทรงขัดขวางห้ามปราม ศิลปะการฟ้อนรำซบร้องก็ออกจากภายในพระราชฐาน
โดยที่ข้าราชการบริพารชั้นผู้ใหญ่ได้มีการเล่นการฟ้อนการซบแพร่หลายออกไปโดยมีคณะละครและ
คนตรีคือมโหรีผีฟ้าหทัย สมัยนี้เสกานับเป็นส่วนหนึ่งของผีฟ้าหทัยเพราะเป็นคนบทส่งลำ การเล่น
เสภาจึงแพร่หลายตามไปด้วย ⁴

¹ มนตรี ตรีโมท, "การละเล่นของไทย," หน้า 29 - 30.

² กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า 531.

³ มนตรี ตรีโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 40.

⁴ สมเด็จพระยาค่างราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน เสภาขุนช้างขุนแผน
เล่ม 1, หน้า (30).

ครูเสภาสมัยนี้ ส่วนหนึ่งเป็นครูเสภาที่แต่งสมัยรัชกาลที่ 1 ส่วนหนึ่งซึ่งเป็นส่วนมากเป็นครูเสภาที่แต่งรัชกาลที่ 2 และอีกส่วนหนึ่งที่มีชื่อเสียงในรัชกาลนี้เช่น ครูแจ่มเป็นคน

บทเสภาสมัยนี้ส่วนมากเป็นบทเสภาที่แต่งในรัชกาลที่ 2 แต่ส่วนหนึ่งนั้นได้แต่งขึ้นสมัยหลายตอนแต่ไม่ทราบผู้แต่งแน่นอน ตอนที่แต่งส่วนหนึ่งแต่งขึ้นแทนบทเดิมที่มีอยู่แล้ว ส่วนหนึ่งแต่งขึ้นในส่วนที่ยังไม่ได้แต่งไว้ เสภาส่วนนี้หลงมาสมบูรณ์ในรัชกาลนี้สันนิษฐานว่าบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมาสมบูรณ์ในรัชกาลนี้และมีผู้รวบรวมไว้สมัยนี้ราว 38 เล่มสมุดไทย จบตอนนางสร้อยฟ้ากลับเมืองเชียงใหม่¹

ในด้านการร้องส่งและรับเสภา นั้น มีการเปลี่ยนแปลงคือ คนฟังนิยมฟังเพลงร้องส่งและการรับร้องมากกว่าการขับเสภา เป็นลักษณะนิยมที่จะฟังดนตรีปี่พาทย์มากกว่าการขับเสภา สังเกตได้จากได้มีการสร้างเครื่องดนตรีปี่พาทย์เพิ่มขึ้นกว่าสมัยก่อน² ในปลายรัชกาลนี้เกิดความนิยมขยายเพลงจาก 2 ชั้นเป็น 3 ชั้นกันมากขึ้น เพลงรับเสภาหรือเพลงบรรเลงประกอบ เช่น เพลงโหมโรงเสภา เป็นต้น จึงนิยมแต่งขึ้นเป็น 3 ชั้นไปคาว³

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระศรีสวางควัฒน วรขัตติยราชนารี, "ตำนานเสภา" ใน เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (30).

² อูทิศ นาคสวัสดิ์, "ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย," วารสารวัฒนธรรมไทย 6 (สิงหาคม 2508) : 22.

³ มนต์รี ทรายโหม, "อธิบายเพลงเยื้องวิมาน 3 ชั้น," วารสารศิลปากร 2 (กรกฎาคม 2506) : 48.

ในตอนต้นของรัชกาลนี้การร้องเพลงและบรรเลงดนตรีประกอบเสภา เปลี่ยนไปเป็นร้องเพลง 2 ชั้นตามแบบทกลอนจะอ่านวยให้ ไม่ใช่เพลงตามลักษณะเพลงของการแสดงละคร เช่น เพลงโอ เพลงซา และไม่มีการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เช่นครั้งรัชกาลที่ 2¹ และในยุคนี้การขับเสภาค่อย ๆ ลดน้อยลง²

รัชกาลที่ 4

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเสภา โคตรงสนับสนุน กวีให้แต่งบทเสภาเพิ่มเติมขึ้นอีก บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีเพิ่มเติมขึ้นในรัชกาลนี้อีก 2 ตอน คือตอนจระเข้เถรขวาด และตอนพลายเพชรพลายบัว รวมอีก 4 เล่มสนุกไทย รวมทั้งสิ้น 42 เล่มสนุกไทย สังเกตส่วนบทกลอนเสภาที่แต่งสมัยนี้ว่านิยมสัมผัสในเอาอย่างสุนทรภู่ แต่ที่ไม่แน่นอน่าเหมือนรุ่นก่อน บทเสภาส่วนหลวงนี้ยังไม่แพร่หลายในรัชกาลนี้คงมีกันแต่ผู้บรรดาศักดิ์ชั้นสูงเท่านั้น³ ในสมัยนี้มีบทเสภาใหม่เข้ามา 2 เรื่องคือ เสภาพระราชพงศาวดาร และเสภาเรียงเมืองหรือศรีอยุธยา เสภาเรื่องพระราชพงศาวดารทรงให้ประมุขนักกวีร่วมกันแต่งเพื่อให้ชมเวลาทรงเครื่องใหญ่ เสภาเรียงเมืองนั้นไม่ทราบตัวผู้แต่ง

การขับการเล่นเสภาสมัยนี้เปลี่ยนแปลงไป ในการขับนักเสภาขับเป็น 2 ส่วนวนคือ เสภาหลวงและส่วนวนพนมมาน เพราะเสภาหลวงยังไม่แพร่หลาย คนส่วนมากจึงขับกันได้แต่ส่วนวนพนมมาน นักเสภาที่มีชื่อเสียงในการขับสมัยนี้ปรากฏชื่อหลายคน คือ ครูแจ้ง ครูสิง ครูหลวงพิษณุเสนี (ทองอยู่) ครูอิเฐ และครูเมือง⁴

¹ มนตรี ตราโมท, "อธิบายเพลงพม่าห้าท่อน 3 ชั้น," วารสารศิลปากร 2 (กรกฎาคม 2506) :48.

² อุทิศ นาคสวัสดิ์, "ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย," หน้า 22.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร, "ตำนานเสภา." ใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (33).

⁴ เรื่องเดียวกัน.

ส่วนการร้องส่งให้พิพากษานั้น คนฟังมีความนิยมที่จะฟังพิพากษามากกว่า ฟังเสภา ในการขับและบรรเลงซึ่งแต่ก่อนมาพิพากษาทำหน้าที่บรรเลงประกอบการขับเสภา โดกลับกลายเป็นขับเสภาประกอบพิพากษา คือมีขับเสภาแต่เพียงเล็กน้อย ร้องส่งพิพากษากัน เป็นส่วนมาก ซึ่งต่อมาภายหลังการขับเสภาหายไปเหลือแต่การรับร้องเช่นในปัจจุบัน¹ ในสมัยนี้ วงพิพากษาได้ขยายตัวเป็นเครื่องใหญ่โดยเพิ่มระนาดเหล็กอีก 2 ตัวซ้ายขวา ซึ่ง บางครั้งเรียกกันว่าเครื่อง 10 ในค่านการบรรจเพลงในการเล่นการขับเสภาทรงเครื่อง นี้เปลี่ยนไปโดยกำหนดใหม่แตกต่างไปจากแบบการแสดงละครครั้งรัชกาลที่ 2 คือ พิพากษา โหมโรงแล้วคนขับขับเสภาทโหวกฐ แล้วขับคำเนินเรื่องไปเล็กน้อย แล้วผู้ขับร้องส่งควย เพลงพม่าหาทอนเป็นเพลงแรก แล้วขับคำเนินเรื่องต่อไปเล็กน้อยแล้วร้องส่งเพลงจระเข้ หางยาวแล้วขับเสภาคน ร้องส่งเพลงสี่บทแล้วขับเสภาคน ร้องส่งเพลงบุหลันแล้วขับเสภา คน จากนั้นไม่กำหนดเพลง ในตอนส่งท้ายแต่เดิมส่งควยเพลงกราวรำ เปลี่ยนแปลงมาใช้เพลงออกทะเล เตากินผักบุง หรือพระอาทิตย์ชิงดวงแทน แต่ได้มีมาเพลงคังกล่าวข้างตน ใช้จังหวะ 2 ชั้น ในรัชกาลนี้ได้สี่ออกเป็น 3 ชั้นเกือบทั้งหมด²

นักเสภาในสมัยนี้น้อยลงไปบ้างแล้วเพราะขาดความนิยมจากผู้ฟัง

รัชกาลที่ 5

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเสภาเช่นเดียวกัน ใ้ทรงให้นักวีแต่งบทเสภาเรื่องนิราชากริตเพื่อให้ขับเวลาทรงเครื่องใหญ่และทรงนิยม ฟังเสภาที่ขับโดยนักเสภาชั้นดี เช่นพระแสนทองฟ้า เป็นต้น ในขณะที่เสด็จประพาสหัวเมือง หรือเวลาประทับอยู่ในพระราชวัง³

¹ อูทิศ นาคสวัสดิ์, "ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย," หน้า 22.

² มนตรี ตราโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 34.

³ สัมภาษณ์ สังกัด ยมะคุปต์, "บุตรพระแสนทองฟ้า," 7 มกราคม 2524.

ในสมัยนี้บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนส่วนหลวงได้ถูกพิมพ์ขึ้นโดยโรงพิมพ์ของหมอสุมิตร เมื่อพ.ศ. 2415 เป็นเหตุให้บทเสภาส่วนหลวงแพร่หลาย นับว่าบทเสภาได้ทันมาซึ่งเสภาส่วนหลวงกันมาก พวกขับส่วนนอกจึงมีน้อยลง และไม่มีผู้แต่งบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนขึ้นใหม่อีก ¹

นักเสภาในสมัยนี้ปรากฏนามคือ พลวงพิษณุเสนี (ทองอยู่) จำเริญของยี่ง (จำโคม) หลวงพิษณุเสนี (กล่อม การะเวก) นายเจิม มหาพน รุณพลสงคราม (โพ) และพระแสนทองฟ้า (ป่อง)

ในด้านการเล่นการขับได้เกิดการเปลี่ยนแปลงคือ ในการขับและร้องส่งนั้นยังนิยมฟังกันอยู่เช่นเดียวกับครั้งรัชกาลที่ 4 ² ส่วนในการเล่นได้เกิดเสภาว่าขึ้น โดยที่คนทั่วไปฟังนาน ๆ เขาก็เบื่อเพราะมีรสขาดแต่การฟังอย่างเดียว นักเสภาจึงคิดพลิกแพลงโดยให้ผู้มารายรำตามบทขับและตามเพลงที่ร้องส่งสั้น ๆ นั้น เรียกว่าเสภาว่า ในการแสดงเสภาว่านี้ได้ปรับปรุงค่านการดนตรีโดยใช้นาวเดิมแต่ครั้งรัชกาลที่ 2 ในด้านการร้องส่งและการบรรจุนาพาทย์ ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ว่า ในการแสดงเสภาว่านี้ได้แยกแนวออกไปโดยการแสดงคลกในคอนสั้น ๆ มุ่งความสนุกสนานขึ้นเป็นสำคัญด้วยจึงแยกเรียกว่า เสภาว่าแนวตลก และเรียกเสภาว่าแบบแรกว่า เสภาว่าแนวสุภาพ ³

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาจักรีราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (34).

² สัมภาษณ์ มนต์รี ตรีโมท, ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร, 8 กันยายน 2524.

³ มนต์รี ตรีโมท, "การละเล่นของไทย," หน้า 40-43.

ในรัชกาลนี้ก็มีผู้นำเอาเรื่องขุนช้างขุนแผนและเรื่องอื่น ๆ ไปแสดงเป็นละครตอนยาว ๆ ในการเดินเรื่องไชยกาวงษ์เป็นหลัก เรียกว่า ละครเสภา¹

รัชกาลที่ 6

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดปรานวรรณคดีทุกแขนงในคานเสภาได้ทรงพระราชนิพนธ์เสภาเรื่องพญาราชาวัชร์และเรื่องสามัคคีเสวก ในการเล่นเสภาทรงเพิ่มให้มีการเปิดปิดมา ในคานเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น สมเด็จพระยาค่างราชานุภาพ และ พระราชวรวงศ์เชอกรมหมื่นท้าวสุทนต์ปรีชา ได้ชำระแก้ไขแต่งเพิ่มเติมและพิมพ์ไว้เป็นฉบับหอพระสมุด เมื่อ พ.ศ. 2460²

ในคานการเล่นการขับนั้นน้อยลง ซึ่งอาจเป็นด้วยความนิยมฟังเสภาของประชาชนน้อยลงไปอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งขาดคนที่จะมาหัดเสภา เพราะไม่เห็นความสำคัญของศิลปะแขนงนี้ ในปลายสมัยเสภาทั้งหมดคงเหลือแต่การร้องส่งธรรมคาเช่นปัจจุบันนี้ นักเสภาสมัยนี้ส่วนมากไม่ใช่ นักเสภาจริง คือไม่ได้หัดมาในทางเสภาโดยตรง มักจะเข้ามาในทางร้อง ที่เป็นนักเสภาจริงคือ หลวงกลมโกศลศัพท์ และ ชุนสำเนียงวิเวกวอน ในรุ่นต่อมาคือ หลวงเสียงเสนาะกรรณ และหมื่นชัยคำหวาน นักเสภารุ่นหลัง 2 คนนี้มักจะขับเล่นเสภาว่า ละครเสภา ไม่ใช่เสภาขับทั่วไปเช่นสมัยก่อน

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่การฟังเสภาขาดความนิยมจากคนทั่วไปจนหมดสิ้นนี้ คงเป็นด้วยการละครเจริญขึ้น ในสมัยนี้แพร่หลายไปทั่วประชาชนหาดูได้ง่าย จึงนิยมดูละครมากกว่าจะมานั่งฟังเสภาซึ่งใคร่บรรสทางหูอย่างเดียว³

¹ อารคา กิรนนท์และคนอื่น ๆ, "การละครของไทย." ใน เอกสารการสนทนากลุ่ม วิชาไทยศึกษา : อารยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2523), หน้า 123.

² ประจักษ์ ประภาพิตยการ, ประเพณีและไสยเวทวิทยาในขุนช้างขุนแผน, หน้า 8.

³ สัมภาษณ์ มนต์รี ตราโมท, 8 กันยายน 2524.

รัชกาลที่ 7

สมัยนี้ เสภาเกือบจะไม่มีเลย การเล่นเกมจะมีขึ้นแต่เฉพาะในงานพิเศษระหว่างเพื่อนฝูงกับรองนักดนตรีด้วยกันเท่านั้น โดยทั่วไปนั้นไม่มีการขบเสภา เล่านิทานหรือร้องส่งทั่วไปกันดังแต่ก่อน ครูเสภาสมัยนี้คือครูเสภาเก่า ๆ แต่ครั้งก่อน ไม่มีนักเสภาใหม่ ๆ นับว่าการ เล่นเสภาขาดตอนกันในยุคนี้¹

รัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9

ในสมัยนี้ การขบเสภาสูญไป เหลือเพียงการร้องส่งซึ่งถอดมาจากการเล่นเกมสมัยก่อน ๆ การเล่นเกมขบเสภาจะอยู่ที่กรมศิลปากรจัดการแสดงขึ้นเป็นครั้งคราวในโรงละครหรือตามสถานที่ต่าง ๆ ที่ได้รับเชิญไป นักเสภารุ่นนี้เป็นนักเสภาเก่าส่วนหนึ่ง และนักเสภาใหม่ ๆ ซึ่งเรียนมาในทางร้องโดยตรงแล้วมาฝึกหัดขบเสภาเพื่อนำไปประกอบการแสดงละครของกรมศิลปากรดังกล่าว แต่นักเสภารุ่นนี้ยังได้เฝ้าแนวการขบที่สืบจากคุณหญิงคุดีและวัยวุฒิซึ่งไต่ตามนุษย์เจริญของเสภามาบาง เช่น อาจารย์มนตรี ตราโมท ทรูทวม ประสิทธิ์กุล เป็นต้น บางท่านได้ศึกษาจากศิษย์หรือลูกหลานของครูเสภาเก่า ๆ แต่จุดมุ่งหมายในการศึกษาเพียงเพื่อนำมาประกอบการร้องและการแสดงละครของกรมศิลปากรเท่านั้น นอกจากนั้นก็มีผู้สมัครเล่นเข้าศึกษาหาความรู้จากครูเก่า ๆ ก็มีเช่นกัน จึงนับได้ว่าศิลปะแขนงนี้ตกหายไปอย่างเกือบหมดสิ้น

¹ สัมภาษณ์ มนตรี ตราโมท, 6 กันยายน 2524.

เรื่องที่ไซซิมและแสงเสภา

เรื่องที่ยอมรับนำมาขับในอดี

เรื่องที่ยอมรับนำมาขับเสภาแต่แรกเริ่มนั้น สันนิษฐานว่าคงเป็นนิทานต่าง ๆ ที่นิยมนำมาเล่ากันในสมัยนั้น ๆ เพราะ "ขับเสภาก็คือเล่านิทานนั่นเอง... ขับเสภาชนิดกับเล่านิทานแต่เอานิทานมาผูกเป็นกลอน สำเนียงที่ใช้เล่าใช้ขับเป็นลำน่า" ¹ แต่ไม่มีหลักฐานชี้ว่านิยายเรื่องใดเป็นพิเศษ

ต่อมาเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย คือราว พ.ศ. 2172 ได้เกิดความนิยมขับเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนขึ้น ขุนช้างขุนแผนนั้นเป็นเรื่องซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงสันนิษฐานว่าเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2034 ถึง 2072 ส่วนเรื่องที่ถูกกลายเป็นนิทานที่คนนิยมเล่ากันและเป็นเสภาที่คนนิยมฟังชมแต่เพียงเรื่องเดียวนั้น เกิดขึ้นหลังจากนั้นมาประมาณ 100 ปีล่วงแล้ว ²

บทเสภาที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ยุคต้นนั้น เป็นบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนส่วนมาก ที่เป็นนิทานเรื่องอื่น ๆ นั้นมีเหลือหรือแต่งขึ้นใหม่บ้างแต่น้อยมาก และไม่ได้รับความนิยมแพร่หลายเช่นบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

เรื่องเสภาที่ปรากฏในปัจจุบัน

มีบทเสภาที่มีอยู่ในปัจจุบันจากการค้นคว้าได้อยู่หลายเรื่องทั้งที่พิมพ์แพร่หลาย และอยู่ในสมุดไทยโบราณเก็บไว้ในหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นบทเสภาต่างยุคสมัย มีทั้งบทละครเสภาและบทเสภาธรรมคา คือ.-

¹ สมเด็จพระนารายณ์ฯ ราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน ขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (2) - (3).

² เรื่องเดียวกัน, หน้า (11).

กลอนเสภาเรื่องนายขันนายโชติ

ผู้แต่ง

กลอนเสภาเรื่องนี้ คนฉบับเป็นสมุดไทยคำ เขียนด้วยเส้นสีขาวละเอียดอ่อนมาก ในหน้าแรก ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง จากประวัติหนังสือที่หอสมุดแห่งชาติจัดทำไว้บอกไว้สั้น ๆ ว่า "หอ ฯ ชื่อท่านโชติ 26 ก.พ. 2459"¹ จากข้อความในบทเสภาก็ไม่บ่งบอกได้ว่าผู้แต่งเป็นใคร

ระยะเวลาและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

ระยะเวลาที่แต่งเสภาเรื่องนี้ ไม่มีปรากฏในตอนที่แต่งเมื่อสมัยใด เมื่อได้เรียนถามผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณคือ อาจารย์ กองแก้ว วีระประจักษ์² ท่านได้อธิบายว่า ลักษณะการเขียนหนังสือ เช่น ลักษณะตัวอักษร, การสะกดการันต์, ภาษาที่ใช้ เป็นต้น บอกรู้ว่าเสภาเรื่องนี้เขียนขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย หรือสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ระยะต้นไม่เกินสมัยรัชกาลที่ 2

จุดมุ่งหมายในการแต่งนั้น ผู้แต่งมุ่งแต่งขึ้นเพื่อสอนใจบรรดาผู้ชายทั้งหลายในเรื่องการเลือกคู่ครองว่าหากเลือกหญิงดีก็เป็นศรีมงคลแก่ชีวิต หากได้หญิงไม่ดีก็จะทำลายทุกสิ่งทุกอย่างลง ซึ่งปรากฏในตอนต้นของบทเสภาว่า

¹ หอสมุดแห่งชาติ, เสภาเรื่องนายขันนายโชติ สมุดไทยคำอักษรไทยเส้นขาว : ไม่ปรากฏเลขหน้าปก (๖๖)

² สัมภาษณ์ กองแก้ว วีระประจักษ์, นักภาษาโบราณ 5 หอสมุดแห่งชาติ,

ชอยกอรรถหัทศุระถอยสุนทรสน

นิทานหลังหวังแดล่งแตงเป็นกลอน
จะมีคู่สมภักมยเลน
แมนหญิงชวพาคัวท่าลายคาย
อีกโกคัยไอตุรุษประยูรญาติ
ประหนึ่งไคอยู่ในสายกระแสดล
สุตรีคี่เป็นศรีสรียยศ
สิ่งพะสันสำระพันจะลากา

พอสืบสอนบัญญัติประชาชวย
จงกรองกรีกโหสมอานมณหมาย
ศรีหายอิทธิเวทกเสื่อมมนค
คงศักษาคสังคีไม่มีผล
แมดิงวนกคงถมจรรยา
ประกอบหมคอุคมเคชเวทคาคา
ทั้งและอายุจะยิ่งภิญโญเย็น¹

เนื้อเรื่องย่อ

นิทานเรื่องนักดาบถึงนายขันและภรรยาว่าเป็นคนยากจนคนแค่น หากินด้วยการ
เก็บผักหูกเ็นขายเลี้ยงชีพ แต่ทั้งสองคนไม่ทะเลาะเบาะแว้งหรือพุดจาซัดกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน
เพราะผลของความดีข้อนี้ ทำให้วันหนึ่งนานซันคึกจะวิคบนำหาทรัพย์สินในน้ำ จึงไปปรึกษา
กับภรรยาซึ่งนางก็เห็นพองควย สองสามีภรรยาพากันไปที่แหล่งน้ำริมคนไทรชายป่าช่วยกัน
วิดน้ำ ฝ่ายปลาที่อาศัยอยู่ในน้ำเห็นมนุษย์มาวิดน้ำก็เค็ดรอนกลัวความตาย ปลาตัวหัวหน้า
จึงไปเฝ้าท้าวอนันตนาคราชผู้เป็นนาย เล่าความให้ฟัง ท้าวอนันตนาคราชจึงแปลงกายถือ
แก้วจินคามาขึ้นมาจากบาดาลพบสองสามีภรรยาช่วยกันวิดน้ำอยู่จึงถามความประสงค์ เมื่อ
ทราบแล้วจึงมอบแก้วให้ว่าให้โยนอธิษฐานสิ่งทีคนปรารถนาได้ 3 ครั้ง นานซันจึงรับมา
อธิษฐานขอแก้วแหวนเงินทองคักรามบานของใหญ่โต กลายเป็นเศรษฐีมีทรัพย์มากแต่บัดนั้น

กล่าวถึงนายโชติ มีภรรยาชื่อนางเงา ทั้งสองคนยากจนคนแค่นเช่นเดียวกัน
ชอบทะเลาะวิวาทคากอกันอยู่เสมอพุดจาซัดกันอยู่ตลอดเวลา เป็นที่เอือมระอาของเพื่อนบ้าน
วันหนึ่งนายโชติทราบข่าวว่านายขันสหายเก่ามั่งมีเป็นเศรษฐีก็อยากไปสนทนาปราศรัยและ

¹ หอสมุดแห่งชาติ, เสภาเรื่องนายขันนายโชติ.

ขอหยิบยืมเงินทอง จึงไปหานายโชติซึ่งก็ได้รับการต้อนรับอย่างดี นายโชติจึงถามถึงเหตุที่ นายชนร่ำรวย ครึ่งทราบแล้วกลับมาเล่าให้ภรรยาฟังและคิดจะทำเช่นนายชนผู้สหาย ซึ่งใน เรื่องนี้ นางเฉาผู้ภรรยาซักคอปุจฉาเยาะเย้ยอยู่ตลอดเวลา ไม่เต็มใจร่วมมือ เมื่อซักไม่ได้ นางก็ไปควยโดยไปวัดน้ำท่าที่เหมือนนายชนเคยทำ แต่สองสามีภรรยาทะเลาะกันไปทำงาน ไป นางเฉาซึ่งก็เสียใจก็ปล่อยให้ นายโชติวัดอยู่คนเดียว บรรดาปลากี่หวาควลัวเช่นเค็มพากัน ไปบอกท้าวอนันตนาคราชอีก ท้าวอนันตนาคราชก็ถือดวงแก้วจินตคามนี้มาหานายโชติ ถาม ทราบความประสงค์แล้วก็นอบแก้วมนต์ให้ ขณะนายโชติถ่มกรามจะรับแก้วมนต์นางเฉาก็ชิงรับ เอามาเสียก่อน นายโชติก็โกรธแยงเอามาได้ควยอารมณ์โกรธขณะโยนแก้วมนต์ขึ้นไปร้อง ตะโกนว่า "แซน" ซึ่งผู้แต่งกล่าวว่าเป็นคำพูดแทนคำอวยวะเพศชายซึ่งเป็นคำหยาบ หนัก นั้นก็มีอวยวะเพศชายมาคิดค้นนายโชติมากมายนับเป็นแสน ๆ เต็มตัวไปหมด นางเฉาก็พุด จาเยาะเย้ยถากถาง นายโชติจึงโยนแก้วอภิชัยฐานครั้งที่ 2 ขอให้อวยวะเพศดังกล่าวหายไป อวยวะเพศรวมทั้งของเค็มนายโชติก็ควยก็หลุดหายไป ซึ่งทำให้ นายโชติและนางเฉาเสียใจ มาก จึงท่องอภิชัยฐานขอให้เฉพาะอวยวะของคนเท่านั้นกลับมา อวยวะก็กลับมาสมใจนึก ก็ หมกอำนาจฤทธิ์ของแก้วจินตคามนี้ นายโชติกับนางเฉาก็ยังจนเหมือนเค็มเพราะโทษแห่งการ ทะเลาะเบาะแว้งกันไม่ลงรอยกันของสามีภรรยา

ลักษณะการดำเนินเรื่อง

เสภาเรื่องนายชนนายโชติ ประกอบด้วยบทเสภาจำนวน 71 บทกลอน ไม่เต็ม 1 เล่มสมุดไทย เริ่มต้นบทเสภาด้วยวรรครับ ความกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการแต่งเสภา เรื่องนี้ ไม่มีบทไหว้ครู ว่า

ขอยกวรรคที่ถูกระถอยสุนทรสอน

นิทานหลังหวังมฤตุงแต่ง เป็นกลอน
 จะมีคู่สมภักดิ์มยเลน
 แนนหญิงชัวพาตัวทำลายตาย
 อัก โภคัยไอยูรุษประยูรญาติ
 ประหนึ่งไคอยู่ในสายกระแสรชล
 สุกวิทีเป็นศรีสรียาศ
 สิ่งพะสน์สูารุทน์จะลาภา
 กรองใหญ่กูเขนหมบหลัง
 เทียวเกมณกหักผาหาพื้น
 หังสองคนจนสุกแสนจะยาก
 พอเลี้ยงทองสู่อุคนกเฒ่าประคา
 เพรวะถือสัตย์เป็นส่วสคิมงคล
 นวยชนเรียมกรรยาปรีक्षाพสน์
 ใให้เทอดแห่งจะไคหาหิรฎุรทน์
 นางเมียมพรอมยอมเห็นวาเป็นการ

ขอสืบสอนบัญญัติประชาราษฎ
 จงกรองกรีกให้สมอารมณ์หมาย
 ศรีหายอิทธิเวทภูเสื่อมนต
 คงศักดิ์ขาคสิ่งคี่ไม่มีผล
 แนนถึงวณกคงจมนมชลา
 ประกอบหมกอุคุมเคชเวทคาคา
 หังและอาญะจะบังภิญโญเย็น
 นิทานยังกระหาชายชอนายชน
 ทุกวันกินเลี้ยงกนกรรยา
 เหลือล้ำมากที่จจะเสาะแสวงหา
 แต่ทว่ามีสัตย์ไม่ซัดกัน
 เทพคลจิตกรีกนิกกระสัน
 เรวชวนกันวิควนชลชาร
 ใหูทองปฐพีที่สถาน
 อยาอายุยานเลยคะจะไคไป ¹

บทเสภาบรรยายให้เห็นความกลมเกลียว และความซัดแย้งระหว่างสามีภรรยา
 2 คือ นายชนกกับภรรยา และนายโชติกับภรรยา โดยแสดงลักษณะนายชนกกับภรรยาว่า

เจ้าตัวแบกแรงชะโลงโพงสาร
 กระจุกกระเคี้ยคตามจรวัฏครรไล
 ตัญไม้ก้เชือกกระหวัดรัคชายาง
 เจ้าตัววิควก้ชะโลงโพงชลา

เมียหาธัญญาหารจคิใส่
 พอถึงวณคนพระไพโรชยุคคง
 สายกลางโพงแขวนแนนหนา
 ก้นภรรยาปลักกันขยันเจียว ²

¹ หอสมุดแห่งชาติ, เสภาเรื่องนายชนกนายโชติ.

² เรื่องเดียวกัน.

ส่วนความขัดแย้งระหว่างนายโชติกับนางเฉาผู้ภรรยา ว่า

ครั้นแล้วกลางจากศึก
จนมาถึงเรือนพลันทันใจ
เคียวเช้าไปหาสหายชน
มีเสียที่ใจเพื่อนคู่จริงจัง
ยังมีทนจะเล่าเนื้อความหมก
ถึงจะมีบุตรเป็นขุนนาง
มวงนงหมคนมั่งมีอย่างนั้นขอ
เจ้าผู้เว้าเคียดคยคยคยคย
จะใคร่พบปริษาทูหรือ
ยังมีทนจะแจ้งแห่งรายก็

เค็นนี้กับนี้จุดคิกคิกหมายไค
แถมลงไขเล่าความมิให้เมียฟัง
บานของครีกครูกูรูมึงคง
พอเห็นซาพาขืนนุ่งบนทอกกลาง
เมียไ้บงคพุกจาบูคาความขวาง
อยู่คักหางกฏมาเล่าเอาฮาไร
อรอยคอกอิมทองหรือไ้จู
กุดองให้คยบไ้หลเคียวนี้
นอยหรือขวางคอกไมพอที่
ก็ออกคีมึงกันคันทูริง¹

ลักษณะการดำเนินเรื่องเป็นการเล่าเรื่องไปโดยลำดับนิทาน ไม่มีที่ให้ความ
สะเทือนอารมณ์เป็นพิเศษ แต่ลักษณะเป็นนิทานสอนใจในเนื้อเรื่อง เช่น นายชนเป็นคนดี
แม้เป็นเศรษฐีแล้วก็ไม่ลืมเพื่อน บทเสภาบรรยาย ว่า

วันนั้นฝ่ายนายชนทานเศรษฐี
แลแต่ไกลอะใครเหมือนเกลอก
เกลุอเราเชิญขึ้นบนเรือนเด็กเพื่อนรัก
อยู่เป็นสุขหรือว่าทุกข์ไม่สบาย
เจ้าโชติไคยนิว่าที่เศรษฐีเพื่อน
เหมือนคราวยากมาแต่หลังครั้งก่อนเลย

นั่งเต้าอู้เปิดหน้าต่างเย็บมอยู่
พินิจจูงจูงจักไคพู้ทหาย
เจียนจะแปลกไ้มูรูจักเจียวสหาย
นานมาหลายปีแล้วไม่พบเลย
เรียกขึ้นเรือนรักไคไรไม่เมคเฉย
มีเสียที่เจียวเพื่อนเอยที่มึงมี²

¹ หอสมุดแห่งชาติ, เสภาเรื่องนายชนนายโชติ.

² บรื่องเดียวกัน.

นางเจาเมีย นายโชคินัน เป็นหญิงไม่ค้ำชัคคอตัวบอย ๆ บทเสภาถักกล่าวถึงลักษณะ
นางกับนายโชคิว่า

นางเจาฟังนึ่งนึ่งชักร้านูเกียง
จะท้าวไม้อักท้าวใจถูกเจาพระยา
ตัวนึ่งหนาบึงโกรธซึ่งเมีย
ใจคอทรลักษณะอัยกันเคอะ

ป่วยการูเสียงแหบเคือเปื้อม้นมา
จะเคือนำคำสุธาักตามเธอะ
ป่าทุกลาประกาศาเสียพูดออกเประอะ
มีเตงมธมเธอะทั้งตาปี¹

บทเสภาเรื่องนายชนนายโชคิจบเรื่องควยบทสอนใจท้ายเรื่อง ว่า

เจ้าตัวชัคใจเมียคิดเสียจิต
จบที่ริษะละชินโยนเหตุอนนาก
ขอแตกแขนของเกาเขามาคิด
นาคักกลับจับคางจินคากสุ
ตัวเมียเจรจาชัคกันนั้นเหตุนี้
จนโคแกวแลวยังว่าไมโคการ
คำลิตชัคคิดเสขาเขียนจาร์ก
นิพนธกลอนพรเฉลิมเพิ่มัญญา

หุยบจินตนาในภูมิศุสุสว่าง
วาแขนอนอนพันตางตางอยากลับมา /
อำนาจฤทธิแกวักสุมปรารธนา
ยังมหาสุมทรไทโตบากาล
ไมพาที่รวมรักสุมครสมาน
แขนเคิมไปก็โคมานานแป่นตำรา
จู้ไหหมศุจคควยหมักไวภายหนา
ชัคมีคักวาไวฟังกรอง²

จบเสภาเรื่องนายชนนายโชคิ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หอสมุดแห่งชาติ, เสภาเรื่องนายชนนายโชคิ.

² เรื่องเดียวกัน.

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ผู้แต่ง

ผู้แต่งเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีหลายท่านด้วยกัน บทเสภาเรื่องนี้ได้รวบรวมเป็นรูปเล่มและชำระให้ถูกต้องเหมาะสมครั้งสุดท้ายโดยกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ อันมีสมเด็จพระยาคำวรวงราชานุภาพ เป็นนายกสภา และพระราชนัดดาเสนาบดี กรมหมื่นแก้วพจนสุนทรวิธาน สำเร็จในปี พ.ศ. 2460¹ ก่อนการชำระนั้นบทเสภาที่มีอยู่กระจัดกระจายและมีมากสำนวน บางสำนวนก็อาจจะหายากหาย "ถึงแต่ก่อนมีบางตอนที่ห้ามกันไม่ให้ผู้หนึ่งอ่าน"² เมื่อชำระก็ได้ออกนำสำนวนที่ดีใส่ลงแทน บางตอนผู้ชำระก็แต่งทั้งตอนแทนตอนที่คัดออก เช่น ตอนพลาญงามโคศรีมาลา นั้น สมเด็จพระยาคำวรวงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์เองทั้งตอน หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ศิษย์กุล โคทรงอธิบายไว้ว่า

เมื่อเสด็จทอด ทรงตรวจสอบเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนพอจะพิมพ์ใหม่ในปี 2460 ทรงเห็นว่าตอนพลาญงามโคศรีมาลา นั้น เนื้อความไม่สมบูรณ์สมผล และกลอนในตอนนี้ก็ไม่ดีเท่ากับที่จะพิมพ์ขึ้นใหม่ ทั้งโคศรีก็ยังมีผู้ใดในตอนนี้ไวแล้ว แต่ผู้ใดสมมุขาคไม่จบความเสด็จพอจึงทรงแต่งขึ้นใหม่ทั้งตอน ทั้งต่อไปและตรัสว่า เสภาเขวไม่บอกตัวคนแต่งกันไว้ ถ้าใครอ่านเป็นกรูไควเป็นส่วนวนของใคร ฉบับนี้ก็จะรู้ไควว่าเป็นสำนวนคนสมัยใหม่ เพราะผู้หนึ่งตกใจแล้วเป็นลม (Faint) อย่างฝรั่ง³

¹ กรมศิลป์ากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้าคำนำ.

² สมเด็จพระยาคำวรวงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา", ใน ขุนช้างขุนแผน เล่ม 1 หน้า (40).

³ สมเด็จพระยาคำวรวงราชานุภาพ พระกวีนิพนธ์ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพิทยา, 2498), หน้า 58.

ส่วนตอนอื่น ๆ นั้น กอศัยการวินิจฉัยเอาจากส่วนกลอนบ้าง เรื่องราวที่ปรากฏในบทกลอนตอนนั้น ๆ บ้าง ถอยคำบางตอนที่แสดงลักษณะว่าเป็นกลอนของบุคคลนั้น ๆ บ้าง แต่ก็ได้ไม่ครบทั้ง 43 ตอน ปรากฏจากการรวบรวมคนควาได้คือ

ตอนที่ 4 พลายแก้วเป็นชู้กับนางพิม รัชกาลที่ 2 เป็นผู้ทรงพระราชนิพนธ์

ตอนนี้ กาญจนาคพันธ์ ไก่สันนิษฐานว่ารัชกาลที่ 2 ไก่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ขณะทรงเป็นหนุ่มเต็มตัว¹

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ว่า "พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดทรงฟังเสภา ไก่ทรงเริ่มริแดงแปลงบุทเสภาเกี้ยวบางคนดังเคียงทรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ" เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เห็นจะทรงตอนพลายแก้วเป็นชู้กับนางพิม และน่าจะทรงหลังจากทรงผนวช คือหลังจากมี พ.ศ. 2331 แล้วมา กำลังทรงเป็นหนุ่มเต็มที คอกจากทรงเสภาจึงได้เปลี่ยนมาเป็นทรงละคร¹

ผู้อ่านพระราชนิพนธ์ตอนนี้จะพบว่าบทนิพนธ์ตอนนี้เข้าใจจิตใจของหนุ่มสาวแรกรุ่นดีที่สุดและถ่ายทอดออกมาเป็นบทกลอนได้อย่างดีถวนทนทำให้ผู้อ่านมีอารมณ์คล้อยตามเรื่องไปอย่างไม่รู้สึกตัว

ตอนที่ 5 ชุนชางขนางพิม รัชกาลที่ 3

ตอนที่ 13 วันทองหึงกับลาวทอง รัชกาลที่ 2 (สันนิษฐาน)

ตอนที่ 16 กำเนิดกุมารทองลูกนางบัวคลี ครูแจรง

ตอนที่ 17 ชุนแผนขึ้นเรือนชุนชางไคนางแก้วกิริยา รัชกาลที่ 2

¹ กาญจนาคพันธ์ และนายคำรว ๗ เมืองไค้, เล่าเรื่องชุนชางชุนแผน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 116.

ตอนที่ 17 นี้ ภาณูจนาคพันธสันนิษฐานว่า รัชกาลที่ 2 คงจะทรงแก้ไขคักแปลง
บทของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ทั้งนี้โดยอาศัยข้อสันนิษฐานจากความและคำ เช่นความ
เปรียบเทียบเรื่องหมากรุกทอนขุนแผนพ่อวันทอง เป็นต้น และคำกลอนที่ว่า "กระจกใหญ่ใส่
รูปฝรั่ง" เป็นต้น กับสำนวนกลอนตอนอื่น ๆ อีกหลายตอน ผู้สันนิษฐานกล่าวว่า

การปกปิดเล่าหยาบขุนช้างขุนแผนมั่วๆ ถ้าคุณขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง
ก็มักจะหยิบเอาบทสำนวนเดิมมาอ่านควยเสมอทุกครึ่งไป อ่าน ๆ ไปรู้สึก
สำนวนกลวยสำนวนกลอมก่ากัมาก และมีอะไรที่คล้าย ๆ กันอีกหลายอย่าง
จนทำให้เข้าใจว่าบทขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างของเดิมที่ทรงใจเป็นหลักฐาน เห็นจะ
เป็นฝีปากเจ้าพระยาพระคลังหนแน่ ¹

และกล่าวสรุปไว้ในตอนท้ายข้อสันนิษฐานว่า

จนได้ทรงพระราชนิพนธ์ละครเรื่องควาวีแล้ว จึงทรงพระราชนิพนธ์
เสภาตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างใหม่ โดยทรงแก้ไขคักแปลงบทของเจ้าพระยา
พระคลังหนใหญ่กระทั่งครุฑคู่สุลลวยขลุ่ย ฆ้องใหญ่ของเดิมก็รักษาไว้คงที่แต่
โดยกให้ยให้เห็นเมื่อเริ่มเล่นขึ้นตอนก่อนแล้ว ²

ตอนที่ 18 ขุนแผนพานางวันทองหนี รัชกาลที่ 2

ตอนที่ 20 ขุนช้างฟ้องว่าขุนแผนเป็นกบฏ รัชกาลที่ 3 (ภาณูจนาคพันธสันนิษฐาน
ว่าแต่งราว พ.ศ. 2361 - 2362)

ตอนที่ 23 ขุนแผนตีกูก มีข้อสันนิษฐานว่าเป็นฝีปากกวีคือ พระเจ้านองยาเชอ
กรมหมื่นศักดิ์พิลเสพ

¹ ภาณูจนาคพันธและนายคำรา ณ เมืองไต, "เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน",
หน้า 113.

² เรียบเคียงกัน, หน้า 116.

- ตอนที่ 24 กำเนิดพลายงาม สุนทรภู่
- ตอนที่ 25 เจาลานช้างถวายนางสร้อยทองแก่พระพันวษาเป็นส่วนแรกก่อน
รัชกาลที่ 2
- ตอนที่ 28 พลายงามไค้ นางศรีมาลา มีสามส่วน (คือส่วนแรก ส่วนช่วยเหลือ
กันแต่งครั้ง ร.5 และตอนท้ายส่วนครูแจ่ม)
- ตอนที่ 29 ขุนแผนแก่พระทายน่า ครูแจ่ม
- ตอนที่ 30 ขุนแผน พลายงามจับพระเจ้ายี่งใหม่ ครูแจ่ม
- ตอนที่ 31 ขุนแผน พลายงามยกทัพกลับ ครูแจ่ม
- ตอนที่ 32 ถวายนางสร้อยทองสร้อยฟ้า เป็นบทเดิม ครูแจ่มแต่งเพิ่มเติมเล็กน้อย
- ตอนที่ 34 ขุนช้างเป็นโทษ (กาญจนาคพันธ์สันนิษฐานว่าเป็นส่วนกรมพระราช
วังบวรมหาดคีร์พลเสฟ)
- ตอนที่ 43 จระเข้เกรงวาค ครูแจ่มแต่งขยาย ¹

ส่วนบทอื่น ๆ นั้นไม่ทราบนามผู้แต่งด้วยเป็นบทเดิมมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอน
ปลายก็มี จากการพิจารณาส่วนกลอนและบางบทที่มีส่วนเป็นไปและผ่านการแก้ไขมาหลาย
ครั้ง อย่างไม่ถูกวิธี ซึ่งสมเด็จพระยาคำรองราชานุภาพ ทรงตรัสว่า "เรียกได้ว่าหนังสือ
เสภาจลาจล เพราะเหตุที่มีผู้แก้ไขด้วยไม่รู้ราคาส่วนเดิม เปลี่ยนคำเดิมเสีย" ²

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เสาวลักษณ์ อนันตศาสตร์, วรรณกรรมเอกของไทย (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522), หน้า 18 - 22.

² สมเด็จพระยาคำรองราชานุภาพ, "ตำนานเสภา," ใน ขุนช้างขุนแผนเล่ม 1,
หน้า (38).

ความมุ่งหมายและระยะเวลาที่แต่ง

ขุนช้างขุนแผนนั้น สันนิษฐานกันว่าเป็นเรื่องจริงโดยอาศัยเค้ามูลเอกสารทางประวัติศาสตร์คือ คำให้การของชาวกรุงเก่าประกอบการสันนิษฐาน สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ในตำนานเสภาว่า "ขุนแผนมีตัวตนอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ระหว่างจุลศักราช 853 ปีมะ 1 หรือระหว่าง พ.ศ. 2034 กับ 2070 และกลายมาเป็นนิทานเมื่อประมาณ 100 ปีเศษหลังจากนั้น "ไม่ก่อนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช" ²

แทบทุกเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเกิดขึ้นเมื่อไรและด้วยความมุ่งหมายใดนั้นไม่ปรากฏในที่ใด ๆ ชักเจิน สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ในตำนานเสภาสรุปได้ว่า ในด้านความมุ่งหมายนั้น เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนคงจะเกิดขึ้นโดยความมุ่งหมายจะให้แทรกในการเล่านิทานเรื่องนี้ คนเล่านิทานเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น เมื่อถึงตอนโศกสังวาส, พ้อ, ชมโฉมและชมคง เมื่อเล่านิทานไปถึงตอนนั้น ๆ ผู้เล่าจะว่ากลอนแทรกลักษณะนี้เรียกกันต่อมาว่านิทานทรงเครื่อง

อีกประการหนึ่ง การแต่งบทเสภาคงเกิดขึ้นโดยจุดมุ่งหมายร่วมกับการเล่านิทานเพื่อให้ผู้เกลียด อันเป็นคติของคนโบราณที่ว่าคนดีมีจะรักเขาไปอยู่ด้วย คือตาย คนโบราณคิดหาวิธีใหญ่ผู้มีศำจเกลียดคลุกหลอนของคนโดยวิธีคือ ตั้งข้อให้แปลก ๆ ไม่น่าฟังบ้าง โดยการผูกหอยของที่ถือว่าสกปรกน่าเกลียดคิดไว้กับตัวบ้าง หรือเมื่อมีงานมงคลต่าง ๆ มีมหรสพเช่นเล่นเพลงก็มีกรว่าเพลงแก่กัน เกี่ยวกันด้วยถ้อยคำหยาม ๆ บ้าง เมื่อมีการเล่านิทานในงานดังกล่าว ก็จะแทรกบทเล่าที่หยามช่า ซึ่งคนฟังก็เข้าใจดีและมองไปในแง่ความขบขัน

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา," ใน ขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (10).

² เรื่องเดียวกัน, หน้า (11).

"แม่จนบทเสภาที่ซบกันในพื้นที่บ้านเมืองที่อยู่ข้างหยาม"¹ จุดมุ่งหมายของการว่าบทเสภา
 เกิดมีด้วยความมุ่งหมายดังกล่าวนี้ ตามข้อสันนิษฐานของ สมเด็จพระราชินีนาถรำราชานุภาพ

ส่วนระยะเวลาที่แต่งบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น เกิดหลายระยะเวลา ทั้งนี้
 จากการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการของเสภาจากเสภาเฉพาะบท คือเฉพาะบทที่ให้ความสะเทือน
 อารมณ์ มาเป็นบทเสภาที่คัดลอกบทเรื่องนั้นเป็นระยะเวลาอันยาวนาน

แนวสันนิษฐานระยะเวลาที่แต่งบทเสภา นั้น พิจารณาจากตำนานเสภาของสมเด็จพระ
 ราชินีนาถรำราชานุภาพ จะเห็นได้ว่าจากแรกเริ่มการขับเสภาเฉพาะตอนมา เมื่อคนฟัง
 นิยมฟังมากขึ้น คนฟังชอบใจก็คิดแต่งเสภาขึ้นเป็นตอนยาว ๆ ละพอขับเฉพาะคืนหนึ่ง ๆ
 บทเสภา ก็เริ่มมีการเขียนเป็นบทแน่นอนมา และเพราะเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นนิทานสนุก เรื่อง
 ยาว คนชอบมาก การเล่าหรือขับให้จบเพียงคืนเดียวคงทำไม่ได้ คงเช่นเดียวกับการเล่นโขน
 เรื่องรามเกียรติ์เช่นกัน คือเล่นให้จบเรื่องในคืนเดียวสองคืนไม่ได้เพราะเรื่องยาว การขับ
 เสภาจึงคิดคำขับขึ้นเป็นตอน ๆ พอขับได้เฉพาะคืนหรือสองคืนเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้ บทเสภาเดิมที่แต่งครั้งกรุงเก่าหรือแม่ที่แต่งขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์
 ความแบบอย่างครั้งกรุงเก่าจึงเป็นตอนเป็นตอนไม่เป็นเรื่องติดต่อกันเหมือนบท
 ละคอน การที่เอาบทเสภามารวมติดต่อกันให้เป็นเรื่องอย่างหนึ่งคือเสภาที่ลง
 พิมพ์หลักฐานที่รู้ไว้ว่า ฟังเอามารวมกันในชั้นหลังเมื่อราวรัชกาลที่ 3 กรุง
 รัตนโกสินทร์นี้²

¹ สมเด็จพระราชินีนาถรำราชานุภาพ, "ตำนานเสภา," ใน เสภาเรื่องขุนช้าง
 ขุนแผน เล่ม 1, หน้า (14).

² เรื่องเดียวกัน, หน้า (16).

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนที่มีมาแต่ครั้งอยุธยา นั้น มีเหลือตกทอดมาน้อย บทเสภาที่มีในสมัยนั้น สมเด็จพระยาคำวังราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า เป็นบทเสภาที่แต่งขึ้นครั้งรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้โดยสังเกตจากสำนวน และทางฉันทลักษณ์ บทเสภาที่คิดมาแต่อยุธยา โดยครูเสภาครั้งอยุธยาและมีชีวิตอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 1 จะสังเกตได้ว่า กลอนมีลักษณะกลอนสมัยอยุธยา คือ "ไม่สู้ถือสัมผัสเป็นสำคัญ ความว่าก็อยู่ข้างจะเรอรา" ¹ บทเสภาจากครูเสภาครั้งกรุงเก่านี้ ปรากฏอยู่ในบทเสภาตอนแรก ๆ

มาในรัชกาลที่ 2 เป็นระยะของการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับเรื่องเสภาทั้งในค่านิยมวิธีการขับโดยที่มีการขับเสภาส่งให้ไพเราะรับแล้ว บทเสภาที่เกิดขึ้นมากมาย "บทเสภาที่ถือกันว่าวิเศษในทุกวันนี้เป็นบทที่แต่งครั้งรัชกาลที่ 2 แทบทั้งสิ้น" ² ผู้ศึกษาจะสังเกตได้จากตอนที่ว่าด้วยผู้แต่งวาทหลายตอนในเรื่องขุนช้างขุนแผนแต่งโดยกวีในรัชกาลที่ 2

ในรัชกาลที่ 3 พระองค์ไม่โปรดเรื่องการละครพองว่าแต่ก็ไม่ทรงคัดค้าน การเล่นต่าง ๆ ก็คงดำเนินต่อไป บทเสภาเกิดขึ้นสมัยนี้มากเช่นกัน บทเสภาสำนวนหลวงมีการรวบรวมเป็นฉบับสมบูรณ์ในรัชกาลนี้ สมเด็จพระยาคำวังราชานุภาพ ตรัสว่า

"บทเสภาสำนวนหลวงนับว่ามาบริบูรณ์เมื่อในรัชกาลที่ 3 แล่งขึ้นแทนบทเดิมเกือบตลอด เรื่องขุนช้างขุนแผนเมื่อมีบทสำนวนหลวงบริบูรณ์แล้ว เห็นจะมีเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งหรือขุนนางผู้ใหญ่คนใดคนหนึ่งได้เล่นเสภาและขับพาทย์ เมื่อในรัชกาลที่ 3 ก็คือนานให้รวบรวมบทเสภามาเรียบเรียงเป็นเรื่องติดต่อกันอย่างที่มีมีเราอ่านในทุกวันนี้" ³

¹ สมเด็จพระยาคำวังราชานุภาพ, "ตำนานเสภา", ใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (22)-(23).

² เรื่องเดียวกัน, หน้า (24).

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า (31).

ในรัชกาลที่ 4 สมัยนี้มีการแต่งบทเสภาเพิ่มเติมอีก คือคอนจรเข้เกรงวาค และ คอนพลาญเพชรพลาญบัว และครูแจกกแต่งเพิ่มเติมในสมัยนี้อีกหลายตอน ทั้งนี้สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานเอาจากสำนวนกลอน โดยที่ลักษณะกลอนมีสัมผัสใน เอาอย่างสุนทรภู่อย่างหนึ่ง และกระบวนแผนที่ไม่แม่นยำอีกประการหนึ่ง คยากฎเอาใจใส่ตรวจตราเช่นสมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงถือเอาเป็นพระราชธุระ

สรุปได้ว่า การแต่งบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้มีระยะการแต่งหลายสมัย บทเสปามาสมบูรณ์เมื่อมีการพิมพ์ในสมัยของรัชกาลที่ 4 บทเสปาสำนวนหลวงจึงแพร่หลาย เป็นเหตุให้นักเสปานิยมหันมาจับเสปาสำนวนหลวง ละเลิกเสปาสำนวนเดิมไป เป็นส่วนให้เสปาสำนวนเดิมหายไป ต่อมาเมื่อมีการชำระบทเสปาเรื่องนี้เมื่อ พ.ศ. 2460 โดยกรรมการหอสมุดวชิรญาณแล้ว บทเสปาก็สมบูรณ์เป็นฉบับที่โคพบเห็นเช่นปัจจุบันนี้

เนื้อเรื่องย่อและลักษณะการแต่ง

เนื่องจากบทเสปาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีปรากฏแพร่หลายสามารถหาอ่านได้ง่าย ผู้วิจัยจึงของคไม่กล่าวถึงเนื้อเรื่องย่อ จะกล่าวความคลุม ๆ ไปเกี่ยวกับเนื้อเรื่องและลักษณะการแต่ง

นักปราชญ์ทั้งหลายมีความเห็นคล้ายกันว่า เนื้อเรื่องขุนช้างขุนแผนมีส่วนทำให้คนอ่านเกิดความประทับใจ คยากเป็นเรื่องแปลกไปจากเนื้อเรื่องนิทานอื่น ๆ ในสมัยนั้น ซึ่งคล้อยตามกันไปตามลักษณะนิทานไทยประเภทที่เรียกว่าเรื่อง "จักร ๆ วงศ์ ๆ" อย่างหนึ่ง และเชื่อกันมาว่าเป็นเรื่องจริงอีกอย่างหนึ่ง สมเด็จ ฯ กรมพระยानวรัตนาวัดทิวังศรัศรีไว้ว่า

อีกข้อหนึ่งซึ่งทรงเห็นว่าคนชอบเรื่องขุนช้างขุนแผน เพราะเป็นเรื่องราวจริงนั้น ถูกส่วนหนึ่ง แต่เห็นว่าจะเป็นเรื่องที่ไม่เป็นไปตามใจหวัง ทำให้ใจผู้ฟังนั้น วนหาความคยากอีกส่วนหนึ่ง เพราะเรื่องของไทยเรา ใครในทองเรื่องจึงน่ารักก็มีแต่ความคยาก ถึงจะมีอะไรบางก็เพียงยกขึ้นมาลัดเอวเมียวไป นักให้ทำอะไร ไม่ใคร่ใคร่ไม่ใคร่ นักให้ชายคยากคายไคนางกลบคยากคยากกลบ สมณิกมนกสันสนุก

ไปในตัวเอง ตั้งแต่แรกพลายแก้วรักนางพิม ชุนชางก็รักพอ พลุหลายแถวมาเอนดู
แต่ชุนชางมีเงิน นึกเอาใจช่วยให้พลายแก้วโคสมใจนึกจริงแต่เคราะห์ร้าย
ทองจากไปทัพ ชุนชางก็ขวางเข้ามาให้ใจหวนอีก กลัวจะเสียที่แก่ชุนชางเกือบ
ตาย พลายแก้วกลับมายังไม่ทันเสียตัวช่วยตีใจเจียนตาย กลับเกิดความวิวาท
กับดาวทองถึงตัดขาดกัน ทองเป็นเมียชุนชางควยจำใจ ฟังนาสงสารและเสียใจ
มาก ครั้นชุนแฉกคิดถึงจะมาดูบริพารกลับไป ช่วยดีเนื้อคือใจ วันทองกลับไม่ไป
อาศัยรักชุนชาง มันขวางใจที่สุด ถ้าไม่มีเมตตาทองถึงดูครากันจึงไปใด เป็นนาน
จึงใคร่รัก ใครลงรอยกับนุ้ยนางเดิม นึกว่าจะเป็นสุขกันเสียทีค้นหาเป็นอย่างนี้ไม่
ชุนชางถวายนึกว่า ภูบั้งให้พาเขาไปชำระ ฟังเรื่องใจเจ็บหวนมา กลัวจะถูกตัดสิน
ให้โคกกับชุนชาง เข้มหวังที่ชุนแฉกเป็นเมียแทนนางจะใด แดกทำผิดใจ เรื่องกลับ
หลีกไปเป็นวันทองทองถูกตัดหัว รวยไปกวาอะไรเสียหมาคืออีก เรื่องขวางนำใจ
อยู่คั้งนี้ ของเรานี้มีอยู่เรื่องเดียวเท่านั้น ประกอบกับคำแดงเรื่องเหมือนคนจริง
จง จึงชอบกันไม่รู้จัก 1

ศักดิ์ บั้นเหนงเพชร 2 ได้ศึกษาวิเคราะห์บทเสภาเรื่องชุนชางชุนแฉกในหัวข้อ
เรื่องว่า "คุณค่าเชิงวรรณคดีเรื่องชุนชางชุนแฉก" พบว่า เนื้อเรื่องชุนชางชุนแฉกแตกต่างจาก
เรื่องอื่น ๆ ในชุดเดียวกันตรงที่สร้างเนื้อเรื่องมิให้เป็นที่ตามคาดหวังของผู้อ่าน รูป
แบบและเนื้อเรื่องเหมาะสมกลมกลืนกันดียิ่ง กลอนเสปามีความไพเราะคำเน้นเรื่องแบบ
นิยายโคกดี ลักษณะกวีนิพนธ์สร้างจินตนาการ ภาพพจน์ และอารมณ์สะเทือนใจแก่ผู้อ่านอย่าง
ดียิ่ง เป็นตัวอย่างในการแต่งคำประพันธ์ประเภทนี้ดีทุกตอน กลวิธีดำเนินเรื่องเป็นไปในแนว
ปรัชญาทางพุทธศาสนาแต่อนิจจังไม่เที่ยง ค่านสังคมสะท้อนสังคมทุกฐานะ

¹ สมเด็จพระบรมชนกนาถวชิรวัตติวงศ์, วิจารณ์เรื่องตำนานเสภา, หน้า 11 - 12.

² ศักดิ์ บั้นเหนงเพชร, "คุณค่าเชิงวรรณคดีเรื่องชุนชางชุนแฉก" (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทมหาบัณฑิต, แผนกวิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517),
หน้า 267.

นอกจากเนื้อเรื่องก็ กลอนก็แล้ว หนังสือบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนยังให้อารมณ์สะเทือนใจได้อย่างดีเยี่ยม ตอนใดที่กล่าวถึง รัก โศก ตลก บทพิศวาท หรือโกรธ เป็นต้น ตอนนั้นก็จะใช้ถ้อยคำที่สะเทือนอารมณ์ จนยากที่ผู้อ่านผู้ฟังจะไม่ให้อารมณ์ไม่ไหลคล้อยตามไปได้ และเพราะเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องยาว เนื้อเรื่องมีทุกรสทุกความ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนจึงบรรจขอความที่สะเทือนอารมณ์ไว้ได้อย่างสมบูรณ์ทุกประการ ไม่ว่าจะเป็นกระบวนพิศวาท รัก โศก ตลก โกรธ ชมธรรมชาติ ชมธรรมชาติเชิงนิราศ การพลัดพราก เป็นต้น เช่นตัวอย่างกระบวนความพลัดพราก ตอนปลายงามของพลัดพรากจากนางวันทองผู้เป็นแม่ว่า

"นางกอดจูบลูหลังแล้วส่งสอน
พอไปก็ศรีสวัสดิ์กำจักภัย
ถูกผู้ชายลายมืออันนี้คือยศ
แล้วพาลูกจอกุมมาขวางหาเกี่ยว
ถูกกู่แกล้วแม่แมกูกูก
สะอื้นว่าอำลาควยอาลัย
เหลือยหลังยังเห็นแม่แลเขม
แต่เหลือยเหลือยเหลือยลับบัววิญญาณ

อ่านวยพรพุลายนอยละหอยไท
จูบเคิบใหญ่ยิ่งยวคโคบวชเรียน
เจ้าจงอุทิศสาห์ทำสมาเสมียน
จะจากเจียนใจชุกอนาดใจ
ทวงพันผูกเพียงวาเลือกคาไหล
แล้วแข่งใจจากนางตามทางมา
แมกเห่นลูกนอยละหอยหา
โอเปลาตาทางสะอื้นยื่นตะลิ่ง"¹

สรุปได้ว่า บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนคือด้วยกระบวนเนื้อเรื่อง กลอน และกระบวนอารมณ์สะเทือนใจ ครบทุกรสทุกความ พรรณคดีสโมสรในครั้งรัชกาลที่ 6 จึงยกย่องว่า "เป็นยอดของหนังสือไทยประเภทกลอนสุภาพ"²

จบเรื่องขุนช้างขุนแผน

¹ กรมศิลปากร, บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า 519.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

บทเสภาเรื่องศรีทนนไชยเชียงเมียง

ผู้แต่ง

เสภาเรื่องศรีทนนไชยเชียงเมียงนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งไว้ในที่ใด ๆ ในสมุดไทย เดิมอันเป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติทั้ง 3 เดิมก็ไม่ปรากฏนามผู้แต่งในเล่มใด กรมพระยาคำรงราชานุภาพได้ทรงให้คำสันนิษฐานไว้ในคำนำหนังสือพิมพ์ในหนังสืองานพระราชนิพนธ์เพลงพิศ มหาวาจามาตย์ตรี พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวชิรา เมื่อ พ.ศ. 2463 ว่าแต่งคายนักกวีสมัยรัชกาลที่ 4 ว่า

"ข้าพเจ้าเจ้าใจว่า เห็นจะเป็นหนังสือแต่งในสมัยรัชกาลที่ 4 คายุเป็นส่วนวนใหม่ ฉบับที่มีอยู่ในหอพระสมุดเป็นฉบับหลวง มีชื่อผู้แต่งครั้งรัชกาลที่ 4 เขียนพิเคราะห์กับเหตุที่ออกอย่างหนึ่งคายุปรากฏว่าไปครีโหเขียนเรื่องศรีทนนไชยที่ในพระวิหารวัดป่าหมื่น เมื่อในรัชกาลที่ 4 จึงสันนิษฐานต่อไปว่า เสภาที่เห็นจะเป็นหนังสือแต่งสำหรับขับถวายเป็นเวลาทรงเครื่องใหญ่ ท่านองที่แต่งเสภาเรื่องพงศาวดารในรัชกาลเดียวกัน"

ระยะเวลาและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

จากคำสันนิษฐานของกรมพระยาคำรงราชานุภาพดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า จากฝีมือการเขียนหนังสือในต้นฉบับสมุดไทย แสดงว่าเขียนในสมัยรัชกาลที่ 4 และจุดมุ่งหมายในการแต่งคือแต่งขึ้นเพื่อใช้ขับเวลาทรงเครื่องใหญ่ เช่นเดียวกับเสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร จุดมุ่งหมายอีกอย่างหนึ่งคือ เพื่อให้คนอ่านได้รู้จักลักษณะคนคืออีกชนิดหนึ่งที่สามารถใช้สติปัญญา

¹ หอสมุดวชิรญาณ, เสภาเรื่องศรีทนนไชยเชียงเมียง, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463 หน้า ก. - ข.) ยกอ้างในวิทยานิพนธ์ของ กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์ "การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องศรีทนนไชย ฉบับต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521, หน้า 47.

และวาทะที่ได้ยวลคณบ้านเมืองได้ เช่นปรากฏในคอนคนเริ่มเรื่องว่า

จะกล่าวถึงขุนศรีทนต์ไชย
หวังให้แรงคนก็มีปัญญา

บุราณทวนเล่าไว้นานหนักหนา
ภูการาควยความคึกคึกว่าที่

คนฉบับสมุดไทยคำตัวรังทั้ง 3 เล่มที่พบในหอสมุดแห่งชาติอยู่ในสภาพใหม่และดีไม่ชำรุดเสียหายทั้งตัวอักษรและตัวสมุด ยกเว้นแต่จะมีรอยตัวหนอนหนังสือกัดกินไปบ้างไม่มากนัก ในการจัดหมวดหนังสือของหอสมุด จัดเสภาเรื่องนี้ไว้ในหมู่ "กลอนอ่าน" ไม่จัดไว้ในหมู่กลอนเสภา ทั้งที่ลักษณะกลอนที่แต่งเป็นกลอนเสภา อันทำให้ยากต่อการค้นหาอย่างยิ่งในครั้งแรก ๆ

ที่มาของเรื่องนี้ กรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า "แต่งเนื้อเรื่องตามเรื่องราวของมณฑลอุดร" ¹

ประวัติของหนังสือเสภาเรื่องศรีทนต์ไชยเชียงใหม่ฉบับสมุดไทยคำตัวรังนี้ หอสมุดแห่งชาติบันทึกประวัติการได้มาว่า เล่มที่ 1 เป็นสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ ส่วนเล่ม 2 และ 3 ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

จำนวนบทกลอนในเสภาเรื่องศรีทนต์ไชยเชียงใหม่ทั้งหมด 753 บทกลอน โดยเล่ม 1 มี 242 บทกลอน เล่ม 2 มี 234 บทกลอน และเล่ม 3 มี 277 บทกลอน

¹ ญัตติ เวชชศาสตร์, "การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องศรีทนต์ไชยฉบับต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, หน้า 48.

เนื้อเรื่องย่อ

เนื้อเรื่องตามที่ปรากฏในเสภาเรื่องศรีพันไชยเชียงใหม่ ฉบับสมุดไทยคำกว้างของหอสมุดแห่งชาติ มีความย่อว่า

มีเมืองเมืองหนึ่งชื่อเมืองทวารดี มีกษัตริย์ชื่อพระเจ้าทวารละปกครอง และทรงมีมเหสีชื่อนางสุวรรณบุปผา ในเมืองมีพราหมณ์ 2 คู่เมีย คู่เก่งในเวทวิทยามนต์และการทำนายฝัน ในหมู่บ้านหนึ่งนั้นมีข้าราชการชื่อหมื่นคง มีภรรยาชื่อยายปลี วันหนึ่งนางมีครรภ์ฝันไปว่าโคกิน " เยื่อสอง " จนอึด จึงไปให้พราหมณ์ทำนายฝัน บังเอิญวันนั้นพราหมณ์ผู้สามีไม่อยู่ นางพราหมณ์จึงทำนายว่า จะโคบุตรชายและจะโคเป็นคอกหลวง ซึ่งเป็นการทำนายผิดคำไว้ในครั้งนั้น อันจะทำให้ฟ้าผ่านางพราหมณ์ พราหมณ์ผู้สามีทราบเรื่องจึงแก้อาถรรพ์โดยให้ฟ้าผ่ารูปปั้นแทน

ต่อมาพระนางสุวรรณบุปผาก็มีครรภ์คลอดพระราชโอรสออกมา โหรทำนายว่าจะเลี้ยงรอดโดยยาก ยกเว้นแต่จะโคกุมารที่เกิดในวัน เดือน ปีเดียวกันมาเลี้ยงด้วยจึงจะรอด พระราชาจึงมีรับสั่งให้หาพบว่าถูกยายปลีหรือหนนไชยเกิดในวัน เดือน ปีเดียวกันกับพระราชโอรส จึงให้นำมาเลี้ยงดูและให้การศึกษาทุกอย่าง เช่นพระราชโอรส

ต่อมา พระเจ้าทวารละชราภาพใกล้จะสวรรคต โศทรวงสั่งเสียบทวารละราชกุมารให้ยกโทษแก่ศรีพันไชยอย่าเอาผิดถึงประหารชีวิต เมื่อกระทำความผิดในภายภาคหน้า ซึ่งพระราชโอรสรักกับพระราชโองการ เมื่อพระเจ้าทวารละสวรรคตแล้ว ทวารละราชกุมารขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดา และให้ศรีพันไชยไปบวชเป็นสามเณร

สามเณรศรีพันไชยบวชอยู่วัดกับอาจารย์ วันหนึ่งไค้มนช่ออุบยั้งอาจารย์ให้ ไค้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น จนวันหนึ่งไค้บังภูหาถามอาจารย์จนอาจารย์ตึกชั้ตอยู่หลายวันจึงแก่ไค้

อยู่มาเมื่อศรีทนต์ไชยได้ใช้ความปรารถนาปรองโพลก่อกองเขาเมืองช่วยจากพวกลาว ส่งช่วยจนเกิดความถึงในพระราชนิเวศน์ พระเจ้าทวาละทองทักสินความให้ คนทั่วไปจึงเรียก ศรีทนต์ไชยว่า เชียงเมียง อีกชื่อหนึ่งตั้งแต่นั้นมา พระเจ้าทวาละเห็นในสติปัญญาจึงให้ ศรีทนต์ไชยสืบจากเนรอกมารับราชการแต่ครั้งนั้น

ศรีทนต์ไชยรับราชการดำรงตำแหน่งคล้ายตลกหลวง ใญ่ภูมิปัญญาของตนทวอกถ้อ พระเจ้าทวาละให้ทรงพิโรธหลายต่อหลายครั้งแต่เพราะทรงยึดมั่นในคำสั่งของพระราชนิเวศน์ไม่ ประห่าร์ชีวิตเมื่อพิโรธมาก ๆ และในการรับราชการนั้นศรีทนต์ไชยก็ได้ใช้สติปัญญาของตน แก้ไขกอบกู้บ้านเมืองให้พ้นภัยได้หลายครั้ง มีให้ทองตกเป็นเมืองขึ้นของต่างชาติ เมื่อถึงคราว ที่พระเจ้าทวาละอับจน อันนับว่าศรีทนต์ไชยเป็นกษัตริย์ของพระเจ้าทวาละในกาลนั้น

ในสมุทไทยของหอสมุดโลกกล่าวถึงเหตุการณ์ทางสติปัญญาของศรีทนต์ไชยไว้ 26 ครั้งด้วยกัน ครั้งแรกคือ ทายปฤศนาต่อพระครูจันทสุปั๋งบูรพาจารย์ขณะเป็นสามเณร และตอน สิ้นสุดท้ายคือ ศรีทนต์ไชยทำอุบายเอาพระไตรปิฎกและพระไตรคคให้ส่งมวชเมืองลังกา ซึ่งเข้ามา แข่งขันแปลอรรถธรรมอาณ จนพระสังฆราชจนปัญญายอมแพลงเรือหนีกลับเมืองลังกาไป

ลักษณะการดำเนินเรื่อง

เสภาเรื่องศรีทนต์ไชยหรือศรีทนต์ไชยฉบับสมุทไทยตัวจริง ที่มีในหอสมุดแห่งชาตินั้น ดำเนินเรื่องไปตามลำดับเช่นนิทานไทยทั่ว ๆ ไป คือเริ่มตั้งแต่เกิดแล้วดำเนินชีวิตไปตามวัย จนจบ เสภาเรื่องศรีทนต์ไชยเริ่มเรื่องโดยไม่มีบทไหว้ครูเช่น เสภาบางเรื่อง แต่เริ่มเรื่อง โดยกล่าวถึงพระราชาผู้ครองเมืองที่จะเป็นที่เกิดของเรื่องว่า

จะกล่าวถึงชนที่วิพนไชย
 หวังไทแจจคนก็มีปัญญา
 ยังมีราชันเวทินเขตสถาน
 บริบูรณ์ทุกสมบัติสวัสดิ์
 ชนชาวภารากวาทาแสน
 หวังไครหารายรอบขอบนุคร
 ฝูงพระจอมขุนครินทรปรีชา
 ชาติศักดิ์ทรหมุคิคราย
 พระเกียรติยศปรากฏในไครลา
 พรอมจตุรงคมหาเสนาใน

บุราณทวนเล่าไว้นานหนักหนา
 ภูการาควความคิคุมิควาที่
 ปอมปุราการสูงใหญ่เป็นศักดิ์ศรี
 นามวาเมืองทวาลีเลิศนคร
 เนื่องเนนกงคัมสลับสลอน
 ราษฎรแสนสุขสนุกสุขบาย
 สมัญญาทวาละนรินทรพระนามูหมาย
 ไมกล่ากลายสยองเกลสทุกทวาท
 กิ่งมหาจักรพรรคัษัตริย์ใหญ่
 มารถศไตรทหารเกิน ¹

จากนั้นก็กล่าวถึงกำเนิดของศรีพนชัย โดยกล่าวถึงพราหมณ์ผู้ทำนายฝันให้แก่มารคา
 ของศรีพนชัยก่อนว่า

ในเมืองมีบ้านพราหมณ์รามราช
 หังชำนานูไคร เกทวิเศษขจร
 เป็นทีศปาโมกขโฉลกฤษ
 หังภรรยาางรามพราหมณ์
 ยังมีสู่อองสามภรรยา
 หมนคนแก่กัศคาเคหาชวน
 ภรรยาชอขายปลีเมื่อมีครุภ
 วาอยู่ถูกกินเยอสองจนทองโค
 ครันคนขึ้นคิดขันเงินเราหนอ
 ถูมหมนคนจนใจใหญ่แเคื่อง
 เมื่อนั้นนทานครุหาอยู่ไม
 เลาคความฝันกับภรรยาทานอาจารย์

เป็นครูฉลาดครอมรูขุนทร
 อักตำราพยากรณเป็นรายคี่
 เือกเว็กลือฟุ้งหังกรุงศรี
 ภูวิชัยสุนันสินหังมวูล
 คังคามายูริมไรไกลเขตสูงวน
 เส้าโยจวนจะพังทองรังโย
 นิมิตรฝันแปลกเพอนเขื่อนโยโส
 คังคนโงกว่าคิกินสินหังเมือง
 จะเกิดกอุทุกขไฉนไมรูเรื่อง
 จึงยางเยอองไปหาพฤตทวารย
 จึงวอนไหวพราหมณ์แก่ลงสาร
 ไปรดศีลานชวยทหายรายฤคี่ ²

¹ หอสมุดแห่งชาติ, ศรีพนชัย ฉบับที่ 1 กอนัน สมุดไทยคำอักษรไทยแก้วรงค์ :
 ไม่ปรากฏเลขหนา.

² เรื่องเดียวกัน.

ในบทเสภาศรีทนต์ชัย กล่าวถึงความเชื่อต่าง ๆ ของคนในยุคนั้น เช่น เชื่อเรื่อง
 หามมิให้เอาขันรองน้ำฝนเวลาฝนตก คอยฟ้าจะมา ปรากฏในตอนพราหมณ์ผู้มีแก้วเคล็ดที่
 ภรรยาทำนายฝันถึงคำรำฟ้าจะผ่าศรีระจึงให้ปั้นรูปแทนตัว

แล้วเอาขันกรอพระที่รูปปั้น
 ครนครนเสียงฟ้าคำรามรุนแรง
 อสุณีฟ้าคเปรียงเสียงสะท้าน
 พราหมณ์กรอออกจากความตาย
 จึงมิให้เอาขันรองน้ำฝน
 กลัวฟ้าจะผ่าขันควยบันกาล

พอใจควนมีแก้วคุ้มคุ้มเมฆฝน
 พู่อเมคฝนตกทองละอองปราย
 ฎากระบานรูปปั้นขันสลวย
 คอยอุบายอุสาศาพฤตอาจารย์
 ทุกตัวคนหัวประเทศเขุศสถาน
 ตลอดกาลจนทุกวันที่กล่าวมา¹

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องราวที่เป็นความเชื่อในเรื่องไสยกลาง ภูติผีปีศาจ เช่นเดียวกับ
 เรื่องนิทานไทยทั่วไป เช่นกล่าวถึงปีศาจทะเลลูกคามขาวเรือ และการแก้ไข ว่า

แลนมาในมหาขลาสินธุ
 เห็นแต่ปากกับคางคาในสุภาคร
 หูมัจฉาเหววกุลาคล่า
 บนพุ่มฟ้ารูวูเฐาขึ้นเสภากระโคง
 จินเถาแกวแกวเฒาขนุโก
 ลูกเรือกลวหนาจอยคอยสหาย

ไม่เห็นกินเห็นไม้ไพรสิ่งขร
 เรือขยูนคลันเขยาสำเภาโคลง
 อยู่ในน้ำภูติพรายผีฉายโห่ง
 ลวนแกงโคงคอยคร่าทำอันตราย
 ยิงปืนไล่เหี้ยนควนก็พลันหาย
 กแลนผ่าซลสายมาหลายเคื่อน²

¹ หอสมุดแห่งชาติ, ศรีทนต์ชัย ฉบับที่ 1 ตอนแรก.

² หอสมุดแห่งชาติ, ศรีทนต์ไชย ฉบับที่ 3 ตอนปลาย.

บทเสภาแสดงถึงทศพิธราชธรรมของพระมหากษัตริย์ในการปกครองบ้านเมือง
ตอนพระเจ้าทวาละตรัสสอนพระราชโอรส ว่า

หญิงงามนางซาเฝ้าเหล่าทงหลาย
ผู้ใดมีความชอบตอบรางวัล
เงินตราเขวพานทองคำไท
เสด็จแสร้งกระปี่สายสะพายสุ่พัก
ราษฎรทั่วประเทศในเขตขัณฑ์
จงเมตตาคนจนซัดสนแกน

าถา

จงแจกบายเบี้ยหวัคกุจัดสรร
ไทแบ่งปันสุนอุงคุณการุณรักข
เครื่องไกลเครื่องถมและสมบัติ
สมยศศักดิ์ความชอบจูงตอบแทน
อยวเบี่ยมมั่นใ้ทุกชวณคนแคะแคน
ทุกควาแคนไทเป็นสุขสบายใจ¹

าถา

นอกจากนี้เรื่องเสภาศรีทนต์ชัยเชียงเมือง จะมีบทพรรณนาพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น
พระราชพิธีงานศพ พระราชพิธีรับทูตแขกเมือง เป็นต้น อย่างละเอียดถี่ถ้วน แสดงว่าผู้แต่ง
เป็นข้าราชการสำนักใกล้ชิดโคพบโคเห็นเหตุการณ์อย่างใกล้ชิด และถนัดจำเจน

เช่น ประเพณีร้องไห้คร่ำครวญหน้าพระศพ ตอนงานพระศพพระเจ้าทวาละ ว่า

พวกร้องไห้ นางในกัสูงเสียง
พระบรมโพธิ์ทองสูงฟู
โอพระบรมโพธิ์แก้วลบแลวลีบ
ชานอวยพวยยามจะตามไป

เสนาะสำเนียงว่าพระพุทธิเจ้าข้า
เสด็จไปชั้นโคชาจะตามไป
เสวยทิพย์พินานสถานไท
ไมทิงไทรนฤเบศกศประชา²

¹ พอดสมุดแห่งชาติ, ศรีทนต์ชัย ฉบับที่ 1 ตอนต้น.

² ฉบับเดียวกัน.

กระบวนการความที่ให้ความรู้สึกสะท้อนอารมณ์

เสภาเรื่องศรีทนต์ชัยเชียงเมียง มีกระบวนการความที่ให้ความสะท้อนอารมณ์อยู่เป็นบางตอน เพราะส่วนมากความโดยทั่วไปเป็นลักษณะการบรรยายเล่าเรื่องไปเรื่อย ๆ กระบวนการความที่ให้ความสะท้อนอารมณ์ที่เด่น ๆ คือ กระบวนโศก กระบวนโกรธ และกระบวนการตก

กระบวนการโศก

ในบทเสภาเรื่องศรีทนต์ชัย มีกระบวนการโศกอยู่ในตอนที่นางสนมของพระเจ้าทวาละรำไห่กราบทูลพระเจ้าทวาละที่ตนถูกคว่ำบุญญาของศรีทนต์ชัยตอลจนได้รับความเจ็บปวดเป็นอันมาก ว่า

กราบทูลกล่าวโทษทนต์ชัย
ว่าพระองค์ทรงเมตตาใจชุบเลี้ยง
มีพระคุณสูงเกล้าเกล้าหม่อมฉัน
มีไคทรงให้เจ็บช้ำร่ำรำทรวง
ทนต์ชัยทำแกล่เกล้าหม่อมฉัน
แกล่งให้ไคอับอายไม่หายเลย

รำพิโร โศกสะท้อนครั้นครั้นเสียง
ไมล่ำเอียงฉันทาซาทั้งปาง
พระทรงชุกรมอาชญาโก้ใหญ่หลวง
นำเนตรดวงเหมือนครั้งนี้ไม่มีเลย
เหฐือประมาณจะกราบทูลมูลเฉลย
มีไคเคยเจ็บอายแทบวายปราณ¹

กระบวนการโกรธ

กระบวนการโกรธในบทศรีทนต์ชัย ปรากฏในตอนที่พระเจ้าทวาละทรงพระพิโรธมากจะฆ่าศรีทนต์ชัย เพราะศรีทนต์ชัยทำอุปายให้คอแต่นางสนมของพระองค์ในคราวที่พระองค์ทรงให้นางสนมไปขอคว่ำบุญญาต่อศรีทนต์ชัย ว่า

¹ หอสมุดแห่งชาติ, ศรีทนต์ไชยฉบบที่ 3 ตอนตน.

ฝ่ายพระองค์ทรงฟังให้กังไค้น
 หั่งนางในกลาวโทษยกคู้
 ถอดพระแสงทรวงจาจะฆาขุนศรี
 ความพิโรธใหญ่อนคอยเฉนุพักตร
 ไคปากฝั่งครึ่งประชะวรจวนลงลับ
 ถึงนิคหลังวังรอให้รีพคง
 หนึ่งพระบรมอัฐิจะตีโทษ
 กัคนพระแสงลงฝึกจิวหลักตาย
 กทรงจวางพระแสงแลวตรัสทวาด
 ชึ่งแค้นน้อยวู ขามาทำวูววม
 ฉาแผนคินนี้ไมูกลับอย่าเขามา
 ไปเสียเคียวนือยารีรอ

ควายเหูลาแสนสุรางคมาบ้นี้
 พระบุญมหาชาติขุนเคืองนิก
 แลวกลับมีพระสติทรงหวนหัก
 นิกถึงคำทรงจูกู้พระปิตุรงค์
 ทรงกำขมิไม้โหษาตามประสงค
 ครันฆาลงม्यानเมืองจระวนวาย
 เกิดพิโรธราวรานมิภูหาย
 ครึงคอยหายขุนเคืองใน เรื่องความ
 เชยอายุชาติชวทำแกทยาบทยา
 ไมรอกุหนาเองจะลุมมาหลอกกลล
 แมณพสุธากลับจึงสินที่คำขอ
 เฮยตำรวจใสคอเสียจากวัง 1

กระบวนกลล

เรื่องศรีทนต์ชัยเป็นเรื่องเล่าสนุกในเนื้อเรื่อง เมื่อเป็นเสภาความจึงกลล
 ในลักษณะเล่าเรื่อง เช่นคอนศรีทนต์ชัยทำอุบายเอาศรีระฝั่งกิน โปดแตกนเฝ้าพระราชอาณา
 เสด็จเสียบพระนครเพราะเหตุคือ พระราชาตรัสไล่ไม่ขอเห็นหน้าศรีทนต์ชัย บทเสภา
 บรรยายไว้ว่า

มาสู่ขานูไมทุกขรอนอนสนสบาย
 แก่ให้ไคสักครึ่งตั้งใจคิก
 เสื่คจูเสียบพระนครประทักษิน
 ใหญ่เป็นหลุมฝั่งศรีระในพสุธา
 ครันเสื่คจมาถึงประทุเทคินน
 รับสั่งวูใครทำคู้ไมควร
 อ้วมวคยทุสญคคควาภริทนต์ชัย
 ไม้โทออกพระเนตรทนวเป็นคนราย
 รับสั่งไวว่าไม่ขอเห็นหน้า
 ใหญ่ทออกพระเนตรแตกายหายหัวมิด

ตรองไมววายจะกลลเกลอนที่ความมิด
 พอเจควันจอมอัฐิราประชา
 ทนุไซยชุกคินไวคอยุทา
 ชูแตกนขึ้นมาขวางหน้าชบวน
 ทออกพระเนตรูเห็นชนกัทรพระสรवल
 ขวางชบวนชึ่งู้นพูกลกาย
 ฝั่งศรีระชูแตกนขึ้นถวายุ
 ทำอุบายรอนเกี่ยวให้เมี้ยนมิด
 ฝั่งพทครวควายวาตนเป็นคนมิด
 ถวายองคทรวงฤทธิคคิชอบมกล 2

1 ห่อสนุกแห่งชาติ, ศรีทนต์ชัย ฉบบที่ 3 ตอนต้น.

2 ฉบบเดียวกัน, ตอนปลาย.

แต่ในบางตอนกระบวนกลกถักก็จะหยาบโหล เช่นในตอนศรีทนนชัยทำอุบายจะ
เขียนตีพระสมณที่ไปงานศพของพระครูผู้เฒ่าของศรีทนนชัย บทเสภาบรรยายว่า

ครานั้นเชียงเมี่ยงเห็นโคที่
ชวยถูระเบิดปีกผากลวงมา
วูโอไออุณิจจาพระครูเอย
เกาปี่มีโคพบโยนนาง
เกิดมาทั้งชาติคายเสียเปล่า
ม่านอนตายกลางภูมิพิในโถง
ฝ่ายนางในโคฟุ้งการอุงไท
ก็หัวเราะครีกครื้นระรินราว

เข้าไปใกล้ศพพระผู้เฒ่าปลุกผ้า
กลานโคงโคงทำทารุองไทพลาง
สิบปีพระโมเเคยพุดเอามาง
มาเว็กรางไม้โคขุนพออุงโคง
ไม่พบเกาหลังชนว่าโรโทรง
พออุงโคงของอุเอยเสยมอควาย
กลันหัวเราะไม้โคเื้อใจเขินชวย
เชียงเมี่ยงฉวยไม้โคไล่ตีเอา ¹

เสภาศรีทนนชัย ฉบับสมุคไทยคัวางของหอสมุคแห่งชาติ จบลงด้วยตอนที่ศรีทนนชัย
ไชยปัญหาพระไตรภคที่คนถามพระสังฆราช จนพระสังฆราชจนความคอบไม่ได้แก่พระเจ้าทวาละ
ว่า

ฝ่ายบรมรินทรบดินทร์สุรย์
ไม่เสียที่ขุนศรีมีปัญญา
ขุนทนนทูลวาคันทาพอม
ปะปาทาพอมตะด้อมไว
ถะลันทาโซกะโลเขาทาขัน
ปะลูลิกคำคี่อุชวานปะลูลค
กิปะอักษระวะกะปี่
กราบทูลแก่พระองค์คุณทรงธรรม

โคฟุ้งทูลทรงชมเป็นนักหนา
บทปะปะปาปาวากะไร
เอามูลโคขุนปลูดุมกินเหลวไหล
คำแก่ไขอย่างนี้ว่าที่คค
โกนทะนุ่นคือกะ โถนมี่โคปลค
ลิตคาไม้โคหมูคทุกสิ่งอัน
อุคริบุญผวนใหญ่หนหัน
ทรงสรวลสันคชมขุนศรีทนนชัย ²

จบ เรื่องศรีทนนชัย เชียงเมี่ยง

¹ หอสมุคแห่งชาติ, ศรีทนนชัย ฉบับที่ 1 ตอนปลาย.

² ฉบับเดียวกัน.

บทเสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร

ผู้แต่ง พระสุนทรโวหาร (ภู่)

ระยะเวลาที่แต่งและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ในคำนำบทเสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร
ไว้ว่า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการ
คำรัสฯ สั่งให้พระสุนทรโวหาร ซึ่งคนทั้งหลายเรียกกันเป็นสามัญว่า "สุนทรภู่"
นั้น แต่งขึ้นสำหรับขับถวายทรงฟังในเวลาทรงเครื่องใหญ่ ตามแบบอย่างครั้ง
รัชกาลที่ 2 และต่อมาโปรดฯ ให้ไซเป็นบทสำหรับนางในขับส่งบทโหรีหลวง
คอย¹

เสภาเรื่องพระราชพงศาวดารนี้ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ได้ทรงวิจารณ์ไว้
ว่าเป็นเรื่องที่แต่งยากกว่าบทกลอนเรื่องอื่น ๆ ของสุนทรภู่เพราะ

ตัวเรื่องพระราชพงศาวดาร เป็นจดหมายเหตุ ไม่มีทางที่จะแต่งให้ชวน
ดูจับใจใจเหมือนเช่นเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนอันเป็นแก่นิทานอุanggงพงศาวดาร
ถ้าสุนทรภู่เลือกใจเองก็เห็นจะไม่แต่ง แต่หากมีกระแสรับสั่งจึงต้องแต่ง ก็เอา
หนังสือพระราชพงศาวดารมาเปิดอ่านแล้วพยายามแต่งแปลกลอนไปตามหนังสือ
นั้น²

และทรงวิจารณ์ไว้ว่า "แต่งคันทนา ถ้าไม่เป็นผู้ที่สามารถจริงก็เห็นจะแต่งไม่ได้
อย่างนี้"³

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร

(พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร; 2465), คำนำ หน้า 68.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

เรื่องย่อ

เนื้อเรื่องบทเสภาเรื่องพระราชพงศาวดารมีเนื้อความซาดเป็นสองตอน โดยที่ในตอนต้นเริ่มตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยาไปจนเสด็จการรบกับขอม แล้วข้ามไปแต่งตอนพระเจ้าหงสาวดีมีพระราชสาส์นมาขอช่างเผือกในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และแต่งไปถึงตอนที่พระเจ้าไชยเชษฐาแห่งกรุงศรีสัตนาคณหุยกกกองทัพมาช่วยพระมหินทรกับพระเจ้าหงสาวดีแต่ถูกกลอุบายพระเจ้าหงสาวดีก็แตกกลับไป

การที่แต่งใหม่เนื้อความซาดเป็นสองตอนไม่ติดต่อกันตามเนื้อเรื่องในพงศาวดาร เช่นนี้ กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพทรงวิจารณ์เหตุที่เป็นเช่นนี้ว่า

ก็คงมีผู้แต่งเมื่อสุนทรภู่แต่งคุณทูลถวายแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า เรื่องพระราชพงศาวดารตอนนั้นถึงจะแต่งเสภาจากคงไม่น่าฟัง จึงโปรดให้ขามไปแต่งเอาคตินุक्तिพระเจ้าหงสาวดีในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ท่านองพระราชประสงค์จะให้แต่งตลอดไปจนเรื่องสงครามสมเด็จพระนเรศวร ๑¹

เรื่องที่แต่งไปค้างอยู่แค่งกลางนั้น ทรงวิจารณ์ว่า

"เห็นจะเป็นเพราะเหตุสุนทรภู่ถึงแก่กรรม เสภาเรื่องพระราชพงศาวดารนี้ น่าจะเป็นหนังสือเรื่องหลังที่สุดที่สุนทรภู่แต่ง เขาใจว่าแต่งเมื่อราวปีชวด พ.ศ. 2397"²

¹ สมเด็จพระยาคำวรวงราชานุภาพ, เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร, คำนำหน้า 69.

² เรื่องเดียวกัน.

จำนวนบทเสภาเรื่องพระราชพงศาวดารของสุนทรภู่ทั้งหมดมีจำนวน 623
บทกลอน ตอนที่ 1 เรื่องตีเมืองขอม มีความยาว 138 บทกลอน ตอนที่ 2 เรื่องศึก
พงษาวดี มีความยาว 485 บทกลอน

ลักษณะการดำเนินเรื่อง

สุนทรภู่นำเรื่องบทเสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร โดยเริ่มด้วยการขอ
พระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน ๓ ๒ บทกลอน โดยขึ้นต้นด้วยกลอนวรรครับ ดังการขึ้นกลอน
นิราศว่า

กราบบังคมสมเด็จจบคันทรสุร

พระยศอย่างนารายณ์ว่าบุญคุณ
ทุกประเทศเขตรอบมาขอบนอม
ขอเคชะพระคุณการุณา

มาเพิ่มพูนบุญใหญ่ในโลก
สู่พรังพร้อมเป็นสุขทุกภาษา
ถวายเสภาถวายนิยายความ ¹

จากนั้นจึงเริ่มดำเนินเรื่อง โดยขึ้นต้นว่า

จะกล่าวพงศาวดารภูมิกาลแต่หลัง
หาว่าอุทองหนออุสาหุพยายาม
มีจุคหมายลายลักษณะกักราช
ปีชกาลโทศกตกสำคัญ
เขลาสุมานาพิทากัมเภาบาท
โคสังขทัคณินาวภูมิงคลดควร
เป็นนมหามงคละอุประเสวีรุศักก
ส่วเรื้อแล้วจึงใหญ่สร้างปรางปรูการ
แล้วสุรางพระที่นั่งใหญ่โอศวรรม
หาว่าอุทองครองเสวยสวรรมยา
ซึ่งพอพรามณถวายนามคามที่
นามบุรีศรีอยุธยาครอง

เมื่อแรกตั้งอยุธยาภาษาสยาม
ซึ่งพอพรามณบุรีโรหิตคึกพร้อมกัน
เจ็ครอยสืบสองภาคเป็นขอขึ้น
เดือนหาวิบุกรขึ้นหกค่าควร
ตั้งบุรีศรีโดยกาศตรพระอิศวร
ใหญ่คนหมั้นคามกระบานแตบราณ
สร้างปราสาทสำนักไพญลยสุถาน
ขอโพยบนคหิมพิมานอลงการ
สามปราสาทเสร็จพลันถวายพรราชา
พระธำมสาสามสิเน็เจ็คเสร็จสมบอง
พระรามาธิบดีไม่มีสอง
ใหญ่กตอลงตามนามพระรามา ²

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานภาพ, เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร, หน้า 1.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

ในการแต่งเรื่องสุนทรภู์ไฉ่พวงศาวดารเป็นหลักสำคัญ แต่ในการดำเนินเรื่อง สุนทรภู์ไฉ่แต่งให้เรื่องดำเนินไปแบบการแต่งนิยายนิทาน โดยให้มีบทสนทนาและเล่าเรื่อง สลับกันไป เช่น ตอนพระเจ้าอุทองทรงมีพระราชบัญชาให้เสนาไปทูลเชิญพระรามเสวย มาเฝ้า ว่า

เฮยเสนี่รับรอนจรโดยควน	บอกพระรามเสวยมาทนนอยหวา
คำรจบุรีพระโองการคลานออกมา	ลงนาวารีบไปคังใจจง
วันหนึ่งก็ถึงลพบุรี	อัญชี่ทูลความตามประสงค์
วาพระทรงฤทธิบริบูรณ์	เชิญเสด็จเสด็จลงไปกรุงไกร ฯ ¹

บทสนทนาดอนพระเจ้าอุทองไฉ่พบกับพระรามเสวย

ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเฑียร	ทอดพระเนตรแลมาตรงหน้างาน
เห็นลูกลูยามาประณตบทมาลย	มีโองการทักทายก็ปรวยเปรย
นุ้แนเจ้าเขว่ยออกปิโยรส	โอ้ชอมคคตฤกษ์นะลูกเอย
ทูลสุกแสนแคนใจไมเสวย	แมนละเลยจะกระเจิงละเลิงใจ
เจ้าแกวตายาจิตของปิตุเรศ	ไปเหยียบเขตรุกขิ์เชิญให้เย็นใส่
จับประหารผลาญชีวันโพบรรโไลย	จะไคฤฤกามีไคไหวามา ²

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมีพระราชบัญชา, เสภาเรื่องพระราชนิพนธ์พวงศาวดาร, หน้า 6.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

บทบรรยายสภาพการยกทัพของพระราเมศวร

ครานั้นพระโอรสผู้ศยง
 เคารพรับพรพลางแลดูปางกราย
 ไครมหาพิชัยฤทธิโยเดลิททั
 ลินของหึงอิงออกนอกทวาร
 ทหารธงโบกธงไปคร่งหนา
 ทวยหาญชานโทโธพิทุก
 ประทับรอนนูนคางกลางอารัญ
 เดียวลัดคักทุงเกินมุ่งไป

กราบลงแทบพระบาทพระฤสาช
 ใญ่ผายมาทรงคชาธาร
 โหรับแสร้งเสียงสำเนียงชาน
 เสียงสู่ทวนสนเื้อนสู่เื้อนสะทีก
 เสียงชางมาเรืงรองอุยกองกัก
 อิกกะทีกชามทุงพนกรุงไกร
 หลายวันตั้งพลับพลาหยุดอาไศรย
 ถึงเวียงไชยกัมพูชาหอราตรี¹

บทบรรยายสภาพการรบระหว่างทัพขอมกับทัพพระราเมศวร การบรรยายจะมี
 เพียงสั้น ๆ เพียง 3-4 บทกลอน

ครานั้นพระราเมศวรราช
 เสียงครนครนต้นพลันในทันใด
 เห็นพลเมืองเมืองพูนชานาไล
 แสนพิโรธโคกคลุมเขาพลับพลา
 ชับพลพลไกรโลกลูก
 ทูทหารกลัวตัวตายเขารายรับ
 ทางกำแหงแรงเรืงในเชิงยุทธ์
 พวกขอมอ่อนหยอนย่นไม่ทนทาน

ทรงไสยานในพลับพลาที่อาไศรย
 คกพระไทยดูลันดูนุหนุออกมา
 กองทัพไทยหยุดยอนออดหนักหนา
 ทรงสวศราวิงว้างออกกลางทัพ
 ไครไมรบหืดเล็กเสียงจะเสียงสับ
 ทั้งสองทัพแข่งขันประจัญบาน
 ฤทธิรุกพันฟาคฤ้นฉาดคาน
 ไทยทหารอีกโทะเน็นโกลา²

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเสด็จประพาสเมืองสุพรรณบุรี, เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร, หน้า 11.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

ในบทเสภาที่มีการบรรยายธรรมชาติสั้น ๆ ในการดำเนินเรื่อง เช่นตอนพระบรม
ราชาเตรียมทัพ ดังนี้

ครั้นรุ่งรางสว่างแสงสุริยา
นำคางพรมลมาช่ายปลายระดอง
ผกาตามานแหมมแหมมสำโรช
แสงทิวพรพรรณรายชั้นชายคอง

โกป๋าชวนขันสนั่นกอง
คูเหวารองเรงรักพระสุริยง
ริมเขื่อนโขกมรรพคาปาระหง
จตุรงค์ตางพันคนกายา ¹

บทเสภาเรื่องพระราชพงศาวดารไม่มีบทนิราศที่กล่าวขวัญ เช่น ในวรรณคดีเรื่อง
อื่น ๆ การบรรยายความทุกขุโศกมีแต่เพียงสั้น ๆ เช่น พรรณนาความทุกข์ยากของประชาชน
ที่บ้านเมืองแตกว่า

ราษฎรอรอนจิตไม่คึกคู้
โยธาไทยไลลัดสะกักคู้
ฉวีพลัดเมียเมียพรากจากลูกฉวี
พวกกองทัพจับมัดควยขัดใจ

ตางเกลียวกรูพาลูกแลเมียหนี
เสียงุโศกัแซเสี่ยงุทังเวียงไธ
วังแตกตัวผู้เคียวเพียรรองไธ
ยกมือไหวทวมหัวกลัวเค็มที่ ๆ ²

ในการแต่งบทเสภา สุนทรภู่จะแทรกภาษาต่างประเทศ เช่น พม่า มอญ ลาว
ลงไปในบทเสภาเสมอ อันแสดงลักษณะของสุนทรภู่ว่ามีความรอบรู้ในภาษา มอญ ลาว พม่า
ทวาย ซึ่งเป็นชนชาติข้างเคียงไทย เช่น ตอนพรรณนาทัพพระเจ้าหงสาวดีตอนที่หนึ่งว่า

พมามอญคองหนาบถือคาบหอก
หมอเอราปลาญนางคาคพุงพัน
พวกอุ้งวะพม่าวาลูแคะ
ลาววาเบอเจอดะนอหั่วรอเยาะ

กดับกระบอกละกัปะพายริบผายเด็น
เบี่ยคุเสี่ยกกันเกะกะเจียงทะเลาะ
มอญวูแกลละอาระเคลิงเกลิงเฒาะ
ทวายวาเคาะยามะเวเฮฮากัน ³

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงราชูปถัมภ์, เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร, หน้า 33.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

บทเสภาพระราชพงศาวดารมีบทบรรยายเปรียบเทียบความประพฤติกษัตริย์
เช่น ตอนพระเจ้าหงษาวดีศรีสัตนาคนหุต พระสุนทรสงคราม และพระยาจักรี ที่คิด
ต่อสู้กับทัพของพระองค์

ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดีทั้งสาม ชาติสอพลอออกศึกนิกหนง จูงทองฮักนุกเห็นเหมือนเขนวัน เป้นแมลงเมวเข้าในกองไฟฟู คิงบุษยวาทาแรงจะแข่งกรฐ เขนหิงหอยคอยแข่งแสงเคอนคาง	มันเห็นตามความละโมภเพราะโลภหลง เห็นรูปทรงใส่ใญ่ชื่อนวามีคอง จะถูกลอนกินคนไคก็คืบหู มีไคฐประมาณการทงบวง ขามสมุทรสุคคะเบุชดูเสหลวง มันชาหลวงสอนเจาบาวสอนนาย ฯ ¹
---	---

การพรรณนาการรบที่ยาวของเรื่อง คือตอนที่พระเจ้าหงษาวดียกทัพมารบ
อยุธยาครั้งที่สอง ในสมัยพระมหินทราธิราช ซึ่งไทยไคต่อสู้กับพม่าอย่างเข้มแข็งด้วยมีผู้นำที่
สุนทรภู์ไคพรรณารายละเอียดของการสู้รบ กลศึกสถานที่ใน เรื่องพงศาวดารอย่างละเอียด
ละออควายบทกลอนที่สละสลวยมาอ่าน ไม่น่าเบื่อทั้งที่เป็นตอนที่จืดชืดในพงศาวดาร

เสภาเรื่องพระราชพงศาวดารจบตอนสุดท้ายว่า

เจ้ากรุงลาวสู้ครุจะสู้รบ บุกบุกเรียวเลียวหลงเขวาทงไพร พระอุปราชอรุองทรวงขางสาร ไคเกรียนคางขางมาสารพุก แถวไคทัคกลับหลังมายังคาง เขาเผ่าทูลญลกิจพระบิดา	ขึ้นขางหลนุเหล็กกลับรับขันไค ทวงมอญไคลาวากระจ่ายวิงพลาพลัด คองทหารโหมห้กรองปรักนัค จับฎาวมคีมอจุงเป้นฝูงมก ไคขางพลาขางพั้งทงบิณา เจ้าหงษาทราบสิ้นกียันตี ²
--	--

จบเรื่อง

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, เสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร, หน้า 66.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 158.

เสภาเรื่องนิทราชาคริขหรือเรื่องอาบุญะวัน

ผู้แต่ง

กวีที่แต่งเสภาเรื่องอาบุญะวัน มี 11 คนด้วยกัน ได้รับเรื่องไปแต่งคนละตอน

กิ่งนาคอ

- ตอนที่ 1 หลวงพิชญ์เสนี (ทองอยู่) ครูเสภา ภายหลังได้เป็นพระราชนุ
- ตอนที่ 2 พระยามหาอำมาตย์ (หรั่ง ศรีเพ็ญ)
- ตอนที่ 3 ขุนวิสุทรเสนี (จาง)
- ตอนที่ 4 ขุนพิณจจัย (อยู่) ภายหลังได้เป็นหลวงภิรมย์โกษา
- ตอนที่ 5 หลวงบรรหารอรรถคดี (สุด) ภายหลังได้เป็นพระราชาภิรมย์
- ตอนที่ 6 ขุนวิสุทธากร (หม่อมราชวงศ์ หนู อิศรางกูร ณ อยุธยา)
ภายหลังได้เป็นพระยาอิสร์พันธุ์โสภณ
- ตอนที่ 7 พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร)
- ตอนที่ 8 ขุนทองสือ (ช่วง ไกรฤกษ์) ภายหลังได้เป็นหลวงมงคลรัตน์
- ตอนที่ 9 หลวงเสนีย์พิทักษ์ (อ่วม) ภายหลังได้เป็นพระยาราชวรานุกูล
- ตอนที่ 10 หลวงสโมสรวลการ (หัด ศิริสัมพันธ์) เดิมนั้นเป็นพระยาสโมสรวลการ
- ตอนที่ 11 หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) เปรียญ ¹

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, เสภาเรื่องนิทราชาคริข (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469), คำนำ หน้า ช.ค.

ระยะเวลาและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

บทเสภาเรื่องอามุหะระนั้น แต่งขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงโปรดให้แต่งตามเนื้อเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นลิลิตก่อนแล้ว คือลิลิตนิทราชาคริข เพื่อใช้ขับถวายในเวลาทรงเครื่องใหญ่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ได้ทรงกล่าวไว้ว่า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอ่านนิทานนี้ในภาษาอังกฤษโปรดว่าเป็นเรื่องดี จึงทรงเก็บเอาเนื้อเรื่องบางนิพนธ์เป็นลิลิต เรียกว่า นิทราชาคริข โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ครั้งแรกเมื่อมีชาติ พ.ศ. 2421 และพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ แยกในวันขึ้นปีใหม่ ถูกลูกโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุรสีห์สุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ขอแรงกวีในสมัยนั้นให้ช่วยกันเก็บเนื้อเรื่องไปแต่งเป็นเสภาสำหรับขับถวายเวลาทรงเครื่องใหญ่ อยากรู้เกี่ยวกับที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ขอแรงกวีช่วยกันแต่งเสภาเรื่องพระราชพงศาวดารถวายในรัชกาลที่ 4¹

บทเสภาเรื่องนี้ ปัจจุบันยังเหลือที่รวบรวมไว้ได้เพียง 5 ตอน นอกนั้นสูญหายไปหมดไม่สามารถจะหาค้นฉบับได้ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงกล่าวไว้ในคำนำเรื่องเสภา - อามุหะระนั้นว่า

"เสภาทั้ง 11 ตอนนี้กระจัดกระจายไปช้านานแล้ว สูญหายเสียก็มาก กรมการราชบัณฑิตยสภาได้พยายามสืบหามาช้านานก็หาได้ไม่ครบ ดูแต่งที่ยุ้งมีตัวอยู่ในเวลานี้ก็ดูเดียวแต่พระยาสโมสรสรรพากร ก็หาใคร่รู้หาคนฉบับไว้ได้ไม่ เมื่อสองสามวันนี้กรมการนักเห็นช่องทางที่อาจหาได้สักแห่งหนึ่ง จึงได้พยายามติดตามดู ใ้มาหน่อยหนึ่งก็พบตอนที่ความกบฉบบั้หมดแล้ว คือ ตอนที่ 3 เห็นจะเป็นอันสิ้นหวังว่าจะหาโดยวิธีธรรมดา"²

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, เสภาเรื่องนิทราชาคริข คำนำหน้า ข.

² เรื่องเดียวกัน, คำนำหน้า ค.

เนื้อเรื่องย่อ

ครั้งหนึ่ง ในแคว้นอาหรับ มีพระเจ้ากาหลิมปกครองอยู่ ครั้นเมื่อพ่อค้าคนหนึ่งชื่อ อาบูหะซันผู้ซึ่งรับมรดกมาจากนายพานิชผู้บิดา แล้วได้บริหารงานการค้าจนมั่งมีขึ้นมากมาย ก็คิดแสวงหาความสุขสนุกสนานด้วยการคบเพื่อน และดื่มกินสุราอาหารมิเว้นวัน จนกระทั่ง ทรัพย์สินสมบัติหมดไป เพื่อนฝูงก็หลบหน้า มารดาจึงเตือนอาบูหะซันจนอาบูหะซันกลับคิดได้ ก็มูมานะคอย ๆ ประกอบการค้าใหม่ จนกระทั่งกลับมั่งมีขึ้นอีกครั้งหนึ่งจึงคิดคบหามิตรสหายอีก แต่กติกาคะคบเฉพาะมิตรที่เป็นคนต่างแดนต่างเมือง และคบหาเพียงชั่วคืนเท่านั้น และจะคบ ครั้งละไม่เกิน 2 คน ดังนั้น ตกตอนเย็นอาบูหะซันก็จะไปนั่งรอพบคนเดินทางต่างเมืองที่เชิงสะพานไม้ทางบ้านตนทุกวัน เลือกคบหามิตรสหายที่ตนปรารถนาดังกล่าวเรื่อยมา

ฝ่ายพระเจ้ากาหลิมในครั้งนั้นได้ปลอมพระองค์ออกตรวจตราบ้านเมืองผ่านมา อาบูหะซันจึงได้เชิญไปคบหาเลี้ยงดูกันเป็นที่สำราญ เจริญกันเป็นที่ถูกใจ พระเจ้ากาหลิม ครัสติถามว่า อาบูหะซันต้องการอะไรบางอย่างในชีวิตนี้ อาบูหะซันตอบว่า ตนไม่พอใจ "อี่แมน" รูปหนึ่งกับพวกที่ประพฤติคนผิดจารีตพระที่ดี หากตนได้เป็นพระราชาสักวันหนึ่งจะจับอี่แมน และพระบอกรีตเหล่านั้นมาลงโทษ เมื่ออาบูหะซันเผลอพระเจ้ากาหลิมใส่ยาในสุราจนอาบูหะซันเมาหลับไปแล้วก็ให้คนใช้พาเข้าไปในพระราชวัง ตกแต่งทุกอย่างให้อาบูหะซันเป็น พระเจ้ากาหลิม เมื่ออาบูหะซันฟื้นขึ้นหลังคิดว่าตนเป็นกาหลิมจริง จึงสั่งให้ลงโทษอี่แมนและบริวาร โดยการเขียนอี่แมน 400 ครั้งและบริวารคนละ 100 ครั้งแล้วส่งสอนมิให้ประพฤติ คนเช่นนั้นอีก แล้วส่งทองคำไปให้แม่คนพันแห่ง ตกกลางคืนพระเจ้ากาหลิมก็สั่งให้มอมยา แล้วส่งกลับไปบ้าน อาบูหะซันฟื้นขึ้นมาสำคัญว่าตนเป็นกาหลิม เมื่อถูกมารคาเตือนสติจึงโกรธ และทุบตีมารคา จนถูกจับไปรักษาตัวด้วยการทรมานด้วยคิดว่าเป็นคนบ้า เมื่ออาบูหะซันถูก ทรมานนานเข้าก็สำนึกได้ ขอโทษมารคาแล้วก็ได้รับการปลดปล่อยให้มาอยู่กับมารคาตามเดิม วันหนึ่งเมื่อไปรอพ่อค้าคนต่างแดนที่สะพานตามเดิม พบพระเจ้ากาหลิมอีกก็กลัวด้วยคิดว่า เป็นผู้นำพิบัติมาสู่ตนไม่ยอมพูดจาด้วย เมื่อพระเจ้ากาหลิมซักถามทราบเรื่องก็ส่งสารเข้าใจกันได้ แล้วก็พาพันไปสนทนาคบกันที่บ้านอาบูหะซันเหมือนเคย ครั้นนี้พระเจ้ากาหลิมครัสติถามความในใจ

เรื่องคุณรองว่าชอบหญิงใด อาบู่หะมันตั้งกำลังเมาเผลอบอกไปว่าตนชอบหญิงผู้หนึ่งในวัง
กาหลิมที่ตนนั้นไปพบเขาในคราวนั้น ดังนั้นกาหลิมจึงมอมยาอาบู่หะมันแล้วพาเขาวังอีก
ครั้งหนึ่ง ความในบทเสภาตอนที่ 5 ที่คนพบตนฉบับใดจบลงเพียงตอนนั้น

ลักษณะการดำเนินเรื่อง

บทเสภาที่ยังมีต้นฉบับเหลือ มีอยู่ 5 ตอน ตอนที่ 1 มีจำนวนกลอน 158 บท
ตอนที่ 2 176 บท ตอนที่ 3 168 บท ตอนที่ 4 193 บท ตอนที่ 5 106 บท รวม
บทกลอนเสภา 5 ตอน 801 บท

การดำเนินเรื่องเริ่มด้วยการขอพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินและกล่าวถึงมูลเหตุของ
การแต่งเสภาเรื่องนี้ ขึ้นบทเสภาควรวรรคไว้ว่า

๐ ถวายบังคมสมเด็จพระที่นั่งสุริย

พระยศอย่างปางนารายณวายุภูต
ทุกประเทศเขตขอมมานอบนอม
ขอพระเดชพระคุณกรุณา
ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องคนแซก
เป็นลิลิตติดกับโคลงโยงกันไป
เรียกว่าเรื่องนีุ้ทธราชาศรีษ
พูดถวายบาททองสพระทรงธรรม

มาเพิ่มคุณฤๅญ ในโลกา
สู่พรังพร้อมเป็นสุขทุกภาษา
ฝ่าละอองปกเกล้าคนทุกฤๅญ
เป็นเรื่องราวแปลกครั้งมีขึ้นใหม่
จึงได้ทราบสิ้นทุกสิ่งอัน
โปรดให้คิดเกลากลอนอักษรสร
เรื่องอาบู่หะมันเป็นเสภา¹

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, เสภาเรื่องนัทรราชาศรีษ หน้า 1.

ต่อจากนั้น ก็ขึ้นต้นคำเนนเรื่อง โดยกล่าวถึงกษัตริย์ผู้ครองนครก่อนว่า

ปางนั้นพระองค์ผู้ทรงยศ
 ครองนิเวศน์เขตขัณฑ์เสมา
 พระองค์ทรงนามปกาสิต
 สถิตยศแทนนามมหาเวชยันต
 สุวสุรางคบำเรอเสนอบาท
 บารองรับชัยชานประสานพิณ
 พระองค์ทรงบริสุทธยุดิษฐรม
 ไมพลิกเหลี่ยมเที่ยงธรรมภรณา

เจ้าประเทศเขตอาหรับภาษา
 ภาษาแบกคัคเป็นสำคัญ
 ฮารุนอาลราชจักรอันเนคณัน
 เสมอชั้นมัตตุกัมพลอมรินทร์
 บำรุงรัฐรัฐเชิงบูรเทิงถวิล
 บำเรอปืนปฐพีไพรีคา
 ผอนผันราชกิจท้าวทศ
 ตรีภคตราทรงคคเป็นสัจธรรม¹

าธา

พรรณนาการจัดตั้งวงมโหรีและดนตรีแบบดนตรีไทย

เรื่องเสภาอาบูหะวันเป็นนิยายอาหรับ แต่ในการบรรยายเกี่ยวกับดนตรีที่อาบูหะวัน
 จะจักใหม่ขึ้น ผู้แต่งก็บรรยายลักษณะดนตรีแบบไทยนั่นเอง เช่น

แล้วคึกจตุหุ่ปี่พาทย์มโหรี
 จักผู้หญิงรูดพิณหวดอตาชาย
 ดูนเล็กโคกนอยนรอยขยุก
 ทองสามชั้นมันจึ่งหว่าหึงจะพริ้ง
 ไทหากรูมออกคนบทรอง
 อันครุบาหาปากกล่าวครวัน

เล็ดอกุครูคูบอกเครื่องสาย
 บอกลงายเนอตุ่าจำไคจริง
 แสนลำบากเล็ดครูมออกผู้หญิง
 หึงโชนหับกรับคิงไหพรวมกัน
 เอาห่านองเพื่องตบคึกคักจัสรร
 อาบูหะวันส่งบาวไหหามา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, เสภาเรื่องนิตราชาคริธ หน้า 1-2.

ครานันบัวรายนายอาบ
 พญครุเซาพลันไมทันชา
 พรอมจกหูกกันโคสันทัก
 แทหัดมาหาเดียนโคคิกกู
 ทังคักสี่ตูเปวกัเพราะพริง
 ระนาคของกุงอังก้อยวงเวง
 ทังคนรำคำรองกพรองเพราะ
 เสียงฮอเสียงคนปนกันไป

ไมหยุกอูว์รีบเร่งไปเที่ยวหา
 เจริญมานงบานทานอาบ
 เจนุจคักแล้วเลาฟ้งเขาหู
 ไทวอูว์ประสิทธิประคิษฐเพลง
 พุกอูว์หญิงทำเพราะฟ้งเหมาะเหมง
 ลอนกเลงฟ้งเลนโคเย็นใจ
 แสนเสนานาฟ้งกำลังไหว
 ไครฟ้งชอบทั่วทุกตัวคน ฯ¹

ไชภาษาทางตะวันตกในบทขับ

ในบทเสภาเรื่องนี้ มีการใช้ภาษาตะวันตกในบทเสภาในลักษณะการใช้แบบพหัพพ
 คังแทน

ครานันอามูเจ้าของ
 ชอบจิตคิดเล่นเป็นกั้ววล
 ไม่มีเพื่อนเคื่อนใจไหสนุก
 จะจุกจวนเพื่อนฝูงจุกนมา
 จึ่งสั่งบ่าวบอกรายเป็นหลายแห่ง
 คำว่านี้มีสุขสนุกใจ

ฟังคองหุฐคักไมซัดสนุ
 สบายคนยูเคียวเปลี่ยววิญา
 เรามาสู่ชคนเคียวเปลี่ยวหนักหนา
 ววแล้วเขียนกาตเกลอนกลากไป
 ไทกาตมีแจงไมสงสัย
 เจริญมาไหพรอมเพรียงโคเสียงกัน ฯ²

คำว่า ก่า ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Card

ศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, เสภาเรื่องนันทราชกริช, หน้า 4.

² เล่มเดียวกัน.

ในตอนที่สอง ซึ่งพระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น ศรีเพ็ญ) เริ่มด้วยโคลงสี่สุภาพ
บอกถึงมูลเหตุที่ตนแต่งบทเสภาว่า

ข้าพระพุทธเจ้าพระ กนกคิกลอนเสภา ตามเรื่องนิตราชา โดยพระราชประสงค์	ยามหา อำมาตย์เอ๋ย ทอนนี้ คริษฐา นินทรเส กอบถอยทูลถวาย ¹
--	---

กระบวนความสะเทือนอารมณ์

ในบทเสภาเรื่องอาบุญหะรัน ส่วนมากบทเสภาเป็นไปในลักษณะการบรรยายเรื่อง
ไปเรื่อย ๆ กระบวนความสะเทือนอารมณ์มีเพียงเล็กน้อย เช่น มีกระบวนโคลงเพียงตอนที่
อาบุญหะรันครวญถึงตัวเอง ว่า

ขืนมนันใจเข้าไปในห้อง คิดถึงตัวจ้างมาชวัญครามครัน ยิ่งคิดทวนคนจนทุกอุย่าง ชวงงูาคิดผู้ชั่วแล้วตัวกู โอ โสครังนี้มีเป็นคน อันเพ้อฝันเราเฝ้าเรือนจึงเข็นไป ตั้งแต่นี้ไปนั้นจนวันหนา คุณนกรแบกแคศุแศคณิดเพลง ถาจะคอบุยาใหญ่ชิดสินหนัก คูใหญ่บอยาใหญ่ชวมถึงคืนวัน จะคอบคหาอยู่ทางประเทศ ผูกสมัครรักไฉนเป็นใคร	เสฐราหมองแสนสุดจะโศกศัลย์ โสกอกไม่เป็นอันแล้วอาบุญ ใหญ่ของหมางทรพิพทมคแสนอดสู ไม่มีผู้ใดฟังให้ฟังใจ เพราะความจนเจียนจิตจะเป็นไซ้ จะโทษใครใหญ่เลวเราเป็นเอง ไม่คบหามากดุมใหญ่คุมเหง คองกลัวเกรงไม่คบแล้วจบกัน จงทวยทักแต่อยาพะอละเมอฝัน จะนอนฝันเจือไวท่าใจดี จงบับยังสั่งเกตุอยาเกินที่ ตามมีคืนหนึ่งอย่าฟังนาน ²
--	---

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, เสภาเรื่องนิตราชาคริษฐ, หน้า 17.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

บทเสภาอาบุญพระอิน จบทอนท้ายของตอนที่ 5 ตอนที่อาบุญพระอินถูกพระเจ้ากาหลิบ
ชิงปลอมตัวมาวางยาผสมแล้วพาเขาวิ่งเป็นครั้งที่สอง ว่า

เสร์จการสารพรวงสนองพจน
ลงถึงทรวงวงงันไมหันเมิน
วิญเวียนเค็ยรพิลกับอาศน
ไมหายใจไมคายนวายุชีวี
พระทรงชรรมัญชาสังขาพัน
รีบออกจากทองมืองสำราญ
สรวฟูเสร์จเส็คจยุรจาตร
ทางลัดลับที่ท่ามีกำบัง
ก้านันตนางทวงรับอภิวาท
ค้อยสัคกับรับสั่งฟังเคาญล

ยกถยชคคิมุสนักูไม้ชักเขิน
บูาเมาเกิณภานสินทั้งอินทริย
นาอนาถนอนสูลบเพิ่มอนศพี
วิสัญญีคลายुकลายูเชนวายุปราณ
แบกพระอินขึ้นมาควยกลาหาญ
บิคทวารตามสัคยวิจันัง
มาถึงราชฐานทวารหลัง
เส็คจยังทองมณีศรีจรูญ
บูรมนาดชรนินทรบคินทรสูรย
บางคอยพุดลลงสนองการ ฯ¹

จบบทเสภาเรื่องอาบุญพระอิน

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, เสภาเรื่องนิตราชาคริข, หน้า 82.

บทเสภาเรื่อง

พระยาราชวังสัน

ผู้แต่ง พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

ระยะเวลาที่แต่งและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไททรงแถลงพระบรมราชาธิบายไว้เมื่อพิมพ์ครั้งแรกว่า

บทละครนั้น ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2454 และได้แต่งแต่คนจนจบเรื่องตามของเดิม.....ส่วนบทเสภานั้น ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นภายหลัง โดยคิดแปลงบทละครให้เหมาะแก่ที่จะขับเสภา และบทสง่าไฉนขึ้นใหม่บาง บทเสภาได้แต่งไว้ เริ่มแต่พระยาราชวังสันปรารภถึงการจะไปรบและคิดถึงบ้านจนถึงยกทัพแฉะเรือออกเดินทะเลเท่านั้น เพราะตอนรบจะไชขับเสภาคงไม่เพราะหรือเขาที่เลย¹

ส่วนจุดมุ่งหมายในการแต่งนั้น ก็เพื่อใช้ในการแสดงละครหรือขับเมื่อมีงานเลี้ยงและเวลาทรงเครื่องใหญ่ โดยได้มีพระบรมราชาธิบายไว้ว่า "พระยาราชวังสันนั้น ได้เคยไชขับในเมื่อมีงานเลี้ยงหลายคราวแล้ว และขับเวลาข้าพเจ้าทรงเครื่องใหญ่ด้วยเสมอ"²

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทเสภาเรื่องพระยาราชวังสันกับ

สามัคคีเสวก (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516), คำนำหน้า 135.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

เนื้อเรื่องย่อ

บทเสภาเรื่องพระยาราชวังสันนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้
แปลมาจากเรื่อง "โอเทลโล" (Othello ของ Shakespeare) กึ่งที่ไคทรงมี
พระบรมราชาธิบายไว้ว่า

เรื่องพระยาราชวังสันนั้น ข้าพเจ้าได้อ่านเรื่อง "โอเทลโล" ของเชกสเปียร์
เป็นหลัก แต่แต่งเป็นบทละครนอกของไทยเรา และเปลี่ยนนามบุคคลในเรื่อง
เป็นไทยทั้งหมด เช่น เจาเมืองเวนิส แปลงเป็น "สมเด็จพระวิกรมราชสีห์"
โอเทลโล แปลงเป็น "พระยาราชวังสัน" เคสเคโมนา แปลงเป็น "บัวผัน"
เมือง "เวนิส" แปลงเป็น "กรุงศรีวิชัย" และไชปรัส แปลงเป็น "เกาะ
มะละกา" ดังนี้เป็นต้น¹

ความย่อในตอนที่ตั้งเป็นบทเสภานี้เป็นตอนที่หนึ่งเริ่มตั้งแต่ มีข่าวว่าเกิดโจรสลัด
ลักมະละกาขึ้นแถวมะละกา พระวิกรมราชสีห์จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้พระยาราชวังสัน
ยกกองทัพเรือออกไปปราบ พระยาราชวังสันกำลังรักใคร่อยู่กับนางบัวผันบุตรของพระศรีอัครราช
ซึ่งพระศรีอัครราชไม่ชอบพระยาราชวังสันก็กักกันอยู่ พระยาราชวังสันจึงออกอุบายนักแนะให้
นางบัวผันออกมาหาตน โดยให้นายชฎบุตรของตนออกไปรับมา และได้เสียกัน ชั่วนี้พระ
หมื่นศรีสิทธิการซึ่งไม่ชอบพระยาราชวังสันรู้เข้าจึงไปบอกนายโศก ซึ่งหลงรักนางบัวผันอยู่
แล้วพากันไปบอกแก่พระศรีอัครราช ซึ่งเมื่อรู้เรื่องแล้วก็โกรธมากคิดว่าพระยาราชวังสัน
และนำความเขารองทุกข้อต่อพระวิกรมราชสีห์ พระองค์จึงสอบถามคหบดีทุกฝ่ายแล้วก็ได้
เกลี้ย พร้อมกับมีพระราชดำรัสขานนางบัวผันให้กับพระยาราชวังสัน แล้วให้พระยาราชวังสัน
ยกทัพออกไปปราบโจรสลัด ความจบลงในตอนที่พระยาราชวังสันยกกองทัพออกจากเมือง
และครวญถึงภรรยาของตน

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทเสภาเรื่องพระยาราชวังสันกับ
สามัคคีเสวก, หน้า 135.

จะกล่าวถึงจอมแควนแดนกรุงสาม
 บันลือยศปรากฏทั่วชาติตรี
 ทุกแห่งหนบนยอดไม้อรเคศ
 พระมัญญาธิการทานสื่อไกล
 อัญชานีศรีวิชัยวิไลเลิศ
 มีบานเรือนแนบหนาสง่างอน
 พระปฐมเจดีย์ที่เคารพ
 อันนิवासสำนักแห่งราชา
 ทั้งอำมาตย์มนตรีมียศฐาน
 หุ่นเสมีมีมือมันลือครัน
 หัวเขตุแควนแดนไทยนิกรทุกชน
 อาศัยรมบรมโพธิสมภาร

ทรงพระนามพระวิกรมราชสีห์
 สถิตราชธานีศรีวิชัย
 ทุกประเทศแพศยาชคดีย
 ประเทศราชน้อยใหญ่ถวายกร
 สาระพักประเสวีรัฐศุคสลอน
 รวามครอุมวินทรบันเพา
 นอบนบเป็นหลักพระศาสนา
 ประเสวีรัฐปรากฏนามสนามจันทร์
 จิตสวามิภักคิตรงพระทรงขลต
 เป็นที่พรมแกพวกกัศรพาล
 ทวุกันเป็นสุขเกษมสาสน
 ทุกถิ่นสถานกอดูเย็น ¹

ต่อจากนั้นกล่าวถึงตัวละครเอกของเรื่องคือพระยาราชวังสันและคนเฒ่าของ
 เรื่องราว ว่า

คราเมื่งพระยาราชวังสัน
 เป็นทหาร เลื่องชื่อลือชา
 แด่คิมันเป็นแขกแปลกแพศ
 มีจิตสวามิภักคิใหญ่
 ครั้งพวกโจรสลัดท้าวเหิม
 มั่นยกกองกำปั่นมันพิศุคร
 พระมูณานนครชัยศิปล
 จิงครสไสวังสันเสนา
 แด่สูนี้มีจิตพิศวาส
 ถาแม่โคชมภีรมุยกัน
 คิคแล้วจิงพุกแก่นายขวัญ
 บัคนีพระป็นพสุธา

มีเมื่อนครรัฐจกสันกลา
 ในเขตแควนอาณาศรีวิชัย,
 เขามาสู่อาณาเขตกรุงใหญ่
 นำใจจูงครงจงรัก
 ริเริ่มกอุการหาญหัก
 หวังจกขวงชิงมะละกา
 ภูมินทรพิโรธเป็นหนักหนา
 ไปปราญโจรพาดำในฉับพลัน
 รักนาญนิมนองบัวผูก
 เพียงสักวันหนึ่งแล้วจะโคลคลา
 ญูตรบุญธรรมเสนาหา
 ทานไชศวมิคาไปสงคราม ²

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทเสภาเรื่องพระยาราชวังสันกับ
สามัคคีเสวก, หน้า 147.

² ⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150-151.

กระบวนความสะเทือนอารมณ์

บทเสภาเรื่องพระยาราชวังสัน มีความที่ให้ความสะเทือนอารมณ์ทุกรส ทั้งรัก โศก ทลก โกรธ และกระบวนสังวาส

กระบวนโศก

ตอนนางบัวผันหนีออกจากบ้านมาหาพระยาราชวังสัน

ครุฑน้ำจิงโถมเจ้าบัวผัน	สำอางคู่สรพัวอินทรีบีไม่มีสอง
จิงฉวยหอแก้วแหวนและเงินทอง	ริบไฉนบุ๋นออกบามิชาทุ
มาพบปะปรุภาศรัยกับนายขวัญ	แล้วส่งหูดุพาพันไทแก่พิ
จิงชวนกันย่างเยื้องจรด	นวยขวัญผูกก็ค้ำนำทางจร
ดูเงาเวลาคลาไคลแสนใจหาย	แม่โถมฉายจิงทอทุกหทัยถอน
ฝ่ายนายขวัญเร่งพลันไถนางจร	ฝ่ายบังอรุเดินไปรองไพลกลาง
เหวี่ยงหลังแลดูนึ่งเคหา	อุนิจาไม่เคยเลยจะทาง
เสียกายทองเคยนอนทองอรอนราง	บึงคิตนางนิมเนือเหลืออุอาลัย
แต่ความรักชกชวอนให้ลือลา	แม่บิคามารคายังหึงไค
เป็นวิสัยของหญิงยอมทิ้งไป	เพราะดวงใจจอกชชุกชีวา ¹

กระบวนรัก

กระบวนรักในบทเสภาเรื่องพระยาราชวังสัน ในตอนที่พระยาราชวังสันพบกับนางบัวผันซึ่งหนีจากบ้านมาหา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทเสภาเรื่องพระยาราชวังสันกับสามัคคีเสวัก, หน้า 156.

ครวญนั้นจึงพระยาราชาวังสัน
 กตอญรับควยคี่แสนปรีศู
 บกเชื้อนหมากมาโทแล้วโคถาม
 พอโทเจาญงเยววบรทเอาาย
 พอนานหนอยจึงคอยกระเดือบชิด
 คอยสวมกอกวนคควิ ลาวณย
 จึ่งเชยคางพลางโถมโถมเฉลา
 ที่แสนรักโถมอญคูชีวี
 พุกเป็นพทหารบุษชานุชีก
 มหญิงอนหมนพนอันล้ำอาญ
 ดึงงามโอบรูงามแกมที่แยมยิม
 เพิ่งจะพบบัวชวัญเป็นชวัญตา
 อันควพิณมีบุญเหลือสน
 ขอแต่เพียงโคประโถมแม่โถมงาม
 ครานั้นบัวผันจึงตอบไป
 ทวนองเป็นพรหมจารี
 ทุระไรเลยเจาชวพอมมาถึง
 นี้แหละเป็นหญิงหุยอมกำลังกาย
 บอญรูแล้วเจาชวาทหาร
 นีนองเป็นสตรีที่ย่าเกรง

พอนวลจันทร์ไปถึงซึ้งเคหา
 ุณยชวัญตานังเคียงดูเคียงกาย
 ขอความขาวคราวถนทงหลาย
 สบพทพอสบายหายชวยกัน
 แลเวเพงพิศุญโถมประโถมชวัญ
 แมบัวผันกมพนาไมพาทิ
 แมงเยวเวียมยอกหัวใจพิ
 ขอเปรมปรีคี่ชมเนียงและคี่ยงนาง
 โททองเทียวหุะเลลิกและกว้างขวาง
 ไม่เห็นรูงเทาทันกลลยา
 จะงวมพรมพรมสุรวพนสุศหา
 งามทิวทงกายวไมมีทราม
 จึ่งโคชิตนถุมลดยอกสาม
 จะเป็นสุขชทุกยวทุกนุทที่
 โนมไมการณแกนของพิ
 โนมเลาจิงไม่มีชึ่งความอาย
 กจะคิงไปกอดลุนงายงาย
 ถูกชวชายชมุชี่ฉะนีเือง
 มกรุกรานชวาศีกนุกาเือง
 ไยชมเพงนองโคไมเมตศา ฯ¹

กระบวนสังวาส

เสภาพระยาราชาวังสัน มีบทสังวาสหรือบทศักรรยคอนนางบัวผันพบกับพระยา
 ราชาวังสัน ในตอนที่เป้นบทศักรรยนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระ
 ราชนิพนธ์เป็นบทสังลาเพลงพระอาทิตย์ชิงดวงโดยเฉาะ มีโคตงเป็นกลอนเสภาดังเรน
 ตอนอื่นทัว ๆ ไปดังนี้

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทเสภาเรื่องพระยาราชาวังสันกับ
สามคคีเสวก, หน้า 157 - 158.

ว่าพลงนางแอบแบบสนิท
หอมว่าเพยเซยกลิ้นสูนาคา

แล้วจุมพิตหอมรินสูนาคา
มากลัวกลืนวานินาคาญาใจ ฯ

(ส่งลำพระอาทิตย์ชิงดวง)

- (ท่อน 1) เร็ยเร็ยภุมรินนินวอน
(ท่อน 2) เกตุอกเกสรบัวทองแดงใส
(ท่อน 3) รินรินรสสุคนธปนไป
ส่องใจจตุจิตสูนินทอน ฯ
- (คอก) คอกเอยเจ้าคอกบัวพัน
บุหงาสวรรคของเรียมนี้เอย ฯ
- (สร้อย) เจาหนานวลเอย
เจาหนานวลยวนใจให้พิเศย
ไม่วะไมเอยไม่วะนม
แมทางอินทรียอกที่ระดม
อกกรรมอกกรรมเสียจริงเอย ฯ
เจาภุมรินเอยกลัวกลืนนุณา
เกสรนกาไมรูาโรย
จะคู่ลิ่งจะเคลงจะเผาสงวน
จะย้าจะยวนเมอูลมโชย
จะกอบจะโกยกลืนไปเอย ฯ
- (คอก) คอกเอยเจ้าคอกโกนุท
เจ้าแสนสวยสุดของเรียมนี้เอย ฯ¹

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทเสภาเรื่องพระยาราชนางสังข์
สามัคคีเสวก, หน้า 158 - 160.

กระบวนไกรธ

ในบทเสภาเรื่องพระยาราชวังสัน มีกระบวนไกรธหลายตอน เช่นตอนที่นายโชติ
ไกรธที่รู้วานางบัวผันหนีไปอยู่กับพระยาราชวังสัน

ครานั้นนายโชติไกรธนักหนา	ประหนึ่งว่าเปลวเพลิงมาเผาผลาญ
คารุหรือโถมยงนิมิงคราญ	จระกู่อุยเคี้ยวรัจฉานยิงกาญ
ลุกุญที่มีตระกูลพยุษ	ชวางชวชาสาหัสนาอศุ
ให้อายคำปล้ำเล่นไม่เอนกุ	ฉายชาติหมู่ชวตีหมาตุนาอุปรีย
เพือนเอยเคยชวยกัญญ์คิกการ	ชวยคิกฉานแกแค้นใหม่มี
ชะอายแซกมะละลายสุริย	ในครานี้กู่จะทำไถหน้าใจ ฯ ¹

ตอนพระศรีอัครราชคานายขวัญ ที่บ้านพระยาราชวังสัน

ครานั้นพระศรีแสนพิโรธ	อันความไกรธจูงใจกึ่งไปผลาญ
ทวุกวาไอหนุมนุ่ใจพาด	มิงเฒิมหาญสอนผู้ใหญ่ไม่เจียมตน
อันพอมิงเป็นแซกที่แปลกเพศ	มิใช่ญวิเฒลลวยเวหน
พญาแซกกคนกุกคน	ไกรธจะเป็นเบียบนมาลองกุ
มันหนุกคำมิหน้าช่าใจคค	ทำใหญ่อภัยศอกศุ
ทำเสนหลอลวงลุกกุ	โถมทรูจิงวังตามมันมา ²

กระบวนตลก

เสภาเรื่องพระยาราชวังสัน มีกระบวนตลกแทรกอยู่ในบางตอน เช่น ตอนพรรณนา
ความโกลาหลในบ้านพระศรีอัครราชเมื่อตามหานางบัวผัน

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทเสภาเรื่องพระยาราชวังสันกับ
สามัคคีเสวก, หน้า 160 - 161.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 171.

ฝ่ายพวกทนายท่านพระศรี
 บ้างวิ่งหาใตู่หาไฟ
 บ้างกคนในทองมอห
 ฉายสังขเสียงคังเรียกอายนุญ
 ทานพระวังวงลงไปสวน
 ทานพระโค่นไธทองเขารองโอย
 ทานพระรองเรียกทานางมาลัย
 ชักทาสีไม่มีใครรู้จัก

อึ่งมือลมห่านพล่านกันใหญ่
 ภูเขาอกอุอูในซูลมู
 บ้างกมูควังราเขาไถถุน
 อีหุนรองเรียกอีหอยโวย
 คุณหญิงกรำครวญหวนโทย
 ฉายคิควิวาโมมุนันจับมิก
 นี้ไปไหนกูเห็นอยู่หลัคลัก
 สวรรค์ซูลมุนุนไป ฯ¹

บทเสภาเรื่องพระยาราชวังสัน จบลงตอนที่พระยาราชวังสันยกทัพเรือออกจาก
 เมือง แล้วคราวถึงนางบัวผันมาในเรือ

(ส่งลำแม่ะ 3 ชั้น)

- (ท่อน 1)   เจ้าอยู่เคียวเปลี่ยวอกฟกอนาถ
 คฤหาสดทองชานและลานสวน
- (ท่อน 2)   จะเงียบเทงูเปลาจิตคิภัญจวน
 ใครจะชวนไทเจ้าขมภิรมยา ฯ
- (สร้อย)   หอมอะไรที่ในสวน
 หอมเย็นยวียนเกิณนกา
 หอมทราบสิ้นหอมกลิ่นวนิดา
 หอมทุกเวลาไมวายเอย ฯ

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทเสภาเรื่องพระยาราชวังสันกับ

- (ทอน 1)   แสนเสี้ยค้ายหมายกอกเจ้ายอครัก
 หมายพิศพัคตรจุมพิศุกนึชรูธา
- (ทอน 2)   หมายภิรมยชมเลนเปนชวัญตา
 ทองจำพราภจากมาเหลื่ออาลัย
- (สรอย)   หอมอะไรไมหอมหวาน
 หอมอะไรจะปานอรไท
 หอมชื่นจิตหอมกึกควงใจ
 หอมสิ่งใดไมเทียมเอย ฯ¹

จบเรื่องเสภาพระยาราชนางสัง

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทาลัย

---

¹ พระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทเสภาเรื่องพระยาราชนางสังกับ
สามัคคีเสวก, หน้า 194.

พระราชนิพนธ์

บทเสภาสามัคคีเสวก

ผู้แต่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ระยะเวลาที่แต่ง และจุดมุ่งหมายในการแต่ง

ระยะเวลาและความมุ่งหมายในการแต่งบทเสภาสามัคคีเสวก มีปรากฏในพระราชนิพนธ์ค่าน้ำ ซึ่งรวมอยู่ในบทเสภาเรื่องพญาราชवंสน์ ความว่า เมื่อ พ.ศ. 2457 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จแปรพระราชฐาน ณ พระราชวังสนามจันทร์ มีข้าราชการในราชสำนักได้จัดเลี้ยงกันทุกวันเสาร์ และมีการละเล่นกันอย่างหนึ่ง เมื่อคราวที่ข้าราชการขอเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีจัดเลี้ยงไก่ทอดขอให้พระองค์คิดหาการแสดง พระองค์จึงได้ถูกกระบวนำ "สามัคคีเสวก" ขึ้น อันเป็นระบำชนิดใหม่ ไม่มีบทร้อง มีแต่เพลงหน้าพาทย์ประกอบท่ารำ ซึ่งในการนี้หากพินิตพาทย์ทำเพลงหรือบรรเลงตลอดก็จะเห็นคเห็น้อย เพื่อให้พินิตพาทย์พึกเห็น้อย "ข้าพเจ้าจึงตกลงแต่งบทเสภาขึ้นสำหรับชมระหว่างก่อน"¹

บทเสภาสามัคคีเสวกนี้ "มีโฉบละคร เป็นบทเสภาพระราชนิพนธ์ แยกไปออกโรงแสดงมาแล้ว เช่นในงานฉลองสุพรรณภูมิ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณย์ที่วังปารุสกวัน เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2464 และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์บทเสภาเรื่องสามัคคีเสวก" ต่อจากบทเสภาเรื่อง

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์บทเสภาสามัคคีเสวก, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, 2502), หน้าค่าน้ำ ข.

" พญาราชวังสัน" พระราชนิพนธ์นางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี เมื่อเดือนเมษายน 2468" ¹ ส่วนในการพิมพ์ครั้งแรกนั้น พิมพ์ในงานเลี้ยงของพระยาธรรมมาธิกรณาธิบดี เมื่อ พ.ศ. 2457 ซึ่งพิมพ์แต่เฉพาะบทเสภาอย่างเดียว

ลักษณะหนังสือและเรื่องย่อเสภาสามัคคีเสวก

บทเสภาสามัคคีเสวก แบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ ตอนที่ 1 กิจการแห่งพระเนนที่ ตอนที่ 2 กรีนิมิต ตอนที่ 3 วิสวะกรรมมา ตอนที่ 4 สามัคคีเสวก ในแต่ละตอนจะ ประกอบไปด้วยการบรรยายฉากในตอนแรก มีบทเสภาบรรยายเรื่องในลักษณะขับอธิบายนำ เรื่องที่จะมีการจับระบำรำฟ้อนต่าง ๆ ในแต่ละตอน จากนั้นจะมีทออธิบายการจับระบำของผู้แสดง โดยมีเพลงหน้าพาทย์กำกับไว้ตอนหน้าของบทอธิบายในแต่ละตอน ลักษณะการจับระบำนั้นจะจับเป็นเรื่องราว แต่ไม่มีทรวง คงมีแต่เพลงหน้าพาทย์และตัวผู้แสดง "ไชยพ" คือ "การรำตามความหมายโดยไฉทวาร่าออกกิริยาอาการแทนคำพูด" ² เปรียบได้กับละครใบ้ของทางตะวันตก เพลงหน้าพาทย์เป็นเครื่องบอกกิริยาอาการและการกระทำของตัวแสดง ระบำ เพลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในคำนำเรื่องเสภาพระยาราชวังสันและสามัคคีเสวกว่า พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เป็นผู้ช่วยในการวางคำ และมีพระยาศรีสุริยราชกุมาร (ทองดี สุวรรณภารต) เป็นผู้ช่วยผสมท่ารำให้เหมาะสม

¹ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล, งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 108.

² มนต์วี ตรีวิมล, "เชิงอรรด" ใน บทเสภาเรื่องสามัคคีเสวก (พระนคร; โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2502), หน้า 5.

ลักษณะของบทเสภา

ในตอนที 1 บทเสภากล่าวขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตขับเสภาถวาย และขอพระราชทานอภัยในความบกพร่องจากการขับเสภา 3 บทกลอนว่า

ขออุทิศเกล้าของสุลึพระบาท	บรมนาคณฤพินทรปิ่นสยาม
ไต่ปกเกล้าเกษมสุขทุกโมงยาม	พึงพระรามจอมคินสิ่นวายุ
ชาพระบาทจะขับเสภาถวาย	หมายบำเรอรรนาทไทรรักษา
ขออุทิศนรินทร์ปิ่นปักอุษยา	ทรงเมตตาการุณาและขันตี
อันกล่าวกลอนสุนทรวิจิตรลอม	ยอมบกพร่องทองจำไมโคตี
แมพลึงพลาคขาดเกินสิ่งวาที	ขออุทิศไปรคประทานจึงอภัย ฯ ¹

ต่อจากนี้เป็นบทไหว้ครู โดยไหว้พระรัตนตรัย 7 บทกลอน ไหว้เทพเจ้าต่าง ๆ มี พระนารายณ์, พระอิศวร, พระพรหม เป็นต้น อีก 7 บทกลอน ว่าดังนี้

สืบนีวประนมเหนือเกษา	นอบวันทาไตรรัตนวิศศิ
เสฐิมศรัทธาที่พึงกระดิ่งใจ	เคารพในแถวสามคามนิม
ไหว้องคพระสัมมาสัมพุทธเจ้า	สถิตเกล้าการณเป็นปฐม
ดวงใสบริสุทธเอกอุคคม	เป็นบรมเวทคัมภีรญาณ

๗๑

อนึ่งขอเคารพนอบนอเกศ	ไหว้ทวยเทพเวศรัทุกทิศ
ผู้สถิตวิมานสวรรค์ชั้นฟ้า	อีกรักษากุณิประเทศหัวดินไทย
ไหว้พระพิฆเนศวรผู้ขลัง	พระทรงสังขจักรคทาเป็นใหญ่
เรื่องศักดิ์กาชพระยาเจนไทย	จึงชัยชำนะอสูรกำลังพาล

๗๒

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์บทเสภาเรื่อง
สามัคคีเสวก, หน้า 1.

ขอทูลองค์ท้าวส่งธาตุ
ช่วยพิทักษ์พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา
อีกอารักขปวงพระประยูรญาติ
สยามราชอาณาประชาราษฎร์

จงตั้งไมตรีจิตเกษมสันต์
ทุกคืนวันไนทรงสุขสราญ
ใญ่นิราศพนภัยทุกสถาน
ไทรงศานติสุขทุกเวลา ฯ¹

จากนั้นได้กล่าวถึงกิจการพระนนท์ 11 บทกลอนโดยเริ่มเสภาว่า

ข้าพระพุทธเจ้าเหล่าโขนหลวง
ขอเฝ้าพระมหากษัตริย์
บัดนี้จะจบบรรพาวุธ
แม่พลิงหลาดูชาติทางละคอน
จะจำเดิมเริ่มเรื่องพระนนท์
แสดงซึ่งกิจการนานา

ปวงจรรักษ์ภูวนาถนาถา
แกเหล่าข้าพเจ้าถวายกร
หมายบำเรอพิชมพิศ
ขออุทธรไปรคถกัยไวสักครา
ผู้เสวีพระอุศวรนาถา
อันเป็นหน้าที่ประจำพระนนท์²

และลงท้ายด้วยบทเตือนใจเสภาว่า

ในระบ่ำสุ้าแดงกิจการ
ผู้ประสงค์จ้านงเป็นเสวกดี

เพื่อเป็นฐานแบบอย่างทางวิถี
ควรดูเยี่ยงพระนนท์ที่พึงปอง³

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ , พระราชนิพนธ์บทเสภาเรื่องสามัคคีเสวก, หน้า 2 - 3.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

ในตอนที 2 บทเสภากล่าวถึงพระพิฆเนศโดยขึ้นต้นบทเสภาว่า

จะกล่าวกลอนบทกลอนสุนทรคำ
จะขยายเป็นระเบียบเทียบทำนอง
แถลงเรื่องพระพิฆเนศวี เศษศักดิ์
เรื่องอิทธิฤทธิ์ไกรวิชัยชาญ
เกียรติเธอเป็นเกียรติภูษะวีลีแสงซาด
แต่เขาววยเธอไซริโคเสียงา

แถลงเรื่องระบำตอนที่สอง
ใหญ่ทอเยี่ยงแบบโบราณ
ถูกพระจอมไตรจักรมหาศาล
ชำนีชำนายเจษฎิจวิทยา
แสนประหลาดคนดูเป็นนักหนา
เพราะแกลวดลายสามีกัดพระปิตุรงค์

๑๓๖

บทเสภาที่กล่าวในตอนนี้มีทั้งหมด 15 บทกลอน ลงท้ายด้วยบทกลอนว่า

อันระบำรำฟ้อนในตอนนี้
เขยอเกียรติบพิตรอิศรา

แสดงกระวีนิรมิตจิตรรฐา
จำประชาสยามราษฎร์พิลาศงาม ๑

ตอนที่ 3 บทเสภากล่าวถึงพระวิษณุกรรมและความเชี่ยวชาญของท่านไว้รวม
9 บทกลอน โดยเริ่มต้นว่า

จะกล่าวบทพจนานเสภาแถลง
กล่าวถึงเทพศิลาปรีศรี เรื่องนาม
ความคำหรับไสยศาสตร์ประกาศไว
ผู้ชำนาญหัตถะกรรมศิลปา
เธอฉลาดชำนาญในการช่าง
บำรุงแค้นกินควยศิลปกรรม

คอสำแดงบทกลอนตอนที่สาม
อันมีนามว่าวิษณุกรรม
ว่าในหมู่เทพไททุกทิศ
ผู้จะหาเพิ่มพระวิษณุกรรม
ลวนทุกอยู่อย่างเอื้อเฟื้อเพื่ออุปถัมภ์
ให้แลดำนอนอรามและงามจน ๒

๑๓๗

1 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ๖ , พระราชนิพนธ์บทเสภาเรื่องสามัคคีเสวกร,
หน้า 7 - 8.

2 4
เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

ต่อจากนี้โลกกล่าวถึงชาติและถือประวามีความสำคัญสัมพันธ์กันเป็นต้น อีก 13 บทกลอน บทเสภาตอนนั้นบางบทกลอนเป็นที่รู้จักกันดีทั่วไป ดังนี้

อันชาติใดไรุ่สานศิสุขสงบ
ณ ชาตินั้นบุรชนไม่สนใจ
บุตชาติใดรุงเรืองเมืองสงบ
ยอมจำนงก็อุปาสงางาม
อันชาติใดไรุ่ชวงชำนานุศิลป์
ใครใครเห็นไม่เป็นที่จำเวรียตา
ศิลปะกรรมนำใจให้สราง โศก
จวเวรียตาพาใจให้สบาย
แมญใดไปนิยมชมสิ่งงาม
เพราะชาติเกรืองระงับคัมภีร่าคาญ
เพราะการชางนี้สำคัญอันวิเศษ
จึงยกยอองศิลปะกรรมนทัวไป
ใครถูกถูกชำนานุในกรูรชาง
เหมือนคนปลาคนไฟไม่รุงเรือง
แต่กรุงใหญ่ศรีวิไลทันเพื่อนบาน
ทั้งชางบันชางเขียนเพียรวิชา
ทั้งชางรูปพร รณสุวรรณกิจ
อีกชางดมลายลักษณะจำลอง
ควรไทยเราช่วยบำรุงวิชาชาง
ช่วยบำรุงชางไทยให้ถาวร
อันของชาติไพรัชชางจักสรร
เราคงซื้อหลากหลากและมามากมาย
แผนหกเราชาวไทยตั้งใจช่วย
ชางคงใฝ่ใจถูกถูกทำนอง
เราช่วยชางเหมือนอยางช่วยบานเมือง
สมเป็นเมืองใหญ่โตมโตะพิร

ทองมัวรบรรานรอนหาอนไม่
ในกิจศิลปะวิไลละวุดงาม
วางกรรบรรอริพลอันสนหลาม
เพื่ออรามเรืองระยับประกบประก
เหมือนนารินไรุ่โถมูประโลมสง
เขาจะพากันเขยให้อบอายุ
ชวยมรรเทาทุกขในโลกให้เหือกหาย
อีกกรากายก็จะพลอยสุขสราย
เมื่อถึงยามเศร่าอรานาสงสาร
โอสถใดจะสมานซึ่งดวงใจ
ทุกประเทศนานาทั้งนอยใหญ่
ศรีวิไลวิไลศักดิ์เป็นศรีเมือง
ความถูกชางเนใดไม่เขาเรือง
จะพุกคายนันก็เปลืองซึ่งวาจา
จึงมีชางชำนานุวิเลชา
อีกชางสถาปนาถูกทวนอง
ชางประคิษฐรัชคาสงามอง
อีกชางของเชิงรทันะประก
เครื่องสัวางแบบไทยสโมสร
อย่าให้หยอนกว่าเขาเราจะอาย
เป็นหลายอยางคางพรรณชามาชาง
คงไชทรพิยุสุรยุสุรรายเป็นกายกอง
เอออันววยชางไทยให้พาดอง
และท่าของงามงามขึ้นตามกาล
ให้ประเทืองเทญไทยอันไพศาล
พอไม่อายเพื่อนบานจึงจะดี ฯ¹

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์บทเสภา เรื่องสามัคคีเสวก, หน้า 14 - 15.

ตอนที่ 4 สามัคคีเสวก อันเป็นตอนสุดท้ายของเรื่อง บทเสภากล่าวถึงความสามัคคีของเสวกเป็นเบื้องต้นควยบทว่า

จะกล่าวราคาลอนสุนทรชัย	เสนอุทัยสุพรรณบทที่สี่
แถลงการุสมานสามัคคี	ในหมู่วราชเสวีผู้สามัคคี
อันเสวีแมงป่นกันทั้งปวง	เป็นกระทรวงทะววงการุแจ้งประจักษ์
เพื่อประกอบกิจกรรมพระสำนัก	ให้สมศักดิ์ทรงแต่งตำแหน่งนิยม
แต่ถึงแยกหลายแพนแยกในกิจ	ในดวงจิตสามัคคีไปแปรฐม
ถือเอาความภักดีพิโรธม	ในบรมบูรณรัตนชาติคยา
การสำแดงภักดีมีหลายอย่าง	ควยทวงทูท่าทวงเฉพาะหนา
หรือพูดโง่งไปไปในวจา	เขายอมวาเช่นนี้ภักดีลวง
ความภักดีควรที่จะนับถือ	คือภักดีในจิตคิดเป็นทวง
ประสงค์สรรพกิจไซโรใหญ่หลวง	ภักดีที่ในดวงมโนใน ¹

๗๑๑

บทเสภาตอนที่ 4 นี้ มี 40 บทกลอน และลงท้ายบทเสภาว่า

ทุกคำเขาเฝ้ารำลึกถึงพระคุณ	ซึ่งทรงพระการุณเป็นมหันต์
กตัญญูฝังใจไม่วายวัน	และทวักันจงรักภักดีจริง
หมั้นสำแดงกตเวทิตำคุณ	แด่พระผู้การุณเป็นยอดคยง
ถึงลำบากเท่าไรไม่หุดหิ้น	เป็นไทยจริงบุญจริงรักพระจอมไทย
หมั้นใต้อนจิตของทวอยามวิหลง	อย่างววยงใหญ่อนุชาหลกโค
ภักดีแนว ณ พระองค์ทรงไผ	ขอรับใช้ทรงธรรมนิรันดร ²

จบบทเสภาสามัคคีเสวก

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชนิพนธ์บทเสภาสามัคคีเสวก,

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

บทเสภาว่าในอาหรับราตรี

เรื่อง พระออลัสันัมและปู่เจ้าสมิงพราย

ผู้แต่ง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ไซพระนามแฝงในการทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้ว่า "ประเสริฐอักษร"

ระยะเวลาที่แต่ง และจุดมุ่งหมายในการแต่ง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้นิพนธ์ไว้ในหนังสือบทเสภาว่าเรื่องพระออลัสันัม ว่า "บทเสภาว่าในอาหรับราตรี เรื่องพระออลัสันัมและปู่เจ้าสมิงพราย ประเสริฐอักษร รัตนาลีนแก้วคำขวัญ พุทธศก 2469" ¹

ลักษณะการแต่งประกอบไปด้วยบทขับสลับกับบทเจรจาเป็นร้อยแก้วและบอกชื่อบทเพลงที่ส่งลำเป็นตอน ๆ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ทรงนิพนธ์บทเสภาว่านี้ด้วยมุ่งใช้แสดงละครเสภา

เนื้อเรื่องย่อ

สุสดานแห่งบัลโซรา ไม่มีราชโอรสสืบราชสมบัติจึงขอพรพระออลาญเป็นเจ้าขอรัชทายาท ซึ่งต่อมาได้สมปรารถนา ได้พระราชนัดดาพระนามแก่พระราชนุศรว่า "พระออลัสันัม" ต่อมาสุสดานสิ้นพระชนม์ลง พระออลัสันัมซึ่งมีพระชนมายุได้ 20 พรรษาปกครอง

¹ พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ คำกลอนเรื่องสิทธิเสรีและสมะภาพตามธรรมชาติ กับเรื่องอ่านเล่นชื่อลูกอินทร์และบทเสภาว่าเรื่องพระออลัสันัม (แจกในงานฌาปนกิจศพ หม่อมแหม่ม วรพรรณ ณ.อยุธยา, 2472, ม.ป.ท.,ม.ป.ป.), หน้า 95.

ราชย์แทน ทรงตั้งเมืองกระเรียงลงไปเพราะวัยหนุ่มและคำสรรเสริญบ่อยของเหล่าอำมาตย์
 หนุ่ม ๆ วัยเดียวกัน จนไม่ฟังคำทัดทานของใคร ทำให้เกิดความเคืองครอนไปทั่วบัสโซรา
 จนจบจะเกิดกบฏ สมบัติในท้องพระคลังหมดสิ้นเพราะถูกอำมาตย์สอพลอปลอกลอกยกออกไป
 พระมารดาเห็นว่าเรื่องจะกลายเป็นเรื่องใหญ่โตเพราะความประพฤติของพระราชโอรส
 จึงตกใจอนว่ากล่าว อันทำให้พระราชทานบุญรู้สึกพระองค์ ให้สัจย์ปฏิญาณจะไม่ประพฤติชั่วอีก
 ต่อไป พร้อมกันนั้นทรงถอดถอนอำมาตย์เลวทรามชั่วช้ออก แยกตั้งคนดีขึ้นใหม่คือเอาพระ
 มารดาเป็นที่ปรึกษาราชการ ทำให้ประชาชนหายโกรธเคือง บ้านเมืองก็เริ่มเจริญขึ้นใหม่อีก
 แต่ทรัพย์สินในท้องพระคลังก็ยังมีเพราะต้องนำภาษีอากรที่ไต่ไปไหนที่ค้างคางอยู่ ทำให้
 พระอาลิสันมีกลดคลุมพระทัยมาก จนคืนวันหนึ่ง เมื่อพระองค์บรมขันธ์กลับคืนเห็นชายแก่
 คนหนึ่งมาบอกให้ไปหาทรัพย์สินสมบัติที่อียิปต์ เมื่อคืนบรมขันธ์นำความไปปรึกษาพระราชมารดา
 ก็ถูกคัดค้านว่าเป็นเรื่องเหลวไหล แต่พระองค์ก็อดคิดไปถึงอียิปต์ด้วยความลำบาก ต้องนอน
 พักริมประตูเมืองเพราะประตูเมืองปิดในเวลากลางคืน เมื่อทรงหลับไปก็ฝันเห็นชายแก่คนเดิม
 มาเข้าฝันปลุกให้ตื่นแล้วบอกว่าต้องการทศสองใจจุก ให้กลับไปเอาทรัพย์สินที่เมืองบัสโซรา ซึ่ง
 เมื่อคืนฝันพระอาลิสันมีความมาคืนทางกลับบัสโซราทันที คืนต่อมาดูเขาคคนเดิมก็มาเข้าฝัน
 บอกให้หยุดใต้ท้องสรวงของพระราชบิดาจะพบสมบัติ ซึ่งเมื่อซุกลงไปก็พบทองคำสมบัติและพบ
 พระราชสาสน์ของสุลต่านผู้พระราชบิดาเขียนสั่งไว้ให้ไปหา "สะเตชู" อันเป็นเทวรูปองค์ที่ 9
 ที่ปูเจาสิมิงพราย บนเกาะเกาะหนึ่ง พระองค์จึงทูลลาพระมารดาไปหาโมมาเร็กซ์ ซาเกา
 ของพระราชบิดา แล้วพากันไปหาปูเจาสิมิงพราย ปูเจาพอใจในความกล้าหาญของพระ
 อาลิสัน จึงจะมอบสะเตชูองค์ที่ 9 ให้ โดยมีสัญญาแลกเปลี่ยนว่าต้องเสาะหาหญิงสาวที่
 เจาปูพอใจมาถวายเจาปู โดยให้ลูกกระจุกที่เจาปูให้ไปเป็นสำคัญ ถ้าเจาปูพอใจหญิงสาวคนใด
 มองดูในกระจุกจะพบหน้าหญิงคนนั้น พระอาลิสันมีแสวงหาอยู่จนพบกับนางมะดูรา ธิดา
 ของแกรนด์วีเยียนนอกราชการ คนรักนางทันที แต่เมื่อส่องกระจุกก็ปรากฏว่าเจาปูพอใจ
 ค่าย จึงทำให้พระอาลิสันมีเศร้าโศกเสียใจเป็นอันมาก และนำนางไปถวายเจาปูเจาคามสัญญา
 แล้วกลับเมืองบัสโซราคด้วยความเศร้าโศก เมื่อไปถึงเมืองก็เข้าไปดูทองคำสมบัติว่าปูเจาจะ

สังข์เศวตองค์ที่ 9 มาให้ตามสัญญาหรือไม่ ก็ไปพบกับนางมะคูรา ซึ่งปู่เจ้าส่งคืนมาให้แทน
สังข์เศวตองค์ที่ 9 นี้จึงทำให้พระอาทิตย์นั้นดีใจมากที่สุดยิ่งกว่าใครสังข์ และแล้วปู่เจ้าก็ปรากฏ
กายขึ้นพูดจาชัดเจนและอวยพรให้หนุ่มสาวทั้งสองอยู่ครองกันเป็นสุขถาวรสืบต่อไป ฯ

ลักษณะการดำเนินเรื่อง

บทเสภาว่าเรื่องพระอาทิตย์นั้น มีบทเสภารวมทั้งสิ้น 302 บท มีโคลงสี่สุภาพ
เกริ่นเรื่อง 1 บท และมีบทเจรจา 4 บท

ลักษณะการดำเนินเรื่องเสภาว่าเรื่องนี้ เริ่มด้วยบทนมัสการหรือบทไหว้ครู
3 บทว่า

(ขับ)

อัญชยม,	ขอมประนม	บุคคละหัตถ์
พางเพชรนุ้ม	กุสุมาฉัตร	เฉลิมเกียรติ
ทศังคูลิศ	สถมณูรูป	คังคูปเทียน
ปฐไนย	ไตรวิเชียร	สรเนนทร
ถวายเป็นังคม	สมเด็จ	อดิศร
เทพนิกร	สยามรัฐ	ปัตถเวณฑร
สรวมเกษรา	หมาหทย	จับใจเจน
เด็กอุเทน	ขับพิณ	จินตนา
กวีไหว	พิโรกลอน	อักษรเสนาะ
เชิงฉอเลาะ	สเวิงขวัญ	ยวนทรษา
เกาสะกิด	จิตเจริญ	เพลินเสภา
ชื่นชีวา	สมาคม	สมหวังพร ฯ 6 คำ สาธุการ ¹

¹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, คำกลอนเรื่องสิทธินิเสวี ฯ,
หน้า 95 - 96.

จากนั้นจึงเริ่มดำเนินเรื่อง หรือจับเรื่อง ว่า

จะขานขับ	เรื่องอา	หรรษาตรี
เรื่องคดี	โบราณ	ในกาลก่อน
แดลงบุญ	ชูละทาน	ฉานนิกร
มูหานคร	อุศโร	บัสไชธา
บานูเมือง	รุ่งเรือง	กระเคื่องกักัด
ไพรพา	สวามิกักัด	หนักหนา
สุกละรัฐ	สวัสคี	ปรีดา
ฟังพระคุณ	กรณา	กุมครอง ๖ 4 คำ ¹

การดำเนินเรื่องใช้การขับเสภาเป็นหลัก และดำเนินเรื่องไปเรื่อย ๆ ตลอด
 ใตอนที่ต้องการเน้นหนักหรือบดเสียดอารมณ์ก็จะเปลี่ยนสลับด้วยการส่งลำ หรือบทเกริ่น
 เป็นโคลงสี่สุภาพ เช่น บทเกริ่นโคลงสี่สุภาพ ตอนพระเจ้าชูละทานให้โอวาพระอาดัสะนั้นว่า

ให้รักหนักกว่าให้	กุกู น พอ มนต์เทอย
เพลินอย่าเพลินเย็นยอ	ยักพา
รางวัลสุราจตุศร	อุยวพลาณ ฉลุนเลย
คติพอสอคุณคุณ	ชัวฟาคินสลาย พออา ²

ตอนที่ เป็นบทส่งลำ ก็จะบอกชื่อเพลงที่จะส่งไว้ให้เห็นชัดตอนต้น เช่น

คุณยวทวยทรพยากร
 จุพาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, คำกลอนเรื่องสิทธเสรีฯ,
 หน้า 98.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 102.

(แซกโศก)

จุฬาสถาน	โอรุท	ราชบิคา
ชูละทาน	บัสโอรุท	อาสน์
ชวยประคาก	ราชบูร	ทูกพรอน
โศกถลย	โศกา	อาลย
เหมื่อนชนก	ปกชิวา	ประชากร
เคษฐูก	คิธรมะชร	จะหาไอนุ
ไพรพา	มูาสูก	ทูกชโร
กรุงไกร	รุงเรอง	เปรื่องบุญกรัน ๑ 4 คำ โศก ¹

ลักษณะกลอนเสภาเรื่องพระอาทิตย์นั้นนั้น แปรไปจากกลอนเสภาอื่น ๆ ในคาน
รูปการเขียนและแบบกลอน การวางรูปการเขียนจะวางในลักษณะเป็นช่วงช่วงๆ คือ
3 - 2 - 3 (000 00 000) ตลอดเรื่อง คำที่ใช้แต่งจึงอยู่ในระหว่าง 7 คำ ถึง 8
คำ ไม่ซ้ำหรือเกินกว่านั้น

แบบกลอน ไม่มีคำขึ้นต้นว่า ครั้น, ครานั้น, จะกล่าวถึง, เช่นกลอนเสภาทั่วไป
คงแต่งเป็นคำพูดบรรยายยาวไปโดยตลอด ตอนใดซ้ำเสภาที่จะวงเล็บบอกว่า "ซั้บ" ตอนใด
ร้องส่งคำ ก็จะเขียนชื่อเพลงที่จะท่องไว้แทนคำว่าซั้บ ตอนสุดท้ายของบทกลอนจะบอก
จำนวนคำกลอนไว้ คล้ายกลอนบทละครว่า 2 คำ 4 คำ 6 คำ 10 คำ เป็นต้น

การแต่งบทเสภา บางครั้งจะแต่งให้วรรคต้นมีคำเพียง 2 พยางค์หรือ 2 คำ
เท่านั้น เช่น

¹ พดตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, คำกลอนเรื่องสิทธเสวี,

ดูกรัก

อย่าเพอผู้กั	เห็นห้าม	หลงความเนิ่น
มิกรวญญุดัง	ฟังสนอง	ทั้งสองกรณ
ไกรภูษณ	เห็นชั้น	หยันโยไฟ
เพียงรุกคุ่ม	ถนอมคืน	ไม่หมิ่นฟุ้ง
แม่เมืองรุ่ง	เรื่องคลัง	กุหลิงไหล
เก็บภานี	อากร	ผอนกำไ
กงอุคม	สมพระทัย	เชิญไตรครอง ฯ 4 คำ ¹

หรือ

(ราชา)๐ สาวสวย

ผู้จะชวย	สนองนาง	ไต่บางไหม
รุกกระแสด	แม่จ่านง	ประสงคโค
อย่าเกรงใจ	ไรสอย	เถิดกลดอยแด ฯ

(สาว)๐ ขอบใจ

ฉนุ่อยากโค	กุหลาบขาว	จึงก้าวแสร
ไม่พบแห่ลง	แห่หงใจ	ไผ่ระแง
ทีไหนแน	รานขาย	นายโปรคน่า

(ราชา)๐ ขออาสา

พี่จะพา	ไปเอง	อย่าเกรงคำ
สั่งเวียนกว้าง	ช่างกุกู้	มีประจำ
พี่รับคำ	เนิรเพื่อน	อิคเอนโย ²

¹ พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, คำกลอนเรื่องสิทธิเสรี ๗, หน้า 118.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 143-144.

กระบวนความที่ให้ความสะท้อนอารมณ์

กระบวนโศก

ตอนบางมะกุรา รู้จากโมมาเร็วกว่าตัวเองจะถูกนำไปถวายปู่เจ้าสมิงพลาย

(แขกโหย)

๐ ฟังวาจา		
มะกุรา	เทราสลด	หมดศรี
ทอดกาย	ลงดูววย	อัญชี่
โศก	สะอื้นออน	วณพีไร
(นาง) ๐ พระภูเบศ		
สูนึ่งเวฐ	น้องแล้ว	หรือไฉน
สูท้วงศู	ปูลงฝาก	ชีวลัย
กลบจะไซ	น้องเป็น	เครื่องเขนย่า
พญาปู้ศาจ	ธูกาจัญ	ไทนจักเวน
ฉีกเนื้อเลือด	น้องเกตุณ	ชยอกขย่า
กษัตริยกลา	โอยโมณา	พระทัยคำ
ลวงมาท่า	เบ็ดไถ	ไหวสังเว ๖ คำ โอด ¹

กระบวนรัก

ปรากฏในตอนพระอาดสะอ้าน พบกับมะกุราในห้องเก็บสมบัติไค้ดินเมืองบัสโธรา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, คำกลอนเรื่องสิทธิ
เสรี ๖, หน้า 171.

(ขบ)

๐ จอมกษัตริย์	อาลัส	ะนุ้หม่ม
เฝ้าเกลลกุ่ม	กมลหมอง	ไมยงใส
มือยากยล	สะเคษฐ	ทูกรุงไกร
รุมอาลัย	โถมครุ	มะกุรา
เหมือนอาหลา	มาทูป	พระชิวาคม
พระบุพราข	แสนโสม	ะ นิสสา
ปลากเหลือ	ไมเชอ	พระนัยนา
เห็นโถมครุ	มะกุรา	มาเหมือนปอง
แผนรูปเห็น	ะ รตนา	กาคาวูเมือง
งามคมขำ	ชำเลื่อง	เนตรจอง
พระโถมเขา	สรวสอคู	กอดประคอง
ทั้งสอง	สรวลสันค	ขวัญฟู
มากุราช	ฉลาคูแหลม	ยูนุแยมยุม
เอิบอิม	คุระเคน	อญเป็นคณ
ทรวุระหส์	นวกะรัตน	สะเคษฐ
ที่เกาคือ	โถมพญ	คูธานี ๖ ๘ คำ

(เปอร์เขียนสรวล)

(นาง) ๐ นู้พระองค์	ยังประสงค	สิ่งใคอื่น
นาชมทน	กานอง	ปองกุลวิล
หรือเพราะ	สะเคษฐ	คูแผนคิน
ไมเหมว้จัน	คณากระมัง	นงยังแคลง ๖
(ราชา) ๐ แกวเกา	เนาวัตัน	สูมคิตุพิย
เค็สละลิป	โลกา	นงอยาแห่ง
ไมเหมือนนง	ปองสมัคร	พีรักแรง
แสนแสดง	ใจพราก	จากโถมครุ ๖ ๑

¹ พลตรี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, คำกลอนเรื่อง
สิทธิเสรี ๖, หน้า 183 - 184.

เรื่องพระอาทิตย์นึ้ม จมลงคอนสุกท้ายควายบพถวายพระพร สังกัณท์ว่า

๐ พระสุลิต	เถลิงศรี	อุสุภะราช
จากไกรลาศ	ดอยละลิว	ปลิวเวหน
กฤษณรักษ์	จากมหา	ชะเลวน
ทรงครุฑ	ยุชระณ	ระเทจจร
พรหมา	จากุพักคร	จากอกษนิฐ
เสกข์สุกิต	หงสะอาสน	มงากหงอน
พระเป็นเจ้า	หงสาม	คามอวยพร
ใหญ่ธร	หงพระวงศ	ทรงเจริญ ๖ 4 คำ ¹

กุ่มสัค

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พดศรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, คำกลอนเรื่องสี่ทมิ

สี่รี ๖, หน้า 187.

"เสภาสภา"

ผู้แต่ง

เสภาสภาเป็นชื่อของกลุ่มผู้แต่งเสภากลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีวงเสภาทำนองเดียวกันบ้าง
สักคร่าว 8 วงด้วยกัน คือ

"วงประมวณมารค	ของ	กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
วงพญาไท	ของ	พระยาอุดมพงศ์ใหญ่สวัสดิ์
วงตลาดแขก	ของ	เจ้าพระยาพลเทพ
วงศาลาแดง	ของ	พระยาสุรินทราชา
วงจุฬนาคร	ของ	พระยาธรรมศักดิ์มนตรี
วงสาทร	ของ	พระยาประภากรวงศ์
วงทองสนามหลวง	ของ	หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้
วงหลังสวน	ของ	พระยาประทีปกมลศาสตร์

โดยวงทั้ง 8 นี้ จะรวมกันเล่นสักวาและเสภาเป็นกลุ่มนักกลอนที่เรียกว่า "นัก
กลอนมอญขาวแซ่"¹

นักกลอนกลุ่มนี้ใคร่ร่วมกันแต่งเสภาเรื่องศรีธนญชัย แต่ไม่ปรากฏนามเรื่อง คงเรียก
ว่าเสภาสภา ตามกลุ่มผู้แต่ง

¹ หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้ และคนอื่น ๆ , นักกลอนมอญขาวแซ่,
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2520), หน้า 63.

ระยะเวลาที่แต่งและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

บทเสภาสถานที่แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2480¹ มูลเหตุที่แต่งเสภาเรื่องนี้เพื่อพิมพ์ในงานศพ หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้ ครัสใจว่า

วันหนึ่งเจ้าคุณอุดม ฯ (พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์) ท่านมูเฝ้าทูลปรักษาเรื่องหนังสือที่จะพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงของท่าน (ม.ร.ว. แฉมอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์) เวลานั้น นาเฉลิม (เจ้าพระยา พลเทพ (เฉลิม โภษะกูศล ณ นคร)) นาประภา (พระยาประภากรวงศ์ (วงศ์ บุญนาค)) และท่านเจ้าคุณประภักดิ์ (พระยาประภักดิ์กลศาสตร์) ฎ้อยควย ท่านตลกวงกว่า บุคตงใหม่สักเล่มจะดีกว่า เล่นเฉพาะเรื่องศรีพันธุชัย ในทุกคนแต่งตามประสมการณที่ใดเคยมานานมา เมอรบราชการอย²

เรื่องย่อ

พระพันวัสสาออกวาราชการ ไคทรงไคตามบรรดาเสนาบดีต่าง ๆ ถึงเรื่องราชการในประเทศ โดยถามสมุหกลาโหมถึงเรื่องอาวุธและกองทัพ ครัสถามออกญากรมคลังเรื่องเศรษฐกิจการคลัง ครัสถามออกญากรมมาเรื่องการทำนา จางวางมาเรื่องการทำรุ่งพันธุมากรมท่าช่างเรื่องปัญหาสังคม ออกญากรมท่าเรื่องการค้าต่างประเทศ สมุหนายกเรื่องการปกครองภายในประเทศ นายขุน มหากเล็กใหม่เรื่องคุณสมบัติเสนาบดี มหาราชครู เรื่องวัฒนธรรม พญาเศรษฐกิจเรื่องเศรษฐกิจของประชาชน ส่วนมากของประเทศคือชวานา ซึ่งเสนาบดีก็ได้กราบทูลถึงปัญหาเหล่านั้น พระพันวัสสาจึงทรงตั้งให้ศรีพันธุชัยเป็นประธานกรรมการแก้ปัญหา ศรีพันธุชัยจึงตามความเห็นเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหากับเสนาบดีทั้งหลายเหล่านั้น ซึ่งแต่ละท่านก็เสนอขอแก้ไขปัญหากันอย่างคี่ ตั้งแต่ สมุหนายก ออกญาคีณา ออกญากรมมา

¹ หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้และคนอื่น ๆ, นักกลอนมอชวาช, หน้า 63.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

เป็นคน เสร็จแล้วศรีธัญชัยจึงไต่ถามเรื่องราวและการแก่นมทุลดาวยพระพันวษา จบลง
ท้ายเรื่องด้วยบทเสภาตาของวงเสภาสภา

รวมบทเสภาสภาทั้งสิ้น 317 บทกลอน

ลักษณะการดำเนินเรื่อง

เสภาสภาเริ่มบทเสภาด้วยวงประมวณมารค ว่า

ครานนั้นกกลอนมอชขาวแซ
กูะบิ, หอม, พริก, ดันทมระคมเจือ
บวงกุดำค้ำปรีคือวาววง
บวงทาเลนกลอนใหม่สุ่มยูนี
เจาของวงสักความอยุพยอม
ล่องเสภาคู่สักที่จะคือครุ
เคียวหกกเจกคแปดเกา,
จะเสกสรรมันเสริมเติมอย่างไร

ไม่ทอแหกดูรกินคืนทุกเื้อ
อุ้มจนเบือขาวแซแหย่คุ้มที่
บวงกุดวงชวนคุดยุดดี
เรื่องไทรนคี่เตรียมมาไควากัน
ลวนแคแอมมานี่สี่ไม้คั้น
กกลอนสั้นสั้นยาวยาวสาวออกไป
เสภาเกาบางตอนกกลอนไถ่
สัมผัสในคี่ทรขกตามที ¹

มีบทไหวครุสั้น ๆ ว่า

ประมุขหัตถ์ถนัดกว้างหว่างนลาฏ
เคารพครุชจรกกลอนฉนวน

ประกาศว่าจนาทองเวหน
เพื่อโสภณเสภาประสาเรา ๆ

วงประมวณมารค ²

¹ หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุต์ธวัช และคนอื่น ๆ , นกกกลอนมอชขาวแซ หน้า 64.

² เรื่องเคียวกัน, หน้า 65.

ในการดำเนินเสภาสภานั้น บทเสภาแต่ละตอนที่แต่ละวงแกลงจะบอกไว้ว่า บทที่
แตงนั้นเป็นบทของใคร เช่น บทของพระพันวสา ก็จะเขียนหรือบอกไว้ว่า "พระพันวสา" และ
บุคคลอื่น ๆ ก็จะระบุไว้เช่นเดียวกัน ทำนองเดียวกันกับการเล่นสีแก้ว

เสภาศรีรัตนชัยดำเนินเรื่องควบบทของพระพันวัสสา

ปางสมเด็จพระพันวัสสานราไศรย	ในเรื่องศรีรัตนชัยนิทานเก่า
ออกขุนนางวางสง่าท่าไมเบา	เสด็จเนาพระแท่นที่สี่หีบชูร
พร้อมขุนนางคางกระหวางหมวงกิจ	ทรงประสิทธิ์ประศาสนงานคังกาลกอน
เผด็จทุกขปลุกสำราญสารนคร	ราษฎรแสนเกษมเปรมปรีดี
ทรงบัญชายุติธรรมประจำเทศ	ฉลาดเลิศกัญหมายหลายวิถี
ใครทำผิดคิดชักฉักลัวคดี	อันควรที่โทษการสถานใด ¹

าสา

มีการใช้ภาษาตะวันตกเข้ามาปนในบทเสภา

บทเสภาสภาก็แตกต่างจากบทเสภาอื่น ๆ ตรงที่นิยมใช้ภาษาทางตะวันตกทับศัพท์ปนเข้า
มามากขึ้น เป็นลักษณะทับศัพท์คานเสียง เช่นว่า

ในทำนองขอมไซโคโคคอาญา ("พระพันวัสสา" วงประมวดมารค หน้า 65)

ตามระบอบบ่าไบโปลีสี ("พระพันวัสสา" วงประมวดมารค หน้า 68)

เอาฝากแยงคว้อสตกอกกอกเบ็ยครัน ("ออกญากรมสร้าง" วงกลาดแขก หน้า 69)

อกอบคใหม่โมอะแคปลัดไ้แนบเนียน ("มหาราชครู" วงจุลนาค หน้า 82)

¹ หม่อมเจ้าจันทร์จรัญยุวธรรมรัตน์และคณะอื่น ๆ , นักกลอนมอญชาวเขม, หน้า 65.

กล่าวถึงเหตุการณ์ปัจจุบันในนิทานเรื่องเก่า

เรื่องศรีพันภัย เป็นนิทานเก่าของไทย แต่ผู้แต่งเสภาสกาเอาแต่เพียงเค้าเรื่อง
เดิมมาเท่านั้น ส่วนเหตุการณ์ในเรื่องใช้เหตุการณ์ปัจจุบันขณะแต่งเสภานั้น ตามที่ได้ปรารภไว้
ก่อนว่า "ให้ทุกคนแต่งตามประสบการณ์ที่เคยผ่านมา เมื่อรับราชการอยู่"¹ และเหตุการณ์
สมัยที่ผู้แต่งรับราชการอยู่นั้นก็มีลักษณะ เช่นเดียวกับเสภาเหตุการณ์ปัจจุบัน หม่อมเจ้าจันทร์จรีรา
ยุวัฒน์ รัชนี้ ทรงกล่าววว่า

ปัญหาต่าง ๆ ที่แต่ละท่านได้เคยผ่านมาเมื่อรับราชการเป็นเสนาบดี และตำแหน่ง
ใหญ่ ๆ อยู่นั้น ก็จะไม่ยากกับปัญหาที่วันนี้เท่าไรนัก เช่น เรื่องความเดือดร้อน
ของชาวไร่ชาวนา ของเจ้าขุนมูลนายที่คองขาดทุน เรื่องชลประทาน เรื่องทรัพย์สินการ
ของชาติเข่นป่าและแร่, โจรผู้ร้ายและความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินของชาว
บ้าน เป็นต้น ล้วนแต่ปัญหาหนักที่รัฐบาลปัจจุบันต้องจัดการแก้ไขทั้งสิ้น²

การพูดถึงปัญหาการลอบเข้าเมืองของออกญากรมคลัง

ปีหนึ่งหนึ่งค่างภาษามาเมืองเรา	มือเปล่ามือเปล่าเข้าเมืองนับเนื่องแสน
เที่ยวทำมาหากินทั่วดินแดน	ที่ยากแค้นแรงชายโหนายไป
ไต่เงินทองค่างสูงตรงไปบาน	หาสิบลานนายแมงคุดลงไซ
สินค้าเขามือเปล่าเขาอะไรู	สวนออกไปเงินตราหาสิบลาน ๆ
แร่ไม่สกัดซุกซกไปถมคลื่น	เขาไปดิ้นชายไคกำไรหวาน
เงินไม่เขาซากจำนวนลวนลา	รัฐบาลไคภาสินีหรือพอ ๆ ³

¹ หม่อมเจ้าจันทร์จรีรายุวัฒน์รัชนี้และคณะอื่น ๆ, นักกลอนบอนชาวแตร, หน้า 62.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

การพูดถึงปัญหาการเกษตร ของออกญากรมยา

หมูกวายเป็นโคสิงคโปรบั้งห้าม
บั้งนี้ค้อยส่งบั้งเป็นกรังครา

ว่าโรคควมเป็นบั้งคองบั้งทำ
คราละหารวยควัหมู่วักวาย ¹

ความคำวีเรื่องมาแข่ง ของพระพันวสา

ถูกรแข่งมาน้ำหูขอช้อคอก
ถาถามาแข่งมากันทำไม
พุกเพราะเพราะแต่เฉพาะตัวเจ้าของ
ไปในแหล่งแข่งมาทำไมกัน

จะหมื่นยกขึ้นมากว่าไว้
กคอบว่าเพราะใครใครวางวัล
กคนคูนเป็นกองปะไรนั้น
คอบว่าไปเพราะพันจะเอาเงิน ²

ปัญหาการค้าขายกับชาวต่างประเทศ ของพระยาเศรษฐการ

ครานั้นพระยาเศรษฐสังเกตถอย
การทำมาหากันแก่ณินไทย
แลกลสินค้าหลายอย่างต่างประเทศ
สวนกำไรการุรคากันหา
เรื่องพานิชย์ส่วนกลางชาวต่างประเทศ
ผลของเขาโคทรูกรูงเรื่อง

พุกจอยจอยวิสุชนาปัญญาไซ
ราคาโคเสกนอยไมคอยพอ
เขาวิเศษขายแพงแรงหลายคอ
พุกอ้งมดจันรับส่งกุดบเมือง
เขามี่เลศนัยหลาดกลวนมูกเรื่อง
เราทำเป็ลื่องทุนหลายไมหลายจน ³

๗๓

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หมอมเจ้าจันทรจิรายุวัฒน์และคนอื่น ๆ, นักกลอนบทรบขาว, หน้า 74.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

เมื่อพระพันวัสสาทรงตั้งให้ศรีพนมชัยเป็นประธานแก้ปัญหาต่าง ๆ ในประเทศ
เสนาบดีผู้ใหญ่รวมประชุมกันเสนอทางแก้ไขตามคำขอของศรีพนมชัย ทนทางแก้ปัญหาหาสนใจ
ล้วนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเหมือนหนึ่งว่าบพเสกานี้แท้จริงในปัจจุบัน มีไค้คงเมื่อ
พ.ศ. 2480 เช่น เรื่องแร วา

อนึ่งแ้วไค้กินเจกสินฉั่ง
เราทองการเรากเอาของเราไร
มีที่ไค้คนไทยทำเหมืองแร
เอาเรือขุดขุดครักคักไค้กิน
ขนเอาเรไปบานสาราญจิต
รัฐบาลไค้ภาษีปีเทาไร
การุไรเทศจงเกรงจงเรงนิก
แรกหมคนนิกอคหมคบัญญัติ

เมื่อเรายังไม่ซุดไม่หลุดไหล
ฉั่งเอาไปุให้ไทยไค้เก็บกิน
เห็นมีบุดคางภาวะมาคางฉิ่ง
จนเรสินคินเปลาคังเอาไว
ไม่ไค้เงินสัคนิกคิกไค้
แ้วไค้ไทยคังไค้เงินไค้มา
เรงระลิกคูกหลานการฐางหนา
เพราะบุดคาคาไค้คเขลาให้เขาไป ๆ¹

เสภาสภากลางพ่ายควมบลาว วา

อครวณันเสภามารวมเลน
ไม่เลนเรือเมืองสุพรรณประภันกลอน
ไค้เลนศรัทธาชัยสมัญญะ
พระพันวัสสาไรไปไค้คุง
ก็ไมทรงบัญญัติเอาหาไค้
นายโรงไมมีอยูมาคูกัน

ฉวนแหกคอกแอกประเค้นคิกเขนก่อน
เห่มีคูนระครพันทวงวางกัณนุง
คแต่ไมไรเกะกะให้เกคคุง
ควมรายวงหลายกระบุงที่หลัน
จะมัวเลนคูกไปจุนไค้เขน
จนตะวันคองเปลากัเขลาคัก ๆ

๗๓๑

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1 หม่อมเจ้าจันทร์จรัญวาทน์และคนอื่น ๆ, นักกลอนบชนชาวแคว้น, หน้า 93.

๐ ที่นี้ขอลาที่สิ้นปีเก่า
 คายสิ้นมหกศมย์ไม่บูรลง
 ๐ ขออวยพรส่งทายระบายสี่
 จงสมบูรณฤตสวัสดิ์สุขจุภักย์
 ๐ ระฤกคำส่งทายรายงานถวาย
 บทเสภาของเราเสาวนา

ปิดสภาพวกเราไม่โงงเวง
 พอบจบเพลงลฤโรงกะโพงไป
 กุ้อพรดีมาถึงทั้งปีใหญ่
 ทู่วทั้งในแดนสยามอรามคา
 ที่บบรรยายในสนามตามประสว
 เสนอภาณิณประทีป "อัยารีบรอน" ฯ

วงพญาไท¹

จบเสภาสภา

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หม่อมเจ้าจันทร์จรัญวดีนครินทร์ และคนอื่นๆ, นักกลอนบอนชาวเข, หน้า 96-97.

บทเสภาเรื่องพระร่วงสุวรรณโลก
หรือ "เสภาทอเบเสิตเรื่องพระร่วงสุวรรณโลก"

ผู้แต่ง พระยาโกมารกุลมนตรี

ระยะเวลาที่แต่งและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

พระยาโกมารกุลมนตรี ได้กล่าวไว้ในคำนำในการพิมพ์ครั้งที่ 2 ว่า

เสภาเรื่องนี้ ข้าพเจ้าแต่งก่อนตนเรือง (ตั้งแต่พระร่วงสุเมทพจนถึง
ครองเมือง) ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2489 และได้ให้เด็กหัดขับร้องกันเล่นในวงซอพิ
และมโหรีหลาย ผักหัดโคกแล้วได้แสดงในปีนั้น ในเดือนกันยายนครั้งหนึ่ง และ
เดือนตุลาคมอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่พอใจของฝูงฟังทั้งสองครั้ง..... ภายหลัง
การแสดงครั้งนั้นแล้วข้าพเจ้าได้แต่งเสภาที่อุจจนจบเรื่อง และได้พิมพ์ครั้งแรก
เมื่อ พ.ศ. 2492 อันเป็นวาระที่ข้าพเจ้ามีอายุหกสิบปีของข้าพเจ้า
ในการพิมพ์เสภาเรื่องพระร่วงสุวรรณโลกครั้งที่ 2 นี้ ได้แต่งเพิ่มขึ้นจากการ
พิมพ์ครั้งแรกแทรกเข้าไปอีกตอนหนึ่งคือ ตอนพระร่วงเสด็จเมืองจีน¹

เรื่องย่อ

เรื่องพระร่วงสุวรรณโลกนี้ มีเรื่องย่อว่า พระเจ้าอภัยราชาคามนี้ ผู้ปกครอง
แคว้นทริภุชชัย ยึดมั่นในพระพุทธศาสนาและราชธรรม มักออกไปจำศีลในป่าเมื่อดำรงราชกิจ
วันหนึ่งพระองค์ได้พบกับนางอุทัย ธิดาพระยานครซึ่งขึ้นมาเที่ยวเล่นในป่าแล้วได้เสียน
แล้วได้จากกันไป ต่อมานางนาคซึ่งมีกรรมแก่กษัตริย์มาจากบาดาล มาคลอญตรึงไว้ในถ้ำที่
ตนพบกับพระอภัย พร้อมกับวางแหวนและงาช้างพลีแด่พระอภัยให้ไว้คอย ต่อมาพราณา

¹ พระยาโกมารกุลมนตรี, เสภาเรื่องพระร่วงสุวรรณโลก, พิมพ์ครั้งที่ 2.

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีนคร, 2501), หน้าคำนำ

ไคมาพบแล้วเก็บพระกุมารไปเลี้ยงไว้เป็นบุตรจนอายุได้ 2 ขวบ จนเมื่อพระเจ้าอภัยไคให้สร้างปราสาทเป็นอนุสรณ์แก่นางนาคอุทัย พระนางพาไคพาพระกุมารไปดูการสร้างค่ายก็เกิดเหตุอัศจรรย์คือ ปราสาทเอียงเอนมั่งแคคไคกับพระกุมาร ความทราบถึงพระเจ้าอภัยไคจึงรับสั่งให้หา นายพรานมาซักถาม ทราบเรื่องแล้วก็นำมาแจ้งให้นายพรานแล้วรับพระกุมารเข้าไปในวังให้ตั้งชื่อพระกุมารว่า "อรุณ" ให้มีความหมายเหมือนชื่อพระมารดาผู้เป็นนาค และต่อมาไม่นานพระมเหสีผู้เป็นมเหสีของพระเจ้าอภัยไคประสูติราชโอรสพระองค์หนึ่ง ทรงให้ตั้งชื่อว่า "ฤทธิ" ซึ่งพระกุมารทั้งสองก็รักใคร่กัน เหมือนเป็นพี่น้องกัน

ต่อมาพระราชโอรสเจริญวัย พระเจ้าอภัยไคทรงแต่งตั้งให้พระอรุณไปครองเมืองศรีสัตตนาลัยหรือเมืองสุวรรณโลก ซึ่งทั้งสองพระองค์ช่วยกันปกครองบ้านเมืองจนเจริญรุ่งเรือง ไคทรงเบื่อจากคำมาเป็นคฤมณ คนทั่วไปเรียกพระอรุณว่า "พญารวง"

ต่อมา เมื่อเสนาภาคยทูตให้นางแก้วมารวมเมือง พระอรุณก็เสด็จไปเมืองจีน ไคอภิเษกกับพระราชธิดาพลูจเหวี่ของพระเจ้ากรุงจีนและพามาครองเมืองตามเดิม และเมื่อทางเมืองเชียงใหม่มีหนังสือมาทูลเชิญพระฤทธิกุมารให้ขึ้นไปครองเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากเมืองเชียงใหม่ขาดรัชทายาทที่เป็นชายก็มีแต่พระราชธิดาเพียงพระองค์เดียว พระอรุณกับพระฤทธิจึงเสด็จไปเชียงใหม่ พระฤทธิกุมารก็ได้ราชธิดามลลิกาแห่งเมืองเชียงใหม่เป็นมเหสี และครองเมืองเชียงใหม่ พระอรุณได้พระราชทานนามพระฤทธิว่า "พระบาลี" ความเหตุที่เกิดขึ้นคือ พระฤทธิกุมารได้นางมลลิกาเป็นมเหสีก่อนการอภิเษก ซึ่งทำให้คนเลื่องลือคตินินทาทั้งนั้นมาก

ครั้นเวลาต่อมาพระเจ้าทองอุดะเคยไม่สั่งเกรียงวรบรรณาการ พระอรุณก็ส่งทูตขอไครทวารรถ ไปเกลี้ยกล่อมจนพระเจ้าทองอุดะยินยอมยกพระธิดาช่ออะวาให้ และยอมส่งบรรณาการตามเคย พระอรุณจึงยกนางอะวาให้ไครทวารรถราชทูตเป็นบำเหน็จความดี

วันหนึ่ง พระอรุณหรือพระอรุณวงศ์ทรงสั่งความแก่พระพสุจกุมารราชโอรสอันเกิด
 แก่พระนางพสุจเทวีมีเชื้อของพระองค์ว่า พระองค์จะเสด็จไปสร้างสถานในแม่น้ำยม หาก
 พระองค์ไม่กลับมาก็คขอให้พระโอรสครองสมบัติแทน ขณะเมื่อพระองค์กำลังสร้างสถานที่แห่ง
 ใหญ่หนาเมืองก็เกิดอากาศอาพาธ กระแสน้ำกระดกคานควายแรงลมพายุ สาคัมภ์พระอรุณ
 จมน้ำหายไป บรรดาข้าราชการบริวารและชาวเมืองต่างช่วยกันมหาพระพุทธรูปที่แห่งใหญ่ที่ทรง
 เสด็จสร้างสถานและแถวบริเวณแก่งคอนไคโดยไซเหล็กสักหาถูกไม้พบ ก็เสร์ราโศกเสียใจ
 ชวนกันอภิเสกให้พระพสุจกุมารครองเมืองต่อไป และตั้งชื่อแก่งใหญ่หนาเมืองว่า "แก่งหลวง"
 และแก่งไคว่า "แก่งสัก" เป็นอนุสรณ์แก่พระอรุณวงศ์ผู้ล่วงลับไป กลายเป็นตำนานเล่าสืบกันมา
 จนทุกวันนี้

ลักษณะการดำเนินเรื่อง

บทเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก ประกอบด้วยกลอนเสภาจำนวน 452 บทกลอน
 1 บท บทส่งลำนำ 1 บท บทขอ 1 บท รวมทั้งสิ้น 455 บท

การดำเนินเรื่อง เริ่มด้วยบทไหว้ครู 7 บทกลอนว่า

บทไหว้ครู

ประมุขที่ถนอมศิระอภิชาติ
 ถึงพระองค์คัมภีร์พระคุณยิ่ง
 โปรดประทานพระธรรมไวสำหรับ
 แนะนำทางแปดอย่างลวาทรง
 ไหว้บิครที่โคให้พืชรเกิด
 ลูกพูลาคพลำคำค้อยค้อยคำจูน
 ไหว้มารควาคูณผู้รักเอ็นดู
 ลูกเป็นทุกข์ทุกขุควยช่วยระทม
 ขวขอไหว้พวงทานอาจารย์ครู
 ไคประสาทนวิชาสารพัน

วรนาถพุทธระอรุระหัง
 ประจักษ์ยงกัมมแทนพระองค์
 เป็นเครื่องคุ้มรุกคะโทษหลง
 ประธานสงฆ์แกชาเป็นนาญ
 ไทกำเบ็ญได้ยงบุตรวิภูคตุน
 เตือนฎะคุณมากบนหม่นอบรม
 เลียงอุมฐเฝ้าถนอมูกอุณณ
 เป็นทุ่งพรหมมิตรแท้แดงครรรค
 หังที่อยู่และลับดวงคัมภีร์
 เป็นทพรยอนตักคนจนบรรล

พระยานาค (แขกมอญ)

ครั้งนั้นมียาตราหา
มีรพิทพพิษฤทธิไกร
เวททุกทิศทุกทิศ
กระห่มกษัตริย์มุกฉว่ทุกคน
มีอิทธิฤทธิ์พิงจะ
กำพร้าแม่สมัญญาวาอุทัย

ครุองบาดแผลแค้นแค้นกว้างใหญ่
ไม่มีใครกล้าหาญพานประจัญ
ถนินนามคำแข็งแสบงทน
ฤทธิ์วิเศษจนทุกทิศไป
เกร็ดละมุนนวลละอองงามของใส่
พวดคามใจสาระพัดไม้อัดทาน¹

ลักษณะของบทเสภาจะมีการขับสลับไปกับการส่งลำไปตลอด บทส่งลำนั้น บางตอน
เป็นเนื้อเพลงพิเศษออกไปจากบทเสภา โดยมีลักษณะเป็นบทสำหรับส่งลำโดยเฉพาะ เช่น
บทส่งลำอุทัย ว่า

นางอุทัย (อุทัย)

อุทัยอุทัย, เหวบางรุ่งโรจน์, ข้างทิศแปดกาย แขนอ่อน ทอกรกรวีกราย
แยบคายเจ้าชางนารัก หนูนุ่นเจ้าชู โคมมาเห็น หัวใจจะเอนตุกตุกคักคัก
ส่วยน้กเอย ส่วยผาดส่วยพิศตองจิกชาย ส่วยเนตร เมินเมียงเอียงอาย ฯลฯ²

ลักษณะของกลอน ต่างจากกลอนเสภาโดยทั่วไปตรงที่ไม่มีคำขึ้นต้นว่า กรานัน,
ครัน, ครันเมื่อ, จะกล่าวถึง, อันเป็นแบบฉบับของกลอนเสภาโดยทั่วไป คงแต่งคิดต่อกันไป
ตอนที่ให้เป็นบทเจรจา ก็จะแยกตอนออกให้เห็นชัดว่าเป็นตอนสนทนา เช่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระยาโกมารกุลมนตรี, บทเสภาเรื่องพระร่วงสวรรค์โลก, หน้า 2-3.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

พระอภัย (นเรศวรชนาง)

โนนเสียงผูกกล้าไต่บนไหลเขา   กลัวเหมือนเจ้าไต่ผามาหาพี่
นกแก้วเหมือนเจ้าชวนไทยวนี่

นางอุทัย

วู๋   คู่มือใครเกยอวนไหนให้เซย

พระอภัย

นั่นนกแก้วเกาะเรียงเคียงคู่เคลลา   เหมือนนอยางเรือนอนเรียงเคียงเซย
จะรักใครเท่านี้ไม่มีเลย

นางอุทัย

เซาวาเกยก่อนนมนเป็นรัก

พระอภัย

รักของพี่คนนี้ไม่มีตาย   ถาลงว้ายก็ออกคอกช่อนหนัก
คือแต่คอยโตเถียงไหนเอียงพักตร์

นางอุทัย

ใช่   เพราะรักไปรดคอกช่ออีกถนัด¹

¹ พระยาโกมารกุลมนตรี, บทเสภาเรื่องพระร่วงสวรงค์โลก, หน้า 10-11.

กระบวนรักหรือกระบวนเกี้ยวพาราสี

ความที่แสดงกระบวนรักในบทเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลกมีอยู่หลายตอนสั้น ๆ
เช่นเดียวกับกระบวนโศก เช่นตอนพระอภัยราชาเกี้ยวนางนาคอุทัยตอนหนึ่งว่า

พระอภัย (ขับ)

แม่หนานวลเคื้อนแพนนวนนาง
จะนิคเพรเหลากอู้เป็นโร
เจ้าเป็นถึงธิดาเจ้ามาคาล
ยศศักดิ์พิภบเชอเสมอกัน
ถึงรูจักยังใหม่ก็ไม่แปลก
รอนระอุร์ครึ่งครึ่งอุรา

มาตากถางเสียดสีพี่เสียดใหญ่
ความรักใคร่คอกนองของสำคัญ
พิภพานนิเวศนครองเขตขัณฑ
อย่าเคียดคั้นทโธมยงจุมเมตตา
ความรักแรกเห็นนิจพิภพกลา
ประหนึ่งว่าไฟสุ่มรวมทรวงฮื่อ

พระอภัย (ชอบกลอมตุก)

ศรีสุพลางจูงกัลยมาบังไกล
ก็แต่ทำแค้นชัศสะบักมือ

เจ้าจะไม่ปราถณีย่างหรือ
จะคังคองถึงไทมหน้าใจเธอ

นางอุทัย (ขับ)

พระโหวหารทรงชัยช่างไพเราะ
แมร์รักจริงพระองคจงทรงรู้อ
ดาบิควาเห็นพรอุมยอมยกไท
จะอยู่งานรับไซในอุร

เป็นเปลาะเปเลาะแกไขไคทุกซอ
นองมีพอใจนางกลางนคร
ประสูงคโคทมอณูนิยอมผันผอน
มิไทรถนพระหทัยควยไฟรัก

พระอภัย (ขับ)

ตาคมกริบคารมถูกมล้ำ
จะเป็นซาชวงูไซชอมใจนั้
ไม่มีฤทธิคำไคไปไคอุ้น
ถึงสามารถพระพอไม่พอใจ

พั่งอูยคำโถมทรูฐ่างูหลัก
แตร์อุนรักสุครอไคหุ่ไป
จะสู่อุ้นบิคาหาไคไม
ทำอย่างโรคราวนี้จงชี้ทาง

นางอุทัย (ธรรณีร้องไห้)

นางอุทัยร้องไห้ใจจะขาด
 จ्ञาเป็นทองจากไปเพราะใจกลัว
 นองเคยฟังพระเสีียงสำเนียงแจว
 โ้ออกเอยเบือกมาซาางอวภัพ
 สิ่งใดนองลางละเมือกิเให้เกิดโทษ
 ทูลลาเสด็จนางกมบังคมคลัด

อุคพระบาทกรวยคร่ำอำลาตัว
 พอทนหัวแอกนี้จะสี่ลับ
 จากไปแล้วเมื่อใดจะไคกลับ
 เป็นสุขนบมีเมคเสีจู้เพียงใจวัน
 พระจงไปรคอกย์ให้หมอนฉน
 แหวกดินคั่นค้ำกลางตรงบาดาล (รวิ)¹

นางอุทัย (ขับ)

นางอุทัย นวนวันทรงครรภัก
 แฉทราบถึงบิคุรงคญพรงษย์
 โฏโองาสีรับหนี่ขมีขมัน
 เลื่อยขึ้นแทนพระอภย์เคยไศยา

ตระหนักแนกคิดเห็นไม่เป็นไซ
 จะบรรลยควมฤทธิพิณนาคา
 นางค้ำคั่นคินสู่อำญา
 เสราอุราโณมฉายเพียงวาววาง

นางอุทัย (นางครวญ)

พระเคยเคสียคดิ่งเคลาเส้าโลณอง
 พระเคยคล่าเคยลูปเคยจูบปรางค
 เคยชวนสรงชวนเสวยเคยชวนพรอด
 ยิงคิคิไปกัศยาอิงจาบัสย

เคยประคองไม่พรากไปจากข้าง
 เคยรักอย่างจะกลืนทุกคืนวัน
 เคยกายกอดอุยีนชวนนกระสัน
 จนเจ็บครรงานเปลอคกอดคโอรต²

¹ พระยาโกมารกุลมนตรี, บทเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก, หน้า 13.

² เรื่องเดียวกัน.

ในตอนที่ท่านกล่าวถึงการทำความดีหรือพิธีการฉลอง ผู้แต่งก็จะใช้คำประพันธ์ที่เหมาะสมเรื่องตอนนั้น ๆ เช่นตอนข้าราชการบริพารเมืองเชียงใหม่รับขวัญพระอรุณกับพระกฤษณ์มารุชมทราวยสุภาพว่า

ชาวบรรจงจักแจ้ง บายสุริย์แยงงามสรรพ คาประทับมาดี อันทรงทิวีเฒ
การระเเกศบุ๋นงา คอกสีลาบี่สุ่มหอม คอกตะลอมสาระภี คอกจำปี่จำปาแขก
กุหลาบแปลกเหลืองชมพู คำพู่เรื่องคำแสด พันกะแค้นทุรังมีก เกือบเทียบ
อีกสลักดูอ ค่ำปางชอชวนคม เข็มขวัญชมคอกไม้ ซึ่งซาแยงแคงไว
นอบเกล้าถวายขวัญ¹

ตอนที่กล่าวถึงการขอของคนเมืองเหนือก็ใช้บทประพันธ์เป็นบทหรือ เสนว่า

บุญปลุก (ขอ)

พวยเมืองเหนือ คำเนื้อเภาโต จุ่มมาช่อมแปงได้ ชันสัดใส่เป็นแหวน
จิ้งประคิฐคำพวยแนบ เยื้องเนอกับแกมคนไม
กนสะกักเอย นวเซยคนมน แผนคินุไหวฟูาสน สะลักส้มไหว
ยิ่งถูกผะ ยิ่งทนแคคใหม่ คอกสะลักยิ่งใหญ่และอรอน²

กระบวนการที่ให้ความสะเทือนอารมณ์

กระบวนการ

บทเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก มีบทที่แสดงกระบวนการนี้หลายตอน เช่นในตอนที่พระอภัยกัณนางนาคจะต้องจากกัน

¹ พระยาโกมารกุลมนตรี, บทเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก, หน้า 42.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

นางอุทัย (ขัม)

พระไมยอมูกัพนุจนัญญา
เกศชาติหนาไมมีที่ถักกาง

ตองนับวากรวมเกาของเราสร้าง
ถวายวางชีวิตมเป็นราชพลี¹

กระบวนโกธร

ในบทเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก มีกระบวนโกธรสั้น ๆ ตอนพระเจ้า
ทองอุโกธรโหราที่ทำนายเนนของพระองค์ว่าเป็นเห็นแสงกลางราย ว่า

เจ้าทองอุ (ขัม)

เจ้าทองอุพิโรธโกธรโหรา
เหมาอุยโหราจัญไรไมเกรงกลัว
อายชาหลวงเสนามาของมึง

เหม็ดูใครเอาพระขรรค์มาพันหัว
นำศรัทแต่รายมวปยุพา
จะมาถึงเมื่อใดให้เร่งวา

โหรา (ขัม)

หมองโหราเอกผู้เฒ่าเจ้าคำรา

ว่าจะมาวันนี้สี่โมงปลาย

เจ้าทองอุ (ขัม)

ถ้าไม่มีเสนามาละก็

จะพี่เคอมึงรีบให้รีบหาย

โหรา (ขัม)

หากมาจริงตามคำขานำนาย

¹ พระยาโกมารกุลมนตรี, บทเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก, หน้า 9.

เจ้าทองอุ (ฉบับ)

มีงปองหมายสิ่งใจจะไ้มิ่ง ¹

บทเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก จบตอนสุดท้ายด้วยบทส่งสำนักนางกว่า

ผู้ขับเสภาทั้งหมด (นางนาค)

ผู้ขับบทนางอุทัยรองตอน 1 นอกบทรองตอน 2

กล่าว "ร่วง" ที่ไหนไทยแท้
คำ "อุรุณ" ภาษาเป็นบาลี
แต่คำนี้จิรกาลนานมากลาย
คนไม่รู้หนังสือคือเขาใจ
แมจนเมืองสุโขทัยเมื่อภายหลัง
สุโขทัยเรียกท้าวเจ้าธานีพร

เป็นคำแปรนามดั่งคู่พระทรงศรี
ชาวบุรีถวายใหม่ใหญ่เป็นไทย
เปลี่ยยนความทวยหาญมากุดลากไถล
เอาวูไซเรียกท้าวเจ้าแผ่นดิน
ไทยเขาคังขอมดีहींถึงถิ่น
"พระร่วง" สิ้นทุกคนปนกันเอ๋ย

(รวบปีคมาน) ²

จบเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระยาโกมารกุลมนตรี, บทเสภาเรื่องพระร่วงสวรรคโลก, หน้า 57.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

เสภาตลาด

ผู้แต่ง

บทเสภาตลาดนี้ ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง เป็นหนังสือกระดาษฝรั่งอันเป็นสมบัติเดิม
ของหอสมุดแห่งชาติ ตัวอักษรเป็นพิมพ์ดีด หน้าปกเขียนเป็นตัวลวกลาย อ่านได้ว่า "เสาวลึงค์"
มีความหนา 15 หน้า ไม่ปรากฏนามผู้แต่งในข้อใด ๆ

ระยะเวลาและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

ในต้นบทของเสภา มีอุทธาสประยาตฉันท 1 บท มีความยาว 8 บท
กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการแต่งบทเสภาที่ว่า ทอการเขียนเพราะความคิดถึงนางผู้เป็นที่รัก
และทอการสอนใจเด็กหนุ่มผู้เริ่มมีความรักว่าให้ทิ้งมีสตือยาหลงไหลจนเกินไปในความรัก
ถึงคำฉันทว่า

ลิตชิตถุยจะนอยมาก
คณิงนองกตองเขียน
ผิวาชีวะยังเป็น
จะรักมันมีพลันเคย

ผู้แสนยากก็พุกเพียร
บทนหมองนะนองเอย
มีวายเวนคณิงเลย
ระเหยระโรยรา

ฯลฯ

ฉนี้หน้าจะสาธก
ประโยชน์เพื่อจะสอนใจ
ผเคิมรักก็อย่าให้
ถล่ำรักประจักษ์สูง
บุราณวากุณาพัง
ถล่ำลองนะทักงาย

จะยกชื่อว่าพรธไซ
ครุณทนมคนององค
ถไลไปถไลหลง
จะโศกเศรามีรุษาย
กตติงระวังกาย
ถล่ำใจจะออกสู¹

¹ หอสมุดแห่งชาติ, เสภาตลาด (สมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ, ม.ป.ป. ม.ป.ท.),
หน้า 1-2. (พิมพ์ดีด)

ส่วนระยะเวลาที่แต่นั้น ไม่มีปรากฏในที่ใด ๆ แต่พอสันนิษฐานได้ว่าคงแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา 4 ลงมา ถึงรัชกาลที่ 8 ทั้งนี้โดยอนุมานเอาจากตัวพิมพ์ดีด และกระดาษพิมพ์ซึ่งเก่าแก่และกำลังกรอมชำรุด

เรื่องย่อ

ครั้งพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งครองบ้านเมือง มีข้าราชการหนุ่มหนึ่งรับราชการมียศเป็นคุณหลวง และยังเป็นโสด ประวราภนาจะมีคู่ครองก็ไปปรึกษากับญาติ คุณยายอายุใหญ่คนหนึ่งก็อาสาว่าจะหาให้เองซึ่งจะได้คนที่มีทรัพย์ดีกว่าชายหนุ่มหาเอง เมื่อดลบันดาลอนกลางคืน ชายหนุ่มก็ฝันไปว่ามีเหวมาอุดมสมและฝันว่าผู้รักกายจนสะอึกคนขึ้นเมือคอนสว่าง และก็ได้ตามเสด็จไปบางปะอิน

กล่าวถึงหญิงหนึ่งชื่อนางบ้านเขา รูปร่างงดงามมีสามีมาแล้วหลายคน มีลูกหลายคนอันเกิดจากสามีเหล่านั้น และนางก็ยังคิดจะหาสามีใหม่อีกจึงเที่ยวหาผู้ชายลอบดู จนถูกสามีนางขับไล่ออกจากบ้านต้องไปเช่าบ้านราคาถูกอยู่กับแม่ของนาง

กล่าวถึงนางเจ็ง ซึ่งทะเลาะกับสามีเป็นอาจีน โคขวาวนางบ้านเขามาอยู่ที่บ้านเขากับมาเยี่ยมเยียนสนทนาคอย นางบ้านเขาปฏิบัติทุกขวาทนหาสามีมาสิบห้าปีแล้วยังหาสามีที่ถูกต้องใจไม่ได้ และชวนให้นางเจ็งมาอยู่เป็นเพื่อนแกเหงา

กล่าวถึงนายเต็มซึ่งเป็นชายร่างงาม มีจิตใจกล้าหาญจึงรู้จักกับนางเจ็งและมาเยี่ยมนางเจ็งที่บ้าน พบนางบ้านเขาซึ่งเมือพบหนานายเต็มเขาก็ถูกใจมาก ฝ่ายนายเต็มรู้สึกก็เกี่ยวพาราสี่เป็นที่พอใจ แต่แล้วนายเต็มก็ของตามเสด็จไปบางปะอินอีก จึงทำให้นางบ้านเขาทุกข์ระทมใจมาก นางเจ็งจึงปลอบแล้วชวนนางบ้านเขาไปหานายเต็มที่บ้านบางปะอิน ส่วนนางเจ็งก็เข้าไปหาคุณหลวงหนุ่มน้อย ชักนำหญิงชื่อนางแอบให้ คุณหลวงจึงให้พาไปคู่ตัวเมือพบตัวแล้วคุณหลวงก็เกิดความหลงรักนางแอบขึ้นมาอย่างมาก และคร่ำครวญถึงนางแอบมิเว้นวัน ความของเสภาเรื่องนี้ก็มาชากตอนลงเพียงเท่านี้

ลักษณะการคำเนนเรื่อง

เสภาคลาภประกอยด้วยบทันท์ 12 8 บท และบทเสภาอีก 86 บทกับอีก 1
 คำกลอน เรื่องยังไม่จบแต่เดนมัชชาคหายไป

ผู้แต่ง เริ่มด้วยบทันท์ว่า

<p> ลิขิตถ้อยจะเอยมาก คณิงนองกตองเขียน ฌิวาชีวะยังเป็น จะรักมันมีพลันเอย ตะเลงไวมีให้เชื่อน มีเคยพบกพบพา พิโรธเรื่องและเคื่องของ ฌวาทันดูแล้วพลัน ฌนินหน้าจะสาทก ประโยชนเพื่อจะสุอนใจ ฌเคิมรักก็อย่าให้ ฌล่ำรักประจุกษลุง ฌบูรณาภาภูณาฬัง ฌล่ำดองนะชังกาย ฌระวีจรูทิดลาภพรอง ฌไซชาจะอวคภู </p>	<p> ฌิเส้นยากก็พุกเพื่อบุร ฌทนมถองนะนองเอย ฌิวายเวณคณิงเอย ฌระเขุรสะโรยวา ฌจะโคเคือนอรราชา ฌฤทัยครองสมองคณ ฌว่าลัศครองก็เหมือนฌน ฌละลายสิ้นและสุยไป ฌจะยกขอร่าพรองไซ ฌครุณหมคนององค ฌดเลไปถไลูหลง ฌจะโศกเศรามีรุษาย ฌคคิตังรวังกาย ฌล่ำใจจะอคภู ฌประมูลครองภมค ฌลิขิตขอเพระมะมือคน¹ </p>
---	--

1. หอสมุดแห่งชาติ, "เสภาคลาภ", หน้า 1-2.

จากนั้นก็เริ่มบทเสภาโดยเริ่มด้วยบทไหว้ครู 4 บทกลอน ว่า

ขุ่ลักรประนมกมไ้ไหว้
อึกทวยเทพเทวัญทุกชั้นฟ้า
ทั้งบิกรมวรคาของชาเจา
อึกคุณครูผู้เคยใ้ปฐวานี
ของเมตตาเกษาควญ
มีอุษาบนอยุากเขียนนึ่งูเสภา
แม้นิพลั้งอยางไรจงโคไปรด
อยากเขียนก็เขียนไปตามเพลง

องค์พระรัตนไตรยุเหนือเกศา
พระรามวุธบิทรบิทรบิทรบิทรบิทรบิทร
ผู้เกิดเกล้าชูไ้เหนือเกศา
เมตตากรุณาของไ้โคเรียนมา
โปรดช่วยแนะบางทางศึกษา
ตามถาษาจิตรใจของตบเอง
อภัยโทษเิดคหุนาเิวาเอง
โองเองแองคอดลส้าราญ¹

จากนั้นก็ขึ้นคำเนินเรื่อง โศกกล่าวถึงพระมหากรรมที่วิญญูปกครองแควนแควนกอษา

ปางเม็ลพระองคญพรงเษ
บวนเมืองเร็องรุงแสนส้าราญ
ไ้เวลาพระองคญพรงชบ
พรอมหมุเส่นาชาชิตี
ไ้ครทำชอบหมันประฎอบราชกิจ
ยถ์ศักคพรอมพรกมิเวนคูน
ครานันนายนอยหมุชบชบระวันจิต
เป็นชบาพดลองราชกิจครน
อูสาหเพ็ชรเร็ยนกระพ้าราชกิจ
มญประคองไ้คดลองพระคูนไป
พระทรงเษไปรดเกศประทานยก
ชนชบพระเมตตาทรงปรานี
พอบรรจบครบปีห้จะบวช
ออกพรบวลาเพทวิเษพลัน

ครอบครองนั้ รัตราชถาน
ประชาชนธมบานส้าลิตี
เสด็จออกพระโรงคัลเจดิมตรี
เฝ้าประจำคานที่ค้ำแทนงคน
พระทรงฤทธิแองคังไห้เห็นผล
ภูคคเสด็จขึ้นค้ำหนกัจนทร
เฝ้ากายถวายุธวีคพระทรงฐันนิต
พระทรงธรรมเมตตาอยางซาไห้
กุกคสงทรงฤทธิประทานไห้
จบบลลยขอเป็นชาเฝ้าชิตี
ไห้ปราถญมีเท็กเจดิมตรี
ญาคิวงันองพินคิกรัน
กณวชโดยก้าหนคทุกสิ่งสรรพ
เกษมสันคแมงกุกคมิชวคคคณ

¹ หอสมุดแห่งชาติ, "เสภาตลาด", หน้า 2.

จะกล่าวกลับจับเรื่องโดยกำหนด
 เป็นบทกลอนเสภาว่าตามแผน
 จะว่าเนื่องตามเรื่องนิยายนี้
 จะมีคุณเอาทรัพย์มานับวาง
 จะกล่าวถึงหนุ่มน้อยผู้กลอยจิต
 เกษมสุขสำราญใจทุกยบอง
 พระภุมรินทร์ปิยนักรรพ
 ทรงแต่งตั้งให้ค้ำจุนมียศ

เป็นบาทบาทแบบทางอยู่อย่างขุนแผน
 ถึงไม้มือหนักแมนแมนเป็นพันทาง
 ไทรไค้ฟุ้งเป็นสุขชีไปทุกอย่าง
 ให้เปลวเปลวเกาะซึ่งคำอุ้งทอง
 เสกจเขาเผ่าทรงฤทธิ์แล้วกลับห้อง
 คริครองถึงเมืองหนานอนาคค
 โปรคเกศกรณูหัวทั้งหมด
 ปราบกฏมีตำแหน่งเป็นขุนนาง¹

การกล่าวถึงตัวละครในเรื่อง คงกล่าวไปที่ละคนตามลำดับ เมื่อกล่าวถึงหนุ่มน้อย
 แล้ว ก็กล่าวถึงนางขานเขา ว่า

มาจะกล่าวถึงนางขานเขา
 ใบหน้าอ่อนแสงอนันต์ระไร
 ผิวเกาเกานักเห็นหาง
 ลูกเตวเผาพูนขึ้นคีคี
 ครึ่งหนึ่งถึงที่จะมีเหตุ
 อปากปลีกตัวหาผิวอีกสักคน
 แต่ลับลับลอลอระเริงเลน
 ส่วนผิวจะรูทวิระแคะระคาย
 แสนส่งสารกัญญาเจาหนานอน
 แข็งขุ่นเป็นจิตรไม่แท้เชื่อน
 มาเขาห้องเคหาราคานอย
 ระวังคนเกรงคนจะรังแก

รูปแจจางงามห่านอยไม่
 หลอหลอนใจ เลือกหวาดเสียวมี
 ที่อัยาร่างทึงขวางบางเป็นผี
 กวางนกรวมทนนึกพิศ
 โหอาเภทรอนใจไม่เป็นผล
 สรวลเล็ดอกุแต่ผู้ช่วย
 เป็นเทิ่งเขมลอนผู้มีวิหยา
 จึงขบไล้โฉมฉายเสียจากเรือน
 นัวเจาหลอนขบไล้ไม่มีเพื่อน
 ลงจากเรือนกลไล้ไม่เหลือยวแล
 เหมือนหึ่งหลอขบแสงไม่แข่งแซ
 ทังคุณแมคอยปองระวังภัย²

¹ หอสมุดแห่งชาติ, "เสภาศลาศ, หน้า 3 - 4.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

เสภาคลาคนั้นเสภาที่มีเนื้อเรื่องแปลกไปกว่าเสภาเรื่องอื่น ๆ ถึงแม้จะนำเอานิยายนิทานมาแต่งเป็นบทเสภา แต่เสภาคลาคนำเอาชีวิตที่มีลักษณะแบบนวนิยายมาแต่งเป็นเรื่องของชาวบ้านทั่วไปในสังคมที่มีลักษณะแบบปัจจุบัน

ในบทเสภาเรื่องนี้ มีลักษณะดำเนินเรื่องไปเรื่อยเรื่อยในลักษณะการเล่าเรื่องไม่มีบทสะท้อนอารมณ์เป็นพิเศษในด้าน รัก, โศก, โกรธ, เป็นคนเช่นบทเสภาอื่น ๆ กระบวนสัมผัสก็มีลักษณะคำสัมผัสที่เป็นจริง ไม่ใช่คำอธิพจน์เช่นบทเสภาเก่า ๆ เช่นตอนบรรยายชมโฉมนางแอม ก็บรรยายไว้ว่า

ครานั้นจึงโฉมแม่แอมสำอางศรี
จจะวราสรวยก็ไม่วรายจนเกินไป
แจวเอวบางรางไปรุ่งกระตักรด
ฉวีผ่องหมกหมองไม่มีมีว
ไคเวลุลากลาไคไปโรงหนัง
เวียงวันชื่นใจในฤกษ์

ถ้าทางเข้าที่หาน้อยไม่
ทุราญไวยชำคุดพุดสมคว
ถ้าแม่คึดผิวเทอยุคอุยยังชว
งวมทิวสารพางครางพอด
พรอมพวงมารคาเกษมศรี
มิไคมีขอแห่งระวางความ ¹

เสภาคลาคนั้นจบตอนสุดท้ายไว้ในตอนที่คุณหลวงหนุ่มคร่ำครวญถึงนางแอม ว่า

คุณหลวงหนุ่มกรุมกริมกระหิมจิต
เทพเจ้ากลใจให้เหินงาม
โถมงามทรามสุดสวาทแล้ว
งามเกษแสนละเอียดยุทธตา
งามเนตรเนตรค้ำจุนมีลัก
งามพรอมจับจิตไม่จืดจาง
ตั้งแต่วันนั้นมาอราราว
พระเพณูแพงแรงรักไม่ผันแปร
ทำไฉนแก้วตาผูกพันพิศตร
เทพเจ้าจงนำชาวไปพิเปบาย
แต่ตริตรวงยังหมองกรมลหมาง

นึ่งพิศกัศตรทองอุทัยหวม
กทองตุ้มควงจิตที่คึกคัก
ประหนึ่งแก้วนิลมีอันมีคา
ภักตรวงามรับกับุณนาง
หวานฉ่ำสุกใสไม่เหมียง
ชมพลางเพลุนใจอุยแล
คังพระดอโคขาวแมควงแซ
กไคแพความรักพระดอเลย
จะตระหนักว่าพมิใช้อนเจย
ชวยเฉลยบอกเจ้าเขยาวมาลย
จะหาทางพอดที่เป็นแกนสาร ฯ ²

จบเสภาคลาคนั้น

¹ หอสมุดแห่งชาติ "เสภาคลาคนั้น", หน้า 13-14.
² ใร้องเดียวกัน, หน้า 14.

เสภา

เรื่อง พระพี่นางเธอพระบรมหาราช

ผู้แต่ง นายเจือ สตะเวทิน

ระยะเวลาที่แต่งและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

บทเสภาเรื่องนี้ ผู้ประพันธ์จะประพันธ์ขึ้นในปีใดไม่ปรากฏ แต่ได้ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือวิทยารักษ์ และได้จัดพิมพ์เป็นเล่มเมื่อปี พ.ศ. 2497 โดยสำนักพิมพ์พานิชเจริญธนบุรี ควบรูปเล่มขนาด 16 หน้า ก 113 หน้า

บทเสภาเรื่องนี้ มีความยาวขนาด 18 ตอนจบ รวมบทกลอนทั้งหมด 429 บทกลอน ผู้ประพันธ์ปรารภว่า "กลอนอ่านคนมานาน คนคงจะอ่านกลอนบาง เสภาเรื่องพี่นางก็อยู่ในเป็นเสภาเขาวัวที่สุด วงวรรณกรรมไทยขาดเสปามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6"¹

จุดมุ่งหมายในการเขียนบทเสภาเรื่องนี้ ผู้ประพันธ์ประพันธ์บทเสภาขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระนางสุวรรณหทัย พระพี่นางของสมเด็จพระบรมหาราช ดังที่กล่าวไว้ในบทเสภาตอนต้นเรื่องว่า

"ครั้นไหว้ครูเสร็จสรรพขอจับบท	ที่ปรากฏเรื่องราวแต่ก่อนก็
สืบประวัติพระสุวรรณหทัย	คือพระพี่นางเธอพระบรมหาราช
เฉลิมขวัญกัลยวโรหิตปรากฏ	ว่าโฉมยงทรงพระยศศรีสง่า
สละรักอาลัยให้อุชชา	รักษาดีกว่าคนรักหักทัญ "2

¹ เจือ สตะเวทิน, บทเสภาพระพี่นางเธอพระบรมหาราช (ธนบุรี : โรงพิมพ์พานิชเจริญ, 2497), หน้าคำนำ ข.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

เรื่องย่อ

เมื่อครั้งพระเจ้าบุเรงนองตั้งกรุงศรีอยุธยาไว้ สมัยพระมหาดิเรกจักราชครองราชย์นั้น ไททรงศึกกวาดต้อนผู้คนไปเมืองพม่า และไททรงแค้นชิงพระมหาดิเรกจักราชขึ้นปกครองอยุธยา พระมหาดิเรกจักราชเกรงว่าคนไทยที่ถูกกวาดต้อนไปจะเดือดร้อนจากการกระทำของกษัตริย์พม่า จึงได้คิดยกพระนางสุวรรณหทัยให้เป็นบาทบริจาริกาของพระเจ้าบุเรงนอง เมื่อทรงปรึกษากับพระมหามเหสีวิสุทธิกษัตริย์แล้ว ก็บอกความแก่พระนางสุวรรณหทัย พระนางก็ยอมทำตาม คำของพระราชบิดา ยอมสละตนเองเพื่อชาติ เพื่อช่วยคนไทยที่จะถูกกวาดต้อนไปเมืองพม่า

เมื่อทำพิธีราชาภิเษกพระมหาดิเรกจักราชขึ้นครองเมืองแล้ว พระเจ้าบุเรงนองก็ยกทัพกลับหงสาวดีพร้อมกับพระนางสุวรรณหทัยระหว่างบุเรงนองก็ทรงเข้าไปเฝ้าโลมนาง แต่พระนางทรีสขอโทษนเขตไทยไปก่อนโดยกราบทูลว่า ในเขตไทยจะไม่ทรงยอมรักชาวต่างประเทศเป็นอันขาด อันทำให้พระเจ้าบุเรงนองมูซาหน้าใจและไม่ฝืนเป็นจิตใจนาง พระนางได้มีโอกาสช่วยคนไทยที่ถูกกวาดต้อนไปมีต่องทำงานหนักเยี่ยงเชลยทั่วไปหลายครั้งในการสร้างบ้านเมืองของพระเจ้าบุเรงนอง ไททรงพบกับพระองค์คำหรือพระนเรศวรมูอนุชาซึ่งถูกนำไปอยู่เมืองหงสาวดีก่อนแล้ว

เมื่อพระนเรศวรคิดกู้ชาติไทย ไททรงไปชวนพระนางสุวรรณหทัยกลับอยุธยา แต่พระนางไม่ยอมกลับด้วย พระพี่นางเธอมีพระราชาธิกาช่วยพระเจ้าบุเรงนอง และคงอยู่ปฏิบัติพระเจ้าบุเรงนองในฐานะบริจาริกาผู้ซื่อสัตย์ อันทำให้พระนเรศวรเห็นว่าพระทัยพระพี่นางไม่ซัดใจ

เมื่อพระเจ้าบุเรงนองสิ้นพระชนม์ มังชยสิงห์ราชโอรสสืบราชสมบัติแทน ทรงพระนามว่า "นันทบุเรง" และไททรงตั้งมังรายกระยะระวาเป็นมหาอุปราช อังวะแข็งเมือง พระนเรศวรมหาราชรบชนะ พระมหาอุปราชแพเป็นเหตุให้พระนเรศวรประกาศเอกราช และสู้รบกับกองทัพพม่า

เมื่อมีศึกใหญ่จากพระมหาอุปราชาที่อยุธยา พระนเรศวรมหาราชกับพระมหาอุปราชาชนะ พระมหาอุปราชาทรงซบคอกองข้าง ทำให้นั้นตะบุงเรงโกรธแค้น จึงฆ่าพระนางสุพรรณเทวีกับพระราชมุตรีจันท์ทั้งสองสิ้นพระชนม์ไปด้วยกัน

การดำเนินเรื่อง

เสภาพระพี่นางพระนเรศวรมหาราช มีลักษณะการดำเนินเรื่องและบทกลอนคล้ายคลึงกับบทเสภาโดยทั่วไปคือ เริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู แล้วดำเนินเรื่องไปจนจบ โดยผู้ประพันธ์แบ่งบทย่อย ๆ ออกเป็น 18 บท รวมบทกลอนเสภาทั้งสิ้น 429 บท

บทไหว้ครูของเรื่องนี้มี 2 บทกลอนว่า

นมัสการไครรัตนนิรัตย์
จะแต่งบทเสภาว่าทำนอง
ขอไหว้ครูเสภาวิชาจุลลาค
ครูคุณตรีครูกลอนแตกอไร

ทั้งเทพไทเรื่องเกุชความทั้งผอง
ขอพระคุณปกป้องคุ้มครองภัย
ครูพิณพาทย์โบราณขอขานไช
ทำเสภาขอไหสวัสดี¹

ต่อจากบทไหว้ครูก็บอกจุดหมายของการแต่งเรื่องนี้ไว้ว่า

ครั้นไหว้ครูเสร็จสรรพขอจับบท
สืบประวัติพระสุพรรณเทวี
เฉลิมขวัญกัลยวไพบราภ
สละรักอุลลยโหอยุชยา
พระชนมนางเป็นตัวอย่างวีรคติหญิง
เกิดเป็นหญิงยากจริงจริงนั้นฉันใด

ที่ปรากฏเรื่องราวแตกฉันทัก
คือพระพี่นางเรศวรควรปริศนา
ว่าโฉมยงทรงพระยศศรีสง่า
รักชาติภวูคนรักหักทภัย
มีหลายสิ่งตองประจัญตามวิสัย
จะเห็นไคจากพระชนมพระพี่นาง²

¹ เจือ สตะเวทิน, บทเสภาพระพี่นางเธอพระนเรศวรมหาราช, หน้า 1.

² " เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

จากนี้จึงเริ่มดำเนินเรื่องว่า

แต่ปางหลังครั้งอยุธยาดับ
บุเรงนองครองประเทศเคื่องระกา
ดูมเค็จพระมหินทรสูนพระเคธ
นำคำไทยไหลนองทองครอนกรม
วิญญานไทยเสารบสูงบเงียบ
หมดฝีมือที่เคยลือชื่อวาไทย
อยุธยาพมายกคชคชคใหม่
กมทนารบระคาไปตามที่

ทองตกอับแพพญานาหูของหนาง
ไทยหมคทางแกถอนรอนรูระงุม
ไมสามารถูประเทศไวศกคสม
พมาชบชฎูญูระยอไป
เพราะพญูเขามาเหยียบนครโค
ถึงยามไรทองเนนหาสชากเสรี
ไทยสันเทิมเกดชุกคชวักวกรงศรี
ถอชนคคคกลนอยางมคัง

กระบวนความที่ให้ความสะเทือนอารมณ์

ในบทเสภาพระพิณางพระนเรศวร มีกระบวนความที่ให้ความสะเทือนอารมณ์หลาย
ตอน เช่นกระบวนโศก กระบวนรัก กระบวนพรตนา และกระบวนชมธรรมชาติเชิงนิราศ
แต่ไม่มีกระบวนสังวาสและกระบวนโกรธ

กระบวนโศก

กระบวนความที่ให้ความสะเทือนอารมณ์กานความโศก ปรากฏในตอนพระนาง
สุวรรณเทวีสั่งเมืองและสั่งวังตอนจากอยุธยา ว่า

○ กรานันพระสุวรรณเทวี
ประทิวอแวกวิสุครสูคอาวณู
เสียงเขาโกลาพัทตราเศรา
คังศรคักคักทรวงทรวงอาลัย
แหวกวิสุครภูคแลไหเนจึก
พระลูระประหนึ่งจะกินพิง

เสกจควมภูมิมหิฟู
ทรงสะทอนูละเหยเสียพระทัย
เสียงปี่เราแรงระทมทนมไห
อนิจจานี้จะไกลนิเวศนวัง
พระนางพิทปรางคทองมูงเนองหลัง
กรประนังทรวงพลาจอยางอาดูร

¹ เจื้อ สตะเวทิน, บทเสภาพระพิณางเรือพระนเรศวรมหาราช, หน้า 3.

๐ โอว่าอุยยามหาสถาน
 เคยเป็นที่แสนสนุกสุขสมบุญ
 อยู่นี้ไปจะตองไกลจากไปแล้ว
 ตองเดินป่าปรวกหนักกอรัน
 ขอลาแล้วมเหสีราปรวกปราสาท
 ขอลาแล้วเรือนจันทร์ขวัญใจเอย
 เสี่ยงลมพัดพัดกระดิ่งกริ่งกริ่งนั้น
 เสี่ยงค่ายสู้อุทธยานตระการพวง
 เหล่าพี่เลี้ยงเคียงเคยสู้อยดววย
 คึดคึดงูเหล่าขากำนัลหวันพระทัย
 ไพรฟ้าประศาไทยฉั้นไฝรัก
 ถึงฉั้นไปสายใจมิขาดเกลียว
 ทุกระบวนพิศลอยเคลุอนออกไป
 มานโขคเขารุกขาป่าทังปวง

ทั้งปรางค์คุ้มธวัชวัลเดียมุไมอูศรี
 ญาญีประยูรรมเย็นเห็นหมากัน
 มีโคธมวงแกวอันเจ็ดคันท
 ตองไปสูเขตซัดหอนไมเคย
 ขอลาแล้วรัตนาศนไธออกเอย
 จำกองเลยลาหมคกำศรคทรวง
 เหมือนเรียกขวัญคืนหลังยังวังหลวง
 ฅกวางคอกกยูกลกสนูเกลฉั้นไป
 โอใจหายคึดขึ้นมาหน้าคำไหล
 จะตองยวูกจากไกลพรองคเคียว
 นี้เขาจกรูใหม่ใจเฉลียว
 คงทวงเห็นยวควยรักอย่างหนักทรวง
 พระนางไกลกรุงแกวนครหลวง
 ซลเนตรไหลหลวงสุคจาบัลย¹

กระบวนพรรณนา

กระบวนพรรณนาเชิงนิราศในเรื่องนี้ ผู้ประพันธ์พรรณนาได้อย่างไพเราะ
 ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

เห็นนางอายอายหน้าอุกสำหรับูก
 นางอายเอยเคยทำกรรมไรูกอน
 ฉั้นมีอายเพราะตองกลายเป็นนางทาศ
 อายนางอายไมอิสระเลย

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

พระนุวงฉุกฉุกอายพระทัยถอน
 จึงไคฉวนหนาอวยไมไกรเงย
 ใจจะขาดเสี่ยให้ไคนางอายเอย
 ขอออกเอยทุกชยากฝากนางอาย²

¹ เจือ สตะเวทิน, บทเสภาพระที่นั่งนางเธอพระนเรศวรมหาราช, หน้า 57 - 59.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 59 - 60.

ชนนถ

บุกขุณินมินปรอชลออรอน
คีนูวีนเญจาจะจุนธุนหนโค
ขมินเอยฉนัไมเคยคองเรฐค
เคยประสพในเซตนิเวศนวัง

สี่เหลื่องอนงามณัฎนารักไกร
ขางนอนไทนธุนโคไมอั้ง
ถูรรมวิททำให้โรควมหวัง
คองเซฐังในป่าแสนอาภัพ¹

ชมไม้

เห็นไม้ไศกอกออรธะอรอนโกถ
จะโคสุขกตบโศกโศกประนัง
ไมคระแมกแจกกาณถึงสาขา
เห็นล้นทมโอรธมประสมบุค

ไฉนโลกปราศไม่ฐ่อสุขขัง
อนิจจังมีแต่ไม้ที่ใหญกข
ฉนัแมกทุกขบุกป่าไรคววมสุข
ฉนัคองชุกหนหนาน่าอันแล้ว

๗๗

เห็นของนางขางชอยออกพรอยพริง
ครันลพพานพิคโหมโถมทิวี
อันคู่ควฉนันนักเหมือนกับของนาง
แตกกรรมโกกรกเหมือนลมโหกรรมใจ

เกวะกบักถึงไม้เป็นพรวนเห็นถวนถึ
ก็หวนไหวพลคักที่เปะปะไป
บุญเคยสร้างอยู่วังแตกริงโหน
จึงยากไรเรฆงมากกลางคอง²

กระบวนรัก

ปรากฏอยู่ในตอนที่พระเจ้าบุเรงนองโลมพระนางสุวรรณหวี ว่า

¹ เจือ สตะเวทิน, บทเสภาพระพันางเชอพระนเรศวรมหาราช, หน้า 63.

² เรืองเคียวกัน, หน้า 66.

โอวาทุงผู้หวนาถนอม
 พิเห็นเคื่อนเคณุพานาดัย
 งามเคื่อนผู้งไม่เหมือนพระพักตรนอง
 พระพักตรนองงามสรรพจับดูรา
 นัยเนตรนิลพราวะวาวัว
 เสนหาพาจิตคึกมาเยื่อน

เจริญพรอมจับจิตพิสมัย
 ก็ทำให้คิดถึงบุธวิบุตญา
 เคื่อนไมสูงถึงหทัยไทรรษา
 ฐฐีว่าพชนกว่าหมนเคื่อน
 ถึงคางคาวยังพยับไมงามเหมือน
 มาถึงเวือนแกวหนอขอประคอง ฯ¹

กระบวนความฉากล้นาหาวาคเสียว

ปรากฏอยู่ในตอนสุดท้ายของเรื่อง อันเป็นตอนจบเรื่องว่า

พระธิดาผวากอกพระแม่
 เสด็จมาอาการพลานนั้นเนา
 ธิฐานอยถอยหลังมั่งพระแม่
 เอะไฉนไมแจงแห่งกิจจา
 ครานนั้นนทบุเรง
 สู้คำหนักกักคานออกมาว่า
 เสียดหัวหัวคหัวคหัวคเสียดธิฐานอย
 สองแม่ลูกสูยชนมลงคายกัน

วานันแนจอมกษัตริย์พระอยู่เกล้า
 พระแสงคาบปลายเงาทรงถือมา
 พระนางแลเห็นพระองค์ตรงมาหา
 จึงคอยทาทูลฉลองสนองคำ
 โยงแวงอะอะจะถด่า
 แล้วกระหน่ำฟันศองพระอุศพลัน
 แล้วเสียดคอยสูดลงตรงที่นั้น
 พระสุวรรณเหมคบทสรีเอย ฯ²

จบเรื่องเสภาพระพี่นางพระนเรศวรมหาราช

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เจื้อ สตะเวทิน, บทเสภาพระพี่นางเธอพระนเรศวรมหาราช, หน้า 87.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

เสภาไฟ

ผู้แต่ง สุจิตต์ วงษ์เทศ

ระยะเวลาและจุดมุ่งหมายในการแต่ง บทเสภาตอนท้ายเรื่องบอกถึงระยะเวลาการแต่งไว้ว่า

เริ่มขึ้นเสภาตั้งกลาง 24
ครั้นต้นปี 25 ถัดท้าว
20 กุมภาพันธ์สำเร็จราชการ
รวมงานฉลองสองร้อยปี¹

บทเสภาบทนี้ได้ออกจุดมุ่งหมายของการแต่งคือ เพื่อร่วมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี และมีเจตนาที่จะมอบบทเสภาที่แต่งขึ้นนี้แก่คนที่อยู่ในระดับ "ไพร่" ทั่ว ๆ ไปด้วยโดยผู้แต่งได้แสดงเจตนาไว้ในคำสุดท้ายของบทเสภาเรื่องนี้ว่า

จบสำเร็จเจตนาเสภากรอง
จงเป็นดวงบาวไพร่ทั่วไปเทอญ²

เรื่องย่อ

เรื่องนี้กล่าวถึงตระกูลไฟตระกูลหนึ่งคือ นายเกด และอึกา ซึ่งเดิมเป็นคนเมืองชะเลียง ถูกเกณฑ์มาเป็นทาสเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โดยอยู่ที่ตำบลทะเลหญ้า มีลูก 5 หญิง 3 ชาย 2 เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตก ครอบครัวนายเกดหนีไปอยู่นครนายก เมื่อทราบว่าพระเจ้าตากกู้เมืองได้ตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี นายเกดกับครอบครัวก็มาอยู่ที่กรุงธน ชายแรงงานเลียงชีวิต เริ่มค้าขายเมียเป็นทาสเอาเงินมาทำทุน ถัดมานายเกดได้เขาสังกัดไฟของนายทหาร

¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ, เสภาไฟ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, 2525), หน้า 171.

² เรื่องเดียวกัน.

คนหนึ่ง ไม่นานก็เกิดศึกขึ้น นายเอกก็ถูกเกณฑ์ไปทำศึก เสร็จศึกกลับมาเงินหมดพอคักคอง
ชายลูกสาวอีก 3 คนไปเป็นทาส ลูกชายคนโตชื่อไอ้เจิมเป็นช่างไม้ ไค้เมียมอญชื่ออี่เป็น
ไอ้จอนองชายเอาดีทางคนตรีขี้บรอง เมื่อมีการย้ายเมืองมาสร้างใหม่ ครอบครัวยังมีส่วน
ใช้แรงงานสร้างเมืองควยจนสำเร็จ

เมื่อรัชกาลที่ 1 สร้างเมืองเสร็จก็มีการเฉลิมฉลองเมืองเป็นครั้งใหญ่ ให้นำมา
กรุงเพทมหานครบรรพรัตนโกสินทร์ อันสวยงามแน่นอนอยุธยา

ปีมะเส็งเกิดน้ำมาก นادم ไพรทั้งหลายสิ้นเนื้อประดาตัว รวมทั้งครอบครัวนายเอก
มีหนี้สินเพิ่มขึ้น ประจวบกับพายุพัดพามา 9 ทิศ นายเอกและลูกชายคือไอ้เจิมต้องออกรบ
ขณะที่มอญเป็นเมียไอ้เจิมกำลังท้องแก่ นายเอกและไอ้เจิมไค้ไปกับกองทัพหลวงกลางคันพม่า
ที่กาญจนบุรี ครั้นนายเอกถูกปืนตายในที่รบ และเมื่อไปรบทัพพม่าที่ราชบุรีลงไปถึงชุมพร
ไอ้เจิมก็ทองอร่ามตาออกไป 1 ข้าง เสร็จศึกกลับมาบ้านพบว่าเมียคลอดลูกแล้วลูกตายควย
ไซ้เหลือง เมียไปมีตัวใหม่ น้องสาวชื่ออี่เป็นท้องแก่และตัวตายในกองทัพของอยู่ในสภาพคอกอยาก
ไอ้เจิมก็ไค้ความก็ความชอบในการอาสาศึก มีศักดิ์นาไค้ยกเข้าภาษีและไปเป็นช่างหลวงในวัง

อี่เป็นคลอดลูกแล้วให้ไอ้เจิมพี่ชายเลี้ยง ตัวเองถูกขายต่อไปเป็นทาสจีนกาย
ไค้เป็นเมียจีนกายเกิดลูกชาย 2 คน จีนกายรักมากยกเป็นเมียใหญ่ค้าขายร่ำรวยขึ้นเรื่อย ๆ
แต่คงทิ้งอี่ออกลูกคนแรกให้ไอ้เจิมเลี้ยงตามเดิม เมื่ออายุ 15 อี่อ้อนไค้ตัวเป็นจับกังประจำเรือ
มีลูก 3 คน เป็นหญิงล้วน เมื่อไอ้เจิมตกนังร้านสร้างเจ็กียตายและตัวก็เรือแตกจมน้ำตาย อี่อ้อน
คอกอยากเลี้ยงลูกไม่ไหวก็ขายตัวเป็นทาสให้จีนเส็ง จีนเส็งให้เป็นนางโลมอยู่สำเพ็งมีคน
ชอบพอมาก ส่วนลูกสาวนั้นเป็นคนช่วยกลางคืนชายชนมบัวลอยมีคนมาติดพันมาก ต่อมากันพี่
ถูกจุด น้อง 2 คนถูกข่มขืนในบ้านจึงขายตัวตามแม่ 3 แม่ลูกชายตัวจวนรวมกับนางโลมด้วยกัน
สร้างวัดไค้หนึ่งวัด ชื่อวัดใหม่ยายอ้อน ลูก 2 คนเกิดมีลูกหลงมาชื่อ ค.ช.ชู กับ ค.ญ. ซอย
ก็ไค้อยู่วัดนั้น ไค้ขึ้นไค้ฐบวชพระจนเป็นเปรียญ สึกออกมาเรียนกฎหมายไค้เป็นราชการกวหา
มาก ส่วนอี่ชอยก็เป็นนางโลมตามแม่

ไอจ๋องน้องไอเจ๊มนั้น เก่งทางคนตรีมาก มีเมียและลูกหลายคน เดียงรับทาง
คนตรีจนชรา มีลูกชายคนหนึ่งชื่อไอทัมเก่งทางระนาด ไต่ไปแสดงในวังบ้านสาย เจ้านายชอบ
ชุบเลี้ยงรับราชการจนได้เป็นจางวาง อีกสองคนชื่อไอจ๋องกับไอจันเอาทางนักเลงจกแจะ
วันหนึ่งไปมีเรื่องในช่องยายอนโดยไม่รู้ว่าเป็นพี่น้องกัน ไคฉานางชอยตาย ถูกนักเลงคุมของ
จำไคจึงตามไปฆ่าพ่อแม่พี่น้องของตนแบบด่างโคกรวมทั้งเขาจอยควย ไอจ๋องไอจันหนีไป
อยุธยา เปลี่ยนชื่อแซ่เป็นกั้งและกาน ไคอยู่กับครูบุญยังครูบ่พาทย์มีชื่อเสียงในทางบ่พาทย์
เรื่อยมา เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองพม่าก็กับทั้งสองคนมีลูกตลอดในวันนั้นพอดี จึงชื่อลูกว่า
ไอเปลี่ยนกับไอแปลง ต่อมาเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 อีแปลงไคเขาไปเป็นคนรับใช้เจ้าของนา
ทัพพอเขาอยู่จนกระทั่งเจ้านายตายก็ออกจากบ้านนายไปเป็นลูกจ้างตามร้านอาหาร ไคผู้คนแรก
เป็นพ่อครัวร้านอาหาร ต่อมาเลิกกันไคผู้ใหม่เป็นช่างปูนและอยู่เรือที่หลังวัดกัลยา รัชชอมวัด
ชอมบ้านทั่วไปจนมีลูกด้วยกันหนึ่งคน ส่วนไอเปลี่ยนทำนาอยู่อยุธยา ถูกหลวงเวนคืนที่นาตัดถนน
จนหมดควักล่อยเรือมากรุงเทพฯ ๑ ทำอีแปลงบุญของจนพมกันไคในกรุง ก็ช่วยเหลือทางการเมืองการ
รับจ้างเป็นกุลีเรื่อยมาจนถึงสมัยจอมพล ป. และจอมพลสฤษดิ์ ก็ประกอบอาชีพเช่นกัน ลอยเรือ
ไปมาอยู่ในคลองตลอดมา จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2525 จะมั่งงานฉลอง 200 ปีกรุงรัตนโกสินทร์
มีการซ่อมบานเมืองเป็นการใหญ่ อายเปลี่ยนอีแปลงและครอบครัวไคงานซ่อมป้อมมหาภาพ
ป้อมพระเมรุ คลายกับญาติาคาหวดของตนเคยทำมาเมื่อเริ่มสร้างกรุงเทพฯ

ลักษณะการดำเนินเรื่อง

หนังสือเรื่องเสภาไพร่ ของสุจิตต์ วงษ์เทศ จัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นขนาด 16 หน้ายก
หรือขนาดหนังสือปกเกิดมุด 176 หน้า สำนักพิมพ์เจ้าพระยาจัดพิมพ์ มีภาพประกอบ 39 ภาพ
มี 35 บท ประกอบด้วยบทกลอน 497 บท และบทแนวโคลาขอ 7 บทกับ 1 คำกลอน หรือ
15 คำกลอน สุจิตต์ วงษ์เทศ กล่าววว่าไคแต่งสด ๆ โดยไม่ไคขีดเกลาใด ๆ ทั้งสิ้น จาก
บทเสภาตอนสุดท้ายว่า

ดูบ้างช่วยบ้างก็ช่างกลอุณ
 วาสุศทุภทพทุกตอนอย่างเต็มที
 ไม่วัดเกล้าไมเอาจามตามคดี
 หิ้งนี้คามกมลสันดาน¹

การดำเนินเรื่องเสภาไพร่ ไม่มีบทไหว้ครู เริ่มต้นเรื่องแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา
 ตอนปลายเรื่อยมาโดยลำดับจนถึงรัชกาลปัจจุบัน ขึ้นต้นเรื่องราว

จะกล่าวถึงกรุงศรีอยุธยา
 วาสุณาสิ้นสุดศ โมสร
 ไพรพาซาไทในนคร
 หนีรอนหุลบรวยไปพึ่งเย็น
 จนกระทั่งถึงคนเมืองธนบุรี
 สืบหุบปีแฉวกเกิดลว้เคยูเซญ
 ขวมฝั่งเจ้าพระยูนำตากกระเด็น
 สรวงกรุงเพทให้เป็นอยุธยา

แล้วโลกกล่าวถึงเรื่องราวของบุคคลในเรื่องว่า

ยอนกล่าวถึงเรื่องราวของนายเกด
 เป็นซาไทไพร่เพศอนาธา
 มีเมียเป็นทาสช่ออีก
 ลูกหาหญิงสามกับสองชาย

เรื่องดำเนินไปตามลำดับวันเวลาและอายุคน นับเวลาตามเรื่องผู้แต่งกำหนดเวลา
 ไว้ในเรื่อง 200 ปีหรือ 4 ชั่วอายุบุคคลในเรื่องผู้แต่งใช้ภาษาในเรื่องอย่างง่าย ๆ เช่น
 บทเสภาทั่วไป แต่มีคำบางคำที่เรียกชื่อสันเกี่ยวกับครุคนตรีไทย เช่น ครุมี ครุเส ครุแจม

¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ, เสภาไพร่, หน้า 170.

ซึ่งเป็นข้อครหา ๆ ที่ผู้ศึกษาในทางดนตรี เท่านั้นจะพอเข้าใจความหมายถึงใครในยุคนั้น ๆ แต่บางคนก็อาจงงได้เช่น "จางวางตัวพระประดมเจ้ากรรมมี" ในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น ไม่ทราบใ้ใครเขียนหมายเอาผู้ใด

เรื่องเสภาไพเราะมีรสของเสภาครบทุกรส เช่น บทเสภาเก่า ๆ เช่น บทรัก บทรบ บทกล บทศักรรย์ เป็นต้น สะท้อนชีวิตไพร่ หรือคนยากจนได้เกือบทุกแง่มุมแห่งที่ตัวละครในเรื่องจะโลดแล่นไปในช่วงของชีวิต เช่น การคลอคลุ้งที่ยากลำบาก ความอดอยาก การถูกกดขี่เบียดเบียนจากผู้มีอำนาจเหนือ เช่น เจ้านาย นายเงิน ผู้มีอิทธิพล อันธพาล และความยากจนคนแค้นในชีวิต ในตอนสุดท้ายของเรื่องผู้เขียนได้ตั้งความปรารถนาไว้ว่า

ชาติหนูนาตามีชีวิตได้
 ขอให้เกิดเป็นไพร่ในทุกที่
 เป็นศิษย์เสภาครูเสรี
 กับครูแจ่มสุดมีคล้ายสีทอง
 ขอเป็นศิษย์ขุขัญจิต ศรีประจันต์
 ใครจะหมิ่นช่างแมนไม่หม่นหมอง
 จบเสรีจเจกุนาเสภากรอง
 จงเป็นของบ่าวไพร่ทั่วไปเทอญ ฯ¹

กระบวนความสะเทือนอารมณ์

ในเสภาไพเราะมีบทที่ให้ ความสะเทือนอารมณ์อยู่ทุกกระบวน เช่น รัก รบ โศก ชมโฉมมากขบ เบนอบบาง กระบวนรักก็มีน้อยพอกับกระบวนชมโฉม มีบทบรรยายการรบที่เห็นจริงจัง ใจคำที่แสดงให้เห็นภาพการรบด้วยอาวุธอย่างเด่นชัด เช่น

¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ, เสภาไพเราะ, หน้า 171.

หมุนซ้ายหมุนขวาแล้วมายขวา
 หมุนขวาหมุนซ้ายไมเคยหยุด
 เขาข้างหนามาข้างหลังฟังเป็นซุก
 กระจโคตถูกหัวพม่าไมรารบ
 คีตั้งกฎกลงตัวจากหัวเขา
 พม่าเขามาเล่นก็เป็นศพ
 ทั้งสองแขนเส้นขนนอญกรันครบ
 ทั้งสองคาบตาบหมมไม่เหอะทะ ¹

กาลา

กระจบวนโศกในบทเสภาไพเราะจะอยู่ที่การพูดสะท้อนภาพชีวิตคนในเรื่องที่แฝงด้วยความ
 ยากแค้น ความผิดหวังในการต่อสู้เพื่อชีวิต เช่น ในตอนที่บรรยายถึงชวานาเห็นนาแลมว่า

ชวานาเห็นนาแลลลับ
 ลมจับเขาคอนลงนอนหลับ
 อนิจจามันนุ้ยสินหาไร
 แคสวนใหญ่มีไม่ถึงจิ้งสลบ
 ปกติทำไถไถไม่ครบ
 ทองหักกลบคาเขาเงาของนา
 เหลือเท่าไรเก็บไว้อินทั้งปี
 ซิ่งไม่เคยพอคู้ถึงปีหน้า
 บ้างมีไถชวานนอยค้อยราคา
 ทองถูกเบียดเสียนาคาชานน
 บ้างขายวัวขายควายขายชีวิต
 เพราะหมกสิทธิ์เป็นเงาของทองโตกศัลย์
 บ้างขายเมียขายลูกที่ผูกพัน
 เอาอัฐไรเห็นแผนายเงิน

¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ, เสภาไพเราะ, หน้า 49.

มีเคราะห์ซ้ำกรรมชดวับคืน
 น้ำท่วมขามทมนานนานเนิ่น
 ขววจะกินยังไม่มีเนื้อกิน
 แลจะเดินเอาอะไรไปไหน
 ทองซื้อขาวเขากินไปทั้งปี
 ราคาดีก็เวียนลูกระดังงอ
 ทั้งชาวสวนลูกกระดังงอ
 เพราะสวนล้มล้มตายไปหมดแล้ว ¹

อาลา

เนื่องจากเสภาไฟ เป็นบทเสภาที่แต่งขึ้นและแพร่หลายในทลาคบปัจจุบัน จึงละเว้น
 ไม่กล่าวในรายละเอียด นำมาเพียงตัวอย่างบางตอนเท่านั้น

จบเรื่องเสภาไฟ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ, เสภาไฟ, หน้า 36-37.

เรื่องที่ยินนำมาชมและเล่นในปัจจุบัน

ในปัจจุบัน ความนิยมในการฟังการขับเสภา เช่นอดีตหมดไปและนักเสภาผู้มี ความเชี่ยวชาญในการขับเสภาที่พลอยหมดไป จะมีอยู่ก็คือนักเสภาที่รับราชการในกองการ สังคีตส่วนหนึ่ง นักเสภาสมัครเล่น โดยที่ศึกษาเล่าเรียนมาด้วยใจรักแล้วเก็บไว้ส่วนหนึ่ง ส่วนหนึ่งเป็นครูเสภาเก่า มีอายุมากขับไม่ไหว แต่มีความรู้เรื่องเสภามาก เช่น ครูทวม ประสิทธิ์กุล เป็นต้น และมีผู้เชี่ยวชาญในเรื่องเสภาแต่ไม่เคยเป็นนักขับเสภา เช่น อาจารย์ มนตรี ตราโมท เป็นต้น ดังนั้นเสภาจึงอยู่ในสภาพใกล้เสื่อมสูญ การขับการเล่นเสภา มี อยู่แต่ในกรมศิลปากรเท่านั้น โดยจัดแสดงเสภาในรูป เสภารำแนวสุภาพบาง เสภารำแนว ตลกบาง ละครเสภาบาง ความนิยมของคนดูคนฟังอยู่ที่ละครเสภาและเสภารำแนวตลก โดยเฉพาะเสภารำแนวตลกนั้น ครูเสรีหวังในธรรม ได้สร้างบทเสภารำแนวนี้ไว้มากแต่ส่วน หนึ่งได้สูญหายไป เรื่องที่นำมาแต่งเล่นเป็นเสภารำแนวตลก จะนำจากบทเสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผนบาง ราชาริราชบาง ไกรทองบาง และนิทานบางชนิดเช่นนิทานอีสบ้าง บทเสภารำ แนวตลกจึงเกิดมีขึ้นโดยทวนคิดเป็นต้นเป็นระยะ ๆ แต่เรื่องที่แต่งยังไม่ได้มีการเก็บและ - เผยแพร่ให้แพร่หลายคงมีเล่นกันเฉพาะแต่ศิลปินกรมศิลปากรเท่านั้น ละครเสภาส่วนมากที่ กรมศิลปากรจัดแสดง จะนำเรื่องขุนช้างขุนแผนมาดัดแปลงแต่งเป็นบทละครเป็นส่วนมาก นอกจากนั้นก็ยังมีเรื่องราชาริราช และไกรทอง ส่วนที่แสดงทางวิทยุและโทรทัศน์โดยศิลปิน ของกรมศิลปากรเช่นกันก็มีเรื่อง เลือดสุพรรณ ของอาจารย์มนตรี ตราโมท แต่งเป็นบท ละครเสภา เสภาเรื่องอาบุญทะขึ้นแต่งเป็นบทละครเสภา ของอาจารย์เสรี หวังในธรรม เป็นต้น แต่มีการแสดงเพียงครั้งคราว ไม่ได้นำมาเล่นมาแสดงบ่อยเท่าเรื่องขุนช้าง- ขุนแผน จึงกล่าวได้ว่า เสภาที่มีการเล่นการขับแสดงอยู่ในทุกวันนี้ได้รับความนิยมาจากผู้ชม ผู้ฟังส่วนมาก คือเรื่องขุนช้างขุนแผนและแสดงในรูปของละครเสภา โดยตัดมาแสดงเป็น บางบทบางตอนเท่านั้น

อุปกรณในการใช้ขบเสภา

อุปกรณในการขบเสภาตั้งแต่โบราณมาคู่มาอยู่กับขบเสภา คือกรับ อันนับว่าเป็นตน
รากของการจะนำเอาเครื่องดนตรีชนิดอื่น เช่น โทน หรือ เครื่องดนตรีอื่น ๆ เข้ามารวม
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงพระนิพนธ์ถึงเรื่องนี้ไว้ว่า "การร้องนั้น
ห่างอย่างก็มีจังหวะ ห่างอย่างก็ไม่มีจังหวะ คิดว่าอย่างไม่มีจังหวะมาก่อน อย่างมีจังหวะ
เป็นของคิดใ้ภายหลัง เครื่องประกอบจังหวะก็มีตบมือ แล้วที่จะเจิมมือเข้าก็ยกไปหาไมมา
ที่เป็นกรับ ที่หลังเอาโทนเข้าประกอบเป็นอันคู่ริยะ เข้ามารวม" ¹

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่ากรับไว้ว่า "กรับ ๑
กรับ . น. ไมสำหรับตีหรือขยับเป็นจังหวะในการฟ้อนรำขบร้อง ที่เป็นคู่ทำควยไม้ไผ่
ผ่าซีกเรียกว่า กรับคู่ ที่ทำควยไม้จริงเรียกว่า "ขยับกรับ" ที่มีจำนวนหลาย ๆ อันทำควย
ไม้บาง ๆ หรืออื่น ๆ ร้อยเข้าเป็นพวงเรียกว่า "กรับพวง" ใช้เป็นอาภรณ์ประดับควย เช่น
รำกลั" ²

กรับเสภา เป็นกรับประเภทที่ทำควยไม้จริง ซึ่งเรียกกรับที่ตีกรับว่า "ขยับกรับ"

ความสำคัญของกรับ ³

กรับจะคู่ไปกับการขบเสภาเสมอ การขบเสภาที่ไม่มีกรับก็ถือว่าเป็นเสภาที่ไม่
สมบูรณ์ โบราณมาเวลาร้องเพลงใช้กรับที่เป็นจังหวะหน้าทับ อย่างที่เรียกว่า ไมหนึ่ง ไมสอง
สองไม

¹ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ บันทึกเรื่องความรูปร่าง ๆ เล่ม 1
(พระนคร : โรงพิมพ์กวีพร, 2506), หน้า 240 - 241.

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์ครั้งที่ 8. (พระนคร :
โรงพิมพ์การศึกษานา, 2510), หน้า 78.

³ สัมภาษณ์ แจ่ม คล้ายสีทอง, นักคีตศิลป์ 4 กองการสังคีต กรมศิลปากร,
6 ธันวาคม 2524.

อีกอย่างหนึ่ง กรับเสภาใช้เป็นส่วนหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ประจำ หรือจบวรรคของกลอน
 ขับ ที่ผู้ขับเสภาขับก็ได้ การขับกรับที่ผู้ขับเสภาจะขับอย่างสม่ำเสมอ คือสะกัสดิ้นและ
 สะกัศยาว ซึ่งเป็นการขับเมื่อจบวรรคหนึ่ง ๆ ของกลอนขับ มองดูประหนึ่งเป็นการหยุดพัก
 ช่วงหายใจของผู้ขับ โดยการขับกรับสะกัศกันเป็นตอน ๆ ไป มีใหญ่ฟังซึ่งถึงอารมณ์ที่
 กำลังคล้อยไปตามเรื่องที่ขับ ช่วยให้ผู้ขับขับได้ราบรื่นติดต่อกันเรื่อย ๆ ไป ไม่ตะกุกตะกัก
 ตอนหยุดพักหายใจ

อนึ่ง เสียงกรับสามารถบอกใหญ่ฟังได้รู้ว่า เสภาตอนนั้นอยู่ในอารมณ์เช่นไร เช่น
 รัก, โศก, รบ, โกรธ เป็นต้น เพราะเสียงกรับจะถูกขับให้เข้ากับอารมณ์ชนิดนั้น หาก
 เป็นตอนโศก เสียงกรับก็มักจะกรอยาวติดต่อกัน เวลาครวญหรือสะกัสดิ้น ๆ เฉพาะตอน
 หายวรรค ไม่ขับให้ดังรุนแรง ตอนใดเป็นตอนโกรธหรือรบ เสียงกรับก็จะกระชากกระชั้น
 รุนแรง สะกัสดิ้นระหว่างคำบ่อยครั้ง นับว่าเสียงกรับเป็นส่วนประกอบที่ช่วยโน้มน้าวอารมณ์
 ของผู้ฟังเสภาให้มีอารมณ์ร่วมไปกับการฟังเสภาตอนนั้นด้วย จึงนับว่ากรับมีความสำคัญต่อการ
 ขับเสภามิใช่น้อย

การทำไมกรับ

• การทำไมกรับสำหรับขับเวลาขับเสภามีเรื่องยุ่งยากพอควร จึงไม่ค่อยปรากฏว่า
 มีไมกรับแพร่หลาย กรับเสภาที่ ๆ มักจะเป็นมรดกตกทอดกันมาแต่โบราณ และหวงแหน
 ทะนุถนอม รักษากันเป็นอย่างดีมีที่เก็บที่ใส่กันชำรุดจากการตกกระทบกระแทก เช่น กรับ
 ของพระแสนทองฟ้าที่เป็นมรดกตกทอดมาถึงพ่อครูสังข์ ยมะคุปต์ ผู้เป็นบุตรนั้น ได้เฝ้าดูการทำ
 ควยผาก่ามะห้อยเจาะของพ่อให้สอนใส่กรับลงไค้ที่ละอันครบ 4 อัน มีให้ตัวกรับแต่ละอันกระทบ
 กันได้ เก็บวางไว้ในที่ควรเคารพบูชา วางไว้ในที่สูง ถือเป็นของเสมอควยครูบาอาจารย์
 นักขับเสภารุ่นหลัง เมื่อจะจับจะต้องจะลองขับกรับบนก็จะลองยกขึ้นจับเหนือศีรษะอันเป็น
 การแสดงคารวะสูงสุดต่อครูบาอาจารย์เสียก่อนจึงจะจับทดลองทดลองขับได้

กรับเสกานั้น ลักษณะ " เป็นไม้ทอน 4 เหลี่ยมทำด้วยไม้ชิงชันหรือไม้พะยูง ยาวประมาณ 20 เซนติเมตร หนาตามละประมาณ 4 เซนติเมตร สำหรับหนึ่งมี 4 อัน เวลาขบ (คือการตี) ถือมือละ 2 อัน¹ ไม้ที่จะนำมาทำกรับนั้นต้องคัดเลือกไม้โดยต้อง เป็นไม้มีอายุมาก แห้งสนิท หากโคกต้นไม้ที่ตายคากแห้งอยู่ในป่าเป็นเวลานานยิ่งดี "โบราณจารย์กล่าวว่า วิธีการทำไม้กรับโบราณนั้น เขาจะเอาไม้ชิงชันคั่งกล่าวแล้วมา เผาไฟจนกระทั่งเหลือแกนสุดที่ไฟไม่ไหม้แล้ว จึงเอาส่วนนั้นมาเหลาเป็นกรับเสกา"² ในการเหลากรับนั้น เมื่อนำไม้มากะขนาดให้คั่งกล่าวแล้ว ก็ขัดคมแต่งให้รายเรียบ จากนั้นกลบเหลี่ยมข้างหนึ่งของกรับให้เป็นเส้นโค้งซึ่งกำหนดให้คานนั้นเป็นคานกรอกกระทบ ส่วน เหลี่ยมอีก 2 เหลี่ยมคานตรงข้ามนั้นก็ปาดลบเหลี่ยมเสียเพื่อไม่ให้คานค้อมและจับไคถนัด ส่วนที่เป็นที่กรอกกระทบนั้น บางอาจารย์หนักปาดส่วนกลางให้โค้งเว้าเข้าในตัวกรับเล็กน้อย เพื่อให้การกระทบมีแรงสะท้อนมากขึ้น แต่บางท่านก็ไม่ทำ เช่น กรับของพระแสนทองพ้านั้น คงเหลาเรียบ ๆ ไม่มีส่วนโค้งเว้าคั่งกล่าว

เมื่อเหลาโคขนาด ขัดจนราบเรียบแล้วก็อาจใช้ใบตองมาถู ขัดมัน เพื่อความ สวยงาม หรือจะใช้নারักที่ใช้ในการปิดทองพระมาทาเพื่อให้เกิดสีค่าเป็นมันสวยงามขึ้น เช่น กรับของครูแจ่ง คลายสีทอง ครูเสกาในปัจจุบันเป็นต้น ก็เป็นอันเสร็จกระบวนการทำกรับ

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹มนตรี ทรวิไทย์, "กรับ", สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 1 (2498 - 2499) : หน้า 400 - 402.

²สัมภาษณ์ แจ่ง คลายสีทอง, 4 ธันวาคม 2524.

กรับเสภานั้น ถ้าใครไม่แตกจิต แห่งสนิทแล้ว เมื่อขยับเสียงจะดังแหลมเหมือนเสียงเขี่ยครอง เช่นกรับของครูแจ่ง คลายสี่ทอง นั้น เมื่อขยับเวลาคำ ๆ ถูกเขี่ยจะร้องรับเสียงกรับที่เคียว¹ กรับที่ทำเสร็จแล้วของหม่นขยับเพื่อให้เสียงเขาที่ไม่อับ กรับที่ทำใหม่ ๆ จะมีเสียงอับ หรือกรับเก่าเมื่อเก็บไว้นาน ๆ ไม่ขยับอยู่เรื่อย ๆ ก็จะมีเสียงอับ ครูแจ่งทานว่า เปรียบเหมือนคนขับร้องเพลงไทยของระบมร้องอยู่เรื่อย ๆ เสียงจึงจะดี หากหยุดไปนานนานเสียงก็จะเฉียบไป เมื่อหยุดไปนานนานไปร้องเขา 2-3 เพลงแรกจะรู้สึกวาร์องไม่ไพเราะต่อเมื่อร้องไปสัก 4-5 เพลงนั้นแหละเสียงจึงจะเขาที่ กรับก็เช่นกันผู้ขยับกรับจึงจำต้องนำกรับมาขยับบ่อย ๆ เสียงจึงจะดี แต่ทั้งนี้ถ้าไม่แก้มือพอที่ไม่โคขนาดเสียงก็จะไม่ไคกับเสียงคนตรีชนิดอื่น ๆ เหมือนกัน คอยเหตุผลนั้นเองที่ทำให้กรับเสภาไม่แพร่หลาย คนขับเสภาส่วนมากจึงมักจะเก่งแต่ในการขับเสภา แต่ไม่มีความสามารถในการขยับกรับเพราะหากกรับที่ดีและถูกเสียงไคยาก²

ชนิดของการขยับกรับ

ครูแจ่ง คลายสี่ทอง ได้กล่าวถึงชนิดของการตีกรับหรือการขยับกรับว่า แต่โบราณมาได้มีการตีกรับเสภาเป็น 2 ชนิดคือ การตีกรับแบบตัวผู้และแบบตัวเมีย

การตีกรับแบบตัวผู้ คือการตีโดยเอาไม้อันบนที่ลงกระทบไม้กรับอันล่าง โดยใช้สันขอบของอันบนกระทบกับสันกลางของกรับตัวล่าง ลักษณะนี้เสียงของกรับจะเป็นเสียงใหญ่กว่าที่แบบตัวเมีย

การตีกรับแบบตัวเมีย คือการตีกันให้ไม้อันล่างส่งขึ้นกระทบกับไม้อันบน โดยเอาสันคอดสันกระทบกัน การตีลักษณะนี้เสียงจะแหลมเล็กกว่าการตีแบบตัวผู้³

¹ สัมภาษณ์ แจ่ง คลายสี่ทอง, 4 ธันวาคม 2524.

² สัมภาษณ์ แจ่ง คลายสี่ทอง, 4 ธันวาคม 2524.

³ สัมภาษณ์ แจ่ง คลายสี่ทอง, 4 ธันวาคม 2524.

เพลงกรับ

เพลงกรับที่ขยับกันมาแต่โบราณนั้น อาจารย์มนตรี ตราโมท กล่าวไว้ว่ามี 4 เพลงคือ 1. กรอ 2. โม่หนึ่ง 3. โม่สอง 4. โม่รบหรือโม่สาม¹

1. กรอ คือการขยับกรับให้กระทบกันเป็นเสียงรัวๆ เป็นเสียงกรอ แกร่ ๆ ๆ ๆ โม่ขาดตอน

การขยับกรับเป็นเพลงกรอนี้ " ไซเวลาตอนเริ่มคนที่ขยับเสภาเป็นการลองกรับและเตือนประสาทมือที่จะขยับคอนหนึ่งกับในระหว่างพักทั้งระยะที่ขยับเสภาดำเนินเรื่องอีกตอนหนึ่ง²

ในเรื่องเพลงกรอนี้ ครูแจ่ง คล้ายสีทอง³ ได้ให้ข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า นอกจากจะใช้ในกรณีข้างต้นแล้ว กรอ ยังใช้ในกรณีการขึ้นเสียงเสภาไม่ให้คิดเสียงคนกรับที่ขยับเสภาควยอย่างหนึ่ง

อีกอย่างหนึ่งคือ ไซเวลาขยับคอนบทครวญ บทที่แสดงความเศร้าโศก ซึ่งในขณะที่ขยับบทเช่นนี้ผู้ขยับกรับจะขยับคลอเสียงขยับไปช้า ๆ พร้อม ๆ ไปกับคำขยับ ซึ่งในการขยับกรับกรอในบทครวญนี้ ผู้ขยับอาจจะถือกรอคลอเริ่มตั้งแต่ต้นวรรคที่เริ่มครวญ ไปจนตลอดจบวรรคนั้น ซึ่งมักเป็นตอนโศก คร่ำครวญ หรือกรอตั้งแต่เริ่มต้นวรรคไปหยุดที่เหลือ ๕ คำสุดท้ายของวรรคนั้น ซึ่งกรณีนี้ผู้ขยับจำต้องมีศิลปะในการพิจารณาถ้อยคำว่าควรจะกรอตลอดไปหรือว่าควรหยุด เพราะหากว่ากรอต่อไปอีกก็จะขัดกับคำและอารมณ์ ในบางตอนของบทเสภาที่นั้นอาจแสดงอารมณ์ที่พระนาง แกรงกราว ก็มักใช้กรอเช่นกันแต่ก็จะหยุดที่คำก่อนจบวรรค 3 คำดังกล่าว

¹ มนตรี ตราโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 38.

² มนตรี ตราโมท, "กรับ," สารานุกรมไทยราชบัณฑิตยสถาน 1, หน้า 400-402.

³ สัมภาษณ์ แจ่ง คล้ายสีทอง, 4 ธันวาคม 2524.

4. ไมรบ (บางทีก็เรียกว่าไมสาม) ขยับเป็นจังหวะดี มีลีลาคู่กันสนุกสนาน ใช้ขยับเวลาขับเสภาที่เนื้อเรื่องดำเนินไปในทางอุกเหตุด โลกโตน เช่น รบหรือหึงหวง หรือทะเลาะกัน เป็นต้น¹

ลักษณะของการตีไมรบเหมือนกับไม้เค็น เพียงแต่ขยับให้กระชั้น ให้เสียงกรับสอดแทรกกับด้อยคำให้มาก ไม่วาจะเป็นคอนรบหรือคอนทะเลาะ ซึ่งจะมีส่วนช่วยหนุนให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์คู่กัน โมโห ไปตามอารมณ์ที่ปรากฏในบทเสภาตอนนั้น ๆ มีงในการขับ ผู้ขับต้องใช้ทั้งวิธีการขับและการขยับกรับประกอบกันไป

การขยับไมรบนี้ เป็นศิลปะเฉพาะบุคคล บางคนก็ขยับกรับได้ดี บางคนก็ไม่ดี เช่นบางคนอาจใส่อารมณ์ร่วมโดยการปากกรับลงกับพื้นโครมคราม ในลักษณะของการโกรธหรือโมโหโหโโสไปควย

อนึ่ง ไมรบนี้มีใช้จะใช้ตีคอนรบหรือทะเลาะ หึงหวง แต่เพียงอย่างเดียว ในบทขับบางตอนที่ก้าวเล่นคำเชิงโลกโตนก็อาจใช้ไมรบขยับแทรกลงไปได้เช่นเดียวกัน²

นอกเหนือไปจากเพลงกรับ 4 เพลงนี้แล้ว ยังมีเพลงกรับเสภาอื่น ๆ อีกที่ไม่ได้ระบุไว้ คือ ไม้เค็น สะกัสนั้นและสะกัศยาว มีหลักในการขยับดังนี้

¹ มนตรี ตรีวาท, "กรับ", สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 1, หน้า 400 - 402.

² สัมภาษณ์ มนตรี ตรีวาท, ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร 2 กุมภาพันธ์ 2524.

ไม้เค็ม ไม้เค็มนี้ตามปกติจะขยับเป็นเสียงกร๊กกร๊ก แกร์ ๆ ไซ้ที่สอด
ไปตามคำขยับ¹ อาจารย์มนตรี ตราโมท ใ้คำอธิบายไว้ว่า การขยับกับไม้เค็มคือการที่แทรก
ไปในระหว่างบทไม่ว่าจะเป็นกระบวนรัก กระบวนโศก กระบวนโกรซ ก็ตาม ส่วนการจะ
ที่สอดแทรกเข้าไปตอนใดนั้นแล้วแต่จะเล่นไปกับถ้อยคำ อยู่ที่ผู้ขยับแต่ละคนจะคิดพลิกแพลงไป
ซึ่งในการขยับไม้เค็มนี้ บางคนก็ขยับ กรอกแกรก นึกเดียว เพราะขาดความคิดสติปัญญาที่จะ
ทำให้แปลกออกไปจากนั้น แต่นักขยับเสกบางคนก็สามารถพลิกแพลงให้ไพเราะทางออกไป
อีกได้หลายทาง²

สะกัสนัน เสียงกับสะกัสนันออกเป็นเสียง แกร์ - แกร็บ ครูแจ่ง
คล้ายสีทอง ใ้คำอธิบายไว้ว่าสะกัสนันนี้ไซ้ขยับสอดแทรกในระหว่างวรรคต่อวรรค และไซ้
สอดแทรกระหว่างคำในวรรค ซึ่งผู้ขยับหรือผู้ขยับกับจะต้องพิจารณาเองว่า ควรไซ้ตรงไหน
ไม่ควรไซ้ตรงไหน สะกัสนันที่สอดคำในระหว่างวรรคมักใช้สำหรับการขยับที่แสดงอารมณ์
ฉุนเฉียว อวดคาง ทะนงตัวมาก³

สะกัคยาว เสียงกับสะกัคยาวจะเป็นเสียง แกร์ - กรอ - แกร์ -
แกร็บ นิยมขยับเวลาจบคำกลอนหนึ่ง ๆ เป็นส่วนมาก ส่วนวิธีการขยับนั้นเช่นเดียวกับสะกั
สนัน คือผู้ขยับจะต้องพิจารณาถ้อยคำ - ความ ว่าควรจะขยับตอนไหนอย่างไร⁴

¹ สัมภาษณ์ แจ่ง คล้ายสีทอง, 4 ธันวาคม 2524.

² สัมภาษณ์ มนตรี ตราโมท, 2 กุมภาพันธ์ 2524.

³ สัมภาษณ์ แจ่ง คล้ายสีทอง, 4 ธันวาคม 2524.

⁴ สัมภาษณ์ แจ่ง คล้ายสีทอง, 4 ธันวาคม 2524.

ทั้งสะกัสน์ และสะกัควาวนี้ หากพิจารณาจะเห็นว่าเป็นส่วนหนึ่งของ
ไมเคิน นั้นเอง อาจารย์มนตรี ตราโมท ไก่กล่าวเกี่ยวกับไมเคินในตอนจบวรรคว่า
"ที่จบวรรคแล้วแต่คนทำ บางทีเขาก็ตีคักกันเสียเลยบาง บางคนก็แทรก บางคนก็ไม่แทรก"¹
ซึ่งพบว่าในทางปฏิบัติกับเสภาที่ขับกับตัวเองจะฟังพิจารณาตามถ้อยคำ ความ ที่ปรากฏใน
บทขับ แล้วใช้ศิลปะพลิกแพลงเอาตามความเหมาะสมของเรื่อง

ความไพเราะของกรับ

ความไพเราะของกรับอยู่ที่การตีหรือการขับ ผู้ขับกรับจะต้องฟังเสียงกรับของตน
หากตีแรงไปเสียงกรับก็จะกลบเสียงขับจนฟังความที่ขับไม่รู้เรื่องก็ขาดความไพเราะ หากตี
เบาไป เสียงกรับก็จะไม่สิ้นเพราะมีแรงกระทบน้อย เสียงที่ขับก็ขาดสั้นหวน ๆ การขับกรับ
ให้เสียงพอดีไม่ดังไม่เบาเกินไปก็จะไต่เสียงที่ไพเราะน่าฟัง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความชำนาญ การ
ฝึกฝนบ่อย ๆ ของผู้ขับเสภานั่นเอง เพราะศิลปะทุกชนิดอยู่ที่การฝึกฝนจนชำนาญ²

ในการขับกรับตั้งแต่โบราณมา มีศิลปะในการขับกรับให้กลองกระทบเป็นจังหวะ
ต่าง ๆ มากมายคงกล่าวแล้ว สิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ผู้ขับเสภาจะต้องเป็นผู้ขับกรับเอง
อาจารย์มนตรี ตราโมท กล่าวไว้ว่า "ถ้าคนหนึ่งขับ อีกคนหนึ่งขับกรับก็อย่าหวังเลยว่าจะเป็น
ไปได้อย่างสนิทสนมเหมาะสมตามบทบาทและทำนองขับโบราณจารย์ซึ่งให้ผู้ขับเสภาขับกรับ
ด้วยตนเองทั้งสิ้น เช่นเดียวกับนักขับของกรีกสมัยโบราณใช้ Harp หรือ Lyre ก็คือไปขับไป
ประกอบเป็นจังหวะแก่เสียงขับของตนเองนั้น เพราะทำนองของเสภาเป็นสำเนาสำหรับคำเป็น
ลีลาและบทไปเท่านั้น ไม่เป็นเพลงหรือมีจังหวะแน่นอน ยากที่ผู้หนึ่งจะรู้จักผู้หนึ่งได้"³

¹ สัมภาษณ์ มนตรี ตราโมท, 2 กุมภาพันธ์ 2524.

² สัมภาษณ์ แจง คล้ายสีทอง, 4 ธันวาคม 2524.

³ มนตรี ตราโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 39.

ครูเสภา

นักขับเสภาในสมัยก่อนมีนักขับเสภาในลักษณะเสภาคน คือคิดบทขับขึ้นในปัจจุบัน
 หนึ่งคน แบบที่เรียกกันในปัจจุบันว่ากลอนเสกหรือนักเสภารุ่นหลังที่แต่งบทเสภาขึ้นเป็นหนังสือ
 บท เป็นบทเป็นตอนก่อนแล้วนำไปขับให้คนฟังก็ดี คนทั่วไปยกย่องกันว่าเป็นผู้มีความสามารถ
 สูง เป็นครูมาอาจารย์ในทางเสภา ซึ่งบรรดาครูเสภาเหล่านั้นได้ฝึกหัดถ่ายทอดศิลปะในการ
 ขับเสภาให้แก่บุคคลรุ่นหลัง ๆ ต่อมาทำให้ศิลปะประเภทนี้สืบทอดกันต่อมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้
 และครูเสภาบางท่านก็ได้แต่งบทเสภาไว้เป็นคัมภีร์หนังสือสะสมไว้มากมาย เป็นเหตุให้มี
 กลอนเสภาส่วนต่าง ๆ ที่ไพเราะสนุกสนานอยู่ในปัจจุบันนี้มากมายหลายตอนหลายสำนวน
 โดยเฉพาะในเรื่องขุนช้างขุนแผน จนเมื่อใดนำเอาบทเสภาต่าง ๆ ที่มีผู้แต่งต่างคนไว้ใน
 ที่ต่าง ๆ มาต่อกันแล้วก็ได้บทเสภาเรื่องหนึ่งแต่คนจนจบ อันนี้ว่าครูเสภาเหล่านั้นท่านได้
 เป็นผู้สร้างสมบัติค่านวรรณคดีไทยส่วนที่เป็นเสภาให้เป็นสมบัติของชาติส่วนหนึ่ง และเป็นสมบัติ
 ที่สมบูรณ์ไม่สูญหายไป เช่นวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่เขียนเป็นหนังสืออย่างเดียวไว้ ไม่ได้จดจำ
 กันมาเช่นบทเสภา

ครูเสภาเหล่านั้น ก็เป็นเช่นเดียวกับบุคคลผู้มีความสามารถทางด้านศิลปะด้านอื่น ๆ
 ของไทยเราคือ ไม่มีการบันทึกเก็บเรื่องราวของท่านเอาไว้ให้คนรุ่นหลังได้รู้จัก หรือได้ศึกษา
 เรื่องราวของท่าน โดยเฉพาะครูผู้สามารถในการแต่งบทเสภาเหล่านั้นจะไม่มีโอกาสได้บอกท่าน
 แต่งบทเสภาตอนนั้น ๆ เรื่องนั้น ๆ ไว้ในท้ายเรื่อง เช่นเดียวกับวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่น
 วรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศร์ เป็นต้น เพราะไม่นิยมบอกกันเช่นนั้น สมเด็จพระยา
 คำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ว่า "เสภาเขาไม่บอกตัวคนแต่งกันไว้ ถ้าใครอ่านก็รู้ได้ว่าเป็น
 ส่วนของใคร..."¹ เหตุนี้ ครูเสภารุ่นเก่า ๆ ทั้งผู้แต่งและผู้ขับจึงไม่มีใครได้รู้จักแน่แท้
 เพียงชื่อ จะมีหลงเหลือมาบ้างก็เพราะชื่อของท่านเหล่านั้นติดอยู่กับบทกลอนในเนื้อเรื่องบาง

¹ สมเด็จพระยา คำรงราชานุภาพ, พระกวีนิพนธ์ (พระนคร : โรงพิมพ์
 ไทยพิทยา, 2498), หน้า 58.

ในบทกลอนไหว้ครูบ้าง ซึ่งก็คงเป็นครูเสภาที่เอนคังจริง ๆ จึงปรากฏชื่อเช่นนั้น ส่วนครูเสภาคนอื่น ๆ อีกนับเป็นสิบเป็นร้อยก็คงเป็นที่รู้จักกันแต่ในวงแคบ ๆ เช่นในหมู่บ้านในตำบลนั้น ๆ เท่านั้น เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วก็ถูกลืมเลือนไป หายไปจากโลกนี้อย่างน่าเสียดาย หากสังเกตดูครูเสภาที่ปรากฏในบทกลอนและบทไหว้ครูจะพบว่า ครูเสภาหรือนักเสภาที่ปรากฏชื่อเหล่านั้นส่วนมากจะเป็นข้าราชการในรั้วในวัง จะมีส่วนน้อยที่เป็นชาวบ้านทั่วไปหรือเรียกไควว่าเป็นครูเสภาที่หลวงเลี้ยง หรือพระเจ้าแผ่นดินทรงชุบเลี้ยง ส่วนนักเสภาชาวบ้านทั่วไปก็คงมีมากหากแต่ไม่ปรากฏชื่อเสียงกวีชาดการบันทึกลงไว้ ชาดการกล่าวขวัญถึงควยเหตุผลกึ่งกล่าวขานตน จึงทำให้การสืบสาวเรื่องราวเกี่ยวกับครูเสภาเป็นไปได้ยากเช่นเดียวกับครูคานอื่น ๆ ของไทยเรา

ครูเสภาสมัยอยุธยา

ครูเสภาสมัยอยุธยานั้น มีปรากฏชื่ออยู่ในคำไหว้ครูเสภาตอนแรก ๆ ว่า

ที่นี้จะไหว้ตาครูสน	เป็นนายประจักษ์คุณทุกแห่งหล้า
ไหว้ครูมีชางประทัดกลดลงมา	ครูเพงเกงวาขางสุพรรณ
จะไหว้ตาครูเหลชอบเฮฮา	พนรักษาราศรีศิขณ
ตาทองอยู่ครูละครกลอนสำคัญ	คาหลวงสุวรรณรองศรีที่บรรลัย ¹

ในบทไหว้ครูตอนนี้ มีครูเสภาที่มีผู้สันนิษฐานว่า เป็นครูเสภาแก่สมัยอยุธยา 2 ท่าน คือ ครูสน และครูเหล ซึ่งมีตำแหน่งเป็นพนรักษาราศรี

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ จึงได้ทรงสืบประวัติครูเสภามารวมไว้ในหนังสือ "ตำนานเสภา" ของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวถึงครูสนไว้ว่า

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา", ใน เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผนเล่ม 1 หน้า (18).

คือได้ความว่า ครูเสภาที่เก่าแก่ก่อนคุณในกรุงรัตนโกสินทร์¹ ชื่อนายสน เป็นนายประจักษ์ อาจจะเป็นคนเสภามาแต่ครั้งกรุงเก่ามาเป็นครูเสภาในครั้ง รัชกาลที่ 1 ตายเสียก่อนสุนทรภู่แต่งกลอน จึงมีโคกกล่าวชื่อถึง จึงรู้ได้ว่าเป็น ครูเสภาแต่ครั้งรัชกาลที่ 1 ขอนี้ที่เป็นเหตุให้เห็นว่ามีคนเสภากรุงเก่าเป็น เชื้อลงมาในกรุงรัตนโกสินทร์¹

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โคกกล่าวถึงครูเสภา 2 ท่านคือ ครูสนและครูเหล หรือพันธัชาราครีว่าเป็นครูเสภาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไว้ว่า

แต่ครูสนซึ่งเป็นนายประจักษ์นั้นไม่ใช่คนสมัยรัตนโกสินทร์ และครูเหลซึ่งเป็น พันธัชาราครีนั้นก็ไม่ใช่เช่นกัน

ในทำเนียบนาพลเรือน และในกฎหมายตราสามดวงนั้นมีบอกไว้ชัดว่า "พันธัชัชทิวาและพันธัชาราครีนั้น เป็นราชมนตรีมวัง มีตำแหน่งเป็นผู้คุม คนโทษในคุกหรือในเสภา

ครูสนจะแต่งประจักษ์หรือประจักษ์ก็ไม่มีทางที่จะทราบได้ แต่ครูเหล ซึ่งเป็นพันธัชาราครีนั้น เป็นผู้คุมนักโทษแน่นอน และก็ เป็น ครูเสภาครั้งกรุงศรีอยุธยาด้วยประการฉะนี้"²

ครูเสภาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยานั้นมีปรากฏหลักฐานให้พบได้เพียง 2 ท่านนี้เท่านั้น ไม่พบอีกในที่ใด และไม่พบหลักฐานประวัติของครูเสภาทั้งสองท่านนี้ในที่ใด คงพบแต่ชื่อเท่านั้น

ส่วนครูเสภาสมัยกรุงธนบุรีนั้น ก็คงไม่มีชื่อเสียงปรากฏให้คนทั่วไปรู้จักเช่นกัน สันนิษฐานว่า สมัยกรุงธนบุรีเป็นสมัยของการทำศึกสงครามเกือบตลอดรัชกาล เรื่องของ ความสนุกสนานร่าเริงคงจะมีปรากฏน้อย เรื่องของการพ่นรำขบร้องจึงมีน้อย ดังนั้นประวัติ ทั่ว ๆ ในด้านศิลปะและครูอาจารย์ทางศิลปะจึงมีถูกกล่าวถึง รวมไปถึงครูอาจารย์ทางด้าน คนตรีไทยด้วย ๆ

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1, "ตำนานเสภา", ใน เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1 หน้า (22).

² ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช "บทความหน้า 5" สยามรัฐ (29 กันยายน 2513):5.

ครูเสภาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ครูเสภาสมัยรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

จากข้อสันนิษฐานของ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร กิ่งเกล้าฯ ข้างต้น ครูเสภาครั้งรัชกาลที่ 1 ท่านหนึ่งก็คือครูสน ซึ่ง เป็นครูเสภาที่มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาอยู่มาจนถึงรัชกาลนี้ และสันนิษฐานว่าสิ้นชีวิตในรัชกาลนี้เช่นกัน

ครูเสภาอีกท่านหนึ่งที่น่าจะเป็นครูเสภาในรัชกาลนี้ และมีชีวิตยืนยาวไปจนถึงรัชกาลที่ 3 คือ ครูทองอยู่ ท่านผู้นี้มีชื่อเสียงมาก ในบทไหว้ครูกล่าวถึงครูเสภาท่านนี้ว่า

"ตาทองอยู่ครูละคอนกลอนสำคัญ   ตาหลวงสุวรรณรองศรีที่บรรลัย" ¹

สุนทรภู่ได้แต่งเสภาขุนช้างขุนแผนตอนที่ 24 (กำเนิดพลายงาม) ในตอนโกนจุกพลายงาม โลกกล่าวถึงครูเสภาต่าง ๆ ไว้หลายคนด้วยกัน อันนี้เป็นข้อมูลที่สำคัญทางประวัติศาสตร์คนเสภา โดยเฉพาะครูเสภานั้น โดยท่านกล่าวไว้ว่า

สมภารรับคู่บุญมายังอาวาส
หาเสปามาทั่วทั่วคือ
คุณานองพองคอเสียงออแอ
ควรวองศรีดีแคขันธ์ุครันครนุ
แลวนายหงคังโคงเสียงโงงโงก
ฝูยานายเพชร เม้มคุดากลากซาซา
ส่วนพระบุญฐานนทคนคลก
ตาทองอยู่รูวาทภาษาลาว

เสียงพิณพาทย์พวกพ้องทองประศรี
ทานตามี่ชวางประทุกุดนักรบ
พวกคนแกชอมหุวารูบุญ
กูรับกระหมทำหลอกแลวกรอกตา
วากระโฆกกระชั้นชั้นหนักหนา
คั้งสามวาสองศอกูเหมือนเมอกยาว
วูหุกหยกหยามซาคนฮาดาว
แลวส่งกราวเชคเพลงโห่งเห่งไป ²

¹ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารภาพ, "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1 หน้า (18).

² กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า 531.

บทเสภาของสุนทรภู่กล่าวถึงครุทองอยู่ไว้ว่า "ตาทองอยู่รูวราภา
ลาว" ๖๖

ประวัติครุทองอยู่ นับว่ายังเหลืออยู่มาก ด้วยนับเป็นครุคนสำคัญคนหนึ่ง
ที่อยู่มานาน และเป็นครุที่มีชื่อเสียงในสมัยหลังมาก โดยเฉพาะในค่านการละคร

สมเด็จพระนารายณ์วชิราวุธวงศ์ ได้ทรงกล่าวถึงประวัติท่าน
ผู้นี้ไว้ว่า

เดิมเป็นตัวละครเอกของเจ้าฟ้ากรมหลวงศิริรักษ์ แคร่รัชกาลที่ 1 ครั้นเมื่อ
หัตถ์ละคอนหลวงในรัชกาลที่ 2 ได้เป็นครุนายโรงละคอนหลวงรุ่นใหญ่ เช่น
เจ้าจอมมารดาแย้มอิเหนา เป็นต้น แล้วเป็นที่ปรึกษาหารือของเจ้าฟ้ากรม
หลวงพิทักษ์มนตรี ในการคิดแบบไชยทราละคอน ที่ไชยวักนมาจนทุกวันนี้
นี้ยิววครั้งนั้นเมื่อทรงพระราชนิพนธ์ละคอนแล้ว พระราชทานออกไปที่
เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีฯ เอาพระฉายานใหญ่มาตั้ง ทรงลองจัดวิธี
รำให้เขวกับบทกับครุทองอยู่ด้วยกัน เมื่อเห็นว่าอย่างไรเรียบร้อยดีแล้ว
จึงมอบให้ครุทองอยู่ถวายมาฝึกหัดละคอน ต่อมาในรัชกาลที่ 3 ครุทองอยู่นี้
ได้เป็นครุละคอนที่ฝึกหัดขึ้นตามวังเจ้านายเกือบจะทุกแห่ง เรียกไควาเป็น
ครุละคอนหนึ่งเมือง ถึงมีชื่อบูชากันในคำไหวครุละคอนจนตราบเท่าทุกวันนี้
มีครุนางอีกคนหนึ่งชื่อว่า ครุรุ่ง เป็ญคู่กับครุทองอยู่ แต่เห็นจะชบเสภาไม่เป็น
ส่วนครุทองอยู่นั้น ยังคีในทางเสภาด้วยอีกทางหนึ่ง จึงมีชื่อในพวกครุเสภาด้วย¹

เฉลิม แก้วกันต์ ได้กล่าวถึงประวัติครุทองอยู่ไว้ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สมเด็จพระนารายณ์วชิราวุธวงศ์, "ตำนานเสภา," ใน เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน เล่ม 1 หน้า (19) (20).

นายทองอยู่ เป็นตัววิไลละครเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวิรักษ์ ต่อมา
 ใดเป็นที่ปรึกษาและเป็นผู้นำแบบอย่างวิธีรำของเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี
 ไปหัดละครหลวงในรัชกาลที่ 2 ครั้นถึงรัชกาลที่ 3 ใดเป็นครูละครในที่
 ผู้ก่อกำขึ้นแทนทุกโรง นายทองอยู่เป็นช่างนำแต่งกลอน การขับเสภาที่ควย
 ซึ่งนับว่าเป็นครูเสภาควยอีกอย่างหนึ่ง¹

ครูเสภาที่ลือประวัติไต่มาแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 1 นี้ก็มีเพียง 2 คนนี้
 คือ ครูสน และครูทองอยู่ ส่วนครูอื่น ๆ นั้นไม่ปรากฏหลักฐานให้คนคว่าได้ ครูเสภาที่สุนทรภู่
 เอยถึงนั้น "คงเป็นคนเสภารุ่นแรกที่สุดขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์"²

ครูเสภาสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ครูเสภาสมัยรัชกาลที่ 2 มีหลายคน จากหลักฐานปรากฏในบทเสภา
 เรื่องขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดพลายงามของสุนทรภู่ซึ่งแต่งในสมัยนี้ได้กล่าวถึงครูเสภาไว้
 6 คน คือ

ครูมี ช่างประทัด ซึ่งถนัดในการขับตอนรบ
 ครู ร่องศรี ถนัดขับตอนตลก
 ครู หัง เสียงคัง สันนิษฐานว่าชอบขับตอนที่เป่ามทกระบวนโกรธ
 เสียบคี่ คัดพ้อทอวา หรือตอนรบ หรือตอนสมธรรมชาติที่มีการ เล่นคำเล่นอักษร
 ครูเพชร ขับซาวๆ แต่มีกลเม็ดในการขับมาก

¹ เฉลิม เศวคณัท, "ตำนานการละคอน," ใน หนังสืออ่านประกอบคำบรรยาย
วิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2515),
 หน้า 54.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน เล่ม 1 หน้า 20.

ครูมา หรือพระยานนท์ เป็นคนชอบตลก ชอบขบขันที่ตลกและ
 คอนข้างจะขบขันสำนวนหยามแค้นนักชอบ

ครูทองอยู่ เป็นครูเก่าแต่ครั้งรัชกาลที่ 1 ถนัดในการขับหรือชอบ
 ขบขันที่เกี่ยวกับลาว เช่น ตอนที่เกี่ยวกับนางลาวทองหรือตอมนางสร้อยฟ้าศรีมาลา

ครูเสภาสมัยนั้นว่ามีชอกลาวถึงแน่นอนเพียงเท่านี้ ส่วนคนอื่นๆ นั้น
 ก็ปรากฏหลักฐานไม่แน่นอนว่าอยู่ในรัชกาลไหน คือครูเสภาที่ปรากฏในบทไหวครูนั้น ควบบท
 ไหวครูเสภาอันสันนิษฐานว่าเป็นบทที่แต่งขึ้นหลังบทเสภาตอนที่ 24 ซึ่งสุนทรภู่แต่ง สมเด็จ-
 กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าววว่า

ส่วนครูเสภาที่ปรากฏในบทไหวครูนั้น เห็นได้จากรวมรวมชื่อคนเสภา
 เก่าใหญ่บรรดาที่มีชื่อเสียงโด่งดัง ทั้งที่มีตัวอยู่และตายไปแล้วมารบ
 ไร ที่เข้ากับใญ่ญาติของสุนทรภู่หลายคน แลดูใ้ดูว่าแต่งทีหลังกลอนของ
 สุนทรภู่ เพราะอาจถึงครูเสภาพร้อมกับสุนทรภู่ เช่น นายมาพระยานนท์
 เป็นคน¹

ชื่อครูเสภาที่ซ้ำกันในบทเสภาของสุนทรภู่กับในบทไหวครูคือ ครูมี
 ช่างประตัก หลวงสุวรรณรองศรี ครูทองอยู่ ครูมาพระยานนท์ ส่วนครูเสภาที่สมัย
 สุนทรภู่แต่งบทเสภาเรื่องนี้ยังมีชีวิตอยู่ แต่เมื่อแต่งบทไหวครูนี้ตายแล้วก็คือ "หลวงสุวรรณ
 รองศรี" หรือ "คารองศรี"

¹ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน เล่ม 1 หน้า (19).

ครูเสภาสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ครูเสภาสมัยนี้ มีครูเสภาแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 1 อยู่คนหนึ่งคือ ครูทองอยู่ ซึ่งได้เป็นครูละครอยู่จนถึงรัชกาลที่ 3 ดังกล่าวแล้วข้างต้น ส่วนครูเสภาคนอื่น ๆ นั้นก็คงเป็นครูเสภาแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 2 สืบต่อมาเมื่อรวมครูเสภาทั้งในกลอนของสุนทรภู่ และในกลอนไหว้ครู "ในกลอนทั้ง 2 ฉบับ มีชื่อครูเสภา 14 คน ครูปี่พาทย์ 5 คน"¹

ในบรรดาครูเหล่านั้น ครูที่มีชื่อในบทไหว้ครูแต่ไม่เข้ากับชื่อครูเสภาใน บทเสภาของสุนทรภู่คือ

ครูแจ่ม เป็นครูเสภาสำคัญคนหนึ่ง

ครูสน ครูเสภาแต่สมัยอยุธยาและสมัยรัชกาลที่ 1

ครูเหลหรือพันรักษารাত্রี ครูเสภาสมัยอยุธยา

ครูทองอิน

ครูเกศ ชับเก่งมาก

ครูน้อย นอกจากชับดีแล้ว เป็นคนพูดจาดี

ครูออน ถนัดชับตอนปลายแถวเป็นชุกกับนางพิม

ในคำไหว้ครูปี่พาทย์ซึ่งต่อจากไหว้ครูเสภาแล้วนั้นก็ปรากฏสันนิษฐานว่า แต่งที่หลังบทไหว้ครูเสภาแล้ว มีครูเสภาปี่พาทย์ อันน่าจะหมายถึงว่าเป็นครูปี่พาทย์คอยตีในทาง เสภาด้วย ในครูบางคนไม่มีผู้ใดแยกให้เห็นว่าคนไหนเป็นครูปี่พาทย์ คนไหนเป็นครูเสภาโดยเฉพาะ อันสุกวิสัยที่จะรู้ใครคอยชกหลักฐานที่เป็นประวัติไว้สืบคน

ครูเสภาที่มีชื่อเสียงโด่งดังท่านหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเสียงในรัชกาลนี้และตีใน ทางเสภาในรัชกาลที่ 4 และอยู่มาถึงรัชกาลที่ 5 คือ "ครูแจ่ม"

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร, "ตำนานเสภา," ใน เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1 หน้า (19).

ในบทไหว้ครูซึ่งสมเด็จพระยาคำรังราชานุภาพทรงนำมาลงไว้ในตำนานเสภาซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของท่าน มีกล่าวถึงครูแจ้ไว้ในตอนที่ว่าด้วยไหว้ครูที่พาหุว่า "อีกครูแจ้แดงอักษรจรัส" ¹ "บทไหว้ครูที่พาหุนี้เห็นที่จะแต่งที่หลังไหว้ครูเสภา เพราะปรากฏว่าเขาครูเสภาเช่นครูแจ้ไปรวมไว้ด้วย เขาใจว่าจะแต่งเพิ่มเติมในรัชกาลที่ 4 เพราะครูแจ้มีชื่อทางเสภาตอนสมัยรัชกาลที่ 4" ² ประวัติของครูแจ้ นั้นจะกล่าวโดยละเอียดอีกครั้งในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4

บทเสภาที่ สมเด็จพระยาคำรัง ๗ ทรงกล่าวไว้แต่งเมื่อครั้งรัชกาลที่ 3 นั้นหลายตอน เช่น ตอนทำศพนางวันทอง เป็นต้น โดยอาศัยหลักฐานบางอย่างเช่นบุคคล สิ่งของที่กล่าวถึงไว้ในบทเสภาเป็นเครื่องประกอบการสันนิษฐานเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ครูเสภาเหล่านั้นไม่ปรากฏชื่อเสียว่าเป็นใครบ้าง คงปรากฏครูเสภาอยู่เพียงท่านเดียวคือ ครูทองอยู่ ส่วนครูแจ้ นั้น ในรัชกาลนี้มีชื่อเสียงเด่นดังในทางเป็น "คนเพลง" ที่มีชื่อเสียงลือ แต่จะเริ่มแต่งบทเสภาแต่ในรัชกาลนี้ และขับเสภาแต่สมัยนี้หรือไม่นั้น ไม่มีหลักฐานยืนยันเกี่ยวกับความเป็นคนเพลงของท่าน

ครูเสภาสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ครูเสภาในสมัยนี้มีปรากฏในตำนานเสภา ซึ่งพระประดิษฐ์ไพเราะ (ตาด) ถิ่นถวายเป็นสมเด็จ ๗ กรมพระยาคำรังราชานุภาพอยู่ 5 คนคือ ครูแจ้ ครูสิง หลวงพิชญ์เสนี (ทองอยู่) ครูอินธุ และครูเมือง

¹ สมเด็จพระยาคำรังราชานุภาพ. "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1 หน้า (19).

² บุญนาค พยัคฆเศรษฐ์, "แจ้ 1 - ครู", สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 9(2512 - 2513) : 5714 - 5718.

ครูแจ้

ในตำนานเสภากล่าวถึงประวัติของครูแจ้ไว้ว่า

ครูแจ้ คนนี้เป็นรุ่นหลัง มีอายุอยู่มากจนถึงรัชกาลที่ 5 บานอยู่หลังวัดระฆัง ๗ แต่เดิมมีชื่อเสียงในการเล่นเพลง ถึงอาจชื่อไว้ในบทเสภาตอนหน้าศพนางวันทองว่า หานายแจ้มาว่าเพลงกับยายมา คือครูแจ้คนนี่เอง มีเรื่องเล่ากันมาว่า ครูแจ้กับยายมานี้ เป็นคนเพลงที่เลื่องลืออยู่ในรัชกาลที่ 3 อยู่มากไปเล่นเพลงครั้งหนึ่ง ยายมาคาถิงมารดาครูแจ้ทวยขอความอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งครูแจ้แกไม่ตก ซัดใจจึงเลิกเพลงหันมาเล่นเสภา แลเป็นนักแสดงคอยโคตแต่งเสภาไวหลายตอน ถึงจะปรากฏบางตอนในเสภาฉบับนี้ ทวยแต่งกลอนที่ แศกระเคียดจะหยาบ เห็นจะเป็นเพราะเคยเล่นเพลงปรบไถ่ถึงลั่วสวดที่สวดกันมาในชั้นหลังว่าเป็นลำของครูแจ้ประคิมฐินก็มี จึงนับว่าครูแจ้เป็นครูเสภาสำคัญอีกคนหนึ่ง ¹

ครูแจ้เกิดเมื่อไร ในครั้งรัชกาลที่เท่าใดไม่ปรากฏหลักฐาน การศึกษาก็ไม่ปรากฏว่าศึกษามาจากที่ใด ชื่อครูแจ้ปรากฏในบทเสภาตอนที่ 36 หน้านางวันทอง ตอนหน้าศพนางวันทองมีทรสพในงานทวย บทเสภากล่าวถึงครูแจ้ไว้ตอนหนึ่งว่า

พวกจ้าวถือลวบทแหวน่ง ท
บางรบนูกคฤกคฤคี่ค้อมโม่ง
นายแจ้จุกมาเล่นเคนปรบไถ่
รำแต่แกไซ่กับยายมา

หน้าชวหน้าแดงแดงโอโถง
บางเช่าโรงบางออกกรอกหนาทา
ยักไหลใส่ท่อนองรองฉาฉา
เฮฮาครื้นครื้นสนั่นไป ²

¹ สมเด็จพระยงราชูปถัมภ์, "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1 หน้า (20).

² กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 2. หน้า 890.

เมื่อครูแจ้เลิกเล่นเพลงแล้ว หันมาเอาดีทางเสภา ได้แต่งบทเสภา
ไวหลายตอน "ซึ่งทั้งซำเองเขียนเอง" ¹ ผลงานด้านกาพย์ได้ชื่อว่า เป็นครูเสภา ส่วน
ผลงานด้านกาพย์เขียนนั้น มีปรากฏอยู่หลายตอน สมเด็จพระเจ้าคำรังราชานุภาพทรง
กล่าวไว้ในตอนว่าด้วยการชำระหนังสือว่า ครูแจ้แต่งบทเสภาไวหลายตอนโดยแต่งประชัน
บทเดิมที่มีอยู่แล้วอย่างหนึ่ง แต่งขึ้นใหม่บาง และแต่งต่อเติมของเดิมให้สมบูรณ์บาง เช่น
ตอนที่ 16 กำนันคฤมารทองบุตรนางบัวคลี่ ครูแจ้แต่งประชันตอนกำนันคฤมารทอง และ
ตอนคเณศฟ้าพัน ในตอนหรือมาลีหมอกนั้นครูแจ้แต่งเช่นกันแต่กรรมการชำระหนังสือเอาบท
เดิมลงพิมพ์ด้วยเห็นว่าสำนวนเดิมดีกว่าของครูแจ้

นอกจากนี้ ครูแจ้ได้แต่งตอนที่ 28 ตอนท้ายหลังจากปลายงามชมคง
ไปแล้ว ตอนที่ 29 ทั้งตอนคือตอนขุนแผนแก้พระหยาน้ำ สมเด็จพระเจ้าคำรัง ๗ ทรง
กล่าวว่า "ดูเหมือนจะสมมุติได้ว่าตอนนี้เป็นเคียดอย่างยอดของสำนวนเสภาครูแจ้" ² ตอนที่ 30
ขุนแผนปลายงามสะกดพระเจ้าเจียงใหม่ ตอนที่ 31 ขุนแผนปลายงามยกทัพกลับ ตอนที่ 32
ถวายนางสร้อยทองสร้อยฟ้า ครูแจ้แต่งเพิ่มเติมเล็กน้อย และตอนที่ 43 จระเข้เถรขวาก
ครูแจ้เอาสำนวนเสภาที่มีผู้แต่งไว้และเป็นสำนวนใหม่แต่ไม่จบตอนมาแต่งขยายความจน
จบตอน

ลักษณะบทเสภาของครูแจ้นั้น กระบวนกลอนคี่ แต่ตามมีโอกาสมักจะ
หยาบ และบทสังวาสหรือบทศักรยของครูแจ้นักไม่บอกว่าเป็นบทศักรย แต่วางเรื่อยไป
เลยให้ผู้ฟังผู้อ่านรู้อาเอง สมเด็จพระเจ้าคำรังฯ ทรงกล่าวถึงครูแจ้ว่า

¹ บุญนาค พยัคฆเกษ, "แจ้ 1 - ครู" สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน
9 (2512 - 2513) : 5714 - 5718.

² กรมศิลปากร, "คำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าคำรังราชานุภาพ," ใน
เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 2 หน้า (8).

ส่วนบทกลอนของครูแจ้ เห็นควรยอมรับว่าเป็นกวีคนหนึ่ง สมกับที่กล่าว
ไว้ในคำไหว้ครูว่า "ครูแจ้แต่งอักษรจรลือ" แต่งดีในกระบวนว่าถึง
อักษารีย์ใจคอคนสำัญ แต่ถ้ามมีโอกาสสักจะหยาบ ถึงจะหยาบก็ขวางว่า ¹

บทกวีจรรยาของครูแจ้ที่มีลักษณะหยาบแต่ขวางว่าคังกล่าวเช่น ตอน
พระไวยเขาห้องศรีมาลาวา

พ็ยอมแพแล้งไม่แก้อ่านวนาง
ฉนัยยอมนุระหม่อมอุยาคุมเหงจิต
เขายิ่งวากยิ่งคือถืดคือ
ฉนัรอนนั๊กหม่อมยักไปโพพ
นุกแค้นใจควยหม่อมไวยจริงจริงเจียว
อุยาจุกจิกนุระฉนัหุยกเฐาเจบเจบ
เฐอหม่อมนี้จะให้อูยควยสลายมือ
ญกนุญญูกถืดมือค่อมมือฉบ
ทองตอทองออกตอออกกุกันไว
ไค้มีคู้ไค้มีคู้กุกัน
ขางไกลกลางท่าขางประจัญบาน
ท้วกลางลอคกอกคเเกาะกระโคคป
เคื้อยชวาวาวรทังมีพิษ

พลวงกักางกรกอุคเข้ทั้นที่
ชอกกายนิกกอกคทนอยอุถอยหนี
กักูยที่เถอะจะทนเอาทาเฐียว
แมคุดเถอะสุทนเอวประเคื้อย
แมอุยเคื้อยเลยโหชอระมมือ
เออแมไม่กล้วเจบเลบจะทกหรือ
โสมุคคือเป็นจะกุกยจะอุยโคร
ชาคอชาทักันไม่คินโค
คังชากุโกเฐิงชนชานูชานู
คูกาคคโคคอบเชวคอกาน
ชางโอบนุชนสาญเฐาเฐิงชิต
ท้วนรับคอสะทไม่มีค
พอแทงปราคเลื้อคปรีคกันิทรา ²

ส่วนหนังสือเรื่องอื่น ๆ ของครูแจ้นั้นไม่ปรากฏแม้จะมีผู้กล่าวว่ามียท
สำสวดสำนวนครูแจ้อยู่บางก็ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด ชีวิตบั้นปลายของครูแจ้นั้นทราบแต่ว่า
อยู่มาถึงรัชกาลที่ 5 แต่ไม่ทราบว่ามียชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร และสิ้นชีวิตตอนไหนอย่างไร

¹ อนุภาค พยัคฆเกษตร, "แจ้ 1 - ครู" สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 9
(2512 - 2513) : 5714 - 5718.

² เรื่องเดียวกัน.

ครูสิง

"ครูสิง เป็นบิดาของนายสัง จึงมีพาหนะที่ออกไปตายที่เมืองลอนคอน คราวไปกับมีพาหนะในเมื่อรัชกาลที่ 5 ครูสิงนี้ว่าขับคอนจระเข้เกรงขาด ไม่มีตัวสู้เมื่อในรัชกาลที่ 4" ¹

หลวงพิณเสนี (ทองอยู่)

"เรียกกันแต่ว่า หลวงเพ็ญคุณ ว่าก็หลายอย่าง ขับก็ตั้งเสภา ก็ได้ แลรู้คำมากถึงบอกมีพาหนะได้ ถนัดขับคอนขุนแผนรบเมืองเชียงใหม่ หลวงพิณเสนีอยู่มาเป็นครูใหญ่อยู่ในรัชกาลที่ 5" ²

ครูอินดู

คำว่า อู เป็นฉายาของท่านควยว่าท่านมีเสียงใหญ่และดังเหมือนเสียงโกธู จึงเรียกกันว่า ครูอินดู "ว่าเสียงเพราะนัก ชอบขับคอนสังวาส เป็นคู่ขับกับหลวงพิณเสนี (ทองอยู่)" ³

ครูเมือง

"คนเสภาของสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ชมกันว่าชบวนขับกับเขากบวิรัชขับ ไม่มีตัวสู้" ⁴

¹ สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ, "ตำนานเสภา", ใน ~~เรื่องขุนนาง~~
ขุนแผนเล่ม 1, หน้า (33).

² เรื่องเดียวกัน, หน้า (34).

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

ครูเสภาสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แต่เดิมมา นักเสภาจะขับเสภาเป็น 2 ส่วนวน คือส่วนวนหลวง และ ส่วนวนนอก คือเสภาที่ขับกันภายนอกพระราชวัง เป็นบทเสภาที่แต่งกันขึ้นเองและเสภาคน ในรัชกาลที่ 5 หมอสมิธได้พิมพ์บทเสภาขึ้น (พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปีวอก จุลศักราช 1234 หรือ พ.ศ. 2415) คนทั่วไปจึงหาซื้อบทเสภาได้ง่าย จึงพากันขับเสภาส่วนวนหลวง เสภาส่วนวนนอกจึงหายไปและมีจำนวนน้อยลง การเล่นเสภาพลิกแพลงไปเป็นเล่นเสการำ และเล่นจำวอคหรือเสการำแนวตลก ในการขับเสภาคนก็นิยมฟังเสภาพร้อม ๆ ไปกับฟังปี่พาทย์ การแต่งบทเสภามีน้อยลง "คนเสภาที่มีชื่อเสียงในรัชกาลที่ 5 มักเป็นแต่คีตวอยอย่างอื่น ไม่ปรากฏว่าใครก็ในกระบวนแต่งเสภา" ¹

คนเสภาในสมัยนี้ที่ปรากฏในตำนานเสภาของสมเด็จพระยาคำรง-ราชานุภาพ มี 6 ท่านคือ หลวงพิชญ์เสนี (ทองอยู่) จำเนียรของยิ่ง (โคม) หลวงพิชญ์เสนี (กล่อม การะเวก) นายเจิมทาทน ขุนพลสงคราม(โพ) และพระแสนทองฟ้า (ป่อง)

หลวงพิชญ์เสนี (ทองอยู่)

ท่านเป็นครูเสภาที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ในรัชกาลที่ 5 ท่านไคร้ยศเป็นพระราชมนู เป็นครูเสภาใหญ่ที่มีคนนับถือมากในรัชกาลนี้ เป็นครูเสภาที่มีความสามารถทั้งในการขับและแต่งเสภาได้ โดยได้เป็นผู้หนึ่งที่ร่วมแต่งบทเสภาเรื่องอาบุญพะมัน หรือนิทราชาคริฐ เป็นผู้แต่งท่อนที่หนึ่ง

มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับตัวท่านในตำนานเสภา ² ว่า ครั้งหนึ่งมีงานโกนจุก เจ้าของงานไต่หาปี่พาทย์ซึ่งเป็นพวกพ้องกันเป็นปี่พาทย์หัดใหม่มาช่วยงาน เจ้าของปี่พาทย์สำคัญว่าจะมีแต่สวดมนต์จนเข้าอย่างเคียวจึงรีบไปช่วย เมื่อสวดมนต์เสร็จแล้วเห็น

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, หน้า (35).

² เรื่องเดียวกัน.

หลวงพิชญ์เสนีไป เจ้าของวงจึงรู้ว่าเจ้าภาพจะมีเสภาด้วยก็ตกใจ ค่ายวงของตนเพิ่งหัดใหม่ ยังไม่ได้หัดเพลงไว้มากพอจะรับเสภาได้ และผู้ซัดก็เป็นครูเสภาใหญ่ด้วย จึงแอบคลานเข้าไปกราบทานบอกว่า "ไต่เท้าโปรดด้วยมีพาทย์ฉมพั้งหัด" ท่านหันมาถามว่า "ทำเพลงอะไรไต่บ้าง" ก็บอกว่า ไต่แต่เพลงจระเข้หางยาวเพลงเดียว ท่านไต่พั้งก็นั่งอยู่ คั่นนทังคั่นหลวงพิชญ์เสนีซัดเสภาไป แล้วก็หันมาลงส่งเพลงจระเข้หางยาว แต่เพลงเดียวตลอดทั้งคืน ช่วยให้พาทย์รอดควมาได้

จาแผนผยงยั้ง (โคม)

ครูเสภาท่านนี้ คนมักเรียกท่านว่าจาโคม เป็นน้องชายของหลวงพิชญ์เสนี (ทองอยู่) ว่าซัดเสภาได้ แต่งกลอนก็ดี แลรู้ล่ำมาก แต่เป็นครูบอกมโหรีแลแต่งสั้กว่าเสียเป็นพัน¹

หลวงพิชญ์เสนี (กล่อม การะเวก)

คำว่า การะเวก เป็นฉายาของท่านเพราะมีเสียงก็เสียงเพราะ "เดิมเป็นนักสวดเสียงเพราะ สึกแลมาเป็นต้นบทสั้กว่าของกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณอยู่ก่อน กระบวนร้องว่าเมื่อกานมาก ร้องเพราะ ซัดเสภาได้ แต่ไม่ลือในกระบวนเสภา²

นายเจิมมหาพน

คำว่า มหาพน เป็นฉายาของท่านเมื่อครั้งบวช เทศน์มหาชาติ ก็นิยมหาพนเป็นที่รำลือ "ครั้งหนึ่งเอาเรื่องเจ้าพระยามหินทรฯ ยกทัพไปรบฮ่อ มาแต่งเป็นเทศน์แหล่นางกนิร เจ้าพระยามหินทรฯ โกรธคองเล็ก ครั้นสึกมาอยู่มาบางตะนาวศรี

¹ สืบได้จากกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผนเล่ม 1, หน้า (36).

² เรื่องเดียวกัน.

กระบวนขับเสภาว่าพอประมาณ แทรกลำส่งมาก พวกभीพาทย์กลัว ถ้าพอดีพอร้ายไม่กล้าไปรับ
เสภา นายเจิม¹

ขุนพลสงคราม (โพ)

เป็นกำนันบ้านสาย แขวงอ่างทอง อยู่มาจนปลายรัชกาลที่ 5
เป็นเสภาอย่างเก่า ว่าขับคืนัก²

พระแสนทองฟ้า (ปอง)

พระแสนทองฟ้า (ปอง) เป็นนักเสภารุ่นเก่าแต่เกิดแต่สมัย
รัชกาลที่ 4 ที่ยังพอสืบประวัติได้ เพราะยังมีทายาทสืบสกุลที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นคนสุดท้าย คือ
พ่อครูสังข์ บมระคุปต์ ซึ่งเป็นบุตรคนสุดท้ายของท่าน แม่ประวัติที่ใครจะไม่ละเอียดย เพราะ
ผู้เล่าเองก็ไม่ทราบในบางเรื่อง เช่น วัน เดือน ปีเกิด แต่ก็นับได้ว่าเป็นครูเสภาเก่าแก่
ที่สุดที่ยังพอสืบประวัติได้

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้ครัสไว้ในตำนานเสภา
ตอนหัวกวดวยครูเสภาว่า

6. พระแสนทองฟ้า (ปอง) เมืองราชบุรี เป็นเสภาของสมเด็จพระยา-
บรมมหาศรีสุริยวงศ์ เลียดกี ขับเพราะ เมื่อข้าพเจ้าแต่งหนังสือเรื่องนี้ ทวีก็
ยังอยู่ อายุได้ 80 เศษ ยังขับเสภาได้ แต่พวกभीพาทย์เขายิม ๆ กันว่า
กระบวนส่งลำอยู่ข้างจะพลาค³

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน เล่ม 1, หน้า (36).

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

พระแสนทองฟ้า นามเดิมว่า ป่อง แต่ในหนังสือว่า ค่ายการแต่งตั้ง
ขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ชื่อว่า "ป่อง" ว่า

ให้นายป่อง (ยมะคุปต์) บุตรพระยาวิเศษสงครามเป็นพระวิเศษสงคราม
จางวางกองเขมรเมืองราชบุรี ให้ถือศักดินา 800 ตั้งแต่ ๗ วัน 2 ๗ 8 คำ
ปีจอ ฉ.ศก ศักราช 1236 เป็นวันที่ 2086 ในรัชกาล ปัตยุบนั้น¹⁸

ในเรื่องชื่อเดิมนั้น ปรากฏหลักฐานครั้งพระแสนทองฟ้าขอพระราชทาน
นามสกุลในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยปรากฏในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 30 ฉบับเดือน มีนาคม
พ.ศ. 2456 ว่า ชื่อ "ป่อง" ว่า

กระทรวงมหาดไทย
กรา

1060 พระแสนทองฟ้า (ป่อง) กรมการพิเศษ เมืองราชบุรี พระราชทาน
นามสกุลว่า "ยมะคุปต์" (Yamagupta)²

และปรากฏในลายพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเขียนบัญชีลำดับชื่อผู้ขอพระราชทานนามสกุลไว้ว่า

(เลขที่) 1060 (ยศบรรดาศักดิ์) พระแสนทองฟ้า (นามเดิม) ป่อง (ตำแหน่ง)
กรมการพิเศษเมืองราชบุรี (นามสกุล) ยมะคุปต์ (วันในใบให้ชื่อ) วันที่ 1
มีนาคม 2456 (หมายเหตุ) ปู่ทวดคือ พระยายมราช (ควง) (เขมร) ปู่คือ
พระบรมนายก (ฉิม) ปู่คือ พระวิเศษสงคราม (มาด)³

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, การแต่งตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2522). หน้า 36.

² หอสมุดแห่งชาติ, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 30 ภาค 2 แผนกสามัญ
พ.ศ. 2456 (ม.ป.ท. ม.ป.ป.), หน้า 3009.

³ หอชิวราชานุสรณ์ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ลายพระหัตถ์บัญชีชื่อพระราชทานนามสกุล (สำเนาถ่ายเอกสาร) แผ่นที่ 222.

จากหลักฐาน 2 ประการดังกล่าวนี้ทำให้ได้ข้อสันนิษฐานเป็น 2 นัยคือ ประการแรก อาลักษณ์ผู้คัดลอกชื่อในสมัยรัชกาลที่ 5 คัดลอกชื่อผิด โดยเขียนอักษร อ เป็น ว หรืออีกประการหนึ่ง มีการเปลี่ยนชื่อเดิมของพระแสนทองฟ้าเองในภายหลังจากที่ไคร้บยศแล้ว เพราะนามที่ปรากฏในหลักฐานเอกสารครั้งรัชกาลที่ 6 ก็คือ จากคำบอกเล่าของทายาทคือ พ่อครูสังข์ ยมะคุปต์ ซึ่งเป็นบุตรชายของพระแสนทองฟ้าเองก็ว่าได้ ตรงกัน คือ ชื่อว่า "ป่อง"

พระแสนทองฟ้า (ป่อง) เป็นบุตรของพระเจ้าไชยสงคราม (มาก) ปู่ของท่านคือ พระบรมนายก (ณ) ปู่ทวดคือพระยายมราช (ควร) ¹ พระยายมราช (ควร) นั้น มีชื่อปรากฏในพระราชพงศาวดาร ตอนพงศาวดารเขมรว่า

... ครั้งนั้น ครั้นกองทัพไทยเลิกกลับมว สมเด็จพระนารายณ์ราชา กพากองทัพชวนขุนมากรักษาเมืองดงเคา เจ้าพระยาจักรีเห็นทัพกลับมา กลางทาง ทราบว่าชวนขุนมาช่วยเขมร ก็กวาดต้อนครอบครัวเมืองบาราย เมืองโพธิสัตว์ และจับโคขุนนางเขมร คือ พระยายมราช ชื่อ ควร พระยารามเคชะ ชื่อ บู พระยาไกร ชื่อ ลาย พระยาแสนทองฟ้า ชื่อ ลาย รวมกับครอบครัวที่โคในครั้งนั้นหมื่นเพ็ญ ส่งเขมรมากรุงธนบุรี แล้ว ยึดเอาเมืองพระตะบอง เมืองนครเสียมราฐรักรัษฎา ไคร้บยศเขมร ที่เขามาในครั้งนั้น จากกรุงธนบุรี โปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่เมือง ราชบุรี ²

¹ ท้าวชิราวุธานุสรณ์ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ลายพระหัตถ์ฉบับเขียนขอพระราชทานนามสกุล (สำเนาถ่ายเอกสาร) แผ่นที่ 222.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, "พงศาวดารเขมร," ใน พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 1 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503), หน้า 34.

สังคิ ยมะคุปต์¹ ได้เล่าถึงประวัติพระแสนทองฟ้าว่า ไม่ทราบว่า
ท่านเกิด วัน เดือน ปี อะไร เกิดที่บางนกแขวก จังหวัดสมุทรสงคราม ทราบว่ามารดา
ของท่านเกิดในสมัยรัชกาลที่ 4 ไม่ทราบประวัติการศึกษาเล่าเรียนในตอนเล็ก ๆ รัชราชการ
ครั้งแรกที่การคลังในกระทรวงมหาดไทย โดยเริ่มรัชราชการเมื่อสมัยรัชกาลที่ 4 แต่ดำรงยศ
และตำแหน่งใดไม่ปรากฏ ในรัชกาลที่ 5 นอกจากจะได้ยศเป็นพระวิเศษสงคราม ดัง
ปรากฏในเรื่องการแต่งตั้งขุนนางไทยดังกล่าวข้างคนแล้ว ต่อมาได้ยศเป็นพระแสนทองฟ้า
 และได้เป็นนายอำเภอคนแรกของเมืองราชบุรี พอสังคิเล่าว่า เมื่อเป็นนายอำเภอนั้น พระ
แสนทองฟ้าเป็นนักปกครองที่เข้มแข็ง ใจบุญใจกุศลมาก ผู้คนเกรงกลัว สำหรับการเป็น
นายอำเภอคนแรกนั้น ยังปรากฏหลักฐานอยู่ที่ตัวอาคารอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

ในคานการฝึกหัดขบเสภา นั้น พอสังคิไม่ทราบว่า พระแสนทองฟ้า
ฝึกหัดขบเสปามาจากครูคนใด ตั้งแต่เมื่อใด ในคานคนตรีนั้นท่านไม่เก่ง เป็นสองแต่พอทำได้
ที่บ้านของท่านมีคณะคนตรี ปีพาทย์ ลีเก ละคร เป็นของตนเอง และการที่ท่านมีคณะลีเก ละคร
เป็นคนเป็นของตนเองนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ท่านมีภรรยาหลายคน ภรรยาของท่านเป็นนาง
ละครในคณะของท่านนั่นเอง ภรรยาเอกของท่านชื่อ "ทรัพย์" เป็นภรรยาที่คบแต่คง ภรรยา
รอง ๆ ลงมาชื่อว่า "เปลี่ยน" และ "วอน" เฉพาะแนวอนนั้นเป็นน้องของ "ทรัพย์" และ
เป็นคุณแมของพอสังคิเอง พอสังคิเล่าว่า บุตรคนโตที่เกิดจากภรรยาคนแรกของพระแสน
ทองฟ้า นั้นแก่กว่ามารดาของพอสังคิ พระแสนทองฟ้ามีบุตร 14 คน พอสังคิเป็นบุตรคนสุดท้อง
และคนสุดท้ายของพระแสนทองฟ้า เมื่อพอสังคิเกิดนั้นพระแสนทองฟ้ามีอายุประมาณ 40 ปี

¹ สัมภาษณ์ สังคิ ยมะคุปต์, บุตรพระแสนทองฟ้า (ป่อง), 18 มกราคม 2524.

กิตติศัพท์ในคานการขับเสกานั้น พระแสนทองฟ้าเป็นเสภาในสังกัด สมเด็จพระยามบรมมหาราชวีริยวงศ์ (ช่วง) ในสมัยรัชกาลที่ 5 โค้ชว่ามีเสียงดีและเสียงเพราะ พอสังคเล่าวา เป็นเพราะท่านไค้กินยาเสียงตำหรับสมเด็จพระยา ฯ คือรากกล้วยค้บฝนผสมควนน้ำกระสายคือทองคำบางสะพาน ผลของยาขนานนี้ทำให้ท่านเสียงดี เสียงไม่ตกแม้วาจะขับเสกานานถึงสองสามชั่วโมงติดต่อกัน "ยิ่งค้ก็เสียงยิ่งดี" ในคานการขับนั้น นอกจากท่านจะขับเสภาโดยทั่วไปเพราะแล้ว ท่านยังเชี่ยวชาญในเสกามอนูเป็นพิเศษอีกควย ในรัชกาลที่ 5 นั้น พระแสนทองฟ้า ไค้มีโอกาสขับเสภาถวายพระเจ้าอยู่หัว และพระพันปีหลวงอยู่เสมอ ทั้งในพระบรมมหาราชวัง และในคราวเสด็จประพาสตามหัวเมือง เช่น ครึ่งหนึ่งไปขับเสภาถวายตอนเสด็จไปปากน้ำโพ โดยที่สมเด็จพระยามบรมมหาราชวีริยวงศ์เป็นผู้เสด็จไปรับที่ราชบุรี ในการขับมักจะมีข้คอนเสวยพระกระยาหาร และมักจะมีชาวบ้านมาฟังควย ส่วนการขับในวังนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงมีโทรเลขลงไปให้พระแสนทองฟ้าขึ้นมากองเทพ ซึ่งพระแสนทองฟ้าจะเดินทางโดยทางเรือมาโดยเรือมาก 4 แจวประจำตำแหน่ง เดินทางราว 2-3 วัน มาพักอยู่ที่บ้านเจ้าจอมอนแล้วเขาไปขับเสภาถวายครึ่งละ 2-3 วัน ซึ่งทุกครั้งพอสังคจะเป็นผู้ถือกร้บตามหลังบิคาเขาไปควยเสมอ

พระแสนทองฟ้าไค้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไค้ความสนิสนมอยู่เสมอ พอสังคเล่าวา ครึ่งหนึ่งพระแสนทองฟ้าจะบวชลูกกำลังทำสะพานหน้าอยู่ พระเจ้าอยู่หัวไค้เสด็จพระราชดำเนินไปตั้งลานและมีพระราชนิพนธ์ว่า เมื่อเวลาจะแห่นาคให้เตรียมนาครอไว้ พระองค์จะทรงให้เรือกลไฟมาลากเรือนาคไปไว้เรื่องนี้ สมเด็จพระยามบรมมหาราชวีริยวงศ์ทรงนิพนธ์ไว้ในจดหมายเหตุเรื่องประพาสตน วา

วันที่ 18 กรกฎาคม วันนีประจวบเป็นวันกำหนดวชนาค บุตรพระแสนทองฟ้า เวลาเช้าเสด็จประพาสตุลาศแล้วเสด็จไปทอศพระเนตรแหวนวชนาคที่วัด สัตตนาถ การแห่ผู้แห่อย่างนาคราษฎร มีกลองยาวเดินตามแบบที่เคยเห็น กัน ดูจะวากไม่นาสนุกุแกบังเอิญในเวลาเดินถึงคืออยู่ในลานวัด มีอายุบา คนหนึ่งจึงพระเสด็จไว้ไคถุนกฏีออกสนุกขึ้นมาอย่างไร กรากออกมวชวยว่า ใครจะหมักไม่ฟัง เจอพนักงานจะไปไล ก็มีรับสั่งวาช่างมันเถิด อายบารา ไปรามาประเดี่ยวแลบดินหลอกแล้วก็เดินออกไปเสียจากวัด ใครจะไป เรียกมาร่าอีกก็ไม่รำ¹

และมีครั้งหนึ่งพระองค์ไคตรัสปรารภกับพระแสนทองฟ้าว่า

"พระแสน ขาดายกอนเจ้า"

ทั้งพระเจ้าอยู่หัวและพระพันปีหลวง ไค้เคยมีพระราชดำรัสปรารภกับ พระแสนทองฟ้า เรื่องทรงเกรงวาการข่มเสภาของพระแสนทองฟ้านั้นจะสูญไป ไค้มีพระราช ดำรัสให้ถวายทอดไห้กับลูกคือ พอสงัด ยมะคุปต์ เมื่อคราวเสด็จไปจังหวัดเพชรบุรีตั้งกล่าวไว้ ในประวัติพอสงัด ยมะคุปต์

ในสมัยรัชกาลที่ 6 คราวเมื่อพระองค์เสด็จไปฝึกซ้อมเสือป่าที่จังหวัด ราชบุรี ไค้มีพระกระแสรับสั่งให้มีการข่มเสภาแข่งขันกัน ในระหว่างนักข่มเสภาในสมัยนั้น พอสงัดเล่าวว่าในครั้งนั้นมีนักเสปามาประชันแข่งขันข่มกัน 6 ทานด้วยกันคือ

¹ สมเด็จพระยุพราชดำรงราชานุภาพ, จดหมายเหตุเรื่องประเพณีในรัชกาลที่ 5, (กรุงเทพฯ หุดนคร: สำนักพิมพ์แพรววิทยา, 2519), หน้า 10-11.

² เรื่องเดียวกัน.

ครูแปน (หญิง)

หม่อมจันทร์ (มารดา ม.ล.ชาบ ภูษธร ๗ อยุธา) ผู้ไต่ถายว่า

"แม่เสียงทอง"

หม่อมมาลัย (หม่อมเจ้าพระยาเทเวศร์)

หม่อมสมจีน (นักร้องอาชีพ)

หม่นขบคำหวาน

พระแสนทองฟ้า (ปอง)

ในการขับนั้น พระองค์ทรงให้ขับเฉพาะตอนนางพิมลครวญเมื่อพลายแก้วจะ
ไปทัพ ในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ทรงให้ขับเฉพาะตอนที่ว่า "จะอาบน้ำ เล้ากน้ำในทอง
ธาร หนาวสะท้อนเย็นเสียวตลอดไส้"

ทรงให้ขับแข่งกันว่า ผู้ใดจะขับให้ความรู้สึกหนาวคั่งบทเสภาบรรยายไว้
จริง ปรากฏว่า พระแสนทองฟ้าชนะการแข่งขันขับในครั้งนั้น ได้รับพระราชทานรางวัลเป็นเงิน
800 บาท

นอกเหนือจากการขับเสภาถวายแด่พระเจ้าอยู่หัวแล้ว พระแสนทองฟ้า
ก็ยังได้มีโอกาสไปขับเสภาตามงานมงคลต่าง ๆ ตามบ้าน ในกรณีมีผู้เชิญไป เพราะนอกจาก
จะขับเสภาเป็นและเก่งแล้ว ท่านก็ยังทำขวัญเส้าได้ ทำขวัญโกนจุกได้ เมื่อไปท่านก็มักจะไป
ควยเครื่องยศ เช่น หมอนขจวน เป็นต้น พอส่งก็จะติดตามไปควยทุกครั้ง

จากพระราชนิพนธ์เรื่องตำนานเสภาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำ
รชานุกาภ เกี่ยวกับพระแสนทองฟ้า ว่า "แต่พวกปี่พาทย์เขายิ้ม ๆ กันว่า กระบวนส่งลำ
อยู่ข้างจะพลาด"¹ นั้น พอส่งก็ได้อธิบายไว้ว่า นักเสภานั้นจะ "ปิดหนทาง" ลองดูมันก็ปี่พาทย์

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรชานุกาภ, "ตำนานเสภา," ใน เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน เล่ม 1, หน้า (36).

กรณีนี้ที่นักปราชญ์จะทำเพลงรับเสภาไม่รู้จักความเคารพบนอบก่อนนักเสภา โดยจะส่งเพลง
ยกย่ายให้นักปราชญ์รับไม่ไหวว่าจะรับด้วยเพลงอะไร เรียกว่าลรับไม่ได้ กรณีเช่นนี้ พระ
แสนทองฟากคงจะร้องส่งลำ "ปัดหนทาง" แก่นักปราชญ์คงกล่าว

อีกประการหนึ่งคือ เหตุที่ส่งลำพลาด เพราะช่วงนั้นพระแสนทองฟ่า
มีอายุมากแล้ว "ทานล้มโดยส่งทอนหนึ่งเป็นทอนสอง"

พระแสนทองฟ่า ถึงแก่อนิจกรรมเมื่ออายุได้ 99 ปี (ตอนนั้นพอสังค
อายุ 25) ด้วยโรคชรา ก่อนถึงแก่อนิจกรรมนั้น พอสังคเสลาว่า ทานหลงแล้ว โดยทานจะขับ
เสภาตลอดทั้งวันแต่ผู้เดียว เพราะความชรา ลูกหลานทองคอบระมีกระวังเป็นอย่างมาก แต่
แล้ววันหนึ่งทานล้มศีรษะฟาดกับลูกสาวคนหนึ่งถึงกับลูกตาหลุดออกมาและถึงแก่อนิจกรรมที่
จังหวัดราชบุรี บ้านเกิดของท่านในสมัยรัชกาลที่ 6¹

พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน)

พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) เป็นครูทางดนตรีไทย
มีได้เป็นนักเสภาโดยตรง แต่ท่านก็เป็นคนแบบของการขับร้องในคานการพิจารณาถึงความ
และคำของบทขับร้อง โดยให้ขับร้องได้ความหมายเต็มตามบทขับร้องที่กวีมุ่งแสดงอารมณ์ไว้
ในบทกวีนั้น อันเป็นแนวทางให้ศิษย์รุ่นหลังของท่านยึดถือเป็นแนวการร้องการขับ ซึ่งทำให้
การขับร้องเพลงไทยตามแนวของท่านมีความไพเราะมากขึ้นอีก ครูเสภาในปัจจุบันคือครูแจ้ง
คล้ายสีทอง ได้ยึดถือแนวร้องแนวขับจากท่านเป็นแนวทางในการร้องเพลงไทยและการขับ
เสภาด้วยส่วนหนึ่ง

¹ สัมภาษณ์ สังค ยมะคุปต์, 18 มกราคม 2524.

พระยาเสนาะดุริยางค์ (แถม) เกิดเมื่อ พ.ศ. 2409 เป็นบุตรครูช้อย และนางไผ่ สุนทรวาทีน เรียนดนตรีกับบิดาและฝึกหัดการดนตรีและขับร้องกับคณะละคร เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร)

ในรัชกาลที่ 5 และที่ 6 ทานรับราชการเป็นเจ้ากรมพิพากษ์หลวง ต่อมา รับราชการในกรมมหรสพ ใ้รับยศเป็นขุนเสนาะดุริยางค์เมื่อ พ.ศ. 2446 เป็นขุนเสนาะดุริยางค์เมื่อ พ.ศ. 2458 และเป็นพระยาเมื่อ พ.ศ. 2468

ภายหลังจากออกจากราชการแล้ว พระยาเสนาะดุริยางค์ไ้ชวยงาน คำนการดนตรีของกรมศิลปากรและได้เป็นกรรมการบันทึกเพลงไทยเป็นโน้ตสากลเมื่อ พ.ศ. 2479

พระยาเสนาะดุริยางค์ เป็นผู้มีพรสวรรค์ในการขับร้องเพลงไทยอย่าง ยอดเยี่ยมโดยเฉพาะในการพัฒนาวิธีการขับร้องเพลงให้มีท่วงทำนองลีลาละเมียดละไมไพเราะ โดยวิธีการแยกคำออกให้สอดคล้องกับทำนองเพลง ท่านได้คิดค้นวิธีการร้องเกี่ยวกับการทอด เสียง เอื้อนเสียง และการรักษาคำให้ชัดเจนในขณะที่ร้อง อันมีผลชวยให้ผู้ฟังเกิดความซาบซึ้ง ตามไปด้วย ซึ่งแนวทางการร้องการขับเช่นนี้ได้รับการสืบทอดทางศิษย์ของท่านต่อมาคือ ครูเหนี่ยว คุริยพันธ์ คุณแม่แถมช้อย คุริยพันธ์ หรือลูกหลาน ลูกศิษย์ทางบ้านคุริยประดิษฐ์ บ้านคุริยพันธ์ ที่มีชื่อเสียงในปัจจุบันนี้คือ ครูแจ่ง กลายสีทอง สุรางค์ คุริยพันธ์, นฤพนธ์ คุริยพันธ์ เป็นต้น นับว่าเป็นศิษย์ทางสายของพระยาเสนาะดุริยางค์ทั้งสิ้น บุตรของท่านที่ใ้รับ การสืบทอดมรดกทางร้องมาจากท่าน โดยเฉพาะคือ อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทีน ซึ่งเป็นครู ในทางร้องและดนตรีที่มีชื่อเสียงและมีอาวุโสสูงคนหนึ่งในวงการดนตรีไทยในปัจจุบันนี้ ¹

¹ หอสมุดแห่งชาติ, "คำบรรยายภาพพระยาเสนาะดุริยางค์" ใน นิทรรศการ 100 ปี จางวางทั่ว พาทยโกศล 23 กันยายน 2524.

นอกจากการร้องเพลงไทยแล้ว พระยาเสนาะดุริยางค์ยังขับเสภาได้อีกทางหนึ่งด้วย แต่ท่านไม่เคียดังในทางเสภาเท่ากับความเป็นนักดนตรีและนักร้องเพลงไทย¹ พระยาเสนาะดุริยางค์ ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. 2499 รวมอายุได้ 90 ปี

ครูเสภาสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การขับเสภาในสมัยนี้ ในตอนต้น ๆ รัชกาลที่ยังคงมีขับกันอยู่ แต่ต่อมา การขับเสภาได้น้อยลงไป จะเป็นด้วยหากคนขับเสภาที่ ๆ ยาก หรือเป็นเพราะคนไม่นิยมฟัง ทำให้เสภาหายไปเหลือแต่เพียงการร้องส่งอันสืบเนื่องมาจากการขับเสภาส่งปีพาทย์ดังกล่าวแล้ว นักเสภาสมัยนี้คงสืบเนื่องมาจากนักเสภาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 บางส่วนนักเสภาในสมัยรัชกาลที่ 6 ส่วนมากเป็นนักร้องเพลงไทยไม่เ็นนักขับเสภาแท้ ที่เป็นนักเสภาสมัยนี้คือ หลวงกลมโกศลศัพท์ (จอน สุนทรเทศ) และหลวงสำเนียงวิเวกวณ ทหารมหาดเล็ก ซึ่งทั้งสองท่านนี้นับว่าเป็นนักเสภา

ส่วนนักเสภารุ่นหลังต่อมาที่นับว่าเป็นนักเสภาอีก 2 ท่าน คือ หลวงเสียงเสนาะกรรม (พัน มุกตวาทย์) และ หมื่นขับคำหวาน (เจิม ภาคมาลัย) ซึ่งทั้งสองท่านนี้ได้เป็นครูเสภาของนักเสภาในปัจจุบันนี้หลายท่านด้วยกัน²

¹ สัมภาษณ์ มนตรี ตรีวาท, ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร,

8 กันยายน 2524.

² สัมภาษณ์ มนตรี ตรีวาท, 8 กันยายน 2524.

ประวัติของนักเสภาเหล่านี้ไม่ได้มีการบันทึกไว้ การสืบสาวทำได้โดยยากยิ่ง คว้าหาผู้รู้ประวัติของท่านจริง ๆ โดยยาก บางท่านไม่สามารถสืบหาได้ด้วย บุตรหลานหรือญาติพี่น้องโคลมตายและอยู่กระจัดกระจายไปคนละทิศละทาง

หลวงกล่อมโกศลศัพท์ (จอมน สุทรเทศ)

หลวงกล่อมโกศลศัพท์ (จอมน สุทรเทศ) เกิดเมื่อ พ.ศ. 2405 (ในสมัยรัชกาลที่ 4) บิดาชื่อ พระวิเศษภักดี (บุษ) มารดาชื่อนางเอน มีนิสัยชอบดูจ้าววาท ฟังเสภา และฟังแหล่เทศน์มหาชาติตามวัดมาตั้งแต่เด็ก มีชื่อเสียงมากจนใคร่ใคร่เสียดใจเรื่องมอญบวช (มะโคต) ลงบนกระบอกเสียงโบราณ จึงทางรัตนมาลานำมาจำหน่ายและได้อัดแผ่นเสียงไว้มากอยู่กับหลวงเพรอะสำเนียง

สมัยเมื่อเริ่มมีชื่อเสียง ร้องเพลงประจำกับแถววงท้าวเรือมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ความสามารถในการขับร้องทำให้ได้ใกล้ชิดกับวงดนตรีของเจ้านายหลายพระองค์ อาทิเช่น วงบูรพาภิรมย์ วงบางขุนพรหม วงกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ และวงพระองค์เจ้าพรหม สันทวงศ์ ประมาณปี พ.ศ. 2467 - 2468 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องพระร่วง ทรงทอดพระราชอัชฌาศัยว่า ร้องเพลงเขมรปากทอเพรอะ ประกอบกับรับราชการมานาน จึงโปรด ฯ พระราชทานนามสกุลว่า สุทรเทศ

ความสามารถของท่านนี้ ท่านเป็นผู้เหเรือพระที่นั่ง เป็นนักร้อง เป็นนักสวดคฤหัสถ์ ปรากฏว่าเป็นคนเสียงดี เวลาแหกกลมสีกัณว่าเสียงท่านดังฟังชัด¹

¹ หอสมุดแห่งชาติ, คำบรรยายภาพหลวงกล่อมโกศลศัพท์ ใน นิทรรศการ 100 ปี จางวางทั่ว พลพโยกศล, 23 กันยายน 2524.

หลวงเสียงเสนาะกรรณ (พัน มุกตวากย์)

หลวงเสียงเสนาะกรรณ เป็นนักร้องเพลงไทยประจำกรมมหรสพ ใค้อัก
 แขนเสียงไวกับวิธีที่แผนเสียงตราคัก โดยขับร้องร่วมกับวงดนตรีของ
 พระยาประสานดุริยศัพท์ บันทึกเสียงที่โรงละครสวนมิสกวัน ราว
 พ.ศ. 2467 - 2468 ผลงานอุทิศแผนเสียงส่วนมากเป็นเพลงจากบทละคร
 คือคำบริบทหลายเรื่องด้วยกัน เช่น สังข์ศิลป์ชัย คุ้มวิ เป็นคน เป็นครูของ
 แชนช้อย คุริยพันธุ์ สุคา เขียววิจิตร เซอ นักร้อง และวิภาดาภักย์วงค
 เป็นคน¹

หลวงเสียงเสนาะกรรณ เป็นผู้มีเสียงไพเราะ นุ่มนวล เสียงของท่าน
 ใล้กลายเสียงดูหนึ่ง เวลาขับเสภาเสียงจะนุ่มนวลน่าฟังมาก² ผลงาน
 คานเสภาของท่านมีปรากฏอยู่ในใบปลิวและแผนเสียงมากพอควร เป็นที่
 ห่วงแทนของบุคคลผู้เป็นเจ้าของอย่างยิ่ง ท่านเกิดและถึงแก่กรรมเมื่อ
 ใคไม่ปรากฏ

ครูเสภาสมัยรัชกาลที่ 7-8 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

สมัยรัชกาลที่ 7 - 8 การขับเสภาแทบจะหมดไป คงมีขับกันในเวลา
 แสดงละคร และเสภาว่าเท่านั้น นักเสภาในสมัยนี้คือนักเสภาแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ไม่มีนัก
 เสภาใหม่ ๆ เกิดขึ้น สาเหตุเพราะเมื่อเสภาเสื่อมความนิยมลง คนก็ไม่ไปฝึกหัดขับเสภากับ
 ครูเสภาที่มีชื่อเสียงเหล่านั้น อันทำให้ นักเสภาขาดตอนคือหมดไปเอง³

¹ หอสมุดแห่งชาติ, คำบรรยายภาพหลวงเสียงเสนาะกรรณ (พัน มุกตวากย์) ใน
 นิตยสาร 100 ปี จางวางทั่ว พหุโยกศล, 23 กันยายน 2524.

² สัมภาษณ์ เสรี หวังในธรรม, ผู้อำนวยการกองการสังคีต กรมศิลปากร,
 2 ตุลาคม 2524.

³ สัมภาษณ์ มন্ত্রী ทราโมท, ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กองการสังคีต
 กรมศิลปากร, 8 กันยายน 2524.

ครูเสภาสมัยรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

นักเสภาสมัยนี้บางท่านมีชีวิตมาแต่สมัยรัชกาลที่ 6 อันนับว่าเป็นครูเสภาของนักเสภาปัจจุบันคือ หลวงเสียงเสนาะกรรณ และหมื่นซบคำหวาน ซึ่งบุคคลผู้ฝากตนเป็นศิษย์ของท่านส่วนมากเป็นบุคคลในตระกูลนักดนตรีไทย เช่น บุคคลในตระกูลคุรียประณีต, คุรียพันธ์ เวียนกับหลวงเสียงเสนาะกรรณ มีครูเหนียว คุรียพันธ์ุ แหม่มชอย คุรียพันธ์ุ นฤพนธ์ คุรียพันธ์ุ ครูโชติ คุรียประณีต เป็นต้น ส่วนนักเสภาที่เรียนมากับหมื่นซบคำหวานนั้น ก็คือครูเจือ นาคมาลัย ซึ่งเป็นหลานท่าน และครูเจือไคกายทอดให้ศิษย์ของท่านในปัจจุบันคือ ครูแจ่ง คล้ายสีทอง และ ครูศิริ วิชเวท เป็นต้น ซึ่งบุคคลเหล่านี้ก็เป็นนักเสภาอยู่ในปัจจุบันนี้ โดยบางท่านเป็นนักเสภาอาชีพ และบางท่านเป็นนักเสภาสมัครเล่น โดยที่เรียนเสภาเพราะใจรัก นักเสภาเหล่านี้ทั้งหมดเป็นนักดนตรี และนักร้องเพลงไทยมาแต่เดิมอยู่แล้ว

ประวัติ ครูโชติ คุรียประณีต

ครูโชติ คุรียประณีต นับเป็นครูเสภาผู้หนึ่งที่มีอายุยืนถึงวัยชรา โดยได้รับราชการจนเกษียณอายุ แล้วอยู่ต่อมาอีกหลายปีจึงถึงแก่กรรมได้มีผลงานด้านการร้องการขับไว้มาก มีความสามารถแต่งกลอนได้ แต่งบทเสภาได้ อันนับว่าเป็นครูเสภาที่สมบูรณ์เช่นครูเสภาแคว้นสมัยโบราณคือ ร้องได้ขับได้และแต่งได้

ครูโชติ คุรียประณีต หรือ "คุรียประณีต"¹ นั้น ตามประวัติซึ่งเขียนลงในหนังสือ "วงพิพากย์" อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของท่านเอง กล่าวไว้ว่า

¹มนตรี कराโมท, "นึกถึงโชติ," ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายโชติ คุรียประณีต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2517). ไม่ปรากฏเลขหน้า

"เกิดเมื่อวันอาทิตย์ เดือนนี้ ปีระกา ตรงกับวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2452 ที่บ้านข้าง
วัดสังเวชวิศยาราม (บางลำพูเดิม) อำเภอพระนคร จังหวัดกรุงเทพมหานคร บิดาชื่อนายสุข
มารดาชื่อนางแถม มีพี่น้องรวมบิดามารดาเดียวกัน 11 คน คือ

นายชุม นายโชติ นายชั้น นายชั้น นางสุภา นางแถมชอย
นางชม ค.ณ. ตุ๊กตา นางทัศนีย์ นางสุกจิตร นายสืบสุค

ในคานประวัติชีวิตและการศึกษานั้น ครูโชติได้เขียนประวัติของ
ท่านไว้เป็นกลอนว่า

เริ่มกำเนิดเกิดที่บ้านตายาย
ตกฟากไกลสิ้นชยารุทรีกาล
วันนั้นเป็นวันแรกสืบคำ
ถูกขงามยามคัทรุนรม
วันอาทิตย์ เดือนนี้ปีระกา
นิวค้ำเหมือนนรกที่หนากลอง
ครบบุคลากรสามสืบสองของมนุษย์
สืบเผ่าพงศ์คำรงค์นครไทย
ค้อมวออายุครบหกปี
พอโตเป็นบุรพาจารย์
ครันอายุแปดขวบประจวบเหมาะ
ไปอยู่หน่วยวัดสามพระยา
ทานครูผู้สอนภาษาไทย
สละเวลาให้พวกเราเล่าเรียนกัน
ทางรัฐจัดตั้งโรงเรียนใหม่
นับว่าเป็นโลกไซค์คี่
ปีค้อมวอเรียน ม.หนึ่งถึง ม.สอง
แม้อ่านหนังสือก็กระไร
ຍຸຍມາเรียนวัดสูง เวชชวยเหตุผล
เมื่อบางคนใดแต่ทำช่วยจำเดิม
จึงย้ายจาก ร.ร. พณิชการ
สอบได้ ม.สาม ความความเพียร

ดูนชายวัดสังเวชเขตสถาน
ของระฆังคังกังวาลกองระงม
เช่นพรำทั้งวันพลันเหมาะสม
เกิดเป็นชวยกสมอารมณ์pong
สองพญ สร้อย หาดสอง
เสียงรูงถึงคังกังวณไกล
ถึงจะไมมองผูกไซโค
โคไซในสกุลพระรูกษทาน
จักใหม่ไหวกรุกกันที่มาน
เริ่มเพลงสวรุกูกรแค้นนมา
จัวเพาะจะทองยายซึ่งเถทา
โคเขาเรียนวิชาสุภามัญ
ซึ่งเป็นสมภารใหญ่ทั่วถิ่น
ถึงชั้นอ่านเขียนเรียนรูคดี
ในนามพณิชการสถานเท
โคเขาเรียนอุปถัมภ์ที่กระไร
จำเป็นทองยวยสถานูมาบ้านใหม่
มิทางไกลไกลุชิตคิตที่เดิม
เพราะลูกขมยิงนักจักฮักเดิม
ริเริ่มไม่สนใจในกฎเรียน
มาอยู่โรงเรียนไกลบ้านเริ่มอ่านเขียน
เพราะที่นั่นนั้นเรียนหมดพอดี

แต้นมาช่วยบิดาหากิน
 เป็นอาชีพเปลืองทุกขุสนุกดิ์
 เลิกงานโนนไปงานนี้ไม่มีขาด
 ส่วนลูกหาญากล้าบวกรัน
 จะพึงลูกพงเตุากเยวววย
 จุะใหญ่เรียนคนคนศรีที่จำนงค
 พังโคเพียงชายตุ่กรับฉิงฉาบโหมง
 ฝึกพอให้อูญินเพือชินเคย
 บุญของพออูกอโหล่าเนค
 ทังหญิงชายสืบสายสัมพันธ์

ในค่านศิลป์ทุกถิ่นที่
 งานมีให้ทำประจำวัน
 บานมีพาทย์น้อยในครั้งนั้น
 บางวันรับไว้ตั้งหลายวง
 หึงเพลงการยังไม่ไค่ถึงประสงค
 ทางหนึ่งสื่อลูกก็คงไมรู โดย
 ก็พอโลงใจบางกวางนงเคย
 เหมือนกับตนไค่ยุคก็แทนกัน
 ลูกที่เกิดโตมาช่วยกันสร้างสรรพ
 ช่วยป้องกันคนตรีไทยให้อยัน ¹

ครู โชติ ฤทธิประณีต เป็นบุตรของนักดนตรีไทยสืบสายเลือดครูสุซ

ผู้เป็นบิดานั้นเป็นข้าราชการทำงานในกรมพิณพาทย์หลวง กรมมหรสพ มนต์รี ตราโมท
 กล่าววว่า

ค่ายในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น ข้าพเจ้ารับราชการอยู่ในกรมพิณพาทย์หลวง
 กรมมหรสพ ผู้สุซกับราชการอยู่ในกรมพิณพาทย์หลวง กรมมหรสพเช่น
 เดียวกัน แต่ผู้สุซเป็นข้าราชการรุ่นใหญ่ ข้าพเจ้าจึงเรียกว่า ²

ดังนั้น ครู โชติ จึงได้รับมรดกความเป็นศิลปินค่านดนตรีไทยจาก
 บิดา โดยตรงและโดยอ้อม โดยอ้อมก็โดยที่ได้มีโอกาสฟังและติดตามบิดาไปในงานที่มีผู้หา
 พิณพาทย์ของบิดาไปแสดง และช่วยตั้งฉาบกรับโหมงไปค่วย

¹ โชติ ฤทธิประณีต, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายโชติ ฤทธิประณีต,
หน้าปกหน้าและหลังปก.

² มนต์รี ตราโมท, "นึกถึงโชติ," ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
นายโชติ ฤทธิประณีต.

ในวงของผู้ชื่อนั้น มีเด็กอายุไล่เลี่ยกันอยู่ 3 คนคือ นายชิต เขยเกษ นายโชติ คุริยประณีต และนายเชษฐ เขยเกษ พวกเขาเรียกเด็กทั้ง 3 นี้ว่า "ชิตูโชติเชษฐ" เด็ก 3 คนนี้ออกจะขมมากอยู่หน่อย เวลาไปงานที่ใด ๆ ถ้าเด็กเหล่านี้ขมจนทำควมรำคาญมากขึ้น ผู้ชมนักจะบนเสมือว่า "อายเด็กพวกนี้ละขมจริง ๆ ไม่อยูกเอามาเลย แต่ถาไม่เอามาก ก็ฉาบโหมง" หมายความว่า ถาไม่เอาเด็ก 3 คนนี้มากก็ไม่ใคร่ตั้งที่ฉาบ ที่โหมง¹

โดยตรงนั้น ครูโชติได้รับการทอเพลงดนตรีไทยจากบิดาโดยตรง คือทอเพลงสาธุการเป็นเพลงแรก บิดาเป็นผู้จับมือทอให้เมื่ออายุได้แปดปี ต่อมาบิดาได้นำไปฝากครูดี ๆ ทอดนตรีชนิดต่างๆให้เช่น เรียนปี่กับพระยาเสนาะคุริยางค์ (แซม สุนทร-วาทีน) เรียนเครื่องหนังหน้าทับกับพระพาทย์บรรเลงรมย์ (พิม วาทีน) เรียนฆ้องกับขุนระทิก แม่สมแบบ และครูกิ่ง กับได้เรียนเพลงมอญ ว่าเจ้าเขายี่ หน้าทับตะโพนมอญ เบิงมางคอกของมอญแท้ ๆ จากครูจำปา ครูพิพาทย์มอญที่ปากเกร็ด ซึ่งความที่เป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนจากครูผู้เชี่ยวชาญอย่างมากเช่นนี้ ทำให้ครูโชติเก่งทั้งในทางดนตรีต่าง ๆ และทางฆ้องร้องขับเสภา ธนิต อยู่โพธิ์ กล่าววว่า

โชติ คุริยประณีต เป็นคนมีพรสวรรค์ในทางศิลปะจริง ๆ ฆ้องร้องก็ไ้ขับเสภาทุกโค พากย์ไซนกลโค เครื่องดนตรีไทยทุกเสนุโคเกือบทุกชนิด เป่าปี่เป่าซอขลุ่ยก็เป่าโค และทำโคคี่มากถวย เล่นโคทำโคขนาดม่อชันครู-มาอาจารย์²

¹ มนตรี ตรีโมท, "นึกถึงโชติ," ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายโชติ คุริยประณีต.

² ธนิต อยู่โพธิ์, "คิดถึงโชติ," ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายโชติ คุริยประณีต.

มนตรี ทรานโท กล่าวว่

พูดถึงความสำเร็จในทางธุรกิจศิลป์ของนายโชติแล้ว นับว่าเป็นผู้มีความ
 ความสำเร็จมากคนหนึ่ง บรรเลงเครื่องดนตรีไทยทุกอย่าง ทั้งระนาด พิณม พิฆัง
 เป่าปี่ สีซอ ตะโพน กลองแขก โขกซิม และโกลองในชั้นก็เสียสละ
 นอกจากนั้น ยังมีความสามารถในการขับร้องต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี สมเป็น
 ทนอเนอเชอสายของตระกูลคนตรีจริง ๆ ¹

ในด้านชีวิตครอบครัว ครูโชติ สมรสกับสตรีชอวาสนา และมี
 บุตรธิดารวม 5 คน คือ

1. นางวิเชียร จารุวัฒน์
2. พ.ศ. วิชาญ คุริยประณีต
3. นายชูวงศ์ บุญอาหาร
4. นายเชาวลิต คุริยประณีต
5. นางแนนนอย สีขาว ²

ส่วนชีวิตการรับราชการนั้น ครูโชติเริ่มรับราชการในสมัยรัชกาลที่ 7
 โดยที่ได้อายุตัวเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กฝ่ายมหรสพ ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า-
 เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ. 2469 เมื่อ พ.ศ. 2478 ทางราชการได้โอนแผนก
 ปี่พาทย์และโขนหลวงมาเป็นแผนกดุริยางค์ไทยและนาฏศิลป์ไทย โดยขึ้นอยู่กับกองการสังคีต
 กรมศิลปากร

¹ มंत्री ทรานโท, "นึกถึงโชติ," ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
นายโชติ คุริยประณีต.

² ประวดี นายโชติ คุริยประณีต, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
นายโชติ คุริยประณีต.

เมื่อมาอยู่ที่แผนกดุริยางค์ไทยนั้น ครูโชติได้ฝึกฝนในด้านการร้อง การขับเป็นพิเศษอีก เพื่อทำหน้าที่เป็นนักร้อง ธนิต อยู่โพธิ์ กล่าววว่า

“แต่ก่อนนั้น ข้าราชการครูถือเป็นชายที่เป็นนักขับร้อง ในแผนกดุริยางค์ไทย ก็มีอยู่แต่เพียงว ดุริยพันธ์ุ ผู้เคียว ชาวพเจ้าจึงขอร้องให้คุณมนตรี ทรู โนท ซึ่งเป็นหัวหน้าแผนกดุริยางค์ไทยในขณะนั้น ให้ช่วยจัดหาคนร้องชายเพิ่มขึ้น คุณมนตรี จึงเลือกเอาโชติ ดุริยประณีต และสงัญ ยมระคุปต์ ข้าราชการ ในแผนกดุริยางค์ไทยทั้งสองคน ให้หัดเป็นนักขับร้องควาย โชติ ดุริยประณีต ก็สามารถปรับปรุงตัวเองและขับร้องได้ดี ทั้งเป็นกำลังสำคัญในการขับร้อง ในการแสดงโขนซูกต่าง ๆ และในละคอนเกือบทุกเรื่องที่ถูกกรมศิลปากร ปรับปรุงและนำออกแสดง ณ โรงละคอนคือปากกระเคิม (ซึ่งไฟไหม้ไปแล้ว)”¹

นอกเหนือไปจากการเป็นนักขับร้อง และนักดนตรีแล้ว ครูโชติ ดุริยประณีต ยังเป็นนักกวีอีกด้วย โดยมีผลงานที่เป็นกลอนและเพลงมากพอควร ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าววว่า

“ผมเคยบอกสักวให้คุณโชติร้องหลายครั้ง ได้สังเกตแต่แรกวว่า คุณโชติ ร้องสักวได้ถูกทั้งจังหวะ กลอน และจังหวะดนตรี ผู้คนกับนักร้องบางคน ที่เสียใจฟังเพราะ แตรองโดยไม่รู้จักจังหวะกลอน มาโคทราบทีหลังวว่า คุณโชติ เป็นกวีอีกควย สามารถแต่งกลอนโคไฟเพราะและมีความหมาย ก็นใจลึกซึ้ง และเพราะคุณโชติเป็นกวี คุณโชติจึงมีปฏิภาณของกวี และมีอารมณ์ขันของนักกลอน”²

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, "คิดถึงโชติ," ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายโชติ ดุริยประณีต.

² คึกฤทธิ์ ปราโมช, "ไว้อาลัยคุณโชติ ดุริยประณีต," ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายโชติ ดุริยประณีต

ผลงานค่านกวีของกรูโซติ นั้นเท่าที่ปรากฏในการเขียนประวัติ
 ของท่านเองเป็นกลอนแล้ว ยังมีกลอนชื่อ "เพอตุก" แต่งเมื่อ พ.ศ. 2490 ว่า

กลางแสงแดดแฉกแฉกกลางฟ้ากว้าง
 ฐานหนักเอาเบาสู่มิคุกคาม
 สู้กับความยากจนทนพันฝ่า
 การศึกษาให้ไ้รู้ระดับตัว
 อุตสาหทำทุกอย่างในทางถูก
 พอมวนะกักพันทุกวันวาร
 ยามชววยากหมากแพงทุกแห่งหน
 ถึงถูกคนประณามหยุมเยบ
 กลางแสงแดดแฉกแฉกกลางฟ้ากว้าง
 ถึงออกชาวพอกยอมออกอ้อมไ้

ทำทุกอย่างเพื่อชีวิตศึกษาชววย
 ความมุ่งหมายเพื่อเพียงเลี้ยงครอบครัว
 พอกทนมาเลี้ยงลูกไปมิให้ชั่ว
 มีทองถูล้อดูมิเงยคักคาน
 เพื่อให้ลูกไ้คมีหลักฐาน
 มิไ้เกียจครานการกิจสักนิกเลย
 พอกทนสู่ชะตาอย่างชวาเฉย
 ก็ไม่เคยทอดอัยและนอัยใจ
 เพอหนทางอนนุกคูลูกสดีไ้
 เพอเอาไ้ลูกอ้อหนังสือเรียน¹

ที่เป็นเพลงและทำนองเพลงต่าง ๆ ก็ยังมีหลายเพลง เช่น
 บทร้องเพลงกราวร่วมอัญเภา ว่า

สามชั้น รอนรอนอ่อนแสงสุริยา
 การกำหนดหมอบรรเลงเพลงคนตรี
 สองชั้น ไ้โอกาสหนาจะมาพบประสบบใหม่
 มั่นคงจำพราจจากลา
 ชั้นเดียว ขอเทพไท้โคจจพิบัติทุกข
 สิ่งประสงคจงประสบบดาว

ไกลเวลาเหลียมลับรัศมี
 ก็ถึงที่สิ้นสุดจสุริยา
 เพอกลอมีใจไ้ทานไ้คพรธา
 กอนจะคดาคดาคจากขอปากพร
 สงเสริมสุขภณญีสโมสร
 เกียบริชจรเจ็จรัสเจ็ริญเฑชญ²

¹ โสติ คุริยประณีต, "ผสม - ผสาน," ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
นายโสติ คุริยประณีต.

² เรื่องเดียวกัน.

ครูโชติ คุริยประณีต รัชมหาการุญกองบีพาทย์ประจำวง
ตำแหน่งเป็นพนักงานชั้น 4 กองบีพาทย์และโขนหลวง เงินเดือน 20 บาท เมื่อปี
พ.ศ. 2459 และรัชมหาการุญเรื่อยมาโดยมียศและตำแหน่งเพิ่มขึ้นตามลำดับ จนครั้งสุดท้าย
รักษาการในตำแหน่งศิลปินเอก (ชั้นเอก) เมื่อปี พ.ศ. 2510 ถึง 2512 เงินเดือนครั้ง
สุดท้ายก่อนครบเกษียณอายุราชการ 3,050 บาท และเกษียณอายุราชการเมื่อ พ.ศ. 2513
รวมอายุการรัชมหาการุญ 43 ปี ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เบญจมาภรณ์มงกุฎไทยเป็น
ครั้งแรกเมื่อ 4 ธันวาคม 2492 และได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตรียาภรณ์มงกุฎไทย
เมื่อ 5 ธันวาคม 2511

ครูโชติ คุริยประณีต ถึงแก่กรรมเมื่อ 10 มิถุนายน 2516
รวมอายุได้ 64 ปี

ศิษย์ของครูโชติ คุริยประณีต ที่ได้รับการถ่ายทอดเรื่องการขับเสภา
จากครูโชติคือ ครูแจ่ง กลายสีทอง ปัจจุบันเป็นนักคิดศิลป์ 4 กองการสังคีต กรมศิลปากร
ครูศิริ วิชเวท และครูเสรี หวังในธรรม เป็นคน ส่วนน้องของท่านที่มีชื่อเสียงในทาง
ขับร้องและยังมีชีวิตอยู่ในทางปัจจุบันคือ คุณแม่แรมชอย คุริยพันธุ์ และคุณแม่สุดจิตร คุริยประณีต

ประวัติ พ่อสังค์ ยมะคุปต์

พ่อสังค์ ยมะคุปต์ นับเป็นครูคนตรีและครูเสภาเก่าแก่ โดยเฉพาะ
ในทางเสภา นั้น พ่อสังค์นับว่าเป็นทายาทสืบทอดมรดกการขับเสภาจากครูเสภาในอดีตซึ่ง
เป็นบิดาของตนเองคือ พระแสนทองฟ้า อันเป็นครูเสภาที่มีชื่อเสียงมาแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 5

พ่อสังค์เล่าว่า พ่อเกิดเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2440
ปีระกา ณ บ้านคลองแกล จังหวัดราชบุรี (ปัจจุบันอยู่ในตำบลพงสวาย หมู่ที่ 3 อำเภอเมือง
จังหวัดราชบุรี) เป็นบุตรของพระแสนทองฟ้า (ป่อง) นายอำเภอคนแรกของเมืองราชบุรี
กับมารดาชื่อนวน มีพี่น้องที่เกิดร่วมมารดาเดียวกัน 5 คน คนหัวปีเป็นหญิงชื่อจันทร์ อีก 4
คนเป็นชายทั้งหมด เรียงตามลำดับคือ "แพ" "รอยโற்பาน" "ฤกษ์" และพ่อสังค์เป็น

คนสุดท้าย และพอสังเกตเห็นว่าเป็นบุตรคนสุดท้ายในจำนวนบุตรและบุตรพี่ 14 คน อันเกิดจากภรรยา 5 คนของพระแสนทองคำ

เมื่อยังเล็ก ๆ พอสังคไค้เรียนหนังสือแบบชาวบ้านทั่วไปที่บ้านจังหวัดราชบุรี โดยมีครูชื่อแสง วิเศษกลศศิลป์เป็นครูสอน จนจบชั้น ม. 2 สมัยนั้น ต่อมาได้เรียนหนังสือขอมที่วัดศรีทธาคาราช คลองประจักษ์ (อำเภอวัดเพลงในปัจจุบัน) จังหวัดราชบุรี ซึ่งในการเรียนที่วัดศรีทธาคาราชนี้ พอสังคไค้เรียนหนังสือไปพร้อม ๆ กับการเรียนดนตรีไทย โดยที่ตอนเข้าเรียนหนังสือ ตอนมาเรียนดนตรีไทย ในการเรียนดนตรีไทยนั้น พอสังคไค้เล่าให้คุณแม่ละมุล ยมะคุปต์¹ ฟังว่า พอสังคไค้เรียนดนตรีไทยมาก่อนจะมาเรียนที่วัดบ้างแล้ว โดยเรียนกับวงปี่พาทย์ที่บ้านคุณพ่อซึ่งมีคณะละครและวงปี่พาทย์ของท่านเอง โดยเรียนของวงใหญ่ก่อน เมื่อไปเรียนที่วัดศรีทธาคาราชก็เรียนของวงใหญ่เช่นเดียวกัน โดยมีครูชื่อครูแดง ครูช่า เป็นผู้สอน ส่วนเครื่องค. ตรีนัน ๆ เช่นระนาด เป็นต้นกคอย ๆ เรียนเรื่อย ๆ มา ส่วนการเรียนหนังสือนั้น เมื่อออกจากวัดศรีทธาคาราชแล้วก็มาเรียนหนังสือชั้นต้นที่โรงเรียนนายสิบในกรมทหารพ้ออีกภายหลัง

การเรียนดนตรีไทยของพอสังคไค้ เจริญต่อมาเมื่อเริ่มหัดขับเสภาจากพระแสนทองคำ ผู้บิดา พอสังคไค้เริ่มฝึกการขับเสภาเมื่ออายุได้ 10 ขวบ ได้ฝึกอยู่ราว 3 ปี จึงเริ่มออกงาน มูลเหตุของการฝึกขับเสภา นั้น พอสังคไค้เล่าว่า คราวเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระพันปีหลวง (สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี) เสด็จพระราชดำเนินไปจังหวัดเพชรบุรีในคราวเสด็จไปทรงตรวจดูแลการสร้างพระราชวัง ที่นั่นทรงมีพระกระแสรับสั่งให้พระแสนทองคำพาเขาเฝ้าเพื่อขับเสภาถวายซึ่งในครั้งนั้นพอสังคไค้คิดติดตามบิดาเข้าไปเฝ้าด้วยโดยเป็นผู้ถือกรับตามหลังบิดาไป พอสังคไค้เล่าให้คุณแม่ละมุล ยมะคุปต์ฟังว่า ในเวลาปกติแล้วเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ประทับอยู่ที่

¹ สัมภาษณ์ ละมุล ยมะคุปต์, ภรรยา สังคไค้ ยมะคุปต์, 21 มิถุนายน 2524.

กรุงเทพฯ ทรงมีพระราชประสงค์จะทรงฟังเสภาที่จะทรงให้โทรเลขเรียกตัวพระแสนทองฟ้าจากราชบุรีมา ซึ่งพระแสนทองฟ้าก็จะลงเรือมา 4 แจกอันเป็นเรือราชการประจำตำแหน่งเดินทาง 2-3 วัน มาขึ้นที่ท่าช้าง และพักอยู่ที่บ้านเจ้าจอมอนงขวางวัดคาวัง และเข้าไปชมเสภาถวายครั้งละ 2-3 วัน ซึ่งทุกครั้งพอส่งก็จะเป็นผู้ถือกรับตามหลังมิก้าเข้าไปเฝ้าถวายทุกครั้ง

ในครั้งเข้าไปเฝ้าที่เพชรบุรีนั้น พอส่งก็เล่าว่า พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชปรารภถวายความเป็นทวงว่า ความรู้เรื่องการชมเสภาของพระแสนทองฟ้าจะขาดการถ่ายทอดและสูญเสียไปพระองค์ทรงมีพระราชดำรัสกับพระแสนทองฟ้าว่า

"พระแสน แก่แล้ว หักลูกแทนเสกคนนิ เสภานะ"

พระแสนทองฟ้ากราบบังคมทูลว่า

"เสภาสมัยนี้ไม่พอเลี้ยงชีพ"

ครั้งนั้นพระพันมีหลวงไคทรงกริ้วว่า

"หักเออะพระแสน ข้าเลี้ยงเอง"

พอส่งจึงได้ถูกนำเข้าถวายตัวโดยกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ณ วังพญาไท (กรมเสนาบดี ร.พ. พระมงกุฎเกล้า พญาไท ปัจจุบัน ¹) แล้วภายหลังได้เข้าไปอยู่ในวังกับพระพันมีหลวงเมื่ออายุ 13 ปี

ในการฝึกเสภาครั้งนั้น พอส่งก็ได้ฝึกฝนการชมเสภาไทยและเสกามอนกับมิก้าแต่เพียงผู้เดียว เมื่อฝึกได้ประมาณ 3 ปีก็เริ่มออกงานโดยการเข้าชมถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในครั้งนั้นพอส่งเล่าว่ายังไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัยของทั้งสองพระองค์. ทรงมีพระราชดำรัสว่า

¹ สัมภาษณ์ จุฑุศรี ภาสลักษณะ, ครูพิเศษนาฏศิลป์โรงเรียนราชินีล่าง,

"ยังไม่เหมือนพอ"

ทรงรับสั่งให้ไปหัดมาใหม่ พอส่งคักกลับมาหัดใหม่แล้วไปซบถวาย
อีกครึ่งหนึ่ง ก็ยังมีพระราชดำรัสว่า

"ยังไม่ดี"

อีกต่อเมื่อจะเข้าซบถวายเป็นครั้งที่ 3 พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน

ในการฝึกหัดซบเสภาครั้งนั้น พอส่งคักกล่าวว่า เสพามณเฑียรบาล
ที่สุด (เสพามณเฑียร คือ เสพที่ออกสำเนียงเป็นมณเฑียร)

คุณพ่อได้เล่าให้คุณแม่ละมุลฟังว่า เมื่อเข้าไปอยู่ในวังण्याไถ่นั้น
วันหนึ่งถูกละหม่อมตัว (เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก พระราชโอรสของพระพันปีหลวง) ไม่อยู่
ไปโรงเรียน พอส่งคักแอบไปตระนาคของถูกละหม่อมตัว เสี่ยงระนาคคังไปถึงพระกรรม
พระพันปีหลวง ทรงใช้ใหม่หาคเล็กมากกว่าใครที่ มหาคเล็กไปกราบทูลว่า "เด็กคำดี"
ซึ่งเมื่อทรงทราบก็ทรงเรียกไปตรัสถามว่า "แกเป็นระนาคควยหรือ" เมื่อทรงทราบว่า
เป็นจริงทรงเรียกคุณท้าวป่า (คุณท้าววรคณานันทน์ ทนพระตำหนักพระพันปีหลวงเรียกกันว่า
คุณหอมทอง¹) มาตรัสว่า ถ้าเด็กคำเป็นระนาคก็อยู่ที่นั่นไม่ได้ เดี่ยวจะล้มหมก

"ให้ไปอยู่กับตาเอี้ยกเถอะ นายเล็ก ๆ กับบ่าวเล็ก ๆ จะ
ไต่รักกัน" ("ตาเอี้ยก" คือ เจ้าฟ้าอภัยวงค์เคชาวุธ พระราชโอรสพระพันปีหลวง พระ
อนุชาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับอยู่ ณ วังสวนกุหลาบ²)

¹ สัมภาษณ์ ละมุล ยมะคุปต์ และจรรยาตรี ราชลักษณะ, 5 กรกฎาคม 2524.

² สัมภาษณ์ ละมุล ยมะคุปต์ และจรรยาตรี ราชลักษณะ, 5 กรกฎาคม 2524.

ต่อมาทรงให้คุณท้าวป่าพามาถวายตัวกับเจ้าฟ้าอภัยางคเคชาวรุช และ
 ใ้ค้อยู่ในวังสวนกุหลาบมาจนถึงอายุ 30 ปีเศษ ในการถวายตัวครั้งนั้น พอสงัดไ้ฝึกฝน
 คนตรีไทยเพิ่มเติมอีกมากมายจากครูคนตรีไทยที่มีชื่อเสียงซึ่งสอนอยู่ในวังสมัยนั้น พอสงัด
 ไ้กล่าวถึงชอครูเหล่านั้นคือ ครูคาค ครูบาง ครูชุม (ครูเครื่องสาย) ครูเหลือ
 (ครูมหาดเล็กเรือนนอก) พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) หลวงประดิษฐ์-
 ไพเราะ (จางวางศรี ศิลปบรรเลง) ว่าเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ในทางคนตรีให้
 แก่ท่าน

พอสงัดสมรสเมื่ออายุ 28 ปี กับคุณแม่ละมุด อัญญาภาติ บุตรีของ
 ร้อยโท นายแพทย์ จีน อัญญาภาติ กับนางคำมอย (นามสกุลเดิม เชื้ออินตะ) มีบุตรด้วยกัน
 15 คน เป็นชาย 4 คน หญิง 9 คน เป็นที่น่าเสียดายว่า บุตรและบุตรีของท่านไม่มีใครไ้
 รับการถ่ายทอดศิลปะคานการคนตรีไทยและการขับเสภาจากท่านไว้เลยแม้แต่คนเดียว

ในคานชีวิตการทำงานนั้น คุณแม่ละมุดเล่าว่า ¹ พอสงัดไ้ถวายตัว
 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แต่ไม่ทันไ้รับราชการสนอง
 พระมหากรุณาธิคุณที่ทรงสวรรคตเสียก่อน ในรัชกาลที่ 6 หลวงวองจะเข้ารับไ้มาชวนให้ไป
 รับราชการด้วย แต่พอสงัดไ้ปฏิเสธไป เพราะไ้ค้อยู่กับเจ้าฟ้าอภัยางคเคชาวรุชอยู่แล้ว
 เกรงจะขัดพระราชาธิษายาทย์ทั้งที่มีตำแหน่งที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทรงเตรียมตั้งไว้ต่อ
 จากหลวงไพเราะเสียงซอ คือ "ขุนคลังขลุ่ยคล่อง" อยู่แล้ว พอสงัดจึงยังคงอยู่ในวังสวน-
 กุหลาบเรื่อยมา เมื่อแต่งงานแล้ว 1 ปี (อายุ 29 ปี) เจ้าฟ้าอภัยางคเคชาวรุชไ้เสด็จ
 ทิวังคตแล้วก็ยังคงพักอยู่เรื่อยมาจนอายุไ้ 30 ปี เจ้าแก้วเนาวรัตน์ เจ้าหลวงบุญครอง
 นครเชียงใหม่ไ้ขอครูสอนปี่พาทย์มอญ หลวงประดิษฐ์ไพเราะจึงมอบพอสงัดไ้ไปสอน เพราะ

¹ สัมภาษณ์ ละมุด ยมะคุปต์, 21 มิถุนายน 2524.

เป็นผู้เชี่ยวชาญในดนตรีไทยทุกชนิด พอสังคและคุณแม่มละมูลจึงขึ้นไปอยู่เชียงใหม่ในปีชวด และอยู่จนถึงปีมะเส็งรวม 4 ปี ในการสอนที่เชียงใหม่พอสังคสอนวิชาดนตรี คุณแม่มละมูล สอนวิชานาฏศิลป์ร่ายควยอีกแรงหนึ่ง

เมื่อกลับจากเชียงใหม่ พอสังคได้ไปเมืองเขมร โดยคุณเกตุมาลี ละครหลวงในรัชกาลที่ 6 ขอให้ไปช่วยทำงานเกี่ยวกับละครและดนตรีในเมืองเขมรอยู่ 2 ปี ขณะอยู่ในเมืองเขมรรันพอสังคได้ไปเป็นครูสอนเปียโนให้กับชาวเขมรควย และเมื่อกลับจากเขมรแล้ว พอสังคได้ไปเป็นครูสอนเปียโนให้กับคณะเปียโนวัดศรีระทองของท่านอาจารย์นอย อำเภอนครไชยศรี จังหวัดนครปฐม อีกประมาณ 1 ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสุทธสาโรจน์ราชเทวี) พระอนุชาพระพันปีหลวง) ได้ทรงตามหลวงประดิษฐไพเราะ (จางวางตร) ว่า "เด็กคำที่ติดกับตามหลังพระแสนทองฟ้าน้อยที่ไหน" แล้วทรงให้หลวงประดิษฐไพเราะเรียกตัวมา แล้วทรงให้เจ้าพระยาบวรพงษ์ (ม.ร.ว.เย็น) ให้รับเข้ารับราชการในกรมมหรสพ และได้ทรงประทานเงินประมาณ 300 บาท ให้ซื้อเครื่องแต่งตัว ซึ่งเป็นสมัยรัชกาลที่ 7 พอสังคได้เข้ารับราชการจริงจึงตั้งแค้มป์ขึ้นในตำแหน่งเด็กชาโท กรมมหรสพ จากนั้นได้ออมาอยู่กรมศิลปากร จากกรมศิลปากรพอสังคได้ออไปอยู่กรมสามัญศึกษา อยู่ประจำที่โรงเรียนสตรีศรีสุวิโยทัย ช่วงระยะนั้นได้เป็นอาจารย์พิเศษทางดนตรีไทยตามโรงเรียนต่าง ๆ หลายโรงเรียนด้วยกัน เช่น โรงเรียนศึกษานารี โรงเรียนวัดยานนาวา โรงเรียนราชินีกลาง โรงเรียนนักเรียนพยาบาลศิริพยาบาลและ ศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น รวมอายุการรับราชการ 29 ปี

พอสังคเล่าว่า ครูเสภาสมัยก่อนนั้น ถ้าไม่ประกอบอาชีพรับราชการ ก็จะประกอบอาชีพอื่น ๆ ไป เช่น ทำสวน ไร่นา ค้าขาย เป็นต้น พอสังคและคุณปู่คือ พระแสนทองฟ้านับรับราชการ ในยามที่พระเจ้าอยู่หัว หรือสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งพระแสนทองฟ้าเป็นเสภาสังกัดอยู่ในคณะของท่านมีความประสงค์จะฟังเสภา ก็จะให้เรียกหาเป็นคราว ๆ ไป

กิตติศัพท์ของพ่อสงัดในคานการขับเสภาอันเป็นไปอย่างพิน ๆ เมื่อเทียบกับบิดาคือพระแสนทองฟ้าซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญชำนาญในการขับเสภามาก ทั้งนี้จากคำบอกเล่าของพ่อเอง พ่อสงัดจึงไต่หน้ไปเอาคีตางคกรไทยคือขลุ่ย ระนาด เป็นต้น จนสามารถเป็นเครื่องดนตรีสอนได้ทุกชนิด และเก่งในเครื่องเป่าเช่นมโหรีและขลุ่ยเป็นพิเศษ คุณแม่ละมุลเล่าว่า ในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น วงการนักดนตรีไทยยกย่องนักดนตรีไทย 4 คน รวมเรียกว่า 4 สมิงคือ

1. ครูปลด วรรณเขจร	สีซอวงเงงที่สุด
2. ครูปลั่ง วรรณเขจร	สีซออุเงงที่สุด
3. ครูสงัด ยมะคุปต์	เป่าขลุ่ยเงงที่สุด
4. ครูแสวง อภัยวงศ์	ตีตะจะเขเงงที่สุด

กรณีเขาจะเข้ ครูปลิด ทะลิตเสน จะตีฆิมเงงที่สุด ซึ่งคณะ 4 สมิงนี้คงมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 7¹

ในการขับเสภาสมัยก่อนซึ่งคนนิยมฟังเสภามากนั้น นักขับเสภาจะขับเสภาครั้งหนึ่ง ๆ ประมาณ 3-4 ชั่วโมง เป็นอย่างน้อย นักขับเสภาสมัยก่อนจึงต้องมีเสียงดี เสียงไม่ตก นักเสภาจึงมักจะชวนชวชวยหาปากกินเพื่อให้มีเสียงดี พ่อสงัดเล่าว่า คุณพ่อคือพระแสนทองฟ้าได้กินยาเสียงสำหรับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ คือรากกล้วยดิบ ฝนกับน้ำกระสายคือทองบางสะพานผสมกันคิม 1-2 ครั้ง ผลของยาทำหรับนี้ทำให้พระแสนทองฟ้ามีเสียงดี เสียงไม่ตก แม้จะขับติดต่อกัน 3-4 ชั่วโมง ทานเลวว่า "ยิ่งคิกเสียงยิ่งดี"

¹ สมภาษณ์ ละมุล ยมะคุปต์, 5 กรกฎาคม 2524.

วิธีช่วยให้เสียงคือก้อย่างหนึ่งคือ การขับเสภาถวายพระจันทร์เวลา
เกิดจันทร์ปราศ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "จันทร์องค์ขาว" พอส่งก็เลวว่า เวลาจันทร์องค์ขาว
ท่านจะให้คนพายเรือขึ้นเหนือน้ำ เมื่อเงาเริ่มจับพระจันทร์ท่านก็จะเริ่มขับเสภาถวาย ใน
เวลานั้นคนทั้งสองฝั่งน้ำจะฟังกันแน่นทั้งสองฝั่ง เสียงของพอลจะดังจนคนทั้งสองฝั่งได้ยิน
ชัดเจน ในการขับเช่นนั้นจะไพเราะยิ่งยวด

พอส่งค ยมะคุปต์ ได้มีโอกาสขับเสภาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระเจ้ายุวราชกุมาร นบีแตรรัชกาลที่ 5 ในรัชกาลที่ 6 ได้ขับถวายในคราวที่พระองค์
เสด็จไปมอรวบเสื่อป่าที่จังหวัดราชบุรี ในรัชกาลที่ 7 ได้เข้าไปขับถวายในวังปารุสกวัน
ในรัชกาลที่ 8 ได้เข้าไปถวายการแสดงการเป่าปี่ใหญ่ ในรัชกาลที่ 9 ปัจจุบัน ได้เข้าไปขับ
เสภาถวายเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องใหญ่ครั้งหนึ่ง¹

ปัจจุบัน พอส่งคอายุ 84 ปี ในวัยชราท่านเจ็บป่วยออกแอดด้วยโรคชรา
เป็นระยะ ลูกนั่งย่นลำบากตอนนอนอยู่กับเตียงเฉย ๆ ที่บ้านของท่านเองคือ บ้านเลขที่ 344/8
ตำบลบางยี่ขัน อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี หลังวัดอมรคีรี (หลังการสัมภาษณประมาณ
2 เดือนท่านก็ได้ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2524 เวลา 03.45 น. ด้วยโรคชรา
อย่างสงบ)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สัมภาษณ์ ส่งค ยมะคุปต์, 14 ธันวาคม 2523.

ประวัติครูเหนียว คุริยพันธุ์

ครูเหนียว คุริยพันธุ์ นับเป็นนักร้องนักขับเสภาที่มีชื่อเสียงมากผู้หนึ่ง ควบเป็นผู้นิยมเสียงดี ครูแจ่ง กล่าวว่ "มีเสียงคิ่ง"¹ คือมีเสียงตรงคิ่งไม่ตกหรือสั้นพราหรือ วกแวก เสียงร้องเสียงขับของครูเหนียวเป็นที่รู้จักและว่าดีออกไปทั่วประเทศด้วยสมัยนั้น มีวิทยุแพร่หลายไปทั่ว เสียงของครูเหนียวได้ออกอากาศอยู่เสมอ โดยเฉพาะในทางการขับ เสภา นั้น ครูเหนียวนับว่าเป็นผู้มีความสามารถในการขับและแต่งบทเสภาได้โดยเฉพาะเสภา ตลก หรือเสภาว่าแนวตลกนั้น ครูเหนียวได้เคยแต่งเองและแสดงเองด้วย จึงนับว่าเป็นนัก เสภารุ่นครูคนหนึ่ง

ครูเหนียว คุริยพันธุ์ เกิดที่ตำบลวัดทองนพคุณ อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๑๒ หรือวันที่ 10 พฤศจิกายน 2459 เป็นบุตร ของนายเนอง และนางสม คุริยพันธุ์ เกิดในตระกูลคนตรีไทยโดยที่มีปู่ชื่อครูโนรี ครูปี่พาทย์ ที่มีชื่อเสียงผู้หนึ่งซึ่งมีลูกศิษย์มากมาย

การศึกษาเบื้องต้นนั้น ครูเหนียวได้เข้าเรียนในโรงเรียนวัดทอง- นพคุณ เมื่อ พ.ศ. 2465 และย้ายไปอยู่โรงเรียนสุรนาถย์ เมื่อ พ.ศ. 2470² ส่วนประวัติ ในด้านการศึกษาเกี่ยวกับคนตรีไทยนั้นได้ศึกษากับตระกูลของท่านเอง อาจารย์มนตรี ทรามท กล่าวว่

¹ สัมภาษณ์ แจ่ง คล้ายสีทอง, 1 กันยายน 2524.

² มนตรี ทรามท, "ประวัติ นายเหนียว คุริยพันธุ์," ใน อนุสรณ์งานพระราชทาน เพลิดเพลิน นายเหนียว คุริยพันธุ์ (พระนคร : โรงพิมพ์ศิวิลพร, 2500), หน้า (1).

นายเหนี่ยว คุริยพันธุ์ ซึ่งแหวดลอมอยู่ด้วยเสียงคนตรีที่พาทยทุกคืนทุกวัน และไปเล่นลอคเนื้อเซื่อไซอยู่แล้ว หรือจะหนักวุ่นสนใจในคุริยางคศิลป์ไปใด จึงได้เริ่มฝึกหัดที่พาทยจากปู่มาแต่เยาว์วัย ไมช้าก็มีฝีมือลายมืออยู่ใน เกณฑคี ในอุ้งจากนายเหนี่ยว มีพรสวรรค์ที่ตัวมาแต่กำเนิดอย่างหนึ่ง คือเสียง ผู้ที่ได้ยินเสียงของเขามักจะชมกันว่า "เด็กคนนี้เสียงดี น่าจะ หัดร้อง" ดังนั้น เมื่ออายุได้ 10 ขวบ ก็เริ่มหัดร้องเพลงไทยจาก พระยาสุณาะคุริยางค ต่อจากนั้นเขาก็ฝึกฝนทั้งคานคนตรี ที่พาทย และขับร้องตลอดมา¹

ส่วนประวัติในคานการเรียนขับเสภา นั้น คุรุเหนี่ยว เรียนการขับ เสภาจากหลวงเสียงเสนาะภรรณ (พิมพ์ทวารวดี) และเรียนกับหมื่นขับคำหวาน (เจิม นาคมาลัย) อีกเล็กน้อย เพราะหมื่นขับถึงแก่กรรมเสียก่อน

เมื่อคุรุเหนี่ยวโตขึ้น ได้เข้ารับราชการในกรมที่พาทยและโขน หลวง กระจ่างวัง เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2474 ในสมัยรัชกาลที่ 7 และเมื่อกรมที่พาทยและ โขนหลวงโอนจากสำนักพระราชวังมาสังกัดกรมศิลปากร คุรุเหนี่ยวก็มารับราชการกรมศิลปากร ด้วยเช่นกัน ในกรมนี้คุรุเหนี่ยวได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติมในคานการคนตรีและขับร้องเพิ่มเติม จากครูอาจารย์อีกหลายท่าน ทำให้มีชื่อเสียงมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการขับการร้องนั้นนับว่า เป็นที่นิยมยกย่องจากคนฟังมากที่สุด เป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่าคุรุเหนี่ยวขับร้องไพเราะ และมีเสียง ดี เป็นที่ติดอกติดใจคนชมคนฟังเป็นอย่างมาก²

ในคานเสภา นั้น คุรุเหนี่ยวได้ฝึกฝนคานการขับเสภา ขับรับได้ อย่างไพเราะเหมาะสม ทั้งยังได้แต่งบทเสภาตลกนำมาเล่นกับครูอาจารย์ในกรมศิลปากร แต่เป็นที่น่าเสียดายที่คานฉบับได้สูญหายไปเสียหมด คนหาอย่างไรก็ไม่พบบทเสภาตลกดังกล่าว³

¹ มนตรี ตรีภท, "ประวัตินายเหนี่ยว คุริยพันธุ์," ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายเหนี่ยว คุริยพันธุ์, หน้า 1.

² สัมภาษณ์ มนตรี ตรีภท, 8 กันยายน 2524.

³ สัมภาษณ์ นฤพนธ์ คุริยพันธุ์ "บุตรชายคุรุเหนี่ยว", 19 มิถุนายน 2524.

เนื่องจากนานมาแล้ว จึงนับว่าครูเหนียวเป็นครูเสภาที่ทรงแท่งบทเสภาได้ และขับเสภาเป็น
ควายอย่างครบถ้วนลักษณะครูเสภา

ครูเหนียวไค้สมรสกับ แซ่มชอย คุริยประณีต ซึ่งเป็นน้องครูโชติ
คุริยประณีต เมื่อ 10 พฤษภาคม 2479 มีบุตรธิดาด้วยกัน 5 คน คือ

น.ส.สุรางค์ คุริยพันธุ์

นายชนะ คุริยพันธุ์

น.ส.ดวงเนตร คุริยพันธุ์

นายนฤพนธ์ คุริยพันธุ์

ค.ช.พจนา คุริยพันธุ์

ครูเหนียวไค้อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดสังเวช 1 พรรษา เมื่อ
27 กรกฎาคม 2482 ส่วนในคานการประกอบอาชีพนั้น นอกจากจะรับราชการแล้วครูเหนียว
ไค้คงคณะสงฆ์กระจายเสียงขึ้นชื่อ "คณะคุริยพันธุ์" ซึ่งก็ได้รับความนิยมจากผู้ฟังวิทยุใน
สมัยนั้นเป็นอย่างมาก

ในคานงานราชการ ครูเหนียว ไค้รับการแต่งตั้งดำรงตำแหน่ง
"ศิลปินตรี" แผนกคุริยวงค์ไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม เมื่อ
1 มกราคม 2496

ครูเหนียว คุริยพันธุ์ ถึงแก่กรรมด้วยอุบัติเหตุรถชน 3 ล้อที่นั่ง
มาจากบ้านจะไปทำงานจนกระทั่งโศลกศรึษะราว และสิ้นชีวิตเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2498
รวมอายุไค้ 39 ปีเศษ

ครูทวม ประสิทธิ์กุล ครูเสภาหญิง

ครูทวม ประสิทธิ์กุล เป็นนักเสภาหญิงที่เคยฝึกหัดเสภามาอย่างจริงจังเพื่อชบออกงานการแสดงแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 ร่วมกับบิดาของท่าน เป็นนักเสภาหญิงที่ "ดีกรับขับเสภา" ได้ โดยได้เรียนการขับเสภาและดีกรับมาจากบิดาของท่าน ซึ่งมีนักเสภาท่านน้อยคนที่เรียนการดีกรับมาเช่นท่านโดยเฉพาะนักเสภาหญิง

ครูทวม เกิดเมื่อปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดเมื่อวันที่ เดือน ปีมะโรง ท่านจำไม่ได้ ภูตว่าเกิดมาตั้งป็นอายุได้ 86 ปีแล้ว (สัมภาษณ์เมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2525 คงเกิดเมื่อ พ.ศ. 2439) เป็นบุตรของครูสุก และคุณแม่เทียบ นามสกุลของท่านไม่มีใช้ ค่ายในสมัยที่เพิ่งจะเริ่มมีนามสกุลกันนั้น คุณพ่อท่านมีลูกผู้หญิงทั้งหมด ท่านจึงไม่ขออนามสกุล เพราะไม่มีผู้จะสืบตระกูล พี่ชายของท่านชื่อ "โต" เป็นพี่ชายคนโตสุด มีบุตรชายจึงขออนามสกุลไควา "จันทร์สุขศรี"

พื้นเพบ้านเดิมอยู่ที่ตลาดขวัญ จังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นบ้านนอกในสมัยนั้น มีพี่น้องรวมบิดามารดาด้วยกัน 7 คน เป็นหญิงล้วน บางคนก็สืบสายทางรอง บางคนก็ไม่ได้อ่านหนังสือ คุณแม่ทวมนั้นได้ศึกษาและสืบทอดมาโดยตรง

การศึกษาขั้นต้นเกี่ยวกับการอ่านการเขียน คุณแม่ทวมเล่าว่าท่านไม่ได้เรียน ใจท่านไม่รักไม่ชอบเรียนหนังสือ สนใจแต่ในทางร้องและดนตรี แต่ปัจจุบันท่านก็อ่านออกและเขียนหนังสือได้ การอ่านออกเขียนได้ของท่านสืบมาจากการเรียนขับเสภา ท่านเล่าว่าเมื่อท่านเรียนขับเสภานั้น คุณพ่อได้จคมทขบให้ท่านท่อง ท่านอ่านไม่ออก เมื่อฝึกขับไปเกิดคิดขี้จว่าบไม่โตท่านก็จำต้องไปคุนบ ความจำเป็นทำให้ท่านต้องพยายามจำบท โดยจำเป็นคำ ๆ จำรูปร่างตัวอักษร จำคำทีละคำ ๆ ว่าคำนั้นอ่านอย่างนั้น ๆ เช่นบทว่า ครานั้นขุนแผนแสนสนิท ท่านก็จำคำว่า "ครา" "นั้น" "ขุน" "แผน" เป็นต้น เมื่อต้องขับมากบทมากคอบเขาท่านก็จำจมาก เขาจึงอ่านได้มากคำขึ้นทุกที ๆ เมื่อท่านได้เข้ามาเป็นข้าหลวงในวังพระวิมารคาเธอ (กรมพระสุทธาสินีนาถ) พระอัครชายาในรัชกาลที่ 5) ก็ยังได้รับการกวคชนในเรื่องการอ่านการเขียนขึ้นอีกโดยที่พระวิมารคาเธอจะให้คุณแม่ทวม

อ่านหนังสือ เช่นหนังสือเงาะป่าให้ท่านฟัง และให้คำแนะนำเรื่อยมา ประกอบกับได้มีโอกาส
เรียนหนังสือโรงเรียนในวังร่วมกับเจ้านายบาง แม้จะไม่มากและสม่ำเสมอเพราะภาระ
หน้าที่ชาหลวงและงานคานการร้องเพลง ซึ่งทำให้เรียนไม่ได้โดยดี แต่ทำให้ท่านแตกฉาน
คานหนังสือดีขึ้น คุณแม่ทวมให้ทรงพระยาโดยมากแล้วมักคนตรีที่หาหทัยมีฝีมือนั้น มักจะไม่
คอยชำนานูในเรือนหนังสือ เพราะไม่ค่อยได้ใช้งานนั่นเอง

คานการศึกษาเกี่ยวกับคนตรี คุณแม่ทวมเรียนสอน ทั้งซออู้ ซอด้วง
กับบิศาตั้งแต่จำความได้ จนเมื่ออายุ 8 ขวบก็ออกงานได้ โดยออกงานร่วมกับบิศาแต่เรื่อง
คนตรีท่านก็ไม่ได้ฝึกฝนจนเก่งแต่อย่างใด ไม่เหมือนคานการขับการร้อง

คานการขับร้อง คุณแม่ทวมได้ศึกษามากมายจากครูบาอาจารย์หลาย
ท่านดังนี้คือ ตั้งแต่แรกเริ่มพอรู้ความจนกระทั่งอายุได้ 8-9 ขวบ ได้ศึกษาจากคุณพ่อทั้งคาน
การร้องเพลงและการขับเสภา ฝึกฝนจนกระทั่งออกงานร่วมกับวังปีหาหทัยของคุณพ่อได้ และ
ขับเสภาในตอนที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง

ต่อมา พระยาเสนาะดุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทิน) ซึ่งคุ้นเคยกับ
คุณพ่อของท่านไปบ้านท่าน ได้ปรารภกับคุณพ่อว่าเสียค่ายที่จะปล่อยให้คุณแม่ทวมอยู่บ้านนอก
ขาดการฝึกฝนอย่างถึงขนาดท่านจึงได้ขอเอาคุณแม่ทวมไปอยู่บ้านท่าน เพื่อฝึกฝนทางร้องให้
คุณแม่ทวมจึงได้ไปอยู่บ้านพระยาเสนาะ ฯ ตั้งแต่อายุราว 8 ขวบ

คุณแม่ทวมเล่าว่า ในการฝึกฝนทางร้องกับคุณครูพระยาเสนาะ ฯ
นั้น ในช่วง 2-3 เดือนแรก ท่านจะยังไม่ฝึกให้ร้องเลย จะฝึกให้ "ตั้งเสียง" ซึ่งเป็นเบื้องต้น
ของการร้อง การตั้งเสียงคือฝึกออกเสียงโดยอาศัยเสียงจากลูกฆ้องใหญ่เป็นหลักมาตรฐาน
โดยออกเสียง เออ เออ เออ ยาว ๆ ตามระดับเสียงจากต่ำไปหาสูงคล้ายกับการออกเสียง
ร้อง โค เร มี ฟา ซอล ลา ซี่ โค ตามเสียงโน้ตสากลนั่นเอง ท่านฝึกไปครั้งละ 7 เสียง
โดยออกเสียงสูงไปเรื่อย ๆ จนออกเสียงจากต่ำไปหาสูงได้ 21 เสียง เทวกับเสียงลูกระนาด
ท่านครูพระยาเสนาะ ฯ บอกว่า ผู้ที่จะฝึกทางร้องนั้นต้องทำเสียงให้ได้ 21 เสียง เพื่อว่า
เมื่อออกเสียงคำก็จะไม่อแอ เมื่อเปล่งเสียงสูงก็จะได้ชัดแจนแจมใส

เมื่อฝึกออกเสียงอยู่ประมาณ 2-3 เดือนแล้วก็เลื่อนไปฝึกเทคนิคการร้องให้เกิดความไพเราะเพราะพริ้ง เช่น "ปรีบิไปรอยโหยหวน คือท่าคอกีหมั้นพริ้ว ให้มันร่อนน้ำลึกรอนนิวม" เป็นต้น เนื่องจากพระยาเสนาะ ฯ ท่านมีเทคนิคการร้องและวิธีการที่ถี่ถ้วน จึงทำให้คุณแมทวมได้รับความรู้ด้านการร้องอย่างดีเหล่านั้นไว้อย่างมากมายจากท่านครูพระยาเสนาะ ฯ นั้น

ต่อมาเมื่อคุณแมทวมได้เข้าไปเป็นข้าหลวงของพระวิมารคาเชอกรมพระสุทธาสินีนาถนั้น พระวิมารคาได้ให้ "หม่อมสมจัน" ซึ่งเป็นนักร้องที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้นมาช่วยฝึกสอนเรื่องการร้องเพิ่มเติมให้คุณแมทวม เพราะต้องการให้คุณแมทวมร้องเพลงในการแสดงละครเรื่องเงาะป่าให้ระกาลที่ 5 หอคพระเนตร ครูหม่อมสมจันซึ่งเป็นศิษย์คนหนึ่งของพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ซึ่งมีความสามารถในทางร้องอย่างยิ่งควย โดด้ายหอคทางร้องซึ่งเป็นทางร้องของยูหญิงโดยเฉพาะให้กับคุณแมทวมเป็นอย่างดี ซึ่งเพราะเหตุที่จะทรงแนำไปโสร่งหน้าพระที่นั่งและให้เป็นลูกพระทัยพระวิมารคาเชอควยประการหนึ่ง และควยความรักที่คุณหม่อมสมจันมีต่อคุณแมทวมควย ทำให้คุณแมทวมมีความรู้ความสามารถสูงเยี่ยมเป็นที่รู้จักกันในวังและเจ้านายเกือบทุกพระองค์ในสมัยนั้น อันนั้นไควาคคุณแมทวมได้ศึกษาเรื่องการร้องอยู่ในชั้นสูงสุดอันยากจะหาใคร ในยุคนั้นเทียบเท่าได้

ด้านชีวิตการงานนั้น คุณแมทวมได้ใช้ชีวิตส่วนหนึ่งเป็นข้าหลวงอยู่ในวัง และงานที่ทำหนักหน่วงในช่วงนั้นคืองานคานการร้อง โดยเฉพาะการซ้อมละครเรื่องเงาะป่า ไคว้ซ้อมถวายให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหอคพระเนตร แต่ไม่ทันได้แสดงให้หอคพระเนตรจริง ๆ เพราะพระองค์ไคว้เสด็จสวรรคตเสียก่อน และเมื่อสิ้นรัชกาลที่ 5 แล้ว คุณแมทวมก็ยังคงอยู่ในวังต่อมาจนถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเสวยถวัลย์ราชสมบัติ พระวิมารคาไคว้ย้ายไปจากบริเวณวังสวนอัมพรเดิมไปอยู่วังสวนสุนันทา คุณแมทวมก็ไคว้ย้ายตามไปอยู่ควย

ในช่วงระยะนี้ คุณแม่ทวมได้รับคำสั่งให้ไปทำหน้าที่ร้องให้ หม่อมแม่มของกรมหลวงนครราชสีมาว่าควาย และเมื่อเจ้าฟ้าจุฑามณีชราทิถเสด็จกลับ จากนอก และตั้งคณะละครขึ้นได้ไปทรงขอนักร้องจากพระวิมารคาเธอ ท่านได้พระราชทาน คุณแม่ทวมให้ไป คุณแม่ทวมจึงได้ไปร้องประจำอยู่ที่วังสระประทุมของเจ้าฟ้าจุฑามณี ๗ จนกระทั่งเจ้าฟ้าจุฑามณี ๗ ที่วังกต คุณแม่ทวมจึงได้ออกจากวังสระประทุมมาอยู่มานของ ท่านเอง

เมื่อรัชกาลที่ 6 เสด็จสวรรคต รัชกาลที่ 7 ขึ้นเสวยราชย์ พระองค์ ทรงโปรดคนตรีไทย ได้โปรดให้ตั้งวงมโหรีหญิงขึ้น โดยมีหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลป-บรรเลง) เป็นผู้ควบคุมวงและฝึกซ้อม บรรดานักร้องหญิงรวมทั้งคุณแม่ทวมด้วยก็ได้เข้าถวาย ตับริบราชการกันในครั้งนั้น ต่อมาพระองค์ทรงมีพระราชดำริจะทอดพระเนตรละครเรื่อง เงาะป่าของพระราชนิศา มีการจัดการซ้อมเรื่องนั้นขึ้น ในทางร้องเพลงเรื่องนั้นคุณแม่ทวม นับเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งเพราะได้เคยซ้อมเคยร้องมาตั้งแต่ครั้งโน้น ครั้นนี้คุณแม่ทวมได้มี โอกาสเข้าซ้อมเพลงละครชุดนี้ในวังพระวิมารคาเธออีกครั้งหนึ่งในวังสวนสุนันทาตามพระราช ประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการให้คุณแม่ทวมแก้ไขเรื่องสำเนียง ร้องภาษาทางประเทศซึ่งทรงเห็นว่าคุณแม่ทวมร้องไม่ชัดเจนกับพระวิมารคาเธอ

เมื่อเกิดวิกฤตการณ์เศรษฐกิจตกต่ำลงในยุคนั้น ได้มีการปลดข้าราชการ ออกมาก นักร้องนักดนตรีรวมทั้งคุณแม่ทวมก็ได้ออกจากราชการด้วย คุณแม่ทวมได้ออกมาสอน ขับร้องที่โรงเรียนสวนกุหลาบ โดยสอนที่สโมสรดนตรีไทยของโรงเรียนซึ่งท่านได้เคยสอนมา ก่อนเข้ารับราชการในรัชกาลที่ ๗ นั้น

ต่อมาเมื่อเกิดม็กรวมศิลปินกรขึ้น นักร้องนักดนตรีที่มีฝีมือแต่เก่าก่อน ได้ถูกเชิญให้เข้ารับราชการในกรมศิลปากรรวมทั้งคุณแม่ทวมด้วย แต่คุณแม่ทวมได้ปฏิเสธโดย ได้สมัครเข้าเป็นครูในกระทรวงศึกษาธิการ ท่านเล่าว่า ได้เข้ารับราชการเป็นครูชดเชย อายุได้ 27 - 28 ปี ในช่วงเป็นครูนั้นคุณแม่ทวมได้สอนหลายโรงเรียนเช่น โรงเรียน บพิตรพิมุข สวนกุหลาบ เพาะช่าง ฝึกหัดครูประถม สตรีพระนครใต้ วันเว้นกันไปทุกวันเพราะ กระทรวงศึกษาฯ ขาดครูสอนขับร้อง คุณแม่ทวมเป็นครูอยู่จนอายุประมาณ 50 เศษ

ช่วงระยะที่เป็นครูอยู่นั้น คุณแม่ทวมก็ได้รับการชักชวนจากเพื่อน
เก่า ๆ ให้มาช่วยงานกรมศิลปากรเกี่ยวกับการละคร มาซ่อมละครโห่บอย ๆ ทานเลาวา
เมื่อมาคลุกคลีกับสิ่งเหล่านั้นมีจิตใจรักประการหนึ่ง การได้มาใกล้ชิดสนิทสนมกับเพื่อน ๆ
ประการหนึ่ง และคุณแม่ละมุด ยมะคุปต์ ได้แนะนำท่อนหญิงพุ่มพิศมัยและท่อนหญิงเหล็กให้
ทราบถึงความสามารถในทางละครของท่าน ขอให้มาช่วยงานในกรมศิลปากรอีกแรงหนึ่งซึ่งก็ได้
รับการขอร้องจากท่านเหล่านั้น คุณแม่ทวมจึงได้ลาออกจากการเป็นครูในกรมสามัญมาเข้า
ทำงานในกองการสังคีต กรมศิลปากรเมื่ออายุประมาณ 50 ปีเศษ ๆ นั้น และอยู่มาจนกระทั่ง
เกษียณอายุราชการ แล้วทางกองการสังคีตก็ไ้ควาจ้างท่านเป็นอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญสอนใน
วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร จนปัจจุบันนี้

คุณแม่ทวม สมรสเมื่ออายุได้ 20 ปีเศษ ๆ กับคุณเทอทองพูน
ประสิทธิ์กุล มีบุตรด้วยกัน 2 คน แต่บุตรเหล่านั้นได้สิ้นชีวิตเสียแต่เมื่อยังเด็กเล็ก ๆ

คุณแม่ทวม เป็นนักแสดงหญิง เกือบจะเรียกได้ว่าคนเคี้ยวที่ตีกรับ
หรือซมัยกรับได้เองเวลาขับ โดยได้ศึกษาเล่าเรียนมาแต่ครั้งก่อน จึงได้รับยกย่องว่าเป็น
เสภาหญิงที่แท้จริงคนหนึ่งจากบรรดาศิษย์ของท่านคือ คุณศิริ วิชเวท และ ครูแจ่ง คล้ายสีทอง
เป็นต้น ท่านมีศิษย์ที่เรียนในทางร้องเพลงกับท่านมากมาย ที่มีชื่อเสียงเด่น ๆ คือ คุณพจน์
ประจำอยู่กองการสังคีต กรมศิลปากร คุณรัตนา โกสินานนท์ อยู่วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร
ศิษย์ในทางเสภาคือ ครูแจ่ง คล้ายสีทอง และคุณศิริ วิชเวท โดยเฉพาะคุณศิรินั้น ได้รับ
กรับเสภาไปจากท่าน เป็นกรับเสภามรดกตกทอด คือ ครูเจือ หลานหมื่นซันคำหวาน มอบกรับ
นี้ให้กับคุณแม่ทวม คุณแม่ทวมได้มอบต่อคุณศิริ อีกต่อหนึ่ง จึงพอสืบสาวไ้ควา กรับของหมื่นซัน-
คำหวานนั้นตกอยู่แก่ใครจากคุณแม่ทวมผู้

ปัจจุบัน คุณแม่ทวมได้ใช้ชีวิตอย่างสงบอยู่ที่บ้านพักข้าราชการ
กรมราชพาหนะ อันเป็นบ้านที่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 6 แท้ครึ่งสามี่คุณแม่ทวม ซึ่ง
รับราชการเป็นหัวหน้ากรรมา ปัจจุบันอยู่ในบริเวณสนามม้าราชคฤมย์ นางเล็ง และทำหน้าที่
เป็นอาจารย์สอนการขับร้องแก๊ทในวิทยาลัยนาฏศิลป์อยู่เช่นเดิม อายุของท่านปัจจุบันได้
86 ปี¹

อาจารย์ประเวท ญุก

ท่านอาจารย์ประเวท ญุก เกิดเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2466
ที่หมู่ที่ 4 ตำบลคานหาม อำเภออุทัย จังหวัดอยุธยา บิดาของท่านชื่อนายวงษ์ มารดาชื่อ
มีนองชายรวมบิคา มารดาเดียวกันชื่อ ประวิทย์ ปัจจุบันทำงานอยู่ธนาคารไทยพาณิชย์ ไม่ได้
มีความรู้ในทางดนตรีขับร้องแต่อย่างใด

การศึกษาชั้นต้น อาจารย์ประเวท ญุก นับว่าได้รับการศึกษา
อย่างดีมาตลอดในสมัยนั้น โดยที่ท่านเรียนชั้นประถมที่โรงเรียนวัดคานหาม แล้วย้ายมาที่
ประถมจนจบโรงเรียนคำเนินศึกษาในกรุงเทพมหานคร จากนั้นได้ขึ้นชั้นมัธยมที่โรงเรียน
ศิลปากรจนจบที่นั่น การศึกษาชั้นประถมที่วัดคานหามนั้นสมัยนั้นมีพระสอน อาจารย์เป็นศิษย์วัด
การเรียนตอนนั้นจะเรียนอ่านออกเขียนได้

ที่โรงเรียนศิลปากรสมัยท่านอาจารย์เรียนมี 2 แผนกคือ แผนกช่าง
และแผนกนาฏดุริยางค์ ท่านอาจารย์เรียนแผนกนาฏดุริยางค์ ซึ่งมีการเรียนพวกโขนละคร
และพวกดุริยางค์ไทย ในชั่วโมงเรียนนั้นจะมีชั่วโมงขับร้องเพลงไทย ขับร้องโน้ตสากล และ
ชั่วโมงเรียนทฤษฎีโน้ตสากลซึ่งพระเจนนุริยางค์เป็นผู้สอน อาจารย์ประเวทเรียนเป็นนักเรียน
รุ่นที่ 2 คือ เขาหลังจากโรงเรียนเปิดได้ 1 ปีล่วงแล้ว การเขาเรียนรุ่นนั้นใช้ชีวิตคัดเลือก
เขา นักเรียนรุ่นนั้นมีชาย 20 กว่าคน หญิงราว ๆ ร้อยเศษ รุ่นเดียวกันกับท่านคือ กิ่ง

¹ สัมภาษณ์ ทวม ประสิทธิ์กุล, อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญการร้องเพลงไทย วิทยาลัย
นาฏศิลป์ กรมศิลปากร, 12 กุมภาพันธ์ 2525 และสัมภาษณ์เพิ่มเติม 20 กุมภาพันธ์ 2525.

พลอยเพชร และ ครูประสิทธิ์ ถาวร อาจารย์ประจำเขต เวียนจันจรมัธยมปีที่ 6 หลักสูตรใน
โรงเรียนศิลปากรสมัยนั้น เวียนตามหลักสูตรกระทรวงทุกประการ และยังคงเรียนวิชา
เกี่ยวกับนาฏดุริยางค์เพิ่มเติมอีก

ครูคนแรกในการเรียนค่านดนตรีไทยของท่านอาจารย์ประจำเขต
ชื่อ ครูมี พูนเจริญ โดยเริ่มจับหัดชอกลงในโรงเรียนศิลปากรตั้งกล่าวเมื่อสมัยอยู่เป็นเด็กวัด
อาจารย์ประจำเขต เคยหัดเป่าชอกลงกับลูกพี่ลูกน้องของท่านคือ คุณกาญจนะ เสงส์วนิช อดีตอธิบดี
กรมโยธาธิการ เพราะเห็นว่าครูประจำเขตมีหน่วยงานที่ทางนี้ จึงพูดสนับสนุนให้มาเรียนใน
โรงเรียนศิลปากรตั้งกล่าว ส่วนครูผู้สอนชบรื่องมีหลายท่าน เช่น ครูโองการ กลีบชน ครูชั้น
ศิลปบรรเลง ครูฉิ่ง ซึ่งเป็นนักร้องฝ่ายโขนจากกรมมหรสพเก่า

เมื่อเรียนจบจากศิลปากร อาจารย์ประจำเขตได้ไปเรียนเตรียม
ธรรมศาสตร์อีก 2 ปีจบแล้วท่านจึงได้ออกมาทำงาน ใ้ทำงานในที่หลายแห่ง เช่น เป็นเสมียน
ฝึกหัดที่อำเภอกรุงเทพฯ เคยสอนชบรื่องที่ ร.ร. อยุธยานุสรณ์ และเคยมาเป็นเสมียนในกอง
การศึกษาประชาบาลในกรุงเทพฯ เมื่อแผนกดุริยางค์ไทยสมัยนั้น อาจารย์มนตรี ตราโมท
เป็นหัวหน้าอยู่ ชาติคนชอโดยที่ครูปลด วรรณเชจร สิ้นชีวิตลง ครูเหนี่ยว ดุริยพันธุ์ ได้ชักชวน
ให้ไปสมัคร อาจารย์ประจำเขตจึงได้เข้ารับราชการในแผนกดุริยางค์ไทยตำแหน่ง คนชอ

ในขณะที่เข้ารับราชการอยู่นั้น อาจารย์ประจำเขต ซึ่งมีใจรักในทาง
ชบรื่องอยู่แล้ว ได้ร่วมกับคณะของครูเหนี่ยว เสนอละครวิทยุ ออกงานต่าง ๆ บาง โดยร้อง
เล่นบาง ออกงานของกรมในการปฏิบัติราชการควย จนเกิดความชำนาญจึงได้รวมในทางร้อง
โดยเป็นนักร้องของกรมศิลป์ ร่วมกับคณะนักร้องของกรมสมัยนั้น คือ ครูเหนี่ยว ดุริยพันธุ์
ครูโชติ ดุริยประณีต รวมเป็น 3 คน ด้วยกันสมัยนั้น อาจารย์ประจำเขตเข้ารับราชการชวงนี้
ประมาณปี 2490 ลงแล้ว เข้ารับราชการเป็นศิลปินจัตวา เงินเดือนประมาณ 24 บาท

ขณะรับราชการนั้น อาจารย์ประเวศ ได้ศึกษาหาความรู้จากครู อาจารย์ที่อยู่ในกรมศิลป์สมัยนั้น เช่น ได้ศึกษาทางร้องกับครูเหนียว ครูโชติ ครูสุภา เขียววิจิตร ครูแซมชอย คุริยพันธุ์ ครูศรีนาค เสริมศิริ ทางดนตรีได้ศึกษากับครูสนิท บรรเลงการ ครูอนันต์ คุริยชีวิน เป็นต้น และได้รับความรู้ความชำนาญในเรื่องการร้อง การบรรเลงจากการร่วมแสดงรายการวิทยุร่วมกับเพื่อน ๆ ที่ ๆ ที่มีคณะละครดนตรีที่แสดง ทางวิทยุกันสมัยนั้นประกอบอีกด้วย เช่นกับคณะคุริยประณีต คุริยพันธุ์ คุริยชีวิน เป็นต้น และร่วมกับคณะดนตรีภายนอกด้วย ภายหลังท่านได้รับการสนับสนุนจากครูอนันต์ คุริยชีวิน ผู้บุตรของหลวงไพเราะเสียงสอ ฝากตัวอาจารย์ประเวศให้เรียนชอกับบิดาของท่านด้วย อาจารย์ประเวศ ได้เรียนชอสามสายกับครูอนันต์ และเรียนชอชั้นสูงขึ้นไปกับหลวงไพเราะเสียงสอด้วยในเวลาต่อมา นับว่าท่านได้รับการศึกษาด้านชออยู่ในขั้นสูงมากคนหนึ่ง

ในด้านการขับเสภา นั้น อาจารย์ประเวศเล่าว่า ท่านไม่ได้ศึกษา โดยตรงกับครูอาจารย์ท่านใด เพราะไม่มีเวลาที่จะศึกษาเล่าเรียนโดยตรงเช่นนั้น การขับ ได้มาจากการร่วมปฏิบัติงานร่วมกันกับรุ่นพี่ ๆ ได้ฟังได้ขับตามแนวของท่านเหล่านั้น เมื่อขับ ยังไม่ดี มีข้อบกพร่องท่านเหล่านั้นก็ได้คิดแนะนำแก้ไข ประกอบกับท่านอาจารย์ประเวศเอง ชอบในทางร้องมากและมีหัวในทางนี้อยู่แล้วก็ได้กำหนดจดจำเรื่อยมา บางครั้งท่านไปขอต่อ เพิ่มเติมกับครูเหล่านั้นท่านก็บอกว่าไม่ต้องต่อหรือออกไปก็ได้ไปเอง แนวทางขับเสภาของท่าน อาจารย์ประเวศทุกได้มาจากครูเหนียว ครูโชติ เป็นต้นเอง "จะเรียกว่าเป็นครูก็ได้ เพราะ คนโบราณเราถือว่า เราได้ความรู้มาจากใครก็ถือว่าท่านเหล่านั้นเป็นครูอาจารย์ของเรา เรียกว่าได้จาก "น้ำลายไหลปาก" ของท่าน" ในด้านเสภามอญนั้น ท่านอาจารย์ประเวศได้รับการถ่ายทอดจากครูสังข์ ยมะคุปต์สอนให้ในโอกาสหนึ่งที่ท่านสอนให้ขับเพราะต้องใช้งาน

ในด้านการศึกษานั้น อาจารย์ประเวศเล่าว่า ท่านไม่ได้ฝึกศึกษามาจากครูท่านใด ท่านมาฝึกฝนเอาด้วยตัวท่านเองจากการได้ยินได้ฟังจากครูต่าง ๆ ทั้งนี้ เพราะสมัยเมื่อยังรับราชการและเล่นละครวิทยุนี้ไม่มีความจำเป็นต้องขับกรับ เนื่องด้วยการแสดงครั้งนั้นเกี่ยวกับการขับเสปามากเป็นละครเสภา หรือการขับเสปาคำเน็นเรื่องเป็น

บางคน ซึ่งไม่มีการขยับกับประกอบการขับ การแสดงละครวิทยุนั้นผู้ขับต้องถ้อยคำด้วย .
จึงไม่มีมือที่จะไขขยับกับ แนวการตีกับนั้นท่านอาจารย์ประเวศ ไคจกจำแนวมาจากครูเหนียว
คุริยพันธุ ซึ่งไครวมงานกันมาสมัยนั้น แนวที่ไคมาจากการขับเสภาท่านอาจารย์กล่าววาทูจะ
ไคมาเกี่ยวกับท่วงที่การขับเสียเป็นส่วนมาก ในการขับเสภาที่เป็นผลงานของท่านอาจารย์
ประเวศ คือไคอัดแผนเสียงร่วมกับครูเหนียว และคนอื่น ๆ เรื่อง "เสภาภาคี" ซึ่งครูฉลาด
เคามูลคดี แต่งบท ซึ่งเป็นครั้งที่อาจารย์ประเวศเข้ารับราชการในกองการสังคีตใหม่ ๆ
จะนับว่าเป็นผลงานเสภาชิ้นแรกของท่านก็ได้ ส่วนการใช้งานคานเสภา นั้น ท่านกล่าวว่าไค
ไคมากพอ ๆ กับการร้องนั่นเอง

อุปสรรคในการฝึกขับเสภา นั้น อาจารย์ประเวศไคให้ทรรศนะไว้ว่า
ส่วนมากจะเป็นคานการกลวิธีการขับ คือความละเอียดละออของการขับทำไคไม่ถึง และการ
เล่นลูกค้อมักจะทำไคไม่ไคดีเท่าที่ควร ซึ่งจะตองฝึกหัดทำไคไคดีไคได้ จะตองฝึกฝนให้มาก
จึงจะทำไค

ภายหลังจากที่ครูเหนียว คุริยพันธุสิ้นชีวิตไปแล้ว อาจารย์ประเวศ
ไคเป็นนักร้องยืนโรงสำคัญของโรงละครแห่งชาติร่วมกับครูโชติ คุริยประณีต เรื่อยมาจนกระทั่ง
ออกจากราชการ

กิตติศัพท์ของอาจารย์ประเวศที่แท้จริงนั้น ไครับยกย่องในคานฝีมือ
เกี่ยวกับฆ้องมากกว่าทางร้อง แต่ในทางร้องนั้นท่านก็มีชื่อเสียงไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันเท่าใดนักกับ
ทางดนตรีเนื่องด้วยท่านมีเสียงดี มีพรสวรรค์ทางเสียงมากเช่นกัน และจากประสบการณ์คาน
การดนตรีของท่าน คนทั่วไปโดยยกย่องท่านว่าท่านสามารถในทางบอกเพลงปี่พาทย์ไคไคยังท่านหนึ่ง

ท่านไคให้ทรรศนะเกี่ยวกับการร้องเพลงและการขับเสภาว่า
คุณสมบัติของนักขับเสภา นักร้องที่ดีนั้น อันหนึ่งคือตองมีทุนดี คือมีเสียงดี นอกจากนี้แล้วนักร้อง
นักขับจะตองรู้จักพลิกพร้าการสอคำส่ออารมณ์ตามบทเป็น เรื่องสำคัญมากจะตองทำ และการ
"เปลี่ยนทหา" ของเสภา นักร้องทำเพื่อไม่ให้เกิดการเบอหน่ายในการขับ เปลี่ยนทหา คือ
เปลี่ยนแนวเสียง เอื้อนเสียงไปหาแนวอื่นและหาอะไรตออะไรมาสอคำส่อ ในการขับนั้นควร

จะต้องเปลี่ยนทางทำนองอยู่บ้าง ไม่ไรซ์ทำนองเดียวอยู่นั้น มันก็ชวนให้เบื่อหน่าย ต้องมีวิธีเล่น สอดคล้องอารมณ์ คราวนี้ในเวลาโศกเศร้า กระแทกกระทั้นเวลาโกรธตามบท นี่คือวิธีในการขับที่เป็นคุณสมบัติที่ขับเสภาที่จะต้องทำต้องมี

อาจารย์ประเวศ กุมุท ได้รับราชการอยู่ที่กองการสังคีตอยู่หลายปี จึงได้ลาออกไปปฏิบัติงานส่วนตัว ราวปี 2507 โดยได้ไปทำงานคานธนาการที่ธนาคารไทย-พาณิชย์ สำนักงานใหญ่อยู่จนกระทั่งเงินเดือนครั้งล่าสุดนั้นขึ้นถึง 9,600 บาทต่อเดือนในตำแหน่งหัวหน้าหน่วยทะเบียนประวัติของธนาคาร และจะขึ้นเป็นหมื่นบาทเศษในต้นสิ้นปีนั้น ในขณะนั้นผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่คืออาจารย์ประนอม ทองสมบูรณ์ โคมารองให้ท่านได้ช่วยรับภาระด้านการสอนวิชาดนตรีที่ยังขาดผู้เชี่ยวชาญด้านนี้ในวิทยาลัยอยู่ ท่านอาจารย์ประเวศคิดว่าท่านจะใช้เวลาช่วงนี้อันนี้มาเป็นช่วงสุดท้าย สอนสอนลูกศิษย์รุ่นหลัง ภายหลังทบทวนวิชาความรู้ด้านดนตรีและการขับร้องให้ ท่านจึงตกลงใจรับปากผู้อำนวยการโดยลาออกจากงานธนาคารไปรับหน้าที่อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีไทยของวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ในอัตราเงินเดือน 5,700 บาท เมื่อปี พ.ศ. 2522 ปัจจุบันท่านอาจารย์ประเวศ ก็ยังคงรับราชการอยู่ในตำแหน่งดังกล่าว และพักอยู่ในบ้านของท่านซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ดังกล่าวพร้อมกับครอบครัวของท่าน ซึ่งนับว่าอาจารย์ประเวศ กุมุท เป็นอาจารย์ผู้มีจิตใจเสียสละ และมุ่งอุทิศตนให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติโดยมุ่งดำรงส่งเสริมศิลปะของชาติ ด้านดนตรีและขับร้องให้ตกทอดแก่ชนรุ่นหลังต่อมาท่านหนึ่ง

---

1 สัมภาษณ์ ประเวศ กุมุท, อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ เชียงใหม่, 28 ตุลาคม 2524.

คุณแม่แหม่มชอย คุริยพันธ์

คุณแม่แหม่มชอย คุริยพันธ์ เป็นนักเสภาหญิงคนหนึ่งที่นับเป็น "ครู" ของนักร้องนักเสภาทั้งหลายในปัจจุบัน ท่านได้เรียนการขับเสภามาจากครูเสภารุ่นเก่า โดยตรงเช่น หลวงเสียงเสนาะภรรณ (พัน มุกตวาทย์) ครูเหนียว คุริยพันธ์ ครูพระยาเสนาะคุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทิน) และใช้วิชาเสภาเป็นวิชาชีพขายส่วนหนึ่งตลอดมา

คุณแม่แหม่มชอย เกิดเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2462

ที่บ้านบางลำพูบน อ.พระนคร จ.กรุงเทพมหานคร บิดาชื่อนิสิต มารดาชื่อนาง คุริยประณีต บิดาชของท่านรับราชการอยู่กระทรวงวัง เป็นนักดนตรี ตีระนาดอยู่วงเทเวศร์ของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วรวงศ์ ตามแม่พี่นางด้วยกัน 11 คนหม่อมชอยเสียงเป็นที่รู้จักกันดีปัจจุบันนี้คือ คุณแม่สุจิต คุริยประณีต เป็นน้องของท่าน

ท่านการศึกษาวิชาสามัญ คุณแม่แหม่มชอย เรียนจบเท่ากับระดับชั้น ม.ศ. 3 ในปัจจุบันนี้ที่โรงเรียนโชติเวช ซึ่งตั้งอยู่แถวเทเวศร์ ปัจจุบันนี้ แล้วยังออกมาตั้งหน้าศึกษาในคานดนตรีขับร้องและเข้ารับราชการ

ท่านการศึกษาเกี่ยวกับดนตรี-ขับร้องนั้น คุณแม่แหม่มชอย เล่าว่า ท่านเริ่มเรียนร้องมาตั้งแต่เล็ก ๆ อายุในราว 6-7 ขวบ โดยท่านเรียนกับพระยาเสนาะ-คุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทิน) โดยไปอยู่ที่บ้านของท่านครูพระยาเสนาะ ๆ เลย ทั้งนี้เพราะครูพระยาเสนาะ ๆ นั้นสนิทสนมกับตระกูลคุริยประณีตมาก คุณแม่ศึกษาทางร้องนี้อย่างจริงจังอยู่ 3 ปี จากนั้นเมื่อมาทำราชการท่านก็ได้ศึกษาเพิ่มเติมอีกจากครูอีกหลายท่าน มีครูหลวงเสียงเสนาะภรรณ (พัน มุกตวาทย์) ครูพระเพลิงไพเราะ ครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ส่วนในคานดนตรีนั้นคุณแม่แหม่มชอยเรียนระนาดโดยเฉพาะกับคุณพ่อสุกคุณพ่อบิดของท่าน และเรียนเพิ่มเติมอีกกับครูอื่น ๆ ครูคนหนึ่งของท่านคือ พระปรางค์เทวรัตย์ สอนเกี่ยวกับระนาดและฆ้อง และได้เรียนซอกกับหลวงไพเราะเสียงซอ ท่านได้เรียนการร้องและดนตรีอยู่ตลอดมาจนบอกไม่ควาเรียนกี่ปี ในคานนาฏศิลป์นั้นคุณแม่ไม่ได้เรียน ทั้งที่มีคนชวนให้เข้าเรียนเนื่องจากคุณแม่แหม่มชอยมีรางวัล ถูกรางวัล ในหน้าสวยมาก สาเหตุที่ไม่เรียนเพราะท่านเห็นคนฝึกเรียนนาฏศิลป์ถูกเคียว เข็มดูดาและถูกเคาะถูกตีเมื่อรำไม่ได้ความแบบที่ครูสอนสั่งเลยกลัว หันไปเอาดีทางร้องและการดนตรีดังกล่าวข้างตน

คุณแม่แชนซอย ได้เข้ารับราชการเมื่ออายุได้ 14 โดยเข้าทำงานในกระทรวงวัง ซึ่งคุณพ่อของท่านทำงานอยู่ ทำงานในตำแหน่งบริวารวังหลวง ต่อมาได้ทำงานในกรมศิลปากร และท่านมาจนตลอดชีวิตราชการของท่านในตำแหน่งคือศิลปิน ตำแหน่งสุดท้ายคือ ศิลปินเอกกรมศิลปากร (ข้าราชการชั้นเอก)

คุณแม่แชนซอย ได้สมรสกับครูเหนียว คุริยพันธ์ เมื่ออายุได้ 18 ปี โดยครูพระยาเสนาะคุริยวงศ์เป็นผู้จัดการให้ เนื่องจากท่านสนิทสนมกันทั้งตระกูลคุริยประณีต และตระกูลคุริยพันธ์มาก และทั้งคู่เห็นว่าเหมาะสมที่สุดทั้งในด้านอุปนิสัยและความเป็นผู้มีชื่อเสียงในด้านการขับร้องเสมอกันทั้งฝ่ายชายและหญิงสมัยนั้น มีบุตรและบุตรด้วยกัน 5 คน คือ สุรางค์ คุริยพันธ์ ชนะ คุริยพันธ์ ดวงเนตร คุริยพันธ์ นฤพนธ์ คุริยพันธ์ และคนสุดท้ายคือ พงษา คุริยพันธ์ บุตรของท่านทุกคนได้รับการถ่ายทอดคานการขับร้องจากคุณแม่ไปทุกคน แต่ผู้หับไปมากที่สุด คล้ายคลึงคุณแม่มากที่สุดคือ สุรางค์ คุริยพันธ์ บุตรีคนโตของท่านซึ่งนับว่าเป็นนักร้องเพลงไทยซอด้วงที่สุดคนหนึ่งในปัจจุบัน

คุณแม่แชนซอย ได้เลาถึงชีวิตของท่านตอนที่ลำบากที่สุดคือครั้งเมื่อครูเหนียว สามีของท่านได้รับอุบัติเหตุสิ้นชีวิต เนื่องจากครอบครัวของท่านเพิ่งจะเริ่มตั้งตัวกัน ไม่มีสมบัติเกอานใด เมื่อครูเหนียวสิ้นชีวิตท่านต้องรับภาระเลี้ยงดูบุตร 5 คนเพียงตัวคนเดียว ควบเงินเดือนเพียงเดือนละ 900 บาท

คุณแม่แชนซอย เรียนทางด้านการขับเสภากับครูหลายท่าน คือ ครูพระยาเสนาะคุริยวงศ์ ครูหลวงเสียงเสนาะกรรณ ครูเหนียวคุริยพันธ์ และศิกรับเป็นควย แต่เนื่องจากกรับเสภาส่วนมากมีแต่ของผู้ชายซึ่งใหญ่เกินกว่ามือของผู้หญิง และกรับผู้หญิงหายากมาก ท่านจึงไม่ได้ฝึกกรับ และ "หน้าทับกรับ" หรือเพลงกรับอย่างจริงจัง และไม่ได้ฝึกเสภามอญ เพราะเสภามอญมีแต่ทของผู้ชาย คงฝึกแต่เสภาลาวซ่านญเช่นเดียวกับเสภาไทย การแสดงการขับเสภาครั้งแรกนั้นท่านจำไม่ได้ว่าแสดงเมื่อไร ที่ไหน ท่านให้ความเห็นว่าการเรียนขับเสภานั้นถ้าจะให้ดีแล้ว ความยากของการฝึกหัดอยู่ที่เทคนิคหรือกลวิธีการขับ เช่นการเอื้อน การขึ้นการลง การกระทบเสียง เป็นต้น ซึ่งผู้ฝึกต้องมีความอดทน หนักฝึกฝนให้มาก แม้จะขับไปแล้วก็ต้องฝึกฝนเสมอ

ในชีวิตของคุณแม่ไ้มุ่งในทางร้องเป็นอย่างมาก ศึกษาฝึกฝนเรื่องนี้
จริงจัง ไ้หลักไ้วิธีการร้องไว้อย่างมาก ท่านไ้เป็นผู้หนึ่งที่บอกเพลงไทยไ้กรมศิลปากร
ทำโน้ตเพลงไทยตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน แต่งงาน
ชั้นนี้สะกุกหยุดไปเพราะนายพิษณุ แซ่มบาง ผู้เขียนโน้ตสิ้นชีวิตเสียก่อน จึงไม่มีผู้ทำจริงจังใน
เวลาต่อมา

เกี่ยวกับความเจริญหรือเสื่อมของเสภา คุณแม่แซมชอยไ้ความเห็น
ควยการขับว่า นักเสภาของกรมศิลป์ปัจจุบันนี้ขับเสภาดี หรือเรียกว่าอยู่ในขั้นดี ทำไ้ดี แต่ไ้ไ้
ไ้ถึงขนาดครูสมัยก่อนทำ ก็เรียกไ้ควาคี ไ้ทั้งลักษณะของเกา

ปัจจุบันคุณแม่แซมชอยอายุ 63 ปี พักอยู่ที่บ้านเดิมหลังเกาของท่าน
กับลูก ๆ และหลาน ๆ มีโรคภัยเบียดเบียนคือเป็นโรคเบาหวานอย่างรุนแรง หากแต่ไ้รับ
การเี่ยวยาทันทางที่และอย่างไ้จึงรอดพ้นอันตรายไ้ไ้ แต่ทำให้ดวงตาฝ้าฟางมองอะไรไ้ชัด
อ่านหนังสือไ้เห็น ท่านคิดจะเขียนศิลปนิพนธ์เกี่ยวกับละครและการร้องแต่มีอุปสรรคด้าน
สุขภาพร่างกายคังกล่าวจึงยังทำไ้ไ้ ซึ่งหากท่านไ้มีโอกาสเขียนหนังสือคังกล่าวไ้สำเร็จ
แล้วก็จะไ้เป็นประโยชน์แก่วงการศิลปการดนตรีขับร้องของไทยเราเป็นอย่างยิ่ง¹

¹ สัมภาษณ์ แซ่มชอย คุริยพันธ์, ผู้เชี่ยวชาญการขับร้องและขับเสภา, 10 ตุลาคม

คุณแม่อุทิศจิต คุณริยประณีต

คุณแม่อุทิศจิต คุณริยประณีต เป็นเสภาหญิงที่มีความสามารถในทางขับร้องเพลงไทยและขับเสภา - ขับกับรับไคบางโดยได้ศึกษากับครูเหนี่ยว คุณริยพันธ์ ครูโชติ คุณริยประณีต รวมทั้งมีครูอีกหลายคนแนะนำสั่งสอนให้ ในทางเสภาอันนับว่าเป็นเสภาหญิงที่มีอายุน้อยกว่าใคร ๆ

ท่านเกิดเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2525 ที่บ้านบางลำพูบนข้างวัดสังเวชวิศยาราม และอยู่มาจนปัจจุบัน คุณพ่อช่อสุก คุณแม่ช่อแถม คุณริยประณีต มีพี่น้อง 15 คน ตายไปเสียบางเหลือโต 10 คนด้วยกัน ชาย 4 หญิง 6 คุณแม่อุทิศเป็นคน ที่ 9 ศึกษาชั้นต้นจบชั้น ม.3 สมัยก่อน ที่โรงเรียนแนววิทยาใกล้ ๆ บ้านท่าน

การศึกษาด้านการขับร้อง ไคหัดเรียนทางร้องมาตั้งแต่อายุ 8 ขวบ โดยหัดต่อเพลงที่บ้านของท่านเอง เมื่ออายุได้ 8 ขวบได้มีงานประกวดดนตรีและการขับร้องเพลงไทย แม่อุทิศได้เข้าร่วมประกวดด้วย หลังจากนั้นก็ได้เริ่มฝึกร้องอย่างจริงจัง เริ่มมา กับครูวงฆ้องด้วยกันเช่น ครูเหนี่ยว คุณริยพันธ์ ครูสุภา เขียววิจิตร ครูแซมช้อย คุณริยพันธ์ พี่สาวของท่าน รวมทั้งคุณแม่ด้วย และเป็นคนตรีทุกชนิด

ปี พ.ศ. 2492 ได้มีการประกวดการร้องเพลงไทย มีผู้เข้าประกวดที่มีชื่อเสียงคือ เจริญใจ สุนทรวาทีน ทศนี คุณริยประณีต เป็นต้น ท่านได้สมัครเข้าร่วมประกวดด้วยไคอันคนที่ 3 ผู้ไคที่ 1 และ 2 คือ เจริญใจ สุนทรวาทีน บุตรีพระยาเสนาะคุณริยวงศ์ และทศนี คุณริยประณีตพี่สาวของท่าน

คุณแม่อุทิศจิต คุณริยประณีต เริ่มทำงานครั้งแรกเป็นครูสอนการร้องเพลงไทยให้ที่ครูสุภา แล้วมาสอนประจำที่โรงเรียนทวีธาภิเศกอยู่ 10 ปี เมื่อครูทศนี คุณริยประณีตสิ้นชีวิต ม.ด. ขวบ กฤษกร ณ อยุรยา อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ขณะนั้นไคขอให้มาทำงานในกรมประชาสัมพันธ์แทนพี่สาว ท่านจึงลาออกจากโรงเรียนทวีธาภิเศก มาประจำอยู่กรมประชาสัมพันธ์จนปัจจุบันนี้

บ้านเสกานั้น คุณแม่สุจิต ได้ศึกษาการขับและตีกับกับครูเหนียว
เป็นครั้งแรก และได้รับความรู้นี้จากผู้ร่วมงานแสดงคือ สุชิน เทวะมดิน ลิเกผู้มีชื่อเสียง
ในทางเสกาควยสมัยนั้น ได้เรียนเสกามอญ เสกาสาวกับครูท่านนี้ การเรียนกำหนดเวลา
ไม่ได้เพราะเรียนพร้อม ๆ กับการนำเอาไปใช้งานเรื่อยไป ในคันทักรับเสกา คุณแม่สุจิต
เล่าว่าท่านตีไม่เก่งเพราะได้รับการทักท้วงจากครูเหนียวว่าการตีรับเป็นเรื่องของผู้ชาย
ผู้หญิงตีรับแล้วไม่ดีให้ผู้ชายเขาคีให้จะแลดูเหมาะกว่า จึงได้แต่เพียงเรียนพอรู้เท่านั้น

คุณแม่สุจิต สมรสกับ พัน อนันตกุล ทำราชการอยู่กระทรวง—
ศึกษาธิการ มีบุตรหญิงด้วยกัน 1 คนชื่อ ชัยนที อนันตกุล แต่ไม่ได้เอาดีในทางร้อง ส่วน
ศิษย์ทางร้องนั้นมีมาก ที่มีชื่อคือ แรงค์ รวมบรรเลง ทำงานอยู่กรมประชาสัมพันธ์

ท่านให้ความเห็นในคันทักเรียนตีรับขับเสกาว่า ส่วนมากคนที่
มาหัดขับเสกาจะติดการขับที่ลงเสียงต่ำที่หายวรรค 2 ไม่ทราบว่าไปรับแบบมาจากไหนซึ่ง
ผิดแบบแผนการขับแต่โบราณมา นักขับเสกาที่ดีนั้นจะต้องมีเสียงดีเป็นเบื้องต้น ศึกษาศิลปะการ
ขับเช่น การเอื้อน การลงเสียงท้าย ไม่ขับเสียงเหนือ ผิดเพี้ยนให้จริงจัง ท่านกล่าวว่านักเสกา
รุ่นหลังเช่น ครูแจ่ง คลายสีทอง สมชาย ทับพร เป็นต้น ในกรมศิลปากรนั้นว่าขับได้ดี
เท่าเทียมกับนักเสกาสสมัยก่อน ๆ ทั้งนี้ท่านวัดใจจากการฟังของท่าน

ปัจจุบันคุณแม่สุจิต ุริยประณีต อายุ 54 ปี พักอยู่บ้านเดิม
ของทาน สอนลูกศิษย์ซึ่งเป็นเด็ก ๆ ในวันเสาร์ - อาทิตย์ ตลอดวัน¹

¹สัมภาษณ์ สุจิต ุริยประณีต, ผู้เชี่ยวชาญการขับร้องเพลงไทย, 26 กันยายน

ประวัติครูแจ้ คล้ายสีทอง

ครูแจ้ คล้ายสีทอง เป็นครูเสภาที่มีชื่อเสียงอยู่ในปัจจุบัน เป็นครูเสภาที่ขับเสภาและขับกรับเอง ภูเพลงกรับอย่างลึกซึ้ง เพราะได้รับการถ่ายทอดจากครูอาจารย์รุ่นเก่าไว้ได้เกือบหมดสิ้น โดยเฉพาะจากครูมนตรี ตราโมท ซึ่งเป็นปรมาจารย์ทางการดนตรีและเสภาที่เก่าแก่ที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันด้วย จึงนับได้ว่า ครูแจ้ คล้ายสีทอง เป็นนักร้องและนักขับเสภาที่มีชื่อเสียงที่สุดที่หาผู้นอ้เทียมไต่ยากในปัจจุบัน

ครูแจ้ เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘ ที่ตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี บิดาชื่อน้วน มารดาชื่อเพี้ยน บิดานั้นเป็นศิลปินโดยเป็นโขนอยู่คณะวัดคอนกลาง จังหวัดสุพรรณบุรี อันเป็นคณะโขนที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น เพราะได้ครูที่จากกรุงเทพฯ ไปฝึกสอนให้ ครูกรี ครูอร่าม รู้จักโขนวัดคอนกลางก็เพราะเป็นครูรุ่นลูกศิษย์ของครูที่ไปฝึกโขนให้กับคณะโขนวัดคอนกลาง พอหัดนั้นเป็นทั้งโขนและนักพากย์โขนในการแสดงพอหัดนั้นจะแสดงเป็นตลกโขน และเป็น "ยืนเครื่อง" เช่นเป็นตัวกุมภกรรณและทศกัณฐ์ แต่สิ่งที่พอหัดชอบที่สุดคือ เป็นตลกและเป็นนักพากย์ แต่มาเสียกายที่ทานสินเมื่ออายุเพียง ๓๐ เศษ ๆ ส่วนมารดานั้นไม่ได้เป็นศิลปิน เพียงแค่องส่งไต่บางก้วยมีใจรักในทางศิลปิน และสืบเชื้อสายมาจากศิลปินคานการขับลำ คือ คุณตาคือพ่อของคุณแม่นั้นเป็นนักร้องและนักขับเสภาคนหนึ่งในแถวสุพรรณนั้น

ครูแจ้ เกิดในตระกูลชาวนาแท้ ๆ และเป็นไทยแท้ แม้จะมีเชื้อสายจีนบ้างก็เพียงเล็กน้อย คือ คุณยายเป็นเชื้อจีนตระกูล "ก่งหลี่" ในจังหวัดสุพรรณในปัจจุบันนี้ ส่วนคุณตา คุณน้าเป็นคนไทยแท้

ครูแจ้ ได้รับการศึกษาเบื้องต้นโดยเรียนชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนวัดโบสถ์ คอนลำแพน อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี การเรียนในชั้นต้น ๆ นี้ ได้รับความลำบากมากเพราะความยากจนทางบ้าน แม่ว่าจะไขว่คว้าการเรียนน้อย เช่นใช้หนังสือเรียนชั้นละไม่เกิน ๓ เล่ม ใช้เครื่องเขียนคือกระดานชนวนทำเอง คือเอากระดาน

แผนเคียวมาทำให้เป็นสี่ค้ำควยเขมาคินหมอยสมกับน้ำขาว หรือเขมาผสมน้ำมันยางและซีเกา
 การเรียนไม่คอยสม่ำเสมอ เรียนบางวิชาบางเพราะต้องช่วยทางบ้านทำงานไปควยควม
 ลักษณะของครอบครัวที่ยากจนในชนบท แต่ถึงกระนั้นครูแจ้ก็เรียนหนังสือตั้งแต่ชั้น
 ป.เตรียม จนถึงชั้นประถมปีที่ 4 โดยไม่ตกซ้ำชั้นเลย เป็นเวลา 5 ปีก็จบชั้นประถมต้น

หลังจากจบชั้นประถมปีที่ 4 แล้ว ได้เริ่มเรียนดนตรีไทยโดยเริ่ม
 หัดตีฆ้องวงก่อน เมื่ออายุประมาณ 12 ขวบ เรียนกับครูแคล้ว คล้ายจินดา (ครูแคล้ว เป็น
 ศิษย์ของครูปั้น บัวทั้ง บิดาของครูเฉลิม บัวทั้ง ในปัจจุบัน) เรียนอยู่ 6 ปี จนมีความสามารถ
 ซ้ำของ และเป็นเครื่องดนตรีเกือบทุกอย่าง ยกเว้นปี่เพราะไม่มีครูสอน และร้องส่งโคควย
 เมื่ออายุได้ 17 ปีก็เข้ามาอยู่กรุงเทพฯ โดยได้เข้ามาทำงานที่กรมการยกบัตร สะพานแดง
 บางซื่อ ในตำแหน่งคนงาน จนอายุได้ 21 ปี ในช่วงทำงานที่กรมยกบัตรนี้ได้ว่างเว้นจาก
 การร้องเล่นดนตรีไทยไป

เมื่ออายุครบเกณฑ์ทหาร ครูแจ้ได้ไปรับราชการทหาร 2 ปี ใน
 ปีที่รับราชการทหารปีหลังนี้ ครูแจ้ก็ได้มีโอกาสได้เล่นดนตรีไทยอีก โดยได้มีโอกาสได้ไป
 เล่นร่วมกับบ้านบางลำพู (บ้านคูริยประณีต) และได้รู้จักชอบพอกับนายสืบสุค คูริยประณีต
 (โก) ซึ่งเป็นบุตรชายคนสุดท้องของบ้านคูริยประณีต รวมงานกันจนกระทั่งออกจากทหารแล้ว
 ก็ได้มาร่วมงานกับนายสืบสุคอย่างจริงจัง โดยเล่นดนตรีเป็นคนฆ้อง ออกรายการวิทยุ มีรายได้
 วันละสี่สิบบาท ต่อมาเมื่อมีความสามารถเล่นลิเก ละครทางวิทยุได้ ก็มีรายได้เพิ่มขึ้น จนมี
 รายได้อยู่ระหว่าง 200-400 บาทต่อวัน อันนับว่าเป็นรายได้ที่มากในสมัยนั้น (ประมาณปี
 พ.ศ. 2498 - 2502)

ในการแสดงละครลิเกทางวิทยุนั้น ครูแจ้ได้แสดงร่วมกับคณะลิเก
 ละครต่าง ๆ เกือบทุกคณะ เช่น คณะคุณยายชะอุม คณะบุญส่ง คณะตำลึงเพชร ทองใบ
 รุ่งเรือง เป็นต้น แต่ไม่คอยได้เล่นร่วมกับคณะคูริยประณีต เพราะมีมือยังไม่ดีพอแต่ช่วงนั้น
 ครูแจ้ก็ยังไปมาหาสู่กับบ้านคูริยประณีตเสมอ และได้ฝึกหัดค่านดนตรีเพิ่มเติม โดยเรียนกับ
 นายสืบสุค และครูโชติ แต่ส่วนมากแล้วเรียนกับครูโชติ ฝึกเครื่องดนตรีทุกชนิดยกเว้นปี่กับ
 เครื่องหนังซึ่งไม่มีผู้ใดหัดให้

เมื่อราวปี 2505 นักร้องชายที่ประจำคณะดุริยางค์ประณีต เช่น นฤพนธ์ ดุริยางค์ ศิริ วิชเวท ไต่ออกไปทำงานข้างนอกไม่สามารถมาร้องให้กับคณะได้ วันหนึ่งมีรายการคันทรรพศาลาที่ไทยทีวีของดี รายการนั้นครูแจ่ม เล่นดนตรีได้ ซอมร้องเพลง บุหลัน 2 ชั้นและชั้นเดียวให้กับ นายสุพจน์ คนที่ระนาดของวงดุริยางค์ประณีต เนื่องจากในวันนั้น นักร้องที่ประจำวงเพื่อออกทีวีไม่มาชอม ซึ่งในวันนั้นมีครูผู้ใหญ่ของตระกูลดุริยางค์ประณีตทั้งหมด อยู่ในที่นั้นด้วย เช่นครูโชติ ครูแซมซอญ ครูสุภา ครูสุกจิต ในวันนั้นครูทุกคนชมว่า ครูแจ่มเป็นผู้มีเสียงดี รุ่งขึ้นอีกวันครูเหล่านั้นก็ส่งให้ครูแจ่มเอาดอกไม้ธูปเทียนมาบูชาครูเพื่อ ทอรองเพลง ครูสุภา เขียววิจิตร ไต่พูดขึ้นในวันนั้นว่า "ฉันจะเป็นคนอีกสักคนให้เป็นนักร้อง ที่ดีในอนาคต" ความคิดนี้ทุกคนในตระกูลดุริยางค์ประณีตได้เห็น เหมือนกันหมดและช่วยกันทอ เพลงให้ครูแจ่ม แม่แตกะรัง "ยาแถม" และ "ปู่สุซ" ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ของตระกูลนี้ช่วยแนะนำ พร่ำสอน

ครูแจ่ม ทอเพลงแรกกับครูของตระกูลดุริยางค์ประณีตคือ "เพลงเขมร ราชบุรี" ซึ่งนับว่ายากมากสำหรับครูแจ่มในสมัยนั้น เนื้อร้องท่อนแรกว่า "ชรอยกรรมจำพราภ" เพียงท่อนเดียวครูแจ่มต้องใช้เวลาร้องถึงเดือนเศษ กว่าจะจบเพลงเขมรราชบุรีใช้เวลา ฝึกถึงสองเดือนเศษ ครูทุกคนได้เคียว เช่นอย่างมากมียอมให้ฝึกพลาดไปจากแนวตั้งเดิมแม่ แต่เพียงนึกเคียว

เมื่อทอเพลงได้ 5 - 6 เพลง ก็มีการประกวดร้องเพลงไทยเดิม ขึ้นที่สถานีวิทยุ ว.ป.ถ. เมื่อปี พ.ศ. 2506 ครูสุกจิต ไต่ส่งครูแจ่มเข้าประกวด ผลปรากฏ ว่าครูแจ่มชนะการประกวดประเภทชาย ประธานกรรมการพิจารณาการประกวดร้องเพลงใน ตอนนั้นคือ อาจารย์ มนต์รี ทราโมท

ช่วงขณะเข้าประกวดนั้น ได้มีการฝึกฝนเพิ่มเติมอีกมากมายและ ฝึกต่อมาในภายหลังอีก ในระหว่างร้องประกวดนั้น ครูแจ่มยังไม่มีงานทำเป็นหลักแหล่ง คง ทำงานเล่นลิเก และแสดงละครวิทยุอย่างเคียว ต่อเมื่อชนะเลิศการประกวดแล้วหลายสถาบัน ก็ต้องการตัวไปอยู่ด้วย เช่น กองดุริยางค์ทัพบก ตำรวจ กรมประชาสัมพันธ์และกรมศิลปากร

และตามคณะคนตรีไทยต่าง ๆ แต่สุดท้าย ครูโชติซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนก
ดุริยางค์ไทย กรมศิลปากร ได้ชักชวนให้เขาเป็นนักร้องประจำแผนกดุริยางค์ไทย กรมศิลปากร
ใน พ.ศ. 2508 และเมื่อได้เข้ามาอยู่ในกรมศิลปากรแล้ว ครูโชติเองและครูสุภา
ครูแซมชอย ครูศรีนาถ ซึ่งทำงานอยู่ในกรมศิลปากรด้วย ก็ได้ช่วยฝึกฝน สอนให้ครูแจ่ม
อยู่เป็นประจำ และได้ฝึกฝนมากขึ้นอีก

หลังจากนั้น ครูทวม ประสิทธิ์กุล อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาที
อาจารย์ประเวศ กุมุท ก็ได้ให้ความรู้เพิ่มเติมอีกเป็นอย่างมาก อธิปทีชนิต อยู่โพธิ์ ในสมัยนั้น
ก็ได้ให้ความรู้ในภาษาหนังสือเกี่ยวกับการร้องเพลง เช่น คำ, ช่วงคำ, ช่วงระบาย, ในส่วน
ที่เกี่ยวกับการร้องเพลง อาจารย์มนตรี ตราโมท ช่วยเสริมต่อเรื่องภาษาและทำนองเพลง
อยู่เสมอมา โดยเฉพาะอาจารย์มนตรี ตราโมทนั้น ยังคงให้ความรู้แก่ครูแจ่มมาจนกระทั่ง
ปัจจุบันนี้

เกี่ยวกับวิชาความรู้ด้านการขับเสภา นั้น ครูแจ่มได้ศึกษามาจาก
ครูโชติ ครูยประณีต ครูแซมชอย ครูยพันธ์ุ และครูสุภา เขียววิจิตร เป็นผู้รวมแนะนำ
แนวทางการขับให้ และในโอกาสต่อมาได้เรียนรู้เรื่องการขับกับอาจารย์มนตรี ตราโมท
และครูเจือ ซึ่งเป็นทั้งลูกศิษย์และหลานของหม่อมราชวงศ์คำหวาน และได้ศึกษากับเทพบันเทิงเสียง
เสภาของครูเหนียว ครูยพันธ์ุ และครูหลวงเสียงเสนาะกรรม และท้ายสุดได้ศึกษาเสปามา
จากคุณพ่อสงค์ ยมะคุปต์ ซึ่งเป็นครูเสปาทายาทของพระแสนทองฟ้า ครูเสปาสัมภีร์ชกาลที่ 5
ครูแจ่มนับว่าเป็นครูเสปาที่ใ้วิชาการขับเสปามากในปัจจุบัน เพราะนับว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญใน
การขับเสปาที่สุดคนหนึ่ง ทั้งในด้านการขับและการขับกรับในกองการสังคีต กรมศิลปากร เช่น
เกี่ยวกับการที่เป็นผู้อำนวยการขับร้องเพลงไทยเป็นอันดับหนึ่งในกองการสังคีตปัจจุบันนี้
และได้ฝึกสอนศิษย์รุ่นหลัง ๆ เรื่อย ๆ มาในปัจจุบัน

ครูแจ่มได้สมรสกับ นางบุญนะ โพธิ์ทิพย์ เมื่อ พ.ศ. 2505 มีบุตร
ด้วยกัน 6 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 4 คน บุตรธิดาซึ่งได้รับการถ่ายทอดเรื่องการขับร้อง
เพลงไทยและการขับเสปามี 2 คน ซึ่งปัจจุบันเป็นนักเรียนอยู่ในวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

คือ นางสาว สุวรรณ คล้ายสีทอง และ เค็ทหญิงขนิษฐา คล้ายสีทอง ซึ่งทั้งคู่ได้ฝึกฝนมากับ
 บัณฑิต 4 - 5 ปีแล้ว

ปัจจุบัน ครูแจ่มปฏิบัติราชการในกองการสังคีต กรมศิลปากร
 ตำแหน่งนักคีตศิลป์ 4 ในโรงละครแห่งชาติปัจจุบันนี้ และพักอาศัยอยู่ที่บ้านพักของตนเองกับ
 ครอบครัวที่กรุงเทพฯ แขวงคลองสาน โดยพักอยู่ที่ซอยจำเริญ เลขวัดเศวตฉัตรไป
 2 ปายรดเมล

ในคานทรณะเกี่ยวกับการขับเสภา นั้น ครูแจ่มซึ่งได้ใช้ความรู้
 คำนึงสร้างชื่อเสียงให้กับตัวตนเอง จนนับได้ว่าเป็นนักขับเสภาชั้นนำและชำนาญในการขับ
 รั้ว ซึ่งมีอยู่เพียง 2 - 3 คนเท่านั้น ในบรรดานักขับเสภาปัจจุบันนี้ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับ
 เรื่องเสภาว่า "การขับเสภา นั้นควรให้มีการขับที่ถูกต้อง และมีแบบแผนที่ดีของศิลป์ดั้งเดิม
 ของไทย" ครูแจ่มกล่าวไว้ในที่สุด ¹

ประวัติครูเสรี หวังในธรรม

ครูเสรี หวังในธรรม เป็นนักแสดงที่ขับและแสดงเสภาจำแนก
 ที่มีชื่อเสียงยิ่ง ท่านเป็นผู้แต่งบทเสภาจำแนกตลอดวันนับสิบเรื่อง จึงนับว่าเป็นนักแสดงที่เป็น
 ทั้งผู้แต่งบทเสภาและขับเสภาได้ควยทั้ง 2 ประการ เป็นครูเสภาผู้หนึ่งที่มีชื่อเสียงมากใน
 ปัจจุบันนี้

ครูเสรี หวังในธรรม เกิดที่ตำบลท่าพระจันทร์ จังหวัดกรุงเทพ -
 มหานคร เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2480 ปีศาซอซุนสาชกชนสาร (เหลือ หวังในธรรม)
 มารดาชื่อ สง่า หวังในธรรม

¹สัมภาษณ์ แจ่ม คล้ายสีทอง, "นักคีตศิลป์ 4 กองการสังคีต กรมศิลปากร,

ท่านได้รับการศึกษาขั้นต้นโดยเข้าเรียนชั้นอนุบาลที่โรงเรียนอนุบาลที่โรงเรียนศรีจรุง ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ ๆ ทาพระจันทร์ จากนั้นได้เรียนต่อชั้นประถมที่โรงเรียนปิยวิทยา จบแล้วเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนวัดชีโนรสจนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้วจึงไปเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนนาฏศิลป์ กองการสังคีตกรมศิลปากร

ในการศึกษาในโรงเรียนนาฏศิลป์ ครูเสรีได้เลือกเรียนวิชาดุริยางค์สากล ซึ่งมีศาสตราจารย์พระเจนดุริยางค์ เป็นครูใหญ่ควบคุมอยู่ในสมัยนั้นโดยฝึกหัดที่กลองฝรั่ง ซึ่งมีครูเชื้อ อัมพพลิน เป็นครูสอน ต่อมาโดยย้ายไปที่ระนาดฝรั่งซึ่งมีขุนสำเนียง ชั้นเชิง (โกลด โกลดทันะ) เป็นครูสอนและเรียนเป่าปี่คาริเนต กับครูปรง ประสานศัพท์จนมีความชำนาญ

ขณะที่ครูเสรีกำลังเรียนเป่าปี่อยู่นั้น โรงเรียนได้ประกาศรับสมัครผู้แสดงโขนเป็นตัวละครเอก เช่นลิง จากนักเรียนสาขาวิชาศิลปต่าง ๆ ครูเสรีได้สมัครเรียนเป็นตัวละครเอก ซึ่งมีครูเจริญ เวชเกษม เป็นผู้ฝึกหัด ครูเสรีได้มีอุทิศสาคะฝึกหัดจนมีความสามารถฝีมือเสียงในวงการโขน

ในด้านการร้องและการขับเสภา นั้น ครูเสรีได้ฝึกหัดร้องและขับกับครูเหนียว ดุริยพันธุ์ ซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังมากในสมัยนั้น และพร้อม ๆ กันนั้นก็หัดลีเกกกับคณะดุริยพันธุ์ของครูเหนียวด้วย จนเมื่อครูเหนียวถึงแก่กรรมเมื่อปี พ.ศ. 2498 ครูเสรีก็ได้หัดทางร้องและขับกับครูผู้เชี่ยวชาญทางร้องอีกหลายท่านคือ ครูโชติ ดุริยประณีต ครูแซมช้อย ดุริยพันธุ์ ครูประเวท กุญฑ เป็นต้น ทำให้ครูเสรีมีความรู้แตกฉานในทางร้องและขับสามารถขับร้องคู่กับครูผู้ชื่อเสียง เช่น ร้องคู่กับครูประเวท กุญฑได้ในการแสดงละครของกรมศิลปากร เช่น ละครพันทางเรื่องพญายานอง เป็นต้น

ในช่วงที่เรียนทางขับร้องนั้น ครูเสรีก็ได้เรียนดนตรีไทยควบคู่ไปด้วย โดยเรียนเป่าปี่กับครูเทียบ คงสายทอง เรียนฆ้องวงกับครูสอน วงฆ้อง และเรียนเครื่องหนังกับครูพริ้ง กาญจนพลิน จนตีกลองทัดได้อย่างชำนาญ

เมื่อจบจากโรงเรียนนาฏศิลป์แล้ว ครูเสรีก็ได้เข้ารับราชการใน
กองการสังคีตนั้นเรื่อยมา ในระยะหลังมาท่านได้มีโอกาสเล่าเรียนฝึกฝนเกี่ยวกับการแสดง
ตลกซึ่งท่านชอบมาแต่เดิมแล้วแต่สมัยเป็นนักเรียน โดยเริ่มหัดแสดงมาแต่ครั้งท่านฝึกหัดโขน
ซึ่งในครั้งนั้นท่านหัดลากับครูแสง อัญญาวัชระ และหัดยกขาที่บานครูมัลลี (หมั่น) คงประภัสร์
โดยไปกินนอนที่บ้านเป็นเดือน ๆ ครูมัลลีได้รับจัดแสดงโขนตามงานศพทั่วไป ครูเสรีก็ได้ร่วม
แสดงด้วยโดยเป็นตัวสำรองตัวที่ขาด ไม่ว่าจะเป็ดยักษ์ ลิง หรือแสดงตลก โดยได้แสดง
ร่วมกับครูตลกต่าง ๆ เช่น ครูสาย แยมแจ่มจันทร์ ครูชน กสิปบัว จนมีความชำนาญมาแต่
ครั้งนั้น เมื่อมารับราชการครูเสรีก็ได้มีโอกาสแสดงตลกของกรมศิลปากรในละครชุดอนุภาพ
ของหลวงวิจิตรวาทการ ณ หอประชุมกระทรวงวัฒนธรรมสมัยนั้น โดยการสนับสนุนของ
นายสนิท อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร และได้แสดงตลกต่อมาอีกในเรื่องมโนห์ราของ
กรมศิลปากร ณ โรงละครกรมศิลปากร โดยเป็นตัวขุนนางผู้ใหญ่ เมื่อปี พ.ศ. 2498 จากนั้น
ก็ได้แสดงตลกเรื่อยมา

ครูเสรี หวังในธรรม มีความสามารถในการพากย์โขนด้วย โดย
ได้รับการสนับสนุนจากหลวงวิลาศวงงาม และได้เรียนกับครูมหาดนอม โหมคเทศน์ ครูรุ่งใหญ่
ของกรมศิลปากร และครูประพันธ์ สุคันธชาติ ศิษย์ครูหม่อมพากย์ ฉันทวัจนพากย์ ในค่านกระทู
และกลเม็ดจนมีความรู้ความสามารถสูง และได้เป็นคนพากย์โขนของกรมศิลปากรเรื่อยมา.

ในค่านการแต่งบทโขนละคร และบทประกอบการแสดงนั้น ครูเสรี
ได้ศึกษาหาความรู้ค่านนี้จากอาจารย์มนตรี ตราโมท จนสามารถแต่งบทโขนละครได้ดี ทั้งนี้
เพราะได้รับคำทักท้วงติชมจากบุคคลที่ท่านยึดมั่น เชื่อถือ เวลาที่ท่านแต่งบทโขนละครดังกล่าว
ทำให้ท่านได้รับความรู้ความชำนาญมากขึ้น จนสามารถแต่งบทโขนละครให้กรมศิลปากรแสดง
มาจนทุกวันนี้

ในการแต่งบทเสภาตลกหรือเสภาว่าแนวตลกนั้น ครูเสรี เล่าว่า¹
แต่เดิมนั้นบทเสภาตลกมีผู้น้อยและเป็นที่ยกย่องกันมาก ท่านจึงคิดแต่งเสภาแนวตลกเลียน
แบบของเกา โดยแต่งตอนแรก ตอนพลายบัวจับผีและตอนเซาทองนางแว่นแก้ว แสดงครั้ง
แรกในงานรับน้องใหม่ โรงละครกรมศิลปากร เป็นที่ฟังแก่ครูอาจารย์มาก คยว่าเป็นของ
ใหม่ แต่สามารถเลียนของเกาและยังนำความรู้อวมสมัยตลกแบบรวมสมัยเข้าไปแสดงได้
จากนั้นท่านจึงได้แต่งขึ้นอีกหลายสิบตอนแต่เพราะบทที่แต่งนั้นท่านมักจะใช้วิธีเขียนลงในแผ่น
กระดาษแบบง่าย ๆ ไม่มีสำเนาคนฉบับไว้ เมื่อแสดงเสร็จก็ทิ้งไปหายไป บทเสภาตลกของ
ท่านจึงมีเหลืออยู่น้อย โดยคุณประสาธ หรือคุณเม็ก ซึ่งเป็นศิษย์ในทางตลกแสดงร่วมกับท่าน
เป็นผู้เก็บรักษาไว้ 10 กว่าตอน เรื่องที่ท่านแต่งเป็นเสภาแนวตลกเรื่องล่าสุดคือเรื่อง
เทวากับชายคดคิ่น แสดงที่โรงละครแห่งชาติเมื่อ 3 - 4 ปีมาแล้ว โดยเล่นหน้าที่นั่งสมเด็จ-
พระเทพรัตนราชสุภา จึงได้คิดเรื่องที่เป็นคติมาเล่น

ครูเสรี หวังในธรรม ตีกรับขับเสภาได้คย ได้เรียนมากกับครู
คังกลาวข้างตน แต่เพราะท่านเกิดอุบัติเหตุทำให้นิ้วมือเสียจับกรับไม่ไคถนค ท่านจึงไม่ไค
ตีกรับอย่างเชนครูเสภาเกา หากแต่ไคคิกรับแบบตลกขึ้น โดยให้ไคเป็นกรับคู่หนึ่งไค คู่หนึ่ง
เล็กอันเป็นเรื่องขบขันไปแทนการตีกรับแบบการแสดงตลกแบบโบราณมา

นอกเหนือไปจากความชำนาญในเรื่องคังกลาวข้างตน ครูเสรี
หวังในธรรม ยังเป็นผู้ชำนาญในเรื่องเพลงพื้นเมืองต่าง ๆ เป็นอย่างคิ โดยไครับการถ่ายทอด
จากครูบาอาจารย์ และพอเพลงแม่เพลงเกา ๆ เอาไว้มาก และท่านไคเป็นผู้บรรยาย
เรื่องราวของเพลงพื้นเมืองเหล่านั้น ตลอดจนความรู้อ่าง ๆ เกี่ยวกับศิลปการแสดงของไทย
ในที่ต่าง ๆ อยู่เสมอมีไคซาค

¹สัมภาษณ์ เสรี หวังในธรรม, ผู้อำนวยการกองการสังคีต กรมศิลปากร,

ครูเสรี แต่งงานแล้วกับคุณ นพรัตน์ ไชยสุ บุตรีครูอม ไชยวสุ
เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2511 มีบุตรด้วยกัน 2 คน คือ ก.ญ. ศุภมงคล หวังในธรรม และ
เด็กชายมิ่งมงคล หวังในธรรม

ปัจจุบัน ครูเสรี หวังในธรรม รัชมหาราชการอยู่ ณ กองการสังคีต
กรมศิลปากร เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ ระดับ 8 ตำแหน่งผู้อำนวยการกองการสังคีต
มีอายุได้ 44 ปี¹

อาจารย์มนตรี ตราโมท

อาจารย์มนตรี ตราโมท นับเป็นครูอาจารย์ผู้อาวุโสสูงทั้งในค่าน
วิจัยและคุณวุฒิในค่านการดนตรี ข้าราชการคนหนึ่งของไทยในปัจจุบันนี้ นับเป็นหลักยึดถือของ
บรรดาศิลปินของกรมศิลปากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งในค่านการดนตรีและการขับร้อง เป็น
ครูบาอาจารย์ผู้อาวุโสสูงที่ทำหน้าที่เป็นผู้ทำพิธีไหว้ครูคนตรีไทยของกองการสังคีต กรม-
ศิลปากร และของคณะดนตรีที่พาทยอน ๆ อีกมาก

ท่านเกิดที่บ้านท่าพี่เลี้ยง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อ
วันที่ 17 มิถุนายน 2443 มีชื่อเดิมว่าบุญธรรม การศึกษาชั้นต้นต้นของท่านได้เริ่มที่
โรงเรียนปรีชาพิทยากร ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดสุพรรณบุรี จบชั้นมัธยม 3 ในค่าน
การคนตรีไทย ได้ศึกษาวิชาคนตรีไทยที่สำนักวงปี่พาทย์วัดสุวรรณภูมิ ครูผู้ฝึกสอนท่านแรกชื่อ
ครูสมบุญ นักร้อง เมื่อราวปี พ.ศ. 2456 และต่อมาได้ไปเล่าเรียนต่อกับวงคนตรีไทยบ้าน
ท่าบดบางกะพ้อม จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมีครูชื่อ สมบุญ สมสุวรรณ เป็นผู้ฝึกสอน วงคนตรี

¹ ัญญา นิตยสุวรรณ, "ศิลปินที่น่ารู้จัก ครูเสรี หวังในธรรม," นิตยสารศิลปากร
25(กันยายน 2524) : 85 - 103.

ที่บ้านนี้มีทั้งวงปี่พาทย์และแตรวง ส่วนในด้านวิชาดุริยางค์ศาสตร์นั้น ท่านเรียนที่โรงเรียน
 วิทยาลัยดนตรี ซึ่งมีพระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยากร) เป็นผู้ฝึกสอน

ในด้านการงานนั้น อาจารย์มนตรี ตราโมท ได้เข้ารับราชการ
 กรมสรรพ และในช่วงระยะนี้ก็ได้เรียนวิชาสามัญในโรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์
 จนจบชั้นมัธยม 6 ต่อมาเข้ารับราชการในกรมพิณพาทย์หลวง และประจำอยู่ในวงซำหลวง
 เดิม ซึ่งมีพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เป็นเจ้ากรมและครูผู้ฝึกสอน
 ท่านอาจารย์มนตรี ตราโมท ได้รับมอบให้เป็นผู้ทำพิธีไหว้ครูดนตรีไทยจากหลวงประดิษฐ์-
 ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

ผลงานด้านเพลงไทยนั้น อาจารย์มนตรี ตราโมท ได้เริ่มแต่ง
 เพลงซอต่อยตั้ง 3 ชั้น เป็นเพลงแรกเมื่อ พ.ศ. 2463 และได้แต่งเพลงอื่น ๆ ต่อมาอีก
 มากมายหลายเพลง กล่าววบรวมทั้งหมดประมาณ 200 เพลง เพลงผลงานล่าสุดของท่านคือ
 "เพลงใหม่โรงรัตนโกสินทร์ 3 ชั้น" ซึ่งได้แต่งเสร็จประมาณวันที่ 22 พฤศจิกายน 2525

ผลงานด้านการประพันธ์ของท่านมี ดุริยางค์ศาสตร์ไทยภาค-
 วิชาการ ศัพท์สังคัม การละเล่นของไทย วิจารณ์การวงปี่พาทย์สมัยรัตนโกสินทร์ รวมไปถึง
 คำอธิบายเพลงต่าง ๆ ซึ่งท่านเขียนลงในนิตยสารศิลปากรเป็นประจำสมัยหนึ่งด้วย ที่เป็น
 กวีนิพนธ์มี ลิลิตอิหร่านราชธรรม โคลงกลบทต่าง ๆ ผลงานล่าสุดของท่านคือ บทเห่เรือ
 ตอนสุกักรัชกาลปัจจุบันซึ่งให้เห่เรือพระราชพิธีงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี¹

¹ มนตรี ตราโมท, เพลงใหม่โรงรัตนโกสินทร์ 3 ชั้น (ธนาคารกรุงเทพ
 จัดพิมพ์เผยแพร่, น.ป.ป.). ไม่ปรากฏเลขหน้า

ในคานเสภานั้น แม้ว่าอาจารย์มนตรี ตราโมท จะไม่ได้เป็น
นักเสภาหรือครูเสภาที่ขับเสภาเก่ง แต่เพราะท่านได้มีโอกาสทำอาชีพรับเสภามานาน
ได้เห็นได้ยินได้ฟังการขับเสภามาจากครูเสภาตั้งแต่โบราณกาลในชั่วอายุของท่าน ทำให้
ท่านมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องเสภาอย่างมากมายลึกซึ้ง มีความรู้ในเรื่องการขับกรับ ร้องเพลง
กรับ วิธีทำกรับ วิธีขึ้นเอื้อนเอ่ยและศิลปะต่าง ๆ ของการขับเสภา สามารถบอกวิธีการที่
วิธีการขับถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์และผู้สนใจใคร่ ครูแจ่ม คล้ายสีทอง ครูเสภาซึ่งเชี่ยวชาญ
ในการที่กรับขับเสภาในกองการสังคีต กรมศิลปากร นั้น ได้ศึกษาศิลปะการขับ การขับกรับ
เพลงกรับต่าง ๆ จากอาจารย์มนตรี ตราโมท นี้เป็นส่วนมาก ซึ่งนับว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ
ในทางเสภาอย่างยิ่งผู้หนึ่งที่หาผู้เปรียบเทียบกับได้ยากในปัจจุบันนี้

ปัจจุบันนี้ ท่านอาจารย์มนตรี ตราโมท อายุได้ 82 ปี รับราชการ
ในตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร ท่านได้รับปริญญาอักษรศาสตร
คุณวุฒิปริญญาตรีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2523 ปริญญาครุศาสตรคุณวุฒิ
บัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ 9 กรกฎาคม 2524 และทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต แผนกจิตรศิลป์ สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน
เมื่อเดือนมิถุนายน 2524 ¹

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ มนตรี ตราโมท, เพลงใหม่โรงรัตนโกสินทร์ 3 ชั้น (ธนาคารกรุงเทพ
จัดพิมพ์เผยแพร่, ม.ป.ป.).

นฤพนธ์ คุริยพันธ์

นฤพนธ์ คุริยพันธ์ เป็นนักเสภาที่มีอายุน้อยกว่าใคร ๆ ในบรรดานักเสภาที่ได้เรียนการตีกรับขับเสภาจากครูเสภารุ่นเก่าคือ หลวงเสียงเสนาะภรรณ (พันมุกตวาทย์) เป็น 1 ใน 4 นักเสภาที่รุ่นหน้าทับกรับเสภาและตีกรับได้อย่างถูกแบบแผน (ในปัจจุบัน)

นฤพนธ์ เป็นบุตรคนที่ 4 ของครูเหนี่ยว คุริยพันธ์ นักเสภาผู้มีชื่อเสียงมากของไทยในอดีต กับคุณแม่แซมซอ คุริยพันธ์ นักร้องนักเสภาผู้มีชื่อของไทย จึงมีสายเลือดของศิลปินโดยแท้ เกิดเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2483 ที่บ้านเลขที่ 83 ตำบลวัดสามพระยา อำเภอพระนคร จังหวัดกรุงเทพมหานคร ที่รู้จักกันโดยทั่วไปของบรรดาศิลปินไทยว่า "บ้านบางลำพู" อยู่ข้างวัดสังเวชวิทยารามคานทีศตะวันตก

การศึกษาวิชาสามัญ นฤพนธ์ เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 จากโรงเรียนวัดบวรนิเวศ แล้วไม่ได้ศึกษาต่อเพราะได้เข้าทำงานในไทยทีวีช่อง 4 (ของ 9 ในปัจจุบัน) และใฝ่ใจรายการที่ชมชอบมากในยุคนั้นคือ เพลงเพลงกับนฤพนธ์

ด้านวิชาการดนตรีขับร้อง นฤพนธ์ คุริยพันธ์ ได้ศึกษาดนตรีขับร้องจากบ้านของตัวเองซึ่งมีคุณพ่อ คุณแม่ และญาติ ๆ สอนให้ ทั้งนี้เพราะที่บ้านเป็นศูนย์ของการดนตรีไทยแห่งหนึ่งในสมัยนั้น เป็นที่ไปมาหาสู่ของครูผู้ใหญ่ ๆ เช่น พระยาเสนาะคุริยวงศ์ เป็นต้น นฤพนธ์ จึงได้ชื่อว่าอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีในดานการดนตรีและขับร้อง

ด้านวิชาการขับเสภา นฤพนธ์เล่าว่า ไม่ได้เรียนคานนี้กับคุณพ่อคุณแม่โดยตรง คุณพ่อคือครูเหนี่ยว คุริยพันธ์ได้ส่งให้ไปเรียนกับครูหลวงเสียงเสนาะภรรณ ตั้งแต่ยังเล็ก ๆ และครูหลวงเสียง ก็ชราภาพมากแล้ว ได้เรียนอยู่ 1 ปีเต็มทั้งในดานการขับและการขับกรับ นับได้ว่า นฤพนธ์ คุริยพันธ์ เป็นศิษย์รุ่นสุดท้ายของครูหลวงเสียง ๓ ภายหลังกอมาได้มีโอกาสโชว์การตีกรับขับเสภาครั้งแรกที่ไทยทีวีช่อง 4 เมื่อ พ.ศ. 2499 ตอนอายุได้ 16 ปี

นฤพนธ์ เขารับราชการในบริษัท ไทยโทรทัศน์ จำกัด หรือของ 4
เมื่อ 15 เมษายน 2505 มีผลงานที่มีชื่อเสียงมากในด้านการขับการร้องเพลงไทยในแบบละคร
รายการที่กล่าวไปมีความชื่อเสียง มีคนนิยมชมมากคือ รายการเพลงกัณธนู นฤพนธ์ ได้ออก
จากราชการเสียเมื่อสมัยรัฐบาลของนาย ชานินทร์ ทรัพย์วิเชียร ได้ไปทำงานอยู่กับธนาคาร-
กรุงเทพ ฯ อยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้

กิตติศัพท์ที่คนทั่วไปรู้จักยกย่องมาก คือด้านการขับร้อง นฤพนธ์
มีความสามารถร้องได้อย่างมีอารมณ์เพลง ด้านการขับเสภาแม้ว่าจะมีชื่อแต่ก็ไม่เท่ากับการร้อง

นฤพนธ์ คุริยพันธ์ ไม่มีศิษย์ที่รับกรถ่ายทอดการขับเสภา (ท่านเล่าว่า
มีเด็กคนหนึ่งมาเรียนการตีรับขับเสภาจากท่าน แต่ได้ไปเสียชีวิตที่ต่างประเทศเสียแล้ว นับแต่
นั้นท่านก็ไม่ถ่ายทอดให้ใครอีกเลย) ครูเสภาที่ท่านรู้จักมี ครูเจือ นาคมาลัย ครูโชติ
คุริยประณีต อาจารย์มนตรี ตราโมท ครูศิริ วิชเวท เป็นต้น

ด้านการเรียนขับเสภา นฤพนธ์ ได้ให้ความเห็นว่า ผู้ที่จะ
ขับเสภาได้ดีนั้น ควรจะร้องเพลงไทยเป็นมาเสียก่อน ร้องเพลงขับให้ได้อย่างน้อย 5-6 คับ
ก็จะเพียงพอให้ขับเสภาได้ดี ส่วนในด้านของความเป็นไปของเสภาปัจจุบันนี้ นฤพนธ์เห็นว่าอยู่
ในสภาพเสื่อมลง เพราะเหตุคือ มีผู้สนใจน้อยในค่านนี้ การจะเรียกให้ได้ดีทำได้ยากเพราะ
ต้องมีมานะอดทนสูง วิชาการถ่ายทอดที่เป็นแบบแผนอย่างจริงจัง ทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ
ศิลปะค่านนี้ก็ไม่ให้ความสำคัญสนับสนุนอย่างจริงจังเท่าที่ควรอีกด้วย

ปัจจุบัน นฤพนธ์ พักอยู่บ้านเลขที่ 111 ต.วัดสามพระยา เขตพระนคร
กรุงเทพมหานคร ทำงานในตำแหน่งเจ้าหน้าที่โท ธนาคารกรุงเทพ สำนักงานใหญ่

¹สัมภาษณ์ นฤพนธ์ คุริยพันธ์, เจ้าหน้าที่โท ธนาคารกรุงเทพ, 9 กันยายน 2525.

การชมการเล่นเสภา

1. เสภาเล่าเรื่อง

เสภาเล่าเรื่อง คือการขับเสภาในลักษณะขับเล่าเรื่องตามแบบดั้งเดิม คือผู้ขับจะขับเสภาและขับกรับรับจังหวะขับเป็นระยะไป คำเนียบเรื่องไปเรื่อย ๆ ลักษณะการขับจะเริ่มตนทวยบทไหวศรูก่อน การไหวศรูก่อนเป็นธรรมเนียมทางการขับการร้อง การละเล่นของไทย การละเล่นของไทยทุกชนิดจะเริ่มทวยการไหวศรูก่อน การแต่งบทหรือกรองเป็นเรื่องยาว กรีกก็จะเริ่มตนทวยบทไหวศรูก่อน การไหวศรูก่อนเป็นเอกลักษณ์ของไทย เป็นลักษณะของการแสดงความกตัญญูแม่ครูให้ความรู้แก่ตน รวมไปถึงความเป็นผู้กตัญญูต่อผู้คนและทุกสิ่ง ที่ให้สติปัญญาแก่ตน ผู้คัดค้านคนให้ละชั่วประพฤติดี "การแต่งบทหรือกรองก็ดี หรือการแสดงการเล่นบันเทิงอย่างใดก็ดี เราม่าเพิ่มประโยชน์ตนเองเพราะเรามีความครึกครื้นในใจของเราระหว่างการแสดง . . . ผู้ใดได้รับความบันเทิงหรือข้อคิดจากเราด้วย"¹ ในหนังสือบทเสภาต่าง ๆ มักจะมีบทไหวศรูก่อนเสมอ ในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ไม่มีบทไหวศรูก่อนเสมอ แต่มีคำแสดงให้เห็นว่าได้มีการไหวศรูก่อนว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, คู่มือการสอนหนังสือเรียนภาษาไทย
ชุดทักษะสัมพันธ์ เล่ม 1, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2521), หน้า 64.

ครั้นว่าไหว้ครูแล้วจับบท อันปรากฏเรื่องราวแต่เก่าก่อน ¹

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเสด็จเสวยพระกระยาหารในคราวชำระหนังสือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ไ้ทรงพบบทไหว้ครูเสภาใดมาจาก ผักไห้ แขวงกรุงเก่า หรืออยุธยา ทรงเห็นว่ามีส่วนนวมคจกกว่าส่วนใด ๆ ที่ทรงค้นพบ ไ้ทรงนำมาลงไว้ในคำปรารภว่าด้วยการชำระหนังสือว่า

สืบนี้จะประนมเหนือเกศา

ไหว้พระพุทธพระธรรมเจ้าโลกา
คงศุขยามมาเนนเกษศ
กินน้ำลมไฟอันมันคง
ไหว้ครูบิคาแลมธุรส
อนึ่งจะบังคมองค์นารายณ์
เอาพระยานาคราชเป็นอาศน์แก้ว
ทรงสังขจักรคชาเกรียงไกร
อนึ่งจะบังคมบรมพงศุ
ไหว้องค์พระอิศวรเจ้าโลกา
ไหว้พระฤๅษีสี่ทิศแลคนธรรพ
สาปสรรเครื่องเล่นในขรณ์

พระสงฆ์ทรงศีลว่าโดยจง
พระสุเมรุहुตักโลกสูงระหง
จึงดำรงไ้ครูออกมาเป็นกาย
ครุพักอักษรสิ้นทั้งหลาย
อันสถิตแทนสายสุ่มธุโร
ห้ามี่เหตุแล้วหาคนไม่
ไว้คุณฐมาเป็นพระราม
ทรงหงส์เหินุระเห็จพระเวหา
พระนารายณ์รามาธิ
พระวิษณุกรรมอันรู้เรื่องศรี
จึงไ้มีปรากฏแกกอนมา ² ๆ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเสด็จเสวยพระกระยาหารในคราวชำระหนังสือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ไ้ทรงพบบทไหว้ครูเสภาอีกตอนหนึ่งซึ่งทรงนิพนธ์ว่า นายอยู่เสภาชาวอ่างทองว่า ไ้พระองค์ฟัง ความมี 2 ตอนคือ ไ้ครูตอนแรกไหว้ครูเสภาวรรคที่ 2 ไ้ครูบิพาทย จะเป็นควยเหตุบังเอิญหรืออย่างไรที่กลอนคำสุดท้ายของคำไหว้ครูบทแรกมาสัมผัสกันไ้พอดีกับบทไหว้ครูเสภาตอนนี้ คล้ายกับว่าบทไหว้ครูตอนนี้เป็นตอนต่อจากบทแรก ดังนี้

¹ กรมศิลปากร, บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเดิม, หน้า 1.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า (42) - (43).

๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

๑๐๑
 ๑๐๒
 ๑๐๓
 ๑๐๔
 ๑๐๕
 ๑๐๖
 ๑๐๗
 ๑๐๘
 ๑๐๙
 ๑๑๐
 ๑๑๑
 ๑๑๒
 ๑๑๓
 ๑๑๔
 ๑๑๕
 ๑๑๖
 ๑๑๗
 ๑๑๘
 ๑๑๙
 ๑๒๐
 ๑๒๑
 ๑๒๒
 ๑๒๓
 ๑๒๔
 ๑๒๕
 ๑๒๖
 ๑๒๗
 ๑๒๘
 ๑๒๙
 ๑๓๐
 ๑๓๑
 ๑๓๒
 ๑๓๓
 ๑๓๔
 ๑๓๕
 ๑๓๖
 ๑๓๗
 ๑๓๘
 ๑๓๙
 ๑๔๐
 ๑๔๑
 ๑๔๒
 ๑๔๓
 ๑๔๔
 ๑๔๕
 ๑๔๖
 ๑๔๗
 ๑๔๘
 ๑๔๙
 ๑๕๐

บทไหว้ครูตอนนี้ สมเด็จพระญาณวิเศษญาณวฑฺฒิตฺตฺวํสฺส ๓๓๖ "สังเกตสำเนา
 กลอนไหว้ครู ๓๓๖ ประหนึ่งว่าผู้แต่งจะเป็นลูกศิษย์ครูมาพระยานนท" ๒ สมเด็จพระยา-
 คำรง ๓ ทรงวิเคราะหว่า "กลอนไหว้ครูนี้ วิเคราะห์หาคำความเข้าใจว่าแต่ง ๒ คราว
 ไหว้ครูเสภาข้างต้นเห็นจะแต่งก่อนตอนไหว้ครูปีพาทย์นาน ชื่อครูเสภาชั้นหลัง เช่นครูแจ้
 จึงมาบ่นอยู่ตอนไหว้ครูปีพาทย์

๑ สมเด็จพระยา คำรงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน บทเสภาเรื่อง
ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑, หน้า (๑๘) - (๑๙).
 ๒ สมเด็จพระญาณวิเศษญาณวฑฺฒิตฺตฺวํสฺส, วิจารณ์เรื่องตำนานเสภา, หน้า ๑๔.

ในการขับเสภา เมื่อไหว้ครูเสร็จแล้วผู้ขับก็จะเริ่มคนบทที่เป็นเรื่องราว โดยขับเล่าเรื่องใช้กรับขยับกรอสะกิดไปเป็นจังหวะ ๆ ซึ่งในการขับกรับและขับเสภานี้จะสัมพันธ์กัน ถ้าขับเกินเรื่องก็จะขยับไม่เดิน ถ้าตอนโศก ตอนรัก ตอนรบ ตอนชมธรรมชาติ กรับก็จะตีไม่กรอ ไม่สะกิด ไม่รบ เล่นไปกับบทขับในบางตอนบางขณะผู้ขับอาจต้องออกท่าทางให้เหมาะสมกับเรื่องที่ขับ เช่นตอนรบ ตอนโกรธ ทำขยับกรับก็เปลี่ยนไป ขยับให้แรง และบางครั้งก็ดึงกับขวางกรับลงกับพื้นให้ดังโครมครามให้สมกับท้องเรื่อง¹ การขับเสภาโดยแสดงบทบาทประกอบด้วยเช่นนี้ คงเป็นเรื่องจำเป็นเพราะการขับเสภาเล่าเรื่องแต่เดิมนั้น ไม่มีการแสดง ไม่มีดนตรีรับส่ง ผู้ขับอาจจำต้องทำหน้าที่เป็นผู้แสดงด้วยกลาย ๆ เพื่อให้คนฟังได้รับความสนุกสนานเต็มที่

การขับเสภาเล่าเรื่องที่ใช้กรับประกอบการขับอย่างเดียว เช่นนี้มักขับกันตลอดทั้งคืน ถึงนั้นผู้ขับก็จะต้องมีเวลาหยุดพักเหนื่อย หยุดกินน้ำ กินหมาก สูบบุหรี่เป็นระยะ ๆ ไป แต่ถึงกระนั้นก็พักไม่เพียงพอ ในการหาคนมาขับเสภาในงานมงคลดังกล่าว เจาภาพจึงต้องหานักขับมาอย่างน้อย 2 ท่าน มาผลัดกันขับ โดยอาจขับคนละตอนแข่งขันกันหรือขับต่อกันก็ได้แล้วแต่ความประสงค์ของเจาภาพผู้หา การขับเสภาเล่าเรื่องสมัยก่อนนั้นจึงนับว่าเป็นอาชีพใ้อาชีพหนึ่ง

การขับเสภาเล่าเรื่องโดยขับกรับประกอบการขับอย่างเดียว มีมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 2 จึงได้มีการนำปี่พาทย์เข้าประกอบการขับเสภาด้วย ซึ่งเรียกการขับเสภาประกอบการส่งปี่พาทย์ชนิดนี้ว่า "เสภาทรงเครื่อง"

¹ สัมภาษณ์ มন্ত্রী ทราโมท, ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร,

2. เสภาทรงเครื่อง

การขับเสภาแต่เดิมมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ขึ้นไปนั้น ไม่มีเครื่องดนตรีใด ๆ ประกอบการขับนอกจากขับเพียงคนเดียวที่นักขับเสภาจะเป็นผู้ขับเองและขับกับเองดังกล่าวดังกล่าวแล้ว การขับเช่นนี้ผู้ขับจะเหนื่อยเหนื่อยมากเพราะในการฟังการขับเสภาสมัยก่อนนั้นคนฟังจะนั่งฟังกันตบคันทวนคักคัก "คนขับเสภาจะขับกันถึง 3-4 ชั่วโมงติดต่อกัน" ¹ ในการขับเช่นสมัยนั้น นักขับเสภาจะขับช่วยกัน 2 คน โดยช่วยกันขับคนละตอนหรือขับแข่งกันก็ได้ โดยให้อีกคนหนึ่งไต่พัก หรือถ้าขับคนเดียวก็จะท่องพักเป็นระยะไปทำให้เรื่องขาดความต่อเนื่องไป

การเปลี่ยนแปลงจากการขับเสภาโดยมีแต่เพียงคนขับเสภาและกรับ 1 คู่ มาเป็นมีคนขับเสภา กรับ และมีการร้องส่งท้ายการขับแต่ละตอนให้ไพเราะบรรเลงเพลงรับนั้น มาเริ่มมีเมื่อสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีหลักฐานยืนยันปรากฏในบทไหว้ครู ซึ่งสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าววาทว่า "นายอยู่เสภาชาวอ่างทองว่าให้ซาพเจ้าฟัง" ² ตอนหนึ่งว่า

"เมื่อครั้งพระยุมนรินทร์แผ่นดินลับ   เสภาขับยังห้ามมีพายัพไม
มาเมื่อพระองค์ทรงขับ   ก็เกิดคนคี่ในอยุธยา" ³

บทไหว้ครูตอนนี้ ในวรรคที่ 4 มนต์รี ตราโมทว่า
"ก็เกิดคนคี่ในอยุธยา" ⁴

¹ สัมภาษณ์ สังกัด ยมะคุปต์, ครูเสภาบุตรพระแสงทองฟ้า, 14 ธันวาคม 2524.

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า (17).

³ เล่มเดียวกัน, หน้า (18).

⁴ มนต์รี ตราโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 30.

บทไหว้ครูนี้ สันนิษฐานกันว่าเป็นบทที่แต่งขึ้นในครั้งรัชกาลที่ 2 มন্ত্রী
 ตรีภโถมทกล่าวว่ "การขับเสภาที่มีพาทย์ก่เห็นจะเริ่มขึ้นแต่รัชกาลที่ 2 นั้นมาเป็นครั้งแรก
 โดยมีหลักฐานอยู่ในกลอนคำไหว้ครู ซึ่งแต่งในรัชกาลนั้น"¹

มูลเหตุที่มีพาทย์เข้ามาประกอบการขับเสภา นั้น ก็เพื่อช่วยไม่ให้คนขับ
 เหนื่อยเกินไปประการหนึ่งกับเพื่อช่วยให้การขับเสภามีความครึกครื้นขึ้นอีกประการหนึ่ง
 อุทิศ นาคสวัสดิ์ กล่าวว่

ในสมัยก่อนการขับเสภาไม่มีพาทย์ประกอบ คงขับกันไปเรื่อย ๆ
 คลาย ๆ กับเลานิทานอย่างนั้น การขับเสภาเป็นไปในลักษณะนี้
 จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้มีการพาทย์
 เข้ามารวมประกอบเพื่อช่วยให้ครึกครื้นและช่วยคนขับเสภามิให้
 เหนื่อยเกินไปอีกด้วย²

ลักษณะการใช้พาทย์เข้าประกอบการขับเสภา นั้น ในสมัยรัชกาลที่ 2 ใช้
 วิธีการเดียวกันกับการแสดงละคร คือมีทั้งการรับร้อง หน้าพาทย์และอื่น ๆ ด้วย มंत्री
 ตรีภโถมท กล่าวว่

ตอนใดคำเน้นเรื่องก็ขับ ตอนใดเป็นถ้อยคำรำพันหรือขอความอื่น
 ที่ควรแก่การร้องส่งก็ร้อง จะเป็น "ซำปึ" หรือ "โอปึ" อย่างละคอน
 ก็ไค ตอนใดเป็นบทไปมาหรือรูป มีพาทย์ก่บรรเลงเพลงกราวนอก
 กราวในหรือเชิด เป็นอย่างที่ท่านสุนทรภู่กล่าวไว้ในกลอนว่
 "เสียงส่งกราวเชิดเพลงโหม่งเริงไป"³

¹ มंत्री ตรีภโถมท, การละเล่นของไทย, หน้า 30.

² อุทิศ นาคสวัสดิ์, ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย, วารสารวัฒนธรรม
 6 (สิงหาคม 2507) หน้า 36.

³ มंत्री ตรีภโถมท, การละเล่นของไทย, หน้า 30.

ลักษณะการที่เสภามีการร้องส่ง มีไม้พาทย์รับ มีการสรรเลงเพลงต่าง ๆ ประกอบเช่นนี้ เรียกว่า "เสภาทรงเครื่อง" เช่นเดียวกับการเล่นนิทานที่เรียกว่า "นิทานทรงเครื่อง"

ในภาษาไทยมีคำว่า "ทรงเครื่อง" ค่อนข้างคำอยู่มาก เช่น นำพริกทรงเครื่อง ปลาร้าทรงเครื่อง, กระทอนทรงเครื่อง, พระพุทธรูปทรงเครื่อง, ถ้วยหนังสือทรงเครื่อง¹ ที่เป็นการละเล่นก็มี ลิเกทรงเครื่อง, เพลงทรงเครื่อง, นิทานทรงเครื่อง, เสภาทรงเครื่อง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า

ทรงเครื่อง ก. แต่งตัว, มีของประดับ, เช่นพระพุทธรูปทรงเครื่อง, โดยปริยายหมายถึงสิ่งที่มีของประดับเกินปกติ เช่น กระทอนทรงเครื่อง ฯลฯ²

มนตรี ตราโมท ให้ความหมายคำว่าทรงเครื่องในส่วนที่เกี่ยวกับการแสดงไว้ว่า

การแสดงที่มีชื่อเรียกว่า "ทรงเครื่อง" เช่น เสภาทรงเครื่อง ลิเกทรงเครื่อง และเพลงทรงเครื่อง ในกาลต่อไปอาจมีอะไรทรงเครื่องขึ้นอีกก็ได้ เพราะดูเหมือนว่าสิ่งใดที่ได้รับการตกแต่ง ประดิษฐ์เพิ่มเติมให้บังเกิดความสวยงาม พริ้งเพราะขึ้นจากของเดิมแล้ว ก็จะเรียกใ้ควาทรงเครื่องทั้งสิ้น แต่การตกแต่งเพิ่มเติมนั้นถึงขั้นไหนจึงจะเรียกว่าทรงเครื่องใด เทวที่แลเห็นด้วยตาทั้ง ๆ ไปถึงดูเหมือนจะหมายถึงการตกแต่งควยเครื่องอาภรณ์แพรวพราวระยิบระยับเป็นประมาณ เช่น พระพุทธรูปที่ทรงเครื่องทรงอย่างกษัตริย์ มีมงกุฎ สั่งวาลุย, ชายไหว ชายแครง ภูษา ก็เรียกกันว่า พระทรงเครื่อง หรือการุแสดงที่แต่งกายควยสิ่งที่มีกลิ่น เลื่อมเลียนเครื่องทรงขององค์กษัตริย์ เช่น ลิเก หรือ

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 443.

² เรื่องเดียวกัน.

เพลงช้อย ก็เรียกว่า ลิเกทรงเครื่อง, เพลงทรงเครื่อง, เพราะ
การเล่นทั้งสองอย่างนี้แต่เดิมไม่มีเครื่องแต่งตัวสวยงามนี้ แควว
ละคอนใน หรือละคอนนอก แม้จะแต่งตัวอย่างนี้ก็ไม่ว่าง
ทรงเครื่อง เพราะละคอนในหรือละคอนนอกแต่งตัวสวยเครื่อง
แพรวพราวมาแล้วตั้งแต่ต้น มีโขนมาประดิษฐ์เพิ่มเติมขึ้นภายหลัง¹

แต่เสภาทรงเครื่องนั้น มีโคทมหายเอาลักษณะการแต่งกายเป็นเกณฑ์
หมายเอาการขับเสภาที่ประกอบด้วยพิพาทย์ มีการร้องส่ง มีการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์
และเพลงประกอบอื่น ๆ อันแปลกและครึกครื้นไปกว่าการขับเสภาทั่ว ๆ ไป ที่มีแต่การขับ
และขับกับรับเท่านั้น หรืออีกประการหนึ่งมีข้อสันนิษฐานว่า คำว่า "เสภาทรงเครื่อง" หรือ
"นิทานทรงเครื่อง" นี้ อาจกลายคำมาจากคำว่า "ส่งเครื่อง" โคน มนตรี ทรามา
กล่าววว่า

การแสดงบางอย่างไม่ถึงแก่ต้องแต่งตัวสวยงามอันแพรวพราว
ถึงกล่าวแล้ว แต่เรียกว่าทรงเครื่องก็มี เช่น เสภาทรงเครื่อง
ก็หมายถึงเพียงว่า การขับเสภา วากันเป็นราว มีเพลงร้องส่ง
มีพิพาทย์รับและบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบ นิทานทรงเครื่อง
ดูเป็นเช่นเดียวกับเสภา คือการเล่านิทานที่แทรกเพลงร้องส่ง มี
พิพาทย์รับและบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ ทั้งนี้เพราะเสภาและนิทาน
นั้น แต่เดิมมีแต่การขับและเล่าเรื่องเท่านั้น หากประกอบด้วย
เครื่องดนตรีใด ๆ ไม่ เมื่อมาเพิ่มเติมวงดนตรีเขาประกอบ ทำให้
ครึกครื้นบังเกิดความรู้สึกไพเราะขึ้น ก็เรียกว่าทรงเครื่อง แต่คำว่า
ทรงเครื่องที่ต่อท้ายเสภาและนิทานนี้ อาจกลายมาจาก "ส่งเครื่อง"
ก็ได คือหมายถึงการร้องส่งให้เครื่องดนตรีรับ

¹ มนตรี ทรามา, การละเล่นของไทย, หน้า 64.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

ปี่พาทย์ที่ใช้ทำรับเสภา

วงปี่พาทย์ไทยนั้น คร. อุทิศ นาคสวรรค์¹ กล่าวว่ามี 3 ขนาดคือ

วงปี่พาทย์เครื่องห้า

วงปี่พาทย์เครื่องคู่

วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่

วงปี่พาทย์เครื่องห้า นั้น แบ่งออกเป็นเครื่องอย่างเบาและ
อย่างหนัก อย่างเบาประกอบด้วย ปี่นอก 1 เล่า ทับ(โพนไม้) 2 ใบ บางครั้งใช้ใบเดียว
กลองซาทรี 1 ใบ ฉิ่งคู่ 1 คู่ และฉิ่ง 1 คู่ เครื่องแบบนี้สำหรับใช้บรรเลงประกอบการเล่น
มโนราห์ ส่วนเครื่องห้าอย่างหนักประกอบด้วย ปี่ 1 เล่า ระนาดเอก 1 ราง ฉิ่ง
วงใหญ่ 1 วง ตะโพน 1 ใบ และกลองทัด 1 ลูก ถ้าเป็นการแสดงกลางแจ้งใช้ปี่นอก และ
กลองทัดขนาดย่อม เพื่อให้เสียงสูงคังได้ยินไปไกล ถ้าเป็นการแสดงในร่ม จะใช้ปี่ในและ
ใช้กลองทัดขนาดใหญ่เพื่อให้เสียงทุ้มต่ำ ในสมัยปัจจุบันท่านเพิ่ม "สองหน้า" สำหรับตีประกอบ
จังหวะในการร้องส่งลำนำควาย และขยายกลองทัดเป็นสองลูก เครื่องห้าหนักนี้แต่เดิมมาแต่ครั้ง
อยุธยาใช้บรรเลงประกอบการแสดงโขนละครและหนังใหญ่

ส่วนปี่พาทย์เครื่องคู่และเครื่องใหญ่นั้น เกิดขึ้นในสมัยรัตน-
โกสินทร์ โดยได้มีการสร้างเพิ่มเติมขึ้น ปี่พาทย์เครื่องคู่ประกอบไปด้วย ปี่ 1 คู่ (ปี่นอก,
ปี่ใน), ระนาด 1 คู่ (ระนาดเอก, ระนาดทุ้ม) ฉิ่งวง 1 คู่ (ฉิ่งวงใหญ่, ฉิ่งวงเล็ก) อัน
เป็นเครื่องห้าทำนอง ส่วนเครื่องห้าจังหวะมี กลองทัด 1 คู่ (ตัวผู้, ตัวเมีย) ตะโพน 1 ใบ
ฉิ่ง 1 คู่ ฉาบเล็ก 1 คู่ ฉาบใหญ่ 1 คู่ โหม่ง 1 ใบ สองหน้า 1 ใบ (บางที่ก็ใช้กลอง
แขก 1 คู่แทน) ปี่พาทย์เครื่องคู่นี้แพร่หลายกันมาแต่สมัยรัชกาลที่ 3

¹ อุทิศ นาคสวรรค์, "ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย," วารสารวัฒนธรรมไทย
6(สิงหาคม 2506), หน้า 19-21.

ปีพาทย์เครื่องใหญ่ นั้น เกิดมีในรัชกาลที่ 4 โดยได้มีการ
สร้างระนาดทอง (ระนาดเอกเหล็ก) และระนาดหุ้มเหล็กขึ้น เคียงลงไปในปีพาทย์เครื่องคู่
นักดนตรีนิยมเรียกว่า "เพิ่มหัวท่าย" หมายถึงวางโหระทึกเหล็ก 2 ชนิดนี้อยู่หัวสุดและ
ท้ายสุดของเครื่อง

วงปีพาทย์ที่ใช้ประกอบเสภา นั้นแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ใช้ปีพาทย์เครื่อง
ห้าหน้ารับเสภา แต่มีการเปลี่ยนแปลงเรื่องการใช้สองหน้าแทนตะโพนที่เสียงคังก้องเกิน
ต้องการเมื่อแสดงในที่ร่มหรือในอาคาร สองหน้านั้นเป็นกลองที่ค้ำแปลงโดยการใช้ "เบิง"¹
หรือ "เบิงมาง"² มาค้ำขั้วสุดที่หน้ากลองเพื่อดวงเสียงให้ต่ำ แล้วใช้ตีประกอบจังหวะ
แทนตะโพนคังกล่าว แล้วให้เรียกชื่อกลองชนิดนี้เสียใหม่ว่า "สองหน้า"³ เป็นประเพณีสืบมา
กล่าวได้ว่า "สองหน้า" เป็นเครื่องดนตรีที่เกิดมาจากเสภา

เครื่องคู่หรือเครื่องกลางและเครื่องใหญ่ ก็ใช้ทำรับเสภาเช่นเดียวกัน
ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เครื่อง 2 ชนิดหลังนี้เกิดขึ้นมาเพราะความนิยมในการฟังปีพาทย์
เจริญขึ้นมากอันสืบเนื่องมาจากการทำปีพาทย์รับเสภาเป็นเหตุ เครื่องทั้งสองชนิดนั้นเมื่อจะ
ทำรับเสภา ก็เลิกกลองทุกชนิดใช้สองหน้าแต่เพียงอย่างเดียว สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา-
นริศรานุวัดติวงศ์ ทรงว่า "เครื่องทั้ง 3 อย่างนั้น (เครื่องใหญ่ เครื่องกลาง เครื่องเล็ก)
ถ้าทำรับเสภา เลิกกลองทุกอย่างไว้สองหน้าแทน"⁴

¹ เสรี หวังในธรรม, เสภาพาที (ฉบับบันทึกเสียงการแสดงครั้งที่ 6 ณ ศูนย์สังคีต-
ศิลป์ ธนาคารกรุงเทพสาขาสหประชาชาติสะพานผ่านฟ้า กรุงเทพมหานคร), 18 พฤษภาคม 2522.

² มนตรี ตราโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 30.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่องความรู้อย่างต่าง ๆ เล่ม 1
(พระนคร : โรงพิมพ์ศิริพร, 2506), หน้า 246.

ในการทำปี่พาทย์นั้น โดยทั่วไปจะทำกัน 4 ทาง ซึ่งแต่ละทางจะเหมาะสมกับงานแต่ละชนิด สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ตรีสวัสดิ์ว่า

ปี่พาทย์ของเราทำกันเป็น 4 ทาง จะว่าตามลำดับเสียงทำไปหาเสียงสูง คือ 1. ทางพงอหรือพงออะไรมักไม่ทราบ ไม่เป็นภาษาคัดสินไมลง ไซ้เล่นมโหรีเป็นต้น เพราะวาเสียงเหมาะแก่เสียงผู้หญิง 2. ทางใน ไซ้เป็นทางทำปี่พาทย์โดยสามัญ 3. ทางกลาง ไซ้ทำหนึ่งเห็นจะเป็นควยทำในทึกล่างหวา ไซ้เสียงขึ้นไคยีนไปไกลเพื่อประกอบเรียกคนมา 4. ทางนอก หรือทางเสภาก็เรียก ไซ้ในทางทู้เสภา เพราะวาเสียงเหมาะแก่เสียงผู้ชาย ถ้าจะอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้นอีก การเปลี่ยนทางก็เหมือนเปลี่ยนทิศ . . .¹

อนึ่ง มีขลุ่ยชนิดหนึ่งมีเสียงสูง เรียกว่า "ขลุ่ยกรวต" เป็นขลุ่ยที่สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นมาเพื่อใช้เป่าเล่นรับเสภาโดยเฉพาะ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ตรีสวัสดิ์ว่า "ขลุ่ยกรวตนั้น ตรงกับเสียงทางนอก ทางเสภา กรวตหมายความว่าเสียงสูง ก็จะสูงกว่าขลุ่ยพงอ ขอนี้เห็นจะเอาเป็นแน่ได้ คงคิดทำขึ้นมาภายหลังเพื่อเล่นรับเสภา"²

วิธีการทำปี่พาทย์ประกอบเสภา

ก. โหมโรงเสภา

มนตรี ตรีสวัสดิ์ กล่าวถึงมูลเหตุของการโหมโรงไว้ว่า

¹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่องความรูทาง ๆ เล่ม 1, หน้า 248.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

การบรรเลงดนตรีไทยที่เรียกว่า โหมโรงนั้น ได้แก่การบรรเลงเพลง
อันเป็นแรกเริ่มก่อนที่จะประกอบพิธีการต่าง ๆ เช่น บรรเลงเพลงโหมโรง
ก่อนที่จะถึงพิธีมงคล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์หรือโหมโรงก่อนที่จะ
เริ่มการเสกชูชีพละคอน เป็นต้น และเพลงที่ไซ้บรรเลงโหมโรงก็มีแบบ
แผนกำหนดให้ไซ้ต่าง ๆ กันตามกรณี บางอย่างก็บรรเลงเพียงเพลงเดียว¹

ประโยชน์ของเพลงโหมโรงนั้นเป็นการกระตุ้นเตือนให้ผู้ฟังได้
ทราบว่าการบรรเลงได้เริ่มขึ้นแล้ว ผู้ฟังจะได้เตรียมตัวเพื่อจะฟังเนื้อเรื่อง "ถ้าจะเริ่ม
ควยเนื้อเรื่องทีเดียวผู้ที่กำลังมีกิจธุระหรือส่งอารมณ์ไปอื่นควยเหตุใด ๆ อยู่ก็จะขาดฟัง
เรื่องราวหรือบทขับร้องตอนตน ๆ นั้นไปเสีย"²

อนึ่ง การโหมโรงนั้นเป็นเสมือนหนึ่งการป่าวประกาศบอกให้
ชาวบ้านรู้ว่าคืนนั้น ๆ จะมีทหรสพชนิดใด "ถ้าตอนค่ำโหมโรงละครแต่ไปโหมโรงเสภา
ชาวบ้านก็รู้ว่า ค่ำวันนี้เขาไม่มีละคร แต่เปลี่ยนไปมีเสภา หรือมีพิพากษ์ขับร้องแทนคืนนี้เป็นต้น"³

ความหมายอีกอย่างหนึ่งของเพลงโหมโรงที่เกี่ยวกับการขับ การ
ร้อง คือ การโหมโรงเป็นการให้เสียงแกลนครองคนขับเพื่อที่จะให้คนขับร้อง ร้องให้ตรงกับ
เสียงเครื่องที่จะรับต่อไป การขับร้องเพลงไทยนั้นไม่มีท่อนนำ (Introduction) ที่จะให้
เสียงแกลนครองใด ผู้ร้องจึงต้องมีความจำเกี่ยวกับเสียงที่จะขึ้นเวลาร้อง หรือมีหลักยึดเวลา
จะต้องจะขับไว้ในใจ

¹ มนตรี ทรานโมท, "อธิบายเพลงเยี่ยมวิมาน 3 ชั้น," นิตยสารศิลปากร
7(กรกฎาคม 2506), หน้า 48.

² มนตรี ทรานโมท และวิเชียร กุลคณิศ, "คำอธิบายเพลงโหมโรง" ใน ฟังและ
เข้าใจเพลงไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยเชมม, 2523), หน้า 83.

³ อุทิศ นาคสวัสดิ์, "ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย," วารสารวัฒนธรรมไทย
6(สิงหาคม 2507), หน้า 33.

เสียงสำคัญที่ผู้ขับร้องจะต้องขอฟังจากเครื่องดนตรี เพื่อยึดเป็นหลัก
 โศกเสียง "รองยอก" ของปี่พาทย์ (ในเมื่อผู้ขับร้องทางเสภา) หรือ
 เสียง "สายเอก" ของซอวง (ในเมื่อผู้ขับร้องทางเครื่องสายหรือ
 มโหรี) และเพลงใหม่โรงเสภาแต่โบราณมาทุกเพลงก็จบลงด้วยเสียงนี้
 นับว่าเป็นการบอกหรือให้เสียงสำคัญแก่ผู้ขับร้องไปในตัว . . . . .
 เสียงลูกรองยอกนี้ เทียบไต่กับเสียง "เร" ของดนตรีสุภาล ซึ่งผู้
 ขับร้องที่สำคัญที่สุดของนักร้องเพลงไทยที่จะต้องมีคือ เมื่อกระชั้นแล้วถา
 ผู้ขับร้องสำเนียงเพลงและรักษาเสียงนั้นไว้โดยแน่นยำ ก็จะร้องเพลง
 ต่อไปโดยไม่เคยเสียงเลย ¹

ดร. อุทิศ นาคสวัสดิ์ กล่าวว่า เพลงใหม่โรงนี้อาจเป็นเพลง
 เคี้ยวหรือเพลงซุกกักได้ เช่น เพลงใหม่โรงเย็นหรือใหม่โรงเช้า โหมโรงละคร เป็นต้น
 พวกนี้จะบรรเลงเป็นซุก ส่วนพวกใหม่โรงเสภาและใหม่โรงมโหรีนั้นมักโหมโรงเพลงเคี้ยว²

ลักษณะของเพลงใหม่โรงนั้น "จะเริ่มด้วยเครื่องที่มีเสียงนำ ซึ่ง
 เริ่มบรรเลงนำไปช้า ๆ ก่อนราว 1 จังหวะ หลังจากนั้นเครื่องทุกเครื่องก็จะบรรเลงขึ้น
 พร้อมกันไป เพลงใหม่โรงจะจบลงด้วยความเชื่องช้าเกือบเหมือนกันทุกเพลงราวครึ่งจังหวะ"³

เพลงใหม่โรงที่มีผู้รวบรวมไว้มี 44 เพลง ⁴ แยกได้เป็น 4

ประเภทคือ

¹ อุทิศ นาคสวัสดิ์, "ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย," วารสารวัฒนธรรมไทย
 6(สิงหาคม 2507), หน้า 93.

² มนตรี ทรายโมท และวิเชียร กุลคัลภ์, ฟังและเข้าใจเพลงไทย, หน้า 84.

³ ⁴ เรืองเคี้ยวกัน, หน้า 81 - 82.

⁴ มนตรี ทรายโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 31.

เพลงใหม่โรงที่จิตใจแต่งขึ้นสำหรับโรงทั่วไป บางเพลง
มีมานานจนลืมประวัติไม่ได้ บางเพลงแต่งเมื่อ 40 - 50 ปี พอลืมประวัติได้

เพลงใหม่โรงที่แต่งเพื่อไชยบรรเลงใหม่โรงเฉพาะคณะหรือ
สำนักคนตรีนั้น ๆ โดยเฉพาะ เช่น โหมโรงกัลยาณมิตร, ศรีทอง, เป็นต้น

เพลงใหม่โรงที่เอามาจากเพลงบรรเลงขับร้องธรรมดา นำ
มาประดิษฐ์ให้เข้าลักษณะเพลงใหม่โรงและไม่เปลี่ยนชื่อเพลง เช่น เทพนม 3 ชั้น แขนงมอญ
บางช้าง 3 ชั้น เป็นต้น

เพลงใหม่โรงเฉพาะเครื่องดนตรีบางประเภท เช่น เพลง
เรื่องขมสมุทร สำหรับเฉพาะเครื่องสายปี่ชวา เป็นต้น เพลงยะโฮร์, บูเซ็นซ็อค สำหรับ
เครื่องปี่พาทย์ชวา สเรเบกัน สำหรับเครื่ององกะลุง เป็นต้น

การใหม่โรงเสกานั้น แต่แรกเริ่มมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 2 คงบรรเลง
เช่นเดียวกับโหมโรงละคอนรำคือ "บรรเลงตั้งแต่เพลงตระไปจนถึงเพลงกราวใน ชูบ และ
เพลงลาเช่นเดียวกับโหมโรงเย็นเมื่อจะลงโรง (คือเริ่มแสดง) ปี่พาทย์จึงบรรเลงเพลงวา
ละคอนก็ปล่อยตัวแสดงออกมาและดำเนินเรื่องต่อไป¹ การใหม่โรงเสกาก็ "เริ่มบรรเลง
แต่เพลงตระไปจนถึงกราวในแล้วลงลาเมื่อจะเริ่มขับเสกาก็จึงบรรเลงเพลงวา เป็นเพลง
ปล่อยตัว เสร็จแล้วผู้ขับเสกาก็ไหว้ครูและดำเนินการขับเสกาคือไป²

ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ กล่าวว่า³ ต่อมาคนทั่วไป เห็นว่าการ
โหมโรงเสกานี้แบบละคอนนั้นช้าไป เพราะเสกาก็ไม่ต้องแต่งตัวแบบละคอนให้เสียเวลา จึงมี
การตัดเพลงโหมโรงแบบละคอนทั่วไป ออกจนหมดให้เหลือแต่เพลงวาอันเป็นตอนปล่อยตัว

¹ มนตรี ตราโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 31.

² อุทิศ นาคสวัสดิ์, "ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย," วารสารวัฒนธรรมไทย
6 (สิงหาคม 2507), หน้า 36.

³ ¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36 - 37.

อย่างเดียวกัน อันถือเป็นประเพณีกันต่อมา ต่อมาคนฟังและคนบรรเลงก็เบื่อกันต้องทำเพลงซ้ำซาก
อยู่ เพลงเดียวกันก็คิดค้นแปลงโดยหาเพลงอื่น ๆ ที่มีหน้าทับคล้ายเพลงความบรรเลงแทนเพลงวา
ก่อนเมื่อจะลงจบจึงเอาลูกหมกของใหม่ร้องเพลงวาไปต่อกับเพลงนั้น ๆ เข้าเพื่อรักษาประเพณี
เดิมไว้ ในปัจจุบันจึงมีเพลงอยู่สองเพลงสำหรับการใหม่โรงเสภาคือ

1. เพลงรวีประลองเสภา เพลงนี้มีไว้เฉพาะตอนขึ้นคน
ไม่ใช้ตัวเพลงใหม่โรง การบรรเลงเพลงนี้เพื่อวัตถุประสงค์อันขอมือของนักดนตรีให้คล่อง
เตรียมเพื่อบรรเลงเพลงอื่น ๆ ต่อไป และเพื่อตรวจดูลูกกระนาบ ลูกของว่ามีลูกไหนติดขัด
บกพร่องจะได้แก้ไขเสียก่อน และวัตถุประสงค์ประการสุดท้ายเพื่อให้ฟังต้นเตนเราใจ คอย
เพลงนี้มีจังหวะการบรรเลงเร็วและเสียงหนักแน่นกระฉับกระเฉงมาก เพลงรวีประลอง
เสภาที่พัฒนามาจากเพลงรวีสามลา ตักเอาเฉพาะลาทั้งสองมาใช้ขึ้นคนเพลงใหม่โรง

2. ตัวเพลงใหม่โรง จะบรรเลงเพลงเกี่ยวเช่นเพลง
โอยเรศ หรือเพลงโค ๆ ก็ใดที่เป็นเพลงใหม่โรง หรือจะบรรเลงเป็นชุดสั้น ๆ ตักต่อกัน
2 - 3 เพลงก็ได้ โดยอย่าให้ยาวเกินไปนักเพราะเกินกำหนดก็ให้สั้นอยู่แล้ว แล้วลงท้ายด้วย
เพลงวา หรือจะใช้เพลงวาทั้งเพลงใหม่โรงเลยก็ได้เช่นสมัยดั้งเดิม เป็นอันจบการใหม่โรง
เสภา

เพลงใหม่โรงเสภาที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ใหม่โรงเสภาเท่าที่ปรากฏใน
คำอธิบายเพลงใหม่โรงเสภาในหนังสือเรื่องฟังและเข้าใจเพลงไทย¹ นั้น ปรากฏว่า เพลง
ใหม่โรงบางเพลงแต่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเพลงใหม่โรงเสภาโดยเฉพาะ เช่น เพลงใหม่โรง
กัลยาณมิตร 3 ชั้น เกิดมีเพราะแต่งขึ้นเพื่อเป็นเพลงใหม่โรงเสภาในการแต่งเพลงใหม่โรง
ประกวดประชันกันระหว่างวงในสมัยนั้น อนึ่งเพลงใหม่โรงในสมัยโบราณก็คงเป็นอัตรา 2 ชั้น

¹ มนตรี ตราโมท และวิเชียร กุลคณิศร, ฟังและเข้าใจเพลงไทย, หน้า 572.

เช่นเพลงเก่าอื่น ๆ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4 เกิดความนิยมแต่งเพลงใหม่ หรือขยายเพลงเก่าเป็นอัตรา 3 ชั้นกันมาก " เพลงคาง ๆ ทั้งแต่เพลงใหม่โรงและร้องส่งในการประกอบเสภาจึงต่างก็แต่งขึ้นเป็นอัตรา 3 ชั้นแทบทั้งสิ้น"¹

ในเพลงใหม่โรง 44 เพลงนั้น มีเพลงที่ระบุไว้ในคำอธิบายเพลงใหม่โรงว่าเป็นเพลงใหม่โรงเสภาอยู่ 9 เพลง คือ

1. โหมโรงเพลงไอยเรศร์ 3 ชั้น
2. โหมโรงกัลยาณมิตร 3 ชั้น
3. เพลงใหม่โรงแขกมอญทางออกลางหรือทางหลัก
4. เพลงใหม่โรงคณกระหมั่ง 3 ชั้น
5. เพลงใหม่โรงปฐมคูสี
6. เพลงใหม่โรงประเสบัน
7. เพลงใหม่โรงพม่าวัด
8. เพลงรำประสองเสภา เป็นเพลงเฉพาะใหม่โรงเสภา
9. เพลงใหม่โรงวา

เพลงใหม่โรงเสภานี้ก็จะมีอีกมาก เช่นเพลงเยี่ยมวิมาน 3 ชั้น เป็นต้น อาจารย์มนตรี ทรามโทกล่าวว่า เป็นเพลงที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ใหม่โรงเสภา และว่า " เพลงสำหรับบรรเลงเป็นเพลงใหม่โรงเสภา มีมากมายหลายเพลง บรรเลงสามารถจะเลือกใช้ได้ตามความพอใจ แตกต่างลงจนอย่างท่านองเพลงว่าทั้งสิ้น"²

¹ มนตรี ทรามโท, "อธิบายเพลงพม่าหาทอน 3 ชั้น" นิตยสารศิลปากร 3 (กันยายน 2506), หน้า 69.

² มนตรี ทรามโท, "อธิบายเพลงเยี่ยมวิมาน 3 ชั้น" นิตยสารศิลปากร 2 (กรกฎาคม 2506), หน้า 49.

ขอแปลอย่างหนึ่งสำหรับโหมโรงเสภาที่ไม่เหมือนการโหมโรง
ชนิดอื่นคือ โหมโรงเสภานั้นมีแต่เฉพาะเวลากลางคืนเท่านั้น ไม่มีการโหมโรงเสภาตอนเย็น
ตอนเช้า หรือตอนกลางวัน ทั้งนี้เพราะการขับเสภาจะมักแต่เฉพาะเวลากลางคืนเท่านั้นจึง
เป็นไปตามคติที่ว่า การขับเสภากลางคืนก็เพื่อให้เทวดาได้ฟังเสภาด้วย ดังได้กล่าวไว้แล้วใน
ตอนต้น ๆ

ข. เพลงร้องรับส่งเสภา

แต่เดิมมาในครั้งรัชกาลที่ 2 นั้น การร้องเพลงและการบรรเลง
ดนตรีประกอบเสภายังถือแนวของกรร้องและบรรเลงของการแสดงละครเป็นหลักดังกล่าวแล้ว
โดยเมื่อค่ำเห็นเรื่องจึงขับเสภา "ครั้นต่อมาเห็นจะราว ๆ รัชกาลที่ 3 การร้องเพลงและ
บรรเลงดนตรีประกอบเสภาจึงเปลี่ยนไปเป็นร้องเพลง 2 ชั้นต่าง ๆ ตามแต่บทกลอนจะ
อำนวยให้ไม่ใช่เพลงโอ เพลงช้าอย่างละคอน และไม่มีการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์¹

การเปลี่ยนแปลงมีมากขึ้น โดยที่คณนิยมฟังการรับร้องส่งที่พาทย์
มากขึ้นกว่าการนิยมฟังการขับเสภา " เพราะการร้องส่งและรับควยที่พาทย์นี้ทำให้การฟัง
ครึกครื้นดีกว่า"² ในระยะนี้ได้เกิดบัญญัติเกี่ยวกับการร้องส่งเพลงให้ที่พาทย์รับว่า เพลงแรก
ใช้เพลงพม่าหาทอน เพลงที่สองคือ จระเข้หางยาว เพลงที่ 3 สืบท เพลงที่ 4 เพลงบุหลัน
ต่อจากนั้นไปก็ไม่มีกำหนดซึ่งช่วงระยะเวลาที่มีพาทย์ใดเจริญขึ้นมีการคิดเครื่องที่พาทย์เพิ่มเติม
ขึ้นอีก เพลงต่าง ๆ ขยายจาก 2 ชั้นของเดิมขึ้นเป็น 3 ชั้น และได้รับความนิยมมาก เสภา
ในช่วงรัชกาลที่ 4 นี้ เกิดการเปลี่ยนแปลงไปคือ กลายเป็นอุปกรณ์ของการบรรเลงและร้องส่ง
ที่พาทย์ โดยที่จะมีการขับเสภาแต่พอเป็นพิธีเท่านั้น มนตรี คราโมทกล่าววว่า

¹ มนตรี คราโมท, "อธิบายเพลงพม่าหาทอน 3 ชั้น" นิตยสารศิลปากร
2(กรกฎาคม 2506), หน้า 68.

² อุทิศ นาคสวัสดิ์, "ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย" วารสารวัฒนธรรมไทย
6(สิงหาคม 2507), หน้า 22.

วิธีการบรรจเพลงก็เปลี่ยนแปลงไป ไม่เหมือนละคอนดั้งเดิม
 แรกก่อน คือเริ่มควย 1. ปี่พาทย์ใหม่โรง แลวคนขับก็ขับเสภาไหวคร
 และทำเนียบเรื่อง 2. ร้องส่งเพลงพวงพาทย์ตอนแลวขับเสภาทำเนียบเรื่อง
 ต่อไปเจ๊กน้อย 3. ร้องส่งเพลงจระเข้หวงยวแลวขับเสภาคน
 4. ร้องส่งเพลงสี่บทแลวขับเสภาคน 5. ร้องส่งเพลงบุหลันแลวขับ
 เสภาคน ต่อไปไม่มีกำหนดเพลง แดงสลักกันเช่นนี้ตลอดไปจนจวน
 จะหมดเวลา จึงส่งเพลงส่งทวยอีกเพลงหนึ่ง เพลงส่งทวยนี้แต่เดิม
 ใช้เพลงกราวรำ ต่อมาจึงเปลี่ยนแปลงเป็นเพลงอกทะเล เคากินมีกมุง
 หรือพระอาทิตย์ชิงดวง ¹

ในสมัยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 มา ความนิยมในเครื่องปี่พาทย์มีมากขึ้น
 ทุกที การขับเสภาเริ่มน้อยลง เหตุนี้คนขับเสภาขับเสภาน้อยลง ร้องส่งมากขึ้น นานเข้าการ
 ขับเสภาหายไปเหลือแต่การร้องส่งปี่พาทย์อย่างเดียว

ในการขับเสภาส่งปี่พาทย์รับร้องนั้น บางครั้งจะมีปัญหาระหว่าง
 ผู้ขับเสภาและร้องส่งกับคณะปี่พาทย์ เพราะนักเสภาที่เก่ง ๆ นั้นเมื่อร้องส่งเพลงหากไม่รู้กัน
 กับวงปี่พาทย์หรือวงปี่พาทย์ไม่รู้จักอ่อนน้อมต่อตนแล้ว ครูเสภาเหล่านั้นอาจจะส่งเพลงยาก ๆ
 หรือทำให้ผิดเพี้ยนไปจนวงปี่พาทย์ไม่รู้ว่าจะส่งเพลงอะไร เรียกกันว่า "ปัดหนทาง" ปี่พาทย์ก็จะ
 ทำเพลงรับไม่ได้ ทำให้ล้มอ้ายแก่เจาภาพและคนฟัง คร. อุทิศ นาคสวัสดิ์กล่าวว่า เรื่องนี้
 "พวกปี่พาทย์ที่อ่อนหัดนั้นบางทีถึงแก่ต้องเข้าไปกราบไหว้กระซิบคนขับเสภาว่าอย่าส่งปี่พาทย์
 ให้แรงนัก เพราะพวกปี่พาทย์เพิ่งหัดมาออกงานได้เท่านั้น เมื่อคนขับเสภารู้ดังนี้แล้วก็จะเลือก
 ร้องส่งแต่เพลงที่พวกปี่พาทย์บอกว่ารับได้เท่านั้น" ² เรื่องนี้สมเด็จพระยาคำวงศ์วรางษา
 นภาพไศตรงเล่าไว้ในประวัติของครูเสภาที่ชื่อหลวงพิษณุเสนีย์ (ทองอยู่) ในตำนานเสภาเช่นกัน ³

¹ มนตรี คว้าโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 33-34.

² อุทิศ นาคสวัสดิ์, "ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย" วารสารวัฒนธรรมไทย
 12(กุมภาพันธ์ 2508), หน้า 24.

³ สมเด็จพระยาคำวงศ์วรางษานภาพ, "ตำนานเสภา" ใน เสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผนเล่ม 1, หน้า (35).

3. เสภา

ก. เสภา แนวสุภาพ

เสภาขึ้นแต่โบราณใช้ขับแทรกการเล่านิทานและขับเล่านิทานทั้งเรื่องตามลำดับเรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดให้มีการร้องส่งและมีพิพาทขับร้องและทรงให้มีเพลงหน้าพาทย์ประกอบตามท่วงเรื่องเช่นเดียวกับการเล่นละคร แต่เพลงขับส่งก็ยังคงเป็นเพลง 2 ชั้นและชั้นเดียวตามแบบละครแต่เดิม มาในรัชกาลที่ 4 เกิดความนิยมในเพลงที่มีอัตรา 3 ชั้นกันมาก เพลงที่ไซ้ประกอบเสภาก็เป็นเพลง 3 ชั้นไปควยเช่นกัน และเลิกใช้เพลงหน้าพาทย์ประกอบเรื่องแต่ในสมัยนี้เองได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการเล่นการขับเสภา โดยที่นักขับเสภาเห็นว่า การฟังขับแต่อย่างเดียวจืดชืดเพราะได้รสชาติก็แต่เพียงการฟังประการเดียว จึงได้คิดหาแนวทางเพิ่มความเพลิดเพลินขึ้นโดยการหาคิดเป็นผู้ชำนาญทางนาฏศิลป์มารำท่ามตามเนื้อเรื่องที่ขับและร้องและว่าตามเพลงมีพิพาทที่บรรเลงในลักษณะนี้ เพลงร้องส่งและเพลงหน้าพาทย์ที่เลิกไปก็ถูกบรรจุกเข้ามาทำนองเดียวกับเสภาเมื่อครั้งรัชกาลที่ 2 อีก ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับตัวว่า การขับเสภาที่ประกอบไปควยการร้องส่งมีพิพาทบรรเลงและมีตัวละคร เป็นผู้ว่าตามบทและเพลงนี้เรียกว่า "เสภาว่า"¹

เสภาว่าแต่ดั้งเดิมนี้คงขับ, ร้องส่ง, และว่าตามบทตามเพลงกันไปเรื่อย ๆ คุยเพลิน ๆ กันไปเรื่อย ๆ การรายนั่นจะว่าไปตามบทที่มีผู้ขับเสภาขับอย่างเดียวหรือขับแล้วร้องส่งก็รายนั่นว่าไปตามบทขับตามบทร้องส่งและว่าตามเพลงที่พิพาทบรรเลงต่อไปควยหรือไม่มีการขับเสภาแต่การร้องส่งแล้วพิพาทขับ ผู้ว่าก็ว่าไปตามบทร้องและตามเพลงที่พิพาทบรรเลงนั้น เสภาว่าแนวนี้ต่อมาเมื่อมีเสภาว่าแนวตลกเกิดขึ้นก็แยกเรียกว่า "เสภาว่าแนวสุภาพ"

¹ มนตรี ตรีวาท, การละเล่นของไทย, หน้า 40.

วันทองส่องมือประนมมน
พิถีหมอกของน้องอวยจองค์

พรนพรนกลัวมาไม่เข้าใกล้
จะขอขี่พี่ไปทั้งตัวเมีย¹

ดนตรีบรรเลงรับ (ศิลปินว่าท่อมเพลง ในท่ารำและเคลื่อนไหวไปใน
แนวรูปโคม 3 ใบ และต่อไปควยท่ารำอื่น ๆ จนจบการบรรเลง)

ท่อน 4 คนรองรอง (ศิลปินว่าตามบท)

ขุนแผนพาชฎามาไกลมา
หยิบมือลูบมาวาปลอบเมีย

ลูบหลังอาษาให้เชื่องเสีย
มาเลี้ยงมือหัวคิประทวนกลัว²

ดนตรีบรรเลงรับร้อง (ศิลปินว่าท่อมเพลง ไปตามท่ารำตามแนวเรื่อง เช่น
กวางงอมา เอาหญ้าไปป้อน มงูไม่กิน ขุนแผนปลอบแล้วเสือกพญาปอนอีก
ให้วันทองมาช่วย วันทองกลัว มงูกระหึบเทา ขุนแผนปอนพญา มายอมกิน
และทองมณฑกลับรักนางวันทอง มาเดินตาม จนจบการบรรเลง)

การรำในลักษณะนี้เรียกว่า รำประกอบการร้อง คือเอาการร้องเป็น
หลัก แล้วประดิษฐ์ท่ารำให้เข้ากับจังหวะทำนองของเพลง ส่วนการร้องประกอบการรำนั้น
จะเห็นได้ในการแสดงละครที่เป็นเรื่องเป็นราวทั่ว ๆ ไป ซึ่งผู้ร้องจะท่องร้องโดยถือเอา
การรำเป็นหลัก ท่ารำประกอบการร้องเพลงเชิดจีนของกรมศิลป์ากรนั้น คุรุอาคม สายาคม
เป็นผู้นประดิษฐ์ท่ารำ

ในการรำนี้ กรณีผู้รำซัดของลิ้มท่ารำที่ครูประดิษฐ์ไว้ ผู้รำก็อาจใช้
ปฏิภาณและความชำนาญของตนประดิษฐ์ท่ารำแทรกแทนลงไปให้ครบทำ

¹ กรมศิลป์ากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า 395.

² เรื่องเดียวกัน.

การรำเสภารำแนวสุภาพประกอบการขับเสภานั้นผู้รำก็จะรำไปตามบทขับตามลักษณะว่าตามบท ถ้ามีการร้องส่งแทรกก็รำไปตามบทร้อง และการบรรเลงรับร้องเช่นเดียวกับเสภารำประกอบการร้องเพลงเซิ้งจิ้งคังตัวอย่างข้างต้น ส่วนท่ารำนั้น กรณีที่ไม่มีผู้ประติษฐานรำไว้ ผู้รำก็อาจประติษฐานรำขึ้นเองให้เหมาะสมกับบทขับ ดังเช่นอาจารย์ไพฑูริย์ เขมแข็ง ศิลปินกรมศิลปากรได้ประติษฐานรำประกอบการขับเสภาตอนขุนแผนพันมานแสดงที่คุรุสภาราวปี 2519 เป็นต้น¹

ข้อสังเกตสำหรับเสภารำแนวสุภาพก็คือ เสภารำจะคัดตอนบทขับมาเพียงสั้น ๆ เพียง 5 หรือ 10 บท หรือบทร้องสั้น ๆ จุดประสงค์คงมุ่งดูความงามของการรำว่าที่สอดคล้องกับบทที่นำมาขับหรือร้องซึ่งช่วยให้เกิดรสสะเทือนอารมณ์ในการฟังการขับหรือร้องตอนนั้น ๆ

ข. เสภารำแนวตลก

เสภารำที่กล่าวแล้วนั้นเป็นเสภารำแบบเรียบง่าย โดยที่ผู้ขับก็ขับไปตามบทขับที่ประพันธ์ขึ้นอย่างเคร่งครัดถูกต้อง ผู้รำก็รำไปไหนตรงตามแบบตามแผนซึ่งเสภารำชนิดนี้ภายหลังมีมากขึ้นบ่อยขึ้นก็ไม่เป็นที่สนใจแก่คนดูเท่าใดนัก นักเสภาจึงได้คิดประติษฐานวิธีการขับการรำขึ้นใหม่อีก โดยต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 นักขับเสภาที่มีความสามารถแต่งบทขับเองได้ ได้แต่งกลอนเสภาใช้ขับประกอบตัวแสดงขึ้นใหม่อีกแนวหนึ่ง โดยที่อาศัยการดำเนินเรื่องตามเค้าเรื่องเดิม แต่ให้มีการแสดงบทตลกขบขันแทรกอยู่ตลอดการขับและรำแนวนี้เรียกกันว่า "เสภารำแนวตลก" หรือ "เสภาตลก"

¹ สัมภาษณ์ ไพฑูริย์ เขมแข็ง, อาจารย์ 1 ระดับ 4 วิทยาลัยนาฏศิลป์ กองศิลปศึกษา กรมศิลปากร, 8 ธันวาคม 2524.

ผู้คิดแต่งบทเสภาแนวทลกชั้นเป็นคนแรกนั้น กล่าวกันว่าชื่อ ขุนรามเคระ (ทอง) บางท่านว่าชื่อ ขุนราม (โพ) เป็นผู้แต่ง แต่ขุนราม (โพ) นี้ น่าจะฟังผิด เพราะ ขุนราม (โพ) ไม่มี ถ้าชื่อโพก็คงเป็นขุนพลสงคราม (โพ) ซึ่งเป็นกำนันตำบลบ้านสาย จังหวัดอ่างทอง ซึ่งลือกันว่าขับเสภาดีนัก¹

บทเสภาแนวทลกชั้นนี้ได้นำเนื้อเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนเข้าห้องแกวกิริยามาแต่ง โดยเริ่มตั้งแต่ขุนแผนอยู่บ้านที่กาญจนบุรี คิดถึงนางวันทองที่ตกเป็นภรรยาขุนช้าง เศรษฐีบ้านไร่ใหญ่ สุพรรณบุรี จึงผูกมาสี่หมอกขับเข้าไปหานางวันทองที่บ้านขุนช้าง ถึงบ้านขุนช้างแล้วเสดาะกลอนขึ้นไปบนบาน แต่เนื่องจากไม่รู้จักห้องนางวันทองจึงหลงเข้าห้องนางแกวกิริยา โศปถุณางและเกี้ยวพาราสีจนโศกนางเป็นภรรยา แล้วขอโทษนางวันทองให้ ความสนุกของเสภาตอนนี้อยู่ที่ผู้แต่งแต่งถ้อยคำพลิกแพลงประกอบกับการแสดงของผู้ขับเสภากับผู้ว่า²

มนตรี ตราโมท ได้อธิบายวิธีการแสดงของเสภาทลกชุดนี้ไว้ว่า

วิธีการแสดงของเสภาว่าแบบทลกชั้น คนขับเท้ากับเป็นตัวแม่คู่ของสวดกลอนสี่หรือจำอาวค ไซถ้อยคำในบทขับและเจรจาควยปฏิภาณให้เกิดความสนุกสนานชวนไปในตัว มีการลำเอียงเขาข้างตัวนายโรง (ขุนแผน) แกลงตัวตลก (มว) และบางทีก็เกี้ยวพาราสีตัวนาง (แกวกิริยา) จึงนับว่าคนขับเป็นคนสำคัญที่สุดในชุดเสภาว่าแบบนี้ ส่วนตัวขุนแผนก็ทำหน้าที่แบบนายโรงโดยตรง มีการไว้วางใจมีมือและชั้นวรรณะสูงกว่าตัวมา ตัวมาก่ออายุจะเป็นตัวดีและอาวตุวา ตนก็สามารถทำไต่ทุกอย่างไม่แพ้ตัวขุนแผน ฝ่ายนางแกวกิริยากลอสรับบทต่าง ๆ จากขุนแผนและมาให้ออดคคลองทองกัน³

¹ มंत्री ตราโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 42.

² ^A เรื่องเดียวกัน.

³ ^A เรื่องเดียวกัน.

มนตรี ตราโมท ว่าจรรยาบรรณเพศสภาพคลุกคลีไว้ว่า

เสภาว่าชุดเซาห้องแกวกิริยาแบบตลกนี้ นับว่าท่านผู้ประพันธ์
ปรับปรุงขึ้นมีความสามารถ ฉลาดในการแสดงอย่างหาเสมอเหมือน
โดยยาก แต่ก็มีอยู่บางที่ถ้อยคำสำนวนในการตลกขบขันนั้น ถาพัง
กันในสมัยนี้ก็ไกลไปในทางหยาบโหลบบางตอนแต่ไม่ถึงหยาบ
จริง ๆ . . . . . แม้การแสดงเสภาว่าแบบตลกชุดขุนแผนเซาห้อง
แกวกิริยาตัวเอง ผู้แสดงจะเป็นชุดใดก็ตาม ก็ยังไม่มีใครดูจสามารถ
จะแก้ไขทุกตอน หรือเปลี่ยนแปลงวิธีแสดงได้เลย ตั้งแต่เขาพาเรา
เหมาอย่างไรก็คงเป็นอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง และกตองรู้สึก
ขบขันทุกครั้งทีเดียว¹

เพราะเหตุที่เสภาว่าแนวตลกชุดเซาห้องแกวกิริยานี้ได้รับความนิยมมาก
จึงมีผู้แต่งบทเสภาเลียนแบบแนวตลกชุดนี้ขึ้น คือ ขุนสำเนียง วิเวกวอน (นาม ขุนยเกียรติ)
กับนายเกรน นายพัน นำเอาเรื่องพระรถคนถ้ำซึ่งแปลงสารมาแต่งเป็นบทเสภาตลกโดยใช้
แนวเล่นแบบเดียวกับเสภาตลกชุดเซาห้องแกวกิริยา เช่น เล่นมุขตลกกับม้า เป็นต้น แต่
ออกแสดง 2-3 ครั้งก็เลิกกันไปไม่ได้รับความนิยมเหมือนชุดดั้งเดิม²

บทเสภาแนวตลกของเก่ายังมีอีกตอนหนึ่งคือตอนขุนแผนเซาห้อง
นางวันทอง อันเป็นตอนคอจากเซาห้องนาวแกวกิริยา อาจารย์มนตรี ตราโมท สันนิษฐานว่า
ผู้แต่งตอนนี้เป็นคนละคนกับคนที่แต่งตอนแรก โดยสังเกตจากถ้อยคำสำนวน และวิธีการแสดง
สอดแทรกให้เกิดความขบขัน วิธีแสดงก็แตกต่างกันโดยที่ตอนเซาห้องนางแกวกิริยานั้น คนขับ
เสปามีบทบาทมาก ทำหน้าที่เหมือนแม่คู่สวดคฤหัสถ์หรือจำวอดโดยการใช่วิธีการขมคำใน
บทเสภา เปลี่ยนแปลงบทเป็นเชิงลำเอียงเข้าข้างตัวนายโรง แกลงตัวตลก เปิดทางให้ตัวตลก

¹ มंत्री ตราโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 42.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 43-44.

ขอเปลี่ยนเป็นตัวนายโรงบ้าง ทำแนวตลกขบขันในเนื้อหาของเสภา ถ้อยคำก็ไม่หยาบโลน
มากนัก แต่บทตอนเขาของนางวันทองนั้น ลักษณะการแสดงใกล้เคียงไปในทางจำอาวคหรือละคร
ไกลออกไปจากแนวของเสการ่า ผู้ขับบทเสภาที่มีบทบาทน้อย คือผู้ขับนำเรื่องให้เล็กน้อยใน
ตอนแรก ต่อไปก็เป็นการแสดงของตัวผู้แสดง แล้วผู้ขับนำเชื่อมเรื่องต่อไปเป็นช่วง ๆ ถ้อย
คำในบทขับก็ใช้ในลักษณะคำสองแง่สองงามชวนให้คิดในทางหยาบโลนอยู่ตลอด และการ
ดำเนินเรื่องก็ต่างออกไปจากเรื่องของบทเสภาตัวจริงดั้งเดิม โดยแต่งให้มีเหตุการณ์ย้อนหลัง
เพิ่มเติมเข้ามาให้เลอคุณค่าของเรื่องและหาแนวสร้างมุขตลกในช่วงนั้นอีกด้วย ¹

บทเสภาแนวตลกทั้ง 2 ตอนนี้ ทุกวันนี้หากคนขับได้ยากมาก ที่มีอยู่ที่
กองการสังคีต กรมศิลปากร ก็มีอยู่เพียงตอนจับมาสีหมอกและห้องนางแก้วกิริยา และมีอยู่ไม่
ครบตอนบริบูรณ์ ที่มีครบตอนบริบูรณ์มีผู้ทราบว่ามีบุคคลบางคน แต่เป็นที่หวงแหนไม่เปิดเผย
ให้แพร่หลาย จึงทำให้บทเสภาแนวตลกของเก่าทั้งสองตอนนี้อยู่ในลักษณะสาบสูญได้ง่ายใน
ภายหน้า ²

เสการ่าแนวตลกในปัจจุบัน

เสการ่าแนวตลกนั้นเชื่อว่าเริ่มมาตั้งแต่รัชกาลที่ 5 หรือก่อนนั้น โดย
มีพวกตลกในราชสำนักคิดเล่น และเล่นกับหลายตอนของเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่ไม่ได้รับความ
นิยมและรู้จักกันแพร่หลายเท่าตอนจับมาและเขาห้องแก้วกิริยา ³

¹ มนตรี ตราโมท, การละเล่นของไทย, หน้า 43 - 44.

² สัมภาษณ์ เสรี หวังในธรรม, ผู้อำนวยการกองการสังคีต กรมศิลปากร,
2 ตุลาคม 2524.

³ สัมภาษณ์ เสรี หวังในธรรม, 8 ตุลาคม 2524.

ทั้งเรื่องขุนช้างขุนแผน ไกรทอง ราชชาธิราช และเรื่องอื่น ๆ โดยเฉพาะเรื่องไกรทอง และราชชาธิราชนั้นได้แต่งบทและแสดงในงานสัปดาห์คนตรีมหกรรมที่สังคีตศาลา เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2505 ซึ่งอาจารย์เสรีเองเป็นผู้จัดรายการคนตลอดวันละครึ่งชั่วโมง ท่านได้จัด เรื่องตลกต่าง ๆ มาแสดงในครั้งนั้น แต่ส่วนมากจะเป็นเสภาว่า บทเสภาว่าแนวตลกจึง เกิดมีในตอนนี้มาก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าบทเสภาว่าแนวตลกเหล่านั้นได้สูญหายไปเป็น จำนวนมาก สาเหตุเนื่องจากท่านได้แต่งโดยใช้กระดาษธรรมดา และใช้ปากกาหมึกซึมเขียน เมื่อแสดงแล้วก็ทิ้งไป หรือกระจัดกระจายไปอยู่กับผู้แสดงต่าง ๆ หรือเลอะเลือนไปเนื่องจาก ถูกเหงื่อหรือน้ำหกรดจนอ่านไม่ออก คุณประสาธ ทองอร่าม หรือ "นายมีต" ตลกของกรม- ศิลปากร ซึ่งร่วมแสดงมากับอาจารย์เสรี เล่าว่า บทบาทบทนั้นเลอะเลือนมากจนเวลาจะนำ มาแสดงต้องนำมาแกะอ่านกันทีละตัว บางคอนนั้นต้องให้อาจารย์เสรีแกะเองจึงจะรู้ได้¹

บทเสภาว่าแนวตลกตอนสุดท้ายสุด อาจารย์เสรี ได้แต่งบทเสภาว่า แนวตลก โดยนำเรื่องจากนิทานอีสปเรื่องเหวดคากับชายตัดฟันมาแต่งแสดงหน้าพระที่นั่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ณ โรงละครแห่งชาติ ในงานของสมาคมสตรีอาสารักษาคินแคน เมื่อ ราว พ.ศ. 2518 - 2519 นี้²

แนวการแสดงเสภาว่าแนวตลก³

ผู้แสดง

การแสดงเสภาว่าแนวตลกจะประกอบด้วยผู้แสดง 3 หรือ 4 ตัว เป็นอย่างน้อยที่เป็นตัวสำคัญ คือ ผู้ขับเสภา ตัวพระ ตัวนาง และตัวตลก ซึ่งมีลักษณะเป็นตัว

¹ สัมภาษณ์ ประสาธ ทองอร่าม, นาฏศิลป์ 3 กองการสังคีต กรมศิลปากร, 8 ธันวาคม 2524.

² สัมภาษณ์ เสรี หวังในธรรม, 2 ตุลาคม 2524.

³ สัมภาษณ์ เสรี หวังในธรรม, 2 ตุลาคม 2524.

แสดงความซัดเซ้งให้เกิดอารมณ์ขึ้น โดยทั้ง 3-4 ตัวผู้แสดงนี้จะต้องมีความสัมพันธ์กันหมด
เวลาแสดง

ผู้ขับเสภา ในสมัยโบราณผู้ขับเสภาตกลงก็คือครูเสภานั่นเอง เช่น
หมื่นขับคำหวาน เป็นต้น ท่านเล่นเสภาตกลงโดยเป็นคนขับเสภา คนขับเสภาคนนั้นต้องเป็นผู้ขับ
เสภาเป็น และเชี่ยวชาญหลักในการขับ การขับกรับ เพราะการขับเสภาในเสภาว่าแนว
ตกลงนั้น ถือหลักการขับเสภาแนวเสภาสามัญทั่วไปนั่นเอง รวมถึงการขับกรับด้วย ส่วนการจะ
ขับให้ตกลงนั้นอยู่ที่การใช้กลเม็ดในการขับ เช่นการเล่นลูกคอ และโพนคาง ๆ เช่น หนึ่งสวด
คฤหัสถ์ การออกภาษาเขารวมในเวลาขับ แต่การขึ้นการลงคาง ๆ นั้นยึดแบบแผนเสภา
ทั่วไปเป็นหลัก การเล่นตกลง การสอกลไสนั้นจะทำในช่วงกลาง ๆ ของการขับ

ผู้ขับเสภาว่าแนวตกลงนั้นควรจะต้องรู้ท่ารำด้วย คือรำเป็น ทั้งนี้
เพื่อว่าในเวลาแสดงจะออกมูซาได้ โดยที่ตัวตกลงจะขอเข้ามาเปลี่ยนตัวกับผู้ขับให้ผู้ขับออกไป
แสดงบ้าง อันช่วยให้เกิดความสนุกสนานยิ่งขึ้น เสภาว่าแนวตกลงนี้ ผู้ขับเสภา นับเป็นตัวละคร
มากในการเล่นตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน เป็นตัวคึงตัวผู้แสดงคนอื่นให้สัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่
ในเวลาแสดง

ในการแสดงเสภาว่าแนวตกลงในปัจจุบันของกรมศิลปากร อาจารย์
เสรี หวังในธรรม มักเป็นผู้ขับเสภา ซึ่งจะต้องขับกรับด้วยตามแบบฉบับเสภาทั่วไป แต่เพราะ
อาจารย์เสรีจับกรับไม่ถนัดเนื่องจากควยนี้มือพิการบางส่วนจากอุบัติเหตุจึงขับกรับไม่ได้ ท่านจึง
ได้คิดค้นวิธีการเกี่ยวกับกรับโดยพลิกเพลงให้เป็นแบบตกลงไป คือท่ากรับ 2 คู่ไม่เท่ากัน คู่หนึ่ง
ใหญ่ คู่หนึ่งเล็ก ซึ่งก็แล้วดูขบขันสมความมุ่งหมายของท่าน จึงกลายเป็นแบบฉบับของผู้แสดงเป็น
ผู้ขับเสภาตกลงในปัจจุบันของกรมศิลป์ ที่ผู้ขับเสภาตกลงจะใช้กรับแบบตกลงตามแบบของอาจารย์
เสรีไปคย แต่แนวการขับกรับนั้นยังคงขับเหมือนกรับทั่วไป คือ มีไม้หนึ่ง ไม้สอง ไม้รบ
สกัสน์ยาว เช่น การขับเสภาทั่วไป

ตัวพระ ตัวนาง ในเสภาว่าแนวตลกนั้น คือตัวพระตัวนางจริง ๆ ซึ่งรู้ทาลันทราว่าเซ่น พระนางในละครทั่วไป พระนางในเสภาตลกไม่แสดงตลก คงแสดงการรำเรียบ ๆ ตามแบบฉบับ เป็นแคว่าเป็นคนที่จะให้ตัวตลกกระทบทหรือเป็นจุดกลางระหว่างตัวตลกกับคนขับเล่นตลกกัน เรียกว่าเป็นตัวซึ่งระหว่างตลกกับคนขับ พระนางทงไขยูแสดงที่สวยงามตามปกติ เวลาเล่นตลกในบทนั้นก็ให้มีการถูกเนื้อตองตัวตัวนาง ในเวลาแสดงตลกเซ่นพอตัวตลกจะถูกตัวนาง บทก็ทำให้ตลกหงหัวเราะเสีย เซ่นบทของตัวตลกแสดงเป็นตัวพลายบัว บทจะว่า "พลายบัววางเทากาวขนิเคียง นิ่งเคียงกลมหัวรองนงอหาย" โดยที่ตัวนางยังคงนอนหลับเฉย ๆ เรียบ ๆ กั้้นตัวพระนางในเสภาว่าแนวตลกจึงเป็นจุดหนึ่งในวงจรกิจการแสดงตลกเสภาที่ขาดไม่ได้ มองดูเป็นจุดขัดแย้งกลาย ๆ ในการแสดงตลก เพราะขณะตัวอื่น ๆ แสดงตลกกัน ตัวพระตัวนางจะแสดงกิริยาเรียบรอย พูคจาสุภาพเหมาะสมกับบทบาทของพระนางทั่วไป ยูแสดงเป็นพระนางไม่จำตองขับเสภาเป็น แต่ตองรำเป็น

ตัวตลก ตัวตลกเสภาค่างกับตลกชนิดอื่นตรงที่ตองมีความรู้หลายตาดน ตลกเสภาตองขับเสภาเป็นอยางถูกตอง และขับกรับไค้ตามแบบแผน ตองมีความรู้ในทางรำ คือรำเป็นอยางถูกตองตามแบบฉบับการรำของนาฏศิลป์ไทย 2 อยางนี้ เป็นความรู้หลักของตลกเสภา ซึ่งเมื่อแสดงตลกนั้นเมฆตลกอาจมีให้ตัวตลกไปแทนตัวพระ เพื่อจะเซหาหาตัวนางแทนตัวพระจริงก็ตองรำไค้เหมือนตัวพระเพียงแคค้แม่ปลงใหญ่เป็นตลกไป และบางครั้งตลกอาจตองมาแทนครูเสภาโดยให้ครูเสภาไปแสดงแทนตัวที่ถูกตัวพระศัหนัก เป็นคน การขับเป็นรำเป็นนั้นควรตองเป็นอยางชำนาญหรือเป็นมือชั้นครู อยางเซ่นตลกละครศัตัวนั้นส่วนมากเป็นมือชั้นครูมาแสดงตลก

นอกจากนี้ ตัวตลกจะตองมีปฏิภาณ ไหวพริบ ในการโตตอบถอยคำ การพูคจาให้อยู่ในแนวเรื่องไม่หยาบและสุภาพเกินไป ตองเหมาะสมกับฐานะตนขณะแสดงนั้น กั้้นตลกเสภาจึงตองเป็นคนที่มีทั้งพรสวรรค์และการฝึกฝนเป็นอยางดีมาก่อนจะมาแสดงตลกเสภาว่าแนวตลก

การแสดงตลกเสภาว่าแนวตลกนั้น ปัจจุบันในกรมศิลปากร มีตลกเสภาอยู่ 2 ท่านคือ คุณประสาธ ทองอร่าม หรือ "มีก" อันเป็นฉายาเรียกเพราะตัวคำอีกท่านหนึ่งคือ คุณประพันธ์ ละมุลวงศ์ หรือ "เฝือก" ที่มีผลงานแสดงเป็นที่ถูกใจคนดูและเล่นเขาชากันกับอาจารย์เสรี หวังในธรรม คุณประสาธ นั้นได้เล่นตลกพร้อมกับอาจารย์เสรีมาตั้งแต่อายุ 10-11 ขวบ และเรียนการขับเสภามา ส่วนในทางรำนั้น คุณประสาธหัดลิ้มมา เรียกว่ามี "พื้นลิ้ง" รวมทั้งเป็นคนมีลักษณะกลองแคว พูจจาขัดถ้อยคำ ฉลาดฉาน มีปฏิภาณและมีอารมณ์ของศิลปินอยู่ในตัวอย่างเต็มที่ อันเป็นพรสวรรค์อย่างหนึ่ง ในการแสดงตลกของศิลปากรในปัจจุบันจึงขาดคุณประสาธไม่คอยได้ ส่วนคุณประพันธ์นั้น พื้นเสภาไม่เป็นคือไม่ได้หัดทางขับเสภา ในการแสดงตลกจึงขาดความคล่องตัวไปบ้าง แต่ทั้ง 3 ท่านก็แสดงร่วมกันได้อย่างดี

การฝึกเป็นตลกเสภา จึงยากกว่าการเล่นตลกชนิดอื่น เพราะต้องมีพรสวรรค์และฝึกฝนค่านาฏศิลป์ด้วย ตลกเสภาในปัจจุบันนี้จึงขาดคนไป หากตัวแทนขึ้นมาโดยยาก อาจารย์เสรี หวังในธรรม กล่าวว่า แท้ก่อนนั้นวิทยาลัยนาฏศิลป์ขึ้นกับกองการสังคีต ท่านจึงใกล้ชิดมีโอกาสคัดเลือกคนที่มีลักษณะ มีคุณสมบัติจากเด็กในโรงเรียนได้ ปัจจุบันวิทยาลัยได้แยกตัวออกไป ท่านจึงหาโอกาสแสวงหายาก ประกอบกับหน้าที่การงานรัดตัวด้วย จึงทำให้หมดโอกาสจะมองหาคนมาฝึกหัดดังแต่ก่อน ๆ

ในปัจจุบันมีตลกต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่ไม่สามารถจะแสดงเสภาว่าแนวตลกให้เกิดความสนุกสนานได้ แม่ว่าจะโคมทเสภาจากอาจารย์เสรีไปเล่น สาเหตุก็เพราะผู้แสดงขาดพื้นฐานความรู้ทางเสภาและทางนาฏศิลป์ดังกล่าวแล้ว

การสร้างมุขตลก

การสร้างมุขตลกของเสภาว่าแนวตลก อยู่ที่องค์ประกอบหลายอย่าง เช่น บท การขอม ผู้แสดง การสร้างความรู้สึกร่วมกับคนดูและการพูด เป็นต้น

ก่อนอื่นในการสร้างมุขตลกของเสภาว่าแนวตลก คือต้องสร้างบทให้ตลกก่อน แล้วจากบทนั้นผู้แสดงก็จะหาแง่มุมสอดแทรกมุขต่าง ๆ เข้าไป

บทเสภาถลกของแก่นัน มุขตลกของบทอยู่ที่คำในบทส่วนหนึ่ง
เป็น 2 แง่ 2 งาม และติดไปในทางหยาบโสนเวลาขับหรือแสดง แคบทเสภาถลกปัจจุบันนี้
อยู่ที่การใช้ถ้อยคำในบทในแนวซ่า ๆ เดียนแบบของเก่า เช่นการไหว้ครู ของเก่าไหว้ครู
เสภาว่า

สูบน้ำจะประนมเหนือเกล้า
ไหว้พระพุทธพระธรรมล้าโลกา
พระสงฆ์ทรงศีลว่าโดยจง
คงคายนามาเป็นเกษตร
พระสุเมรุหลักโลกสูงระหง
กินน้ำลมไฟอันมั่นคง
จึงคำรงไครอดมาเป็นกาย

บทไหว้ครูในบทเสภาว่าแนวถลกของอาจารย์เสรี หวังในธรรม
เขียนแปลงเสียใหม่ว่า

สูบน้ำจะประนมเหนือเกล้า
ไหว้พระพุทธพระธรรมล้าโลกา
พระสงฆ์ทรงศีลว่าโดยจง
อากาศคงคาปฐพี
รวมอินทรีย์เป็นโลกาประสงค
กินน้ำลมไฟใฝ่จำนงค
จึงคำรงเป็นมนุษย์สุดโสภ
อิฐทรายปูนซีเมนต์ก่อเป็นตึก
น้ำศาลปึกคูนึ่งมีสองฝา
ถ่วงอกตมเครื่องยุสมชุนมเงินนำยา
แม่โขงผสมโศคาทานว่าดี¹

¹ เสรี หวังในธรรม, "บทเสภาว่าตอนพลายแก้วจับผีและเข้าห้องนางแก้วกิริยา,"
ใน เสภาพาที (การแสดงครั้งที่ 6 ณ ศูนย์สังคีต ธนาคารกรุงเทพ สาขาเชิงสะพานผ่านฟ้า
กรุงเทพมหานคร), 18 พฤษภาคม 2522.

ส่วนเนื้อหาในบทนั้นก็แก่งแย่งไปต่าง ๆ ให้เรื่องสนุกสนานขึ้น
บทเสภาของอาจารย์เสรีไม่นิยมคำสองแง่สองงามในบทหยาบโตน แต่ให้สนุกในแนวเรื่อง
และคำขบขันในบท

สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการแสดงเสภาตลก คือ การขอม เพราะ
สิ่งสำคัญหรือหัวใจของการแสดงเสภาว่าแนวตลกคือการเชื่อมโยงระหว่างเรื่องและนักแสดง
จะตองรับจะตองขบจะตองพูดให้สอดคล้อง ผู้แสดงจึงตองนึกกันก่อนแสดงให้ดี ถ้าไม่ขอม
จะเล่นไม่ไคเลย จะตึกขัดและกังวลจนมุขตลกไม่ออก อาจารย์เสรีกล่าววาทาไม่ขอมอย่าเล่น
ห้ามเล่นแก้ชากเพราะถึงเล่นไคก็ไม่ดี แกน ๆ ในการขอมผู้แสดงจะนัดหมายกันวางคิวการ
แสดงกันเป็นลำดับ 1, 2, 3 จะพลาดคิวไม่ไค ซึ่งในการเล่นตอนใหม่ ๆ หากออขอมหรือ
ขอมน้อย แมจะเชี่ยวชาญการแสดงสักเพียงไคก็มีโอกาสพลาดคิวไคง่าย และทำให้เกิดความ
กังวล เกอเขิน ตลกไม่ออก คังนั้นการแสดงตลกเสภาของขอมมาก

ผู้แสดงก็มีส่วนในการสร้างมุขตลกมาก การมีปฏิภาณในการพูด
โต้ตอบ ความมีอารมณ์ศิลปิน ความรู้จักหน้าที่ของคนในการแสดงแต่ละบทละตอน มีความ
คล่องแคล่วไม่ตึกขัด ผู้แสดงเป็นในเรื่องของการขบการว่า เป็นคน มีส่วนช่วยให้เกิดอารมณ์
ขันแก่คนพูดไค คังนั้นผู้แสดงจะตองมีความสามารถในทางนาฏศิลป์ และประสานงานระหว่าง
ผู้แสดงควยกันอยางเหมาะเจาะ จะทำให้ผู้สนุกสนานคลอตามกันไปไค ความฉวยไวของ
ผู้แสดงเป็นส่วนช่วยให้สนุกไม่จืดชืดในเวลาแสดง

อีกประการหนึ่งคือ ผู้แสดงจะตองรู้แบบแผนของตลกเสภา และ
เดินไปตามแบบแผนนั้น ๆ คือจะร้องจะพูดจะเล่นก็อยู่ในกระบวนการของเสภา จะออกมุขก็อยู่ใน
พวกเดียวกัน เช่น ราว - สวด อะไรต่าง ๆ ไม่นำเอาการร้องเพลงสากตเขาไปแทรกในตลก
เสภาอันเป็นตลกคนละรูปแบบ ทำให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งขึ้นในใจของผู้จนเสี่ยอารมณ์และ
ความรู้สึกไปไค

การสร้างมุขลกสำคัญประการหนึ่งคือ การสร้างความรู้สึกร่วมกับ
 คนดู การสร้างความรู้สึกร่วมกับคนดูของเสภาว่าแนวตลกสมัยโบราณส่วนหนึ่งอยู่ที่การใช้คำ
 สองงามที่คิดไปได้ในทางหยาบโลน คำ 2 งามนั้นส่วนมากก็จะเกี่ยวกับเพศทั้งสองซึ่งผู้ชมจะ
 เข้าใจได้ไม่ยาก แต่คนฟังบางส่วนอาจไม่ชอบและไม่เหมาะที่จะฟังเช่น ผู้หญิงและเด็ก เป็นต้น
 ในบทเสภาสมัยปัจจุบันของอาจารย์เสรีนั้น ได้เปลี่ยนแนวการเล่นจากการใช้คำสองงามไป
 เป็นการนำเอาความรู้รวมสมัยหรือตลกแบบรวมสมัยโดยเอาเหตุการณ์ที่ทันสมัยในสังคมซึ่ง
 เป็นเรื่องเป็นข่าวที่คนทั่วไปรู้หรือนิยมดูนิยมฟังในช่วงเวลาใกล้ ๆ กับการแสดงนั้น ๆ เขามา
 สอดแทรกเป็นสื่อ โดยยึดหลักว่ารูปร่าง เขาใจง่าย และขำง่ายสำหรับการแสดง มีความรู้สึก
 สัมผัสกันทั้งคนดูกับผู้แสดง เช่นเอาตัวละครในภาพยนตร์จีนทางโทรทัศน์ ที่คนนิยมดูหรือติดตาม
 มากมาสอดแทรกเวลาพูดแสดง เป็นต้น วิธีการเช่นนี้ทำให้การแสดงตลกของอาจารย์เสรีและ
 คณะ ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี ซึ่งหากจะนำเอาเรื่องโบราณตลกแบบโบราณมาเล่นให้คน
 ในปัจจุบันดูและฟังคนดูอาจไม่เข้าใจ คนดูไม่ทันกับเรื่องที่เขาพูดหรือฟังไม่รู้เรื่องก็ไม่เกิดความ
 รู้สึกซาซึ้ง ดังนั้นผู้แสดงเสภาว่าแนวตลกจำต้องติดตามเรื่องราวข่าวสารให้ทันสมัยอยู่เสมอ
 อันมีส่วนช่วยในคันการแสดงตลกประการหนึ่ง

ในคันการพูขำขณะแสดงก็เป็นการสร้างมุขตลกอย่างหนึ่ง
 ตลกเสภาของอาจารย์เสรี หวังในธรรม เป็นตลกพูดส่วนมากซึ่งเล่นยากกว่าตลกหาทาง
 การพูดจากการใช้สรรพนามเรียกหาต้องให้เหมาะสมกับตัวละคร และเรื่องความเหมาะสมจะ
 เป็นสิ่งสำคัญ เช่นในเรื่องไกรทอง มีอาจารย์คงพูดกับลูกศิษย์คือไอเบี้ยไอแกละ อาจารย์คง
 ก็คงพูดมึงดูตามธรรมชาติของสังคมนั้น ๆ หากไปพูดให้สุภาพเป็นอาตมา มันเขาก็กลับทำให้
 เสียอารมณ์ไป ไม่ซาซึ้งได้ แต่ตรงกันข้ามถ้าไปแสดงตลกหน้าเครื่อง คือไปเล่นเพื่อจูงคนดูนั้น
 หากพูดสรรพนามมึงก็จะได้ดูว่าหยาบ แต่ถาเป็นการแสดงของตัวละครในเรื่องมึงก็ไม่ต้อง
 สรุปรว่าเป็นไปตามสภาพเหตุการณ์และเรื่อง

รักโศก ชมธรรมชาติ ทศกัณฐ์ในเสภาว่าแนวตลก

การเล่นเสภาว่าแนวตลกนั้น มีกระบวนการความสะเทือนอารมณ์เช่นเดียวกับการเล่นเสภาว่าแนวสุภาพ ต่างแต่ว่าเป็นไปในแนวตลกไม่รัก-ไม่โศกจริงจัง เช่น โศกก็ร้องไห้โฮ ๆ อ้อแล้วแต่เนื้อของบทขบขัน ๆ ออกไปในเรื่องขำขัน ในสมัยโบราณนั้น การแสดงเสภาว่าจะแสดงสลับไประหว่างแนวสุภาพกับแนวตลกโดยใช้เวลาแสดงเป็นคืน ๆ โดยใช้ตัวแสดง 3-4 ตัวนั้น คนขบขันโบราณเป็นครูเสภาจริง เช่น หมิ่นขับคำหวาน และ หลวงเสียงเสนาะกรรณเป็นผู้ขับ ซึ่งผู้ขับกล่าวนั้นขับโศกแนวสุภาพและแนวตลก โดยที่เมื่อแสดงตลกไปจนคนหัวเราะมากแล้วก็ปล่อยพระเอกตัวเดียวดำเนินเรื่องเป็นเสภาว่าแนวสุภาพไป โดยร้องส่งกันเป็นเพลงเถาที่มี ว่าจะกันไปเป็นเรื่องเป็นตอน พอจบเพลงก็ตลกเข้าไปว่ากัน เรื่องตลกกันอีกชั่วโมงหรือชั่วโมงกว่า เสร็จแล้วก็เดินเรื่องอีกนางออก คนขับ ปี่พาทย์รับ สลับกันไปเช่นนี้

การแสดงเช่นนี้จึงมีกระบวนการความต่าง ๆ อยู่ในการเล่นนั้น ๆ เช่นบทชมธรรมชาติในทางตลกแบบโบราณโดยชมนก ชมไม้ ก็แต่งเป็นบทแหลว่า

ชมนกอะไร ตัวมันดูอายุ ๆ จับอยู่นอยดูไม่โอนเอน โนนแยะนกกลางเขน
 เจริญจู่จี้ มันขับเป็นคูอยู่บนยอดสะสุ้อ โนนแยะนกถึกคือ มันร้องถึกคือ ถึกคือ
 นางตัวเมียเสียงดี ถามว่าก็ทักน เล่าพิทิด ไอตัวผู้สะกิดมอกว่าขอพิทิดดี
 นางตัวเมียเสียงดี ถามว่าสดีเขียวหรือพิทิด ไอตัวผู้รับผิงงนขอพิทิดสองที¹

นี่เป็นการชมนกชมไม้ แต่ออกไปในแง่ขบขันโบราณเรียกว่า "เขางาม" ถ้าแตกก็ไม่หยาบ การแก้ไขผู้ชกถามกันระหว่างผู้ชมกับตัวตลก ผู้ตอบก็จะตอบไปในทางที่ตลกที่สุดคนใด คนใดก็จะแลเป็นไม่หยาบตามผู้แก้ไปกลายเป็นความขบขัน แม้ในบท อศักรรย์ เป็นต้น ก็เป็นไปทำนองนี้

¹ สัมภาษณ์ เสรี หวังในธรรม, 2 ตุลาคม 2524.

เสกามอญ - ลาว ในเสการำแนวคอก

ในเสการำแนวคอกนั้นคงมีการขับเสกาทำนองมอญ-ลาว เช่นกับ
เสการำแนวสุภาพ หรือการขับเสกาสามัญทั่วไป เช่นถ้าเป็นคอนเตอชวาคก็ขับเสกาดาว
ถ้าเป็นเรื่องมอญ เช่น ราชธานีราชก็ขับเสกามอญเช่นกัน ทางแนวการขับนั้นแนวเออน
แนวชัย การเล่นลูกค้อ เป็นไปในแนวคอกขมขันทามลักษณะเสการำแนวคอก

การแสดงตลกกับคนดู

ในการแสดงทั่วไป คนดูเป็นเรื่องสำคัญมาก เป็นสิ่งที่นักแสดง
จะต้องคำนึงว่าคนแสดงให้ใคร วิทยุ เพศ สถานะใด แล้วแสดงให้ถูกลักษณะของผู้ดูจึงจะ
ประสบความสำเร็จในการแสดงนั้น ๆ

อาจารย์เสรี หวังในธรรม กล่าวว่า คนดูสำคัญมาก ผู้แสดงต้อง
ดูพื้นฐานของคนดู เช่นเดียวกับนักพูดนักปราศณา จะต้องรู้ว่าจะพูดให้ใครฟัง พูดกับนักศึกษา
กับชาวบ้าน กับนักเรียน ใช้แนวการพูดต่างกัน นักแสดงนั้นต้องรู้ว่าจะแสดงให้ใครดู คนระดับ
ไหนมาชม แล้วปรับแนว นักแนะมุขตลกว่าควรจะออกตรงนี้อ่างนี้ ตรงนั้นไปอย่างนั้น แต่
หลักเกณฑ์ที่จะใช้นั้นไม่มีแน่นอน ต้องอาศัยการวินิจฉัยเฉพาะบุคคลอันแนะนำกันโดยยาก หรือ
ความรู้สึกเฉพาะตัวของท่านเวลาไปเปิดการแสดง เมื่อท่านเห็นคนดูท่านก็จะรู้ได้ว่า คนดู
แบบนี้ควรจะแสดงแนวไหนแบบใด ท่านก็จะแนะนำเตรียมแนว เตรียมมุข เตรียมคิว ซึ่งท่าน
ก็มักประสบผลสำเร็จในการจัดแสดงทุกครั้ง

4. ละครเสภา

ละครเสภาเป็นละครที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งสมัยนี้มีละครแบบใหม่ ๆ
เกิดขึ้นคือ ละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง ละครเสภา ละครร้อง และละครพูด ละคร

เสภาที่มีการแสดงคล้ายละครพื้นทาง หรือจะว่าเป็นสาขาหนึ่งของละครพื้นทางก็ได้¹

ปัญญา นิตยสุวรรณ ให้ความหมายละครเสภาว่า

ละครเสภา ก็คือละครที่มีแบบลักษณะของการแสดงคล้ายละครนอก รวมทั้งเพลงร้อง ทำนองดนตรี และการแต่งกายของตัวละคร แต่มีข้อบังคับอยู่อย่างหนึ่งคือ ต้องมีขับเสภาแทรกอยู่ด้วยจึงจะเป็นละครเสภา มิฉะนั้นจะกลายเป็นละครนอกไป²

ผู้ให้กำเนิดละครเสภา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พระองค์ทรงปรับปรุงการแสดงละคร ชนิดนี้โดยเอาการแสดงแบบเสภาเข้ามาผสมกับละครพื้นทาง ใช้การแสดงแบบละครพื้นทางเป็นหลัก แต่การดำเนินเรื่องใช้การขับเสภาเป็นส่วนมาก ละครเสภาเรื่องแรกที่ทรงนิพนธ์ขึ้นคือ ละครเสภาเรื่องไกรทอง³

ละครเสภาเรื่องไกรทองนั้น การขับเสภามีทำนองที่ประติสนิยมใหม่ไม่เหมือนทำนองขับเสภาทั่วไป ครูแจรง คล้ายสีทอง ให้ทรงทราบว่า ทำนองขับของเสภาที่ประติสนิยมนั้นมีความไพเราะสู้ทำนองขับของเสภาทั่วไปไม่ได้ การเอื้อน การแสดงอารมณ์ของบทขับไม่ดีเท่าที่ควร คงเป็นเพราะในการแสดงละครเสภา นั้น ตัวผู้แสดงต้องขับเสภาเองในบทของตนในขณะที่แสดงซึ่งผู้แสดงเห็นเหนื่อยจากการรำว่าทำนองอยู่แล้ว เมื่อมาขับเสภาเองอีก จึงไม่สามารถเอื้อนเสียงให้เต็มที่ได้อีก และใส่อารมณ์ยาก⁴

¹ อุทัยวรรณ ศิริสาคร, วรรณคดีการละคร (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูจันทบุรีเกษม, 2522), หน้า 96.

² ปัญญา นิตยสุวรรณ, "ละคร" นิตยสารศิลปากร 21(มกราคม 2521) หน้า 55.

³ อุทัยวรรณ ศิริสาคร, วรรณคดีการละคร, หน้า 96.

⁴ สัมภาษณ์ แจรง คล้ายสีทอง, 4 ตุลาคม 2524.

การแสดงละครเสภาในปัจจุบันของกรมศิลปากร ใช้การขับเสภาแนวเดิม ไม่ใช่ทำนองขับประภัสร์นั้น ซึ่งทำนองขับประภัสร์ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์นั้น ปัจจุบันมีผู้ทำนองน้อยคนผู้ที่ยังขับได้คือ คุณแม่ทรัพย์ ตราโมท ภรรยาของอาจารย์มนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร เพราะคุณแม่เคยแสดงละครเสภาไกรทอง รุนเกินมามาก่อน

การแสดงละครเสภาต่างจากเสภาว่า เพราะละครเสภาเป็นการแสดงเป็น เรื่อง ปี่พาทย์ คนขับ คนร้อง เป็นองค์ประกอบ การแสดงมุ่งเอาการดำเนินเรื่องเป็นใหญ่ ส่วนเสภาว่านั้นตัดเอามาแสดงเพียงตอนสั้น ๆ มุ่งความงามของการร่ายว่าเป็นหลัก ในแนว สุกภาพ มุ่งความคลลขบขันสนุกสนานในแบบแนวตลก

ส่วนที่ต่างจากละครนอกคือ ละครนอกจะใช้การร้องรายเค้นเรื่อง ใช้เพลงมาก ละครนอกอาจมีเสภาบางแต่เพียงเล็กน้อย ละครเสภาใช้การขับเสภาเป็นส่วนมาก ใช้เพลงน้อย ร้องรายมีน้อยหรือไม่ใช้เลย² ละครเสภาจะต้องเขียนบทใหม่เป็นฉากเป็นตอน เพราะการแสดงละครเสภาต้องมีการเปลี่ยนฉากตามสถานที่ในท้องเรื่องเหมือนละครพื้นทางอื่นต่างจาก ละครนอกที่ไม่ต้องเปลี่ยนฉาก ใช้การร้องพรรณานาตามท้องเรื่องและในการแสดงละครเสภาที่ต่างจากละครนอกคือ ผู้แสดงละครเสภาจะขับเสภาหรือร้องเพลงเองในบทที่เป็นคำพูดของตน ในขณะที่ออกท่าร่ายว่าไปกาย แต่ในปัจจุบันใค้ผู้นิยมใช้คนเสียงและลูกคู่ร้องเพลงและขับ เสภาแทนผู้แสดงโคตตลอด อีกอย่างหนึ่งคือเพิ่มเปิงบางในวงปี่พาทย์ที่ประกอบจังหวะแทนตะโพน เช่น การร้องส่งเสภาแต่เดิม³

¹ สัมภาษณ์ เสรี หวังในธรรม, 2 ตุลาคม 2524.

² สัมภาษณ์ แจ่ม คล้ายสีทอง, 4 ตุลาคม 2524.

³ อารคา กิรันถ์ และคนอื่นๆ, "การละครของไทย" ใน เอกสารการสอน ดุริยางคศาสตร์ไทยศึกษา : อารยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2523), หน้า 123.

เรื่องสั้นมแสดงเป็นละครเดี่ยว คือเรื่องขุนช้างขุนแผนและไกรทอง

บทละครเดี่ยวเรื่องขุนช้างขุนแผน ¹

ตอนมานิลสิ้นปาน

ฉาก หนาดำเขาสระบาย

- เวลาบ่ายถึงกลางวัน -
- มองเห็นปากดำ ควรทำใ้มองเห็นเขาไปภายในดำควย -
- หนาดำทำให้เห็นลานกว้าง -
- กานหนึ่งเป็นฝาละเมาะ มีคนไม้งามหรือแถวด้วยพ้อที่หัวคนจะลอคไป
ก็คอยแค่นาโค -
- ม้านิลเรียงรองและกินหญ้าอยู่ -
- ม้านิลตอนนี้แต่งเป็นมาเปลา ยังไม่มีเครื่องประกอบอย่างมาเทียมรถโชน -
- ป้าพาททำเพลงเชิด -
- เป็กมาน -
- พลายบัวจุ่มแวนแควออก -
- รองเพลงหมาจอย -

คู่กันถึงหว่างเวียงเชิงฉา
เป็นหลิมกันชันเชิงแลวโล

เป็นศีลาระโงกเงอมเหลอมไศล
วางนางลงไวทั้งนิทรา

¹ กรมศิลปากร, สุฉิบัตร์รายการศรีสุชนาภกรรมครั้งที่ 62, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2524), หน้า 10 - 14.

- ชับเสภา -

จะกล่าวถึงมานิลสิ้นปาน
 อึกทั้งคามุโพรงแก้ว เรื่องศักดิ์คา
 ครุ่นรุ่งแสงแสงตะวันพรพรรณราย
 แลววิงโลกโคกเสนาเนนล่าพอง
 เห็นเจ้าพลวยวางนางลงหนาดำ
 โลกล่าพองรองแรกแยกเขี้ยวนิล
 เจ้าพลวยบัวหุ้ยทั้งตั้งทาบ
 คนโคกมาโลกขึ้นทั้งตัว
 รูปรับสัประมุขกันหลายทา
 ดวงรอรามีโคกชายเขารามูรอน
 แลวเกินกรูเขามาเอาญาปอน
 มารูจักรักเซองใหญ่กล้า

ของเบ็คนอยชายชาญทหารกล้า
 อยู่ในคูหาเขาจอมทอง
 มานิลเยอองกรวยผันผยอง
 ศึกคะนองเริงราวออกหากิน
 มาควั่นหมอกผกผัน
 โศกคินโขกคัพพัคพลายบัว
 โลกโณญูโจนุจับจิกผมหัว
 คนกลามาไมกวลูทะลุมบอน
 คนุกเหนอยเมื่อยลุมมากอน
 เจ้าพลวยุดอนทั้งญาบริกอรรม
 คอยคอยผอนพอใหญ่ไมอุ้มหน้า
 รักเจ้าพลายเหลือล้ำจึงซ้ำกิน

- ร้องเพลงนจาก -

เมอนัน
 ควบหลังพลางวาฬมานิล

พลายบัวชั้นชุมสมุถวิล
 ไปอยู่กับกับชาอวยาวรรณ

- ชับเสภา -

มานิลไคพิงเจ้าพลายว่า
 ทำเหมือนจะบอกให้ไปเอน

เริงราวแสนรฐูหนารอน
 เจ้าพลายจรคามหลังอาชามา

- ทำเพลงข้างประสานงานั้นเคียว -

- เมอมักินญาแล้วทำทาร์กพลายบัว พักหน้าให้พลายบัวตามไป

- พลายบัวตามมาเขาไปในถ้ำแล้วออกมา -

- ตอนกลับออกมาจากถ้ำ มานิลแดงเครื่องอย่างละครให้มั้งเทียนและ
 สายครบ -

- พลายบัวถือคาบโพรงแก้วออกมาควย -

- พลายบัวกับมายืนอยู่ที่หน้าผาที่แวนแวนอนอยู่ แลวบอกให้มาไปกินญา -

- ร้องเพลงพระยาสี่เส้า -

นั่งแนบแอบนางหึ่งยังหลับ
ประคองกายพลางวางพระมณฑรา

กอดประทับแสนผู้ยิวเส่นหา
แกสะกคกกลยาไฟคนพลัน

- ร้องเพลงโลมนอก -

ครวญนั้นจึงโหมเจ้าแวงแค้น
เห็นเจ้าพลาญออกใจให้คนค้น
เจ้าพลาญนอยหนวงเหนียวขอมือมอง
รักเจ้าเทาเทียมชีวิตราลัย
แค้นเห็นเล่นน้ำที่เชิงเขา
กักรู้สักปากหรววงดูรา
ไหนที่จะมีชีวิตรุเลา
บุตรคลั่งคุดมรุมรอนกัฟไฟเลีย
วาพลาญทางกอกสอดกุดลวง
รับขวัญเจ้าอย่าหันไหทางไกล

คนแล้วทุกใจไหวหวน
กลัวสิ้นเรอร่าจะดูไป
แมรูปทองใจเห็นพี่ไม่ไหน
จึงธำจงจุงใจไปลักมา
ในอรอุนรูวเคราะห์าโศกกำสรคหา
แม่ไมใดแกวตามาเป็นเมีย
จะโจนเขาสูงไปให้ตายเสีย
ละหอยละเหี่ยขุ่นคึกคึกใจ
ประจก่องก่อนจิตพิสมัย
ขอฝากชีวิตไว้กับแกวตา

- ชับเสภา -

ครานั้นแวงแค้นแวงไว
ความแค้นใหญ่ในอร่า
ไครนคั้นะไหเจ้าเขาไปหา
โอหังบังอาจประมาทใจ
เพียงเอยผู้ส่างเจานาย
รู้ความก็ให้ตามลูกออกมา
อย่าหวนลอมข่าไมยอมเป็นเมียเจ้า
ถึงสูญสิ้นชีวิไม่อาลัย

ตกใจร้องกรือครหือคณา
จึงวาชะเงวไม่เกรงใจ
พามาไชวาทารักใคร
จงพวชากลับไปเสียเถิด
จงเบ้มงบายไปนอกกับพวชา
พิชกคชาชีวันใหม่รรูย
จงขวเราเสียเถิดให้ตักษัย
จะอยู่ไยให้คนเขานินทา

- โอคลาว -

- ร้องเพลงนเรศรชนธำรง -

เมื่อเห็น
ยิ่งชำส่งสารแกวگانดา
เพราะรักจึงลักมาชมชน
อันตัวพินทหารชาติชาตราชูชาย

พลายนิวพุงควที่รู้ว่าว
พลาญวาพิมิโหเจาไคอญ
จุงกล้ากลืนความโศกโหเสียมหาย
ที่จะกลัวความตายอย่าพินัก

- พุค -

การขับเสภา

เสภาไทย

เสภาไทย คือชื่อของการขับเสภาโดยทั่ว ๆ ไปของการขับลำประเภทนี้
หมายเอาการขับลำเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีสำเนียงการขับแบบไทย หรือแบบดั้งเดิม ไม่มี
สำเนียงของชาติอื่นในการขับ เช่น เสปามอญ เสปาคาว ซึ่งเวลาขับออกสำเนียงไปทางมอญ
และลาว ซึ่งจะกล่าวต่อไป เสภาไทยมีสำเนียงพื้น ๆ เช่นเสียงพูดเสียงร้องของคนไทย

เสภาไทย เป็นเสภาที่ขับกันมากโดยทั่ว ๆ ไป การขับเล่นนันทนาการพื้นบ้าน การขับ
บทกวีบางบทบางตอนเป็นเสภาที่จะขับเป็นเสภาไทย เสภาไทยจึงนับว่าขับกันมานานนับแต่
เริ่มมีเสภา ดังนั้นกลวิธีการขับซึ่งประกอบด้วยศิลปะนานาประการที่ละเอียดอ่อนและมากมาย
ยากต่อการศึกษาและจดจำกลวิธีเหล่านั้นได้ในระยะเวลาสั้น ๆ ศิลปะการขับเสภาเป็นศิลปะ
ที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของไทย มีความไพเราะงดงามเช่นเดียวกับการขับร้องเพลงไทย
ที่ประกอบด้วยศิลปะการร่อนนานาประการที่ช่วยให้การขับร้องเห็นงานซึ่งอารมณ์ผู้ฟัง

สิ่งหนึ่งที่เป็นความยากลำบากของการขับเสภาคือ เสภาไม่มีจังหวะแน่นอนเหมือน
การร้องเพลง ดังนั้นผู้ขับเสภาแต่เก่าก่อนหรือครูเสภาจึงประคองจังหวะคนตีกลองการขับโห่คอง
ไพเราะไพเราะมากมาย สามารถเอื้ออำนวยโดยคยาวิเศษเสียงของคำโดยไม่มีขอบเขตจำกัด
แสดงอารมณ์ของบทกวีได้เต็มที่ ศิลปะเช่นนี้มีความละเอียดอ่อน ผู้ใดทำได้แสดงได้

การขับเสภาของผู้นั้นจะมีความไพเราะ ประกอบกับความลึกซึ้งกินใจคนฟังอย่างมาก ผู้ศึกษาภายหลังจึงจำต้องศึกษาอย่างขมักเขม่น จริงจัง เพื่อให้ได้ศิลปะเหล่านั้นมาประกอบ การขับเพื่อให้เกิดความไพเราะเพราะพริ้ง การขับเสภาที่ปราศจากศิลปะดังกล่าวจะขาด ความไพเราะลึกซึ้งกินใจ ขาดการเร้าอารมณ์คนฟังให้รู้สึกถึงความสะเทือนอารมณ์ของ บทกวีเพราะขาดศิลปะที่เป็นสิ่งนำ

สิ่งใหญ่ ๆ ในการขับเสภา ที่ช่วยให้การขับเสภามีความไพเราะ คือ การเอนเออ ชื่นตนการขับ การพิจารณาความ-คำ การสร้างอารมณ์ร่วมกับกวี และการใช้เสียงของคำ รวมกับศิลปะการขับ เป็นต้น

การเอนเออชื่นตนการขับ

การเอนเออชื่นตนก่อนการขับเสภา นั้น เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของการ ขับเสภา มีลักษณะคล้ายการเกริ่นนำสูงให้คนสนใจ ละความสนใจเรื่องอื่น ๆ มาเริ่มฟัง เสภา เพราะเสภาคือการเล่านิทานเป็นทำนอง สิ่งที่คนฟังอยากกรูอยากฟังคือ ภูเรื่องราว และรับฟังความไพเราะของการขับ หากไม่มีเสียงเอนเออเกริ่นนำ คนก็จะหันมาฟังเรื่อง ไม่ทันในตอนเริ่มต้น จะจับเรื่องไม่ทันว่าเป็นเรื่องอะไร กล่าวถึงใคร เป็นต้น การเกริ่นนำ จะช่วยจูงคนให้ตามเรื่องได้

การเอนเออนั้น การร้องเพลงไทยประเภททำนอง 3 ชั้น และ 2 ชั้นบางเพลง ก็มี การเอนเออชื่นตนเช่นกัน แต่ต่างไปจากการเอนเออชื่นตนเสภา

ครูแจ่ง คล้ายสีทอง¹ อธิบายเรื่อง การเอนเออชื่นตนการขับเสภาว่า ในการขับเสภาไทยโดยทั่ว ๆ ไป จะมีการเอนเออ 3 ประการ คือ เอนอย่างยืคยาว เอนเสียงระยะกลาง ๆ และเอนเสียงสั้น (หรือไม่เอนเลย)

¹ สัมภาษณ์ แจ่ง คล้ายสีทอง, 10 กันยายน 2524.

การเอื้อนเสียงอย่างยืดยาวนั้น มีเสียงเอื้อนคือ "เออ-เอ็ง-เงอ-เออ-เออ-เออ-เอ็ง-เงย" ในเสียงเอื้อนนี้จะประกอบด้วยศิลปะการขับหลายประการ เช่น การเอื้อนยืดยาวแบบธรรมชาติเอื้อนเวลาขึ้นต้นการขับทั่ว ๆ ไปในตอนแรก เอื้อนแบบนี้จะไม่มีอะไรเป็นพิเศษ มุ่งขับเนื้อเรื่องใหญ่ฟังทราบจะเรียกว่าเอื้อนตามประเพณีการขับก็ได้ แต่ในกระบวนโศก การเอื้อนแบบนี้จะยืดยาวกว่าปกติธรรมดา และประกอบด้วยศิลปะคือการสั่นเสียง แฉ่วเสียงประกอบไปด้วย เพื่อแสดงให้ผู้ฟังใคร่รู้ว่าทชขับต่อไปนั้นเป็นบทโศกเศร้า เป็นการไต่การเอื้อนเอ่ยเรอาอารมณ์คนฟังในเบื้องตนประการหนึ่ง

ตัวอย่างการเอื้อนเอ่ยขึ้นต้นบท

เออ-

คราญชูลางทางเร่งพลไกร
ถึงป่าใหญ่ไม่กราคคาศา

มูาในเดือนแถวแนวป่า
คนพฤษภากรอบเกราะกระเพาะพัง¹

ฯลฯ

การเอื้อนเสียงระยะกลาง มีเสียงเอื้อนคือ "เออ-ฮอ-หือ-ฮอ-หือ-ฮอ-ฮอ"

การเอื้อนแบบนี้อาจใช้ในการเกรนนำขึ้นต้นการขับก็ได้ แต่ที่นิยมกันนั้น นิยมใช้ในเวลาขับจบตอนแล้วจะขึ้นย่อหน้าใหม่อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งคือใช้ขึ้นต้นเวลาขับตอนที่ เป็นบทเจรจา เมื่อตัวละครตัวหนึ่งกล่าวจบแล้ว อีกตัวหนึ่งจะพูดโต้ตอบผู้ขับก็อาจขับเอื้อนเอ่ยขึ้นได้ เป็นลักษณะการเปลี่ยนอารมณ์หรือบอกให้คนฟังรู้ว่าเปลี่ยนคนพูดแล้ว ในการเอื้อนเอ่ยในตอนโศก ตอนโกรธ หรือตอนพรรณนา ผู้ขับอาจใช้เสียงประกอบแสดงอารมณ์ประกอบการเอื้อนได้ตามสมควร

¹ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า 196.

ตัวอย่างการเออนระยะกลาง

๑๑๑

ขอพุ่มมอมาสู่กหนอย
จับจับลุมแปลที่ใหม่

เจ็บนอยหรือมากกว่าแซนที่
เขายี่หยอกยัวไหยๆใจ ๑

(เออ-๑๑๑)

นี่ใครวอนให้มาตามหรือ
จะดูแลตนเองไปทำไม

ถึงเจ็นมอกหาเจ็ญเจ็มาไม่
ใครเจ็นก็ใครรักษาตัว¹

๑๑๑

การเออนเอออย่างสั้น ๆ คือเออนว่า "-เออ" แล้วชนบทับต่อไป

การเออนเอออย่างสั้นนี้ บอกให้รู้ว่ามักจะใช้เออขึ้นคนบทับที่แสดงความ
รวดเร็ว ผลุดผลัน ฉุนเฉียว ฉับไว ตามปกติจะใช้กรณีบทับทั่วไปที่มียอหนาหลายเรียง หรือ
มีการเจรจาโต้ตอบกันเมื่อยอหนา 2 ชั้นเออนเออขนาดระยะกลาง ๆ แล้ว ยอหนาที่ 3
ก็อาจขึ้นเออนเอออย่างสั้นๆได้บ้าง หรือในการพูดโต้ตอบกันขึ้นเออนเออนสลับกันกับการเออน-
เออระยะกลางได้ ถ้าในการพูดธรรมดาผู้ชมก็หอดเสียง "เออ" ไหยาวหนอย แต่ถาในการ
ขับตบตอบโต้ได้ครอนรุนแรง หรือในตอนท่รบพุ่งต่อสู้ ผู้ชมก็จะกระแทกกระทั้นเสียงในการ
เออนเออให้เป็นไปตามอารมณ์ของบทขับได้ตามควรแก่กรณี กรณีที่โต้ตอบรุนแรงอาจไม่มี
เลยได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า 97.

การพิจารณา ความ—คำ

การพิจารณาความ—คำ ของบทกวีก่อนจะเริ่มขบขันเป็นสิ่งสำคัญของการขบเสภา การขบเสภาโดยไม่พิจารณาความและคำของบทขบขันใดองแท้นั้นจะมีผลให้การขบขันขาดความสมบูรณ์ เรียกว่า "ไม่ไคอารมณ์" ขาดความรู้สึกสะเทือนอารมณ์ที่จะให้เกิดกับผู้ฟังใดก็ตามที่ แม้จะมีศิลปะการขบอย่างยอดเยี่ยมก็ตาม ครูแจ่งกล่าวว่าการจะขบเสภาให้ได้ดีนั้นต้องพิจารณาความและคำที่ขบให้ดี แล้วบรรจุเสียงให้ถูกต้องกับคำขบ การขบจึงจะไพเราะถึงใจผู้ฟัง ¹

การพิจารณาความคำขบขันคือ การอ่านบทขบแล้วพิจารณาความของบทขบนั้นว่า ตอนนั้นกวีผู้แต่งมุ่งกล่าวถึงเรื่องใด มุ่งแสดงอารมณ์ชนิดใด โกรธ เยาะเย้ยเหยียดหยาม สงสาร รัก หยอกหลออย่างใด ที่ความออกมาให้ไคว่ตัวละครแสดงอารมณ์ชนิดใด กวีมุ่งให้เกิดความรู้สึกสะเทือนอารมณ์ในค่านใด

เมื่อดูความของบทที่ขบนั้นละเอียดถี่ถ้วนแล้ว ก็พึงพิจารณาถึงคำแต่ละคำในบทขบต่อไป การดูคำนั้นเป็นการมองหาคำในบทขบว่าคำใดมีเสียงชนิดใด สั้นหรือยาว คำในวรรคคำไหนควรยืดเสียงให้ยาว คำไหนควรเน้นเพื่อแสดงอารมณ์ คำไหนควรจะเบาเสียง แฉ่วเสียง แสดงอาการที่คำมุ่งแสดงออก ผู้ขบอาจทำเครื่องหมายไว้สำหรับตนเองจะพึงสังเกตเห็นและขบในเวลาเริ่มการขบ เช่นตัวอย่างบทขบว่า

าธา

เก็ดูมาไม่เหมือนูกับเขาอื่น
แต่นอยนอยสอยลิไปตามลม

มีไคขันเซยชคสนิหสาญ
ตองตรอมตรมพรากแนแแต่เจตม ²

¹ สัมภาษณ์ แจ่ง คล้ายสีทอง, 15 สิงหาคม 2524.

² กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 2 หน้า 864.

บทเสภาตอนนี้ความเป็นกระบวนโคลง ในวรรคที่ 3 มีคำเบาอยู่ 2 คำ คือ น้อยน้อย, กับลอยลิว, เป็นคำที่ผอนเสียงแสดงอารมณ์ไต่หังสองคำ ผู้ขับอาจขับให้เสียงแผ่วไต่หังสองคำ แต่หาพิจารณาให้ลึกลงไปจะพบว่า คำว่าลอยลิว มีน้ำหนักคำเบากว่าคำว่า น้อยน้อย เพราะลอยลิวไปตามลม แสดงความเบาของเสียงของคำและความไต่หัง ผู้ขับอาจจะการเน้นเสียงน้อยน้อยเสียโดยขับคำว่าน้อยน้อยในลักษณะธรรมดาหรือเน้นเสียงธรรมดา มาเล่นเสียงคำว่าลอยลิวให้คนเกิดความรู้สึกสะเทือนอารมณ์ รู้สึกถึงความแว้งแว้ง เว้งว้าง หาทียึดเกาะไม่ได้ เน้นให้เห็นความพลัดพรากระหว่างนางวันทองกับพลายงามในตอนเล็ก ๆ ว่า หมกที่พึ่ง หมกที่ยึดเหนี่ยว ไม่มีจุดจบของความพลัดพรากว่าจะไต่หังกันเมื่อใด ในลักษณะเช่นนี้ผู้ขับถึงใช้ศิลปะการขับไต่หังที่ ซึ่งขึ้นอยู่กับกาพิจารณา คำนั่นเอง หากละเว้นไม่พิจารณาคำก็จะขับไปคาด ๆ ไม่เรอาอารมณ์ไต่หังที่สุด กังนั้นการพิจารณาความและคำของบทขับจึงเป็นสิ่งที่ผู้ขับเสภาที่ควรจะละเว้นเสียมิได้ ครูแจรงกล่าวว่ ครูผู้เป็นต้นบทของการรู้จักเน้นคำเน้นความขับอย่างละเอียดเช่นนี้คือ หลวงเสียงเสนาะกรรม (พัน มุกตวาทย์) ¹ แต่ทั้งนี้ท่านก็มีคำสอนเรื่องนี้ เป็นสิ่งที่ศิษย์ของท่านจะพิจารณาเอง จากแนวการขับของท่าน จึงปรากฏว่าศิษย์ของท่านส่วนมากก็ได้ขับตามแนวนี้เสียไป ผู้ที่นำแนวของท่านมาขับและมีชื่อเสียงในทางขับเสภาอย่างมากคือ ครูแจรง คลายสีทอง แห่งกรมศิลปากร ขณะนี้ ผู้ขับแนวนี้ซึ่งเป็นผู้ใหญ่คือ คุณแม่แหม่มชอย ฤทัยพันธ์

การสร้างอารมณ์ร่วมกับกวี

ผู้ขับเสภา นั้น เมื่อพิจารณาความ-คำในบทขับอย่างถ่องแท้แล้ว เมื่อเริ่มการขับผู้ขับจะไต่เสียง ใช้ศิลปะการขับประกอบกันขณะขับ พร้อมกับการขับอย่างตีความบทขับไปควย สิ่งหนึ่งที่ผู้ขับเสภาจะต้องกระทำในเวลาขับเสภาคือ การสร้างอารมณ์ให้ร่วมกับกวีผู้แต่งบทขับตอนนั้น ๆ

¹ สัมภาษณ์ ครูแจรง คลายสีทอง, 15 สิงหาคม 2524.

ลักษณะนี้เปรียบกับการแสดงละครของนักแสดง นักแสดงละครที่คนคือสามารถแสดงใส่อารมณ์ได้อย่างเหมาะสมจะเหมาะสมกับบทบาทอย่างที่เรียกกันว่า "ตีบทแตก" ย่อมประสบความสำเร็จในชีวิตการแสดงหรือนักร้องเพลงที่สื่อใส่อารมณ์ลงไปในบทเพลงที่ร้องด้วยใจสนิทสนม ก็ทำให้การร้องครั้งนั้น ๆ ประทับใจผู้ฟังได้อย่างดี ทั้งการร้องเพลงไทยเดิม ไทยสากล หรือเพลงสากล

การขับเสภาอีกเช่นกัน ผู้ขับเสภาที่คนนอกจากจะมีเสียงดี มีศิลปะการขับที่ดีแล้ว เมื่อขณะขับต้องขับให้ใส่อารมณ์ไปตามบทขับนั้น ๆ เช่น รัก, โศก, โกรธ, เกตียศ เป็นต้น ถึงจะทำให้การขับเสภาที่ประทับใจ ชาวซึ่งใจผู้ฟัง ครูแจรงกล่าวหาว่า ผู้ขับเสภาขณะขับเสภาจะท่องวางอารมณ์ไปกับบทขับ คลอดตามแนวแนวไปกับการขับของตนนั้น ๆ การขับจึงจะให้ความไพเราะซาบซึ้งใจ เรียกว่าขับอย่างใส่อารมณ์ตนเอง¹

ลักษณะการขับอย่างมีอารมณ์รวมไปกับบทก็เช่นนี้ เป็นสิ่งที่ทำโดยยาก จะทำไม่ได้ในผู้หัดขับใหม่ ๆ เพราะผู้หัดขับใหม่ ๆ จะกังวลกับการใช้ศิลปะการขับมากจนขาดอารมณ์รวมกับบทก็ ต่อเมื่อฝึกฝนจนชำนาญ ใช้ศิลปะการขับได้คล่องแคล่วดีแล้วจึงจะสามารถสร้างอารมณ์รวมกับบทได้แต่ทั้งนี้ผู้ขับเสภาใหม่ ๆ ก็ต้องฝึกฝนการเข้าถึงอารมณ์ของบทขับไปเสมอ เพื่อให้เกิดความเคยชิน คุณเคยไปเรื่อย ๆ

การใช้เสียงของคำรวมศิลปะการขับ

คำแต่ละคำในภาษาไทยนั้นมีเสียงสั้นยาวสูงต่ำไปตามเสียงสระและวรรณยุกต์ การขับการร้องนั้นจำต้องรักษาเสียงของคำให้ชัดเจนถูกต้องควยเสียงพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ คำควบค้ำกล่า ไม่ดูเสียง

¹ สัมภาษณ์ แจรง คล้ายสีทอง, 15 สิงหาคม 2524.

ในการพูดนั้น เราใช้เสียงของคำแสดงอารมณ์ของการพูดไว้ เช่นคำว่า "แคง" เราสามารถแสดงสีแคงธรรมดากับแคงเข้มหรือแคงมากที่สุดก็ได้โดยการเน้นเสียง ยืดเสียงพูดคำนั้น หรือเติมเสียงวรรณยุกต์ในเวลาพูด หรือย่อเสียงเพื่อให้เห็นความแตกต่าง ได้ ในการร้องการขับเสภา การใช้เสียงของคำแสดงอารมณ์หรือแสดงการกระทำของ ตัวละครก็เป็นสิ่งที่จำเป็นของทำเช่นเดียวกัน เพื่อเน้นให้เห็นอารมณ์และอิริยาบถที่กวีต้องการ ซึ่งการจะเน้นการใช้เสียงของคำตรงไหน อย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับการพิจารณาความของ บทขับในเบื้องต้นนั่นเอง

เช่นตัวอย่างบทขับว่า

นางกอดจูบลูกหลังแล้วส่งสอน   อำนวยพรพู่ชายนอยระห้อยให้
พอไปศิรีสวัสดิ์ค่าจัญ   จนเติบโตใหญ่ยิ่งยวคไคบวชเรียน ๑^๑

ความในบทนี้ เป็นตอนที่นางวันทองจะจากพลายงามผู้เป็นลูก ลักษณะความเป็น กระบวนโคลง เป็นความโคลงที่เกิดจากการพลัดพรากระหว่างแม่กับลูกที่รักกันปานชีวิต นางวันทองต้องส่งลูกคือพลายงามไปหาอยู่ที่กาญจนบุรี โดยปล่อยให้ลูกอายุเพียง 7 ขวบ เดินมุกป่าคองคิมไปคนเดียว ไม่ทราบว่าจะรอกไปถึงเมืองกาญจนหรือจะตกเป็นอาหาร ของสัตว์ร้ายนานาชนิดในระหว่างทาง ความในตอนนี้แสดงเท่ากับนางส่งลูกที่รักของนาง ไปเสี่ยงกับความตาย หรือส่งไปตายในความรู้สึกของแม่ กวีใช้คำแสดงอิริยาบถของแม่ คือนางวันทองว่า

"นางกอดจูบลูกหลังแล้วส่งสอน"

กิริยา กอด จูบ ลูกหลัง ของแม่ต่อลูกในครั้งนี้เต็มไปด้วยความรักอย่างยิ่งยวค มีความอาลัย เป็นห่วงเป็นใยสุดพรรณนา การที่ความของคำที่กวีใช้ในตอนนี้ต้องคิดไปถึงอารมณ์และ

^๑ กรมศิลปากร, บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า 519.

การกระทำของแม่ในโอกาสเช่นนั้น นางวันทองกอดลูก คำกอดแสดงอาการนางวันทอง
 ผู้เป็นแม่ที่กอดลูกที่กำลังจะจาก กิริยากอดของแมควรมีลักษณะ กอดกระชับไม่ยอมห่าง
 กอดไว้กับอกอย่างกลัวว่าจะหลุดหายไป กอดครั้งนั้นอาจเป็นการกอดลูกครั้งสุดท้ายของนาง
 เช่นเดียวกับการจูบลูกที่จะจากกันที่คิดว่าจะไม่ได้พบกันอีกก็ได้ นางน่าจะเวียนจูบไม่หยุดยั้ง
 จวบสิ้นระจูบหนามาก จวบแกมคอดกาง แล้วเวียนไปจูบแม่จูบหน้าจูบตาใหม่อีก พลังก็จูบหลัง
 จูบไหลไหลไปมาควยความรู้สึกที่สุดพรณนาของแม่ บทกวีแสดงคำเช่นนี้ การพิจารณาความ
 ใดอย่างนั้นมองเห็นคำขบคือคำว่า กอด จูบ จูบหลัง ซึ่งเป็นสระเสียงยาว แต่เป็นคำคาย
 เพราะความหมายของคำจำกัดไว้ ไม่มีคำอื่น ๆ ที่เป็นคำเป็นแทนคำเหล่านี้ได้

เมื่อผู้ขับทราบวาททราบคำแล้ว ในการขับผู้ขับจะไร้อิทธิพลการขับ
 และไร้อิทธิพลของคำแสดงอิริยาบถโดยการยืดเสียงคำ กอด จูบ จูบหลัง ให้อาวเพาที่จะ
 ยาวได้พร้อมกับไร้อิทธิพลการขับคือการสั้นเสียง เน้นเสียงให้เด่นชัด การขับเสภาในบทเช่นนี้
 ก็ให้ความรู้สึกให้อารมณ์แก่ผู้ฟังได้อย่างดี ในการขับเสภาเช่นนี้ หากจะขับให้ได้อารมณ์
 ผู้ขับจำต้องรู้จักใช้เสียงของคำใหญ่ของ มีจังหวะ มีศิลปะ ผลการขับก็จะสมบูรณ์คือให้
 ความซาบซึ้งของอารมณ์ที่กวีมุ่งแสดงออกไซบทกวีนั้น ๆ ไปสู่ผู้ฟังได้เต็มตามที่กวีมุ่งหมาย
 แสดงออก การใช้เสียงของคำอย่างเต็มเสียงนี้จากการสังเกตจะเห็นว่าจะทำให้สมบูรณ์
 แต่ในกระบวนการของการขับเสภาเช่นนี้เท่านั้น ในการขับร้องนั้นผู้ร้องไม่สามารถเปล่งเสียง
 ของคำใดจนสุดเสียงแสดงอารมณ์ เพราะในการร้องนั้นผู้ร้องเป็นเครื่อง
 จำกัดอยู่ หากร้องยืดเสียงเกินไปก็จะเสียจังหวะ พลาจังหวะไปไม่เป็นเพลง เข้ากับ
 จังหวะดนตรีไม่ได้เป็นต้น

การขับในกระบวนการความสะเทือนอารมณ์

กระบวนการที่ทำให้ความรู้สึกสะเทือนอารมณ์ในเสภามีมาก ครบทั้งรัก โศก
 โกรธ รบ และกระบวนการชมความงาม กระบวนการเหล่านี้จะมีศิลปะการขับแตกต่างกันออกไป
 บางประการ ทั้งความในบทก็แตกต่างกันไปทั้งในการใช้คำและความ การศึกษาเรื่องขับเสภา

จึงต้องศึกษาในด้านความแตกต่างของวิธีการขับเหล่านี้ คือศึกษาศิลปะการขับแต่ละกระบวนการ
 ความเข้าใจถึงกลวิธีการขับเสภาของไทยซึ่งมีส่วนช่วยทำให้เกิดความซาบซึ้งในรส
 ของวรรณคดีประเภทนี้

ในที่นี้จึงขอแยกกล่าวถึงวิธีการขับเสภาแต่ละแบบแต่ละกระบวนการความใน
 4 วรรณคดีคือ กระบวนชม กระบวนรัก กระบวนโกรธ และกระบวนโศกเท่านั้น

กระบวนชมความงาม (เสาวรจนี)

กระบวนความเกี่ยวกับการชม จะชมเกี่ยวกับธรรมชาติ หรือความงาม
 ของปราสาทราชวัง สิ่งประดับตกแต่ง กับชมโฉมหรือชมความงามของตัวละคร

การชมความงามธรรมชาติ ในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน มีบทชมธรรมชาติ
 อยู่หลายแห่ง เช่นว่า

ยางbungสูง โยน โยนสละบันด์	พระพายพัด เอนลูกสู่พระรัง
ลมกระแทกแตกกลนสนั่นคัง	ถูกรังหนูพุกbungสุมพู
ปลายทอคยอกแยะตลอคไส	เป็นตะไคร้คราบแคะอะออกเบอะอยู่
กระแตกามกระรอกมาเขาคารู	งูเขียวเลี้ยวไต่ตลอคปลาย ฯ ¹

การชมธรรมชาติจะแบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ ชมธรรมชาติแบบบริสุทธิ์
 และชมธรรมชาติแบบนิราศคือชมธรรมชาติแล้วชวนคะนึ่งถึงคนรักที่จากมา เช่นว่า

นกเขาจับช้อยอยู่เคียงคู	ผู้มาอยู่ไกลพิมเจ้าเหลือแหล่
คัมแคทำรังบนต้นแค	พิทางแหห่อเหิมมาเคินไพร
กะลุมพุกักพวงชมพูเทศ	ตั้งเกศเหมือนเฒ่าชุ่มพู่ส้ม
พะยอมหอมหวานมาชวนใจ	เหมือนกลินสไบบ่เจายังกิมา ฯ ²

¹ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า 196.

² เล่มเดียวกัน, หน้า 195.

การชมนี้อีกอย่างหนึ่งคือชมความงามของตัวละคร ซึ่งเรียกว่าชมโฉม เช่นว่า

เจ้าร่างน้อยนุญนึ่งบนเตียงคำ
 คิวคางบางงอนออนละไม,
 บุ่มเป็ลื้อยลื้อยประดงจนมา
 พื้นนอนนอนนานอนอนคี่

กมช่างามแฉล้มแจ่มใส
 รอยไรเรียบรับระคัมคี่
 งอนปลวยเกตุสาธุสมศรี
 มีหมอนข้างคูประดองเคียง ฯ¹

แนวการขับ ในกระบวนชนนี้ กระบวนชมธรรมชาตินี้ว่าขับยากมาก เพราะนักเสภานิยม "เล่น" คือใช้ศิลปะการขับมากกว่ากระบวนสะเทือนอารมณ์อื่น ๆ² การขับจะเล่นคำ เล่นสำเนียง คือใช้ศิลปะประกอบการเล่นคำ เล่นสำเนียง การเล่นคำส่วนมากจะพิจารณาคุณค่าเป็นสำคัญ เช่นว่า

ถึงป่าใหญ่ไมกราคคายคา

คนพฤษภากรอบเกราะกระเทาะพัง³

ในบทตอนนี้ผู้ขับจะพิจารณาคำว่าจะเน้นเสียงให้ไต่หาพจน์และอารมณ์คอนไหน ในวรรคแรกอาจเน้นคำว่า "กราค" ไทยาวและหนักแน่น แสดงลักษณะของหมู่ไม่ว่ามีมาก คอตุวยเน้นคำว่า คายคา แต่เสียงอ่อนกว่าคำว่า กราค เล็กน้อย

ในวรรคที่ 2 จะเน้นคำว่า "กรอบ" ไทยาว เพื่อแสดงลักษณะของต้นไม้ที่ยืนคนตายแห่งอยู่ แสดงอาการที่เปลือกแห้งมาก กวีใช้คำว่า "กรอบเกราะ" แสดงว่าเปลือกของลำต้นแห่งสนหินเกราะคือแข็งจนแตกหักไคงาย ในการขับผู้ขับต้องการแสดงอารมณ์ของคำให้ออกมาอาจขับเน้นคำว่ากรอบไทยาวและแผ่วเสียงคนตาย เล็กน้อยแล้วกระแทกเสียงคำว่าเกราะ แสดงความแกร่งแข็ง ส่วนคำว่ากระเทาะพังนั้น อาจเน้นคำว่ากระเทาะอีกเล็กน้อยให้คำว่า เทาะ นั้นรับกับเสียงเกราะ

¹ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า 370.

² สัมภาษณ์ แจ่ม คล้ายสีทอง, 10 กันยายน 2524.

³ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า 196.

ยางbungสูงโยนโอบสะบัด

พระพายพัดเอนดูคู่สะพรั่ง ¹

คำว่า "ยางbungสูง" คงขับธรรมดา จะเริ่มเน้นน้ำหนักเสียงตอนคำว่า โยน-โอบสะบัด ซึ่งแสดงความสูงเป็นพิเศษของต้นยางbung การขับจึงเน้นคำช่วงนี้ คำว่า พระพายพัดเอนดูคู่สะพรั่ง อาจเน้นคำว่า "พัด" เล็กน้อย ตรงคำว่า "เอนดู" ผอนเสียงเบาลง ส่วนคำว่า คู่สะพรั่งคงขับไปตามธรรมดาไม่เน้นหนัก

ลมกระแทกแตกสนั่นคัง

ถูกรังหนูพุกbungสุมพู่ ²

คำนี้ เวลาขับอาจเน้นคำว่า "กระแทก" "แตกสนั่น" "สนั่นคัง" เป็นเสียงสั้น ๆ เป็นจังหวะ ๆ แข็งกร้าว แสดงลักษณะอาการของคนไม่ที่ถูกลมพายุพัดกระหน่ำ หรือลมที่กระโชกมาเป็นครู่ ๆ กระหนกคนไม่ เสียงสั้น ๆ จะแสดงอาการรุนแรง ฉับไว เมื่อเวลาขับจำต้องคำนึงถึงอาการเช่นนั้นแล้วขับเสียงใหญ่

ในการขับเสภา นั้น คำในบทเสภาอาจมีความหนักแน่นของเสียงเท่ากัน แต่เวลาขับผู้ขับจะต้องพิจารณาว่าคำไหนสำคัญควรเน้นกว่าคำไหน อีกคำหนึ่งอาจให้ความหมายไม่แพ้คำหนึ่งแต่การขับเน้นไปหมดทุกคำก็ทำให้คำของคำนั้นไม่เด่นชัด ผู้การเน้นคำหนึ่งหนักแล้วผอนเบาอีกคำหนึ่งไม่ได้ จะทำให้ไคภาพชัดแจ่มแจ่มแจ้งกว่า

ศูนย์วิทยุวิทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า 196.

² เรื่องเดียวกัน

การควรวูในบทเสภาตอนชมธรรมชาตินี้มีบางตามลักษณะการขับทั่วไป แต่โดยทั่วไปแล้วการควรวูเสียงจะมีน้อยกว่ากระบวนโศก เพราะชมธรรมชาตินั้นก็มักจะแต่งคำให้มีลักษณะแสดงภาพพจน์ของธรรมชาติในแง่มุมต่าง ๆ คำที่ใช้ อาจเป็นคำสระเสียงสั้นมาก เพื่อแสดงลักษณะธรรมชาติแห่งแสง ชรุขระ สูงต่ำ ของกิน หิน ต้นไม้ ภูเขา การเอื้อนควรวูเสียงอาจทำให้เสียรสคำในตอนนั้น ๆ ได้ นอกจากต้องการจะเน้นหรือเปลี่ยนลักษณะการขับเพื่อไม่ให้ราบเรียบเกินไป ผู้ขับก็ควรวูเสียงเสียบ้างเป็นครั้งคราว เช่นว่า

ทองแสงสุริยระยับแสง	บาง เคนแดงแข่ง เขียวประสุสานสาย
หมอกมวง โมราราวระบาย	ลวดลายคู่จตุรมุขจรุง
ที่ เคนแดงกิ่งแสงปัทมราช	ประหลาดดูหุบประหลาดงามระหง
ที่คำกิ่งหนึ่งนิลบรรจง	จับพงพอกษพุมชะอุ่มตา

ตรงคำว่า "ที่ เคนแดง" เมื่อผู้ขับ ๆ มาเรื่อย ๆ ถึงตรงนี้อาจเล่นสำเนียงตรงคำว่า เคน - แดง การเล่นสำเนียงตรงนี้เป็นการเล่นเพื่อเปลี่ยนวิธีการขับที่เรียบ ๆ เรื่อย ๆ มาให้แปลกออกไป เกิดความไพเราะขึ้น เปลี่ยนอารมณ์คนฟังมิให้เบื่อหน่ายได้ การเล่นสำเนียงเช่นนี้ผู้ขับจะคงพิจารณาดูให้คิดว่าสมควรจะเล่นตรงไหน ไม่เล่นตรงไหน ส่วนช่วงคำที่จะเล่นนั้นส่วนมากจะอยู่ที่วรรคที่ 2 บางครั้งก็เล่นที่วรรค 3 และ 4 แตรวรรค 3 และ 4 นี้เล่นยากมากเพราะคงเล่นรับควย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศิลปะบางประการของการขับกระบวนธรรมชาตินี้คือ การใช้กระบวนตีกรับ
ไม้มบเข้าช่วยการขับ เพื่อแสดงอาการกระฉับกระเฉง การเคลื่อนไหวที่รวดเร็ว ให้ผู้ฟัง
รู้สึกตื่นเต้นตามไปด้วย เช่นบทว่า

คางลิงวิ่งไฉ้วแลนตลูด   ไมคอคทุกโลกกระโถกโหยง
เถาว์ลยพินยอยคังแกลงโยง   โจงโครงครือกระอญุกริมครำ¹

ในการขับตอนนี้ ผู้ขับอาจทองจินตนาการลักษณะอาการของลิงคาง ความ
รุกรูปร่างของเถาว์ลย ประกอบไปกับคำที่ท้วแตงไว ใช้ศิลปะการขับไม้มบประกอบการ
ตีกรับที่ประสานสัมพันธ์กับการขับจะทำให้เมื่อขับตอนนี้จะมีจังหวะลีลาที่น่าฟังขึ้น ลักษณะการ
ขับไม้มบนั้น จะขับสั้น ๆ หวน ๆ แบ่งจังหวะคำออกเป็น 2-2-3 หรือ 3-2-3 แลวแต่
สภาพของคำที่ท้วแตงไว ในตอนนี้อาจขับเว้นจังหวะเป็น

คางลิง-วิ่งไฉ้ว-แลนตลูด   ไมคอคทุกโลก-กระโถกโหยง
เถาว์ลย-พินยอย-คังแกลงโยง   โจงโครง-ครือกระ-อญุกริมครำ

ในช่วงคำวรรคสุดท้ายคือวรรคที่ 4 นั้น ผู้ขับมักจะใช้ศิลปะการเล่นลูกคอค
ตรงคำใดคำหนึ่งระหว่างคำที่ 2-3-4 ไคบาง ทั้งนี้แลวแต่ความเหมาะสมเป็นตอน ๆ ไป

การตีกรับในกระบวนธรรมชาตินี้ ผู้ขับอาจตีกรับพลิกแพลงไปได้มากมาย
แลวแต่กลวิธีของแต่ละคนเรียบเมา หรือประณีตยิ่งขึ้น โดยอาจตีสักคัสัน-ยาว คีไม้เคิน
คีไม้มบหรือตีกรอบประกอบการขับไป ผู้ขับมีอิสระจะทำไคตามเหมาะสม เสียงคีก็อาจ
คีแรง ๆ ไค เมื่อคองการเน้นคำหนึ่งคำใดหรือขอความตอนหนึ่งตอนใด ผู้ขับอาจเล่นเสียง
กรับกับคำขับไคตามสบายเพราะกระบวนธรรมชาตินี้ให้อารมณ์ในทางราเวิงสคไส สคชัน
มีชีวิตชีวา ผู้ฟังฟังแลวก็มีอารมณ์มองไسرائเวิงตามไปควย เสียงกรับจึงมักจะแสดงอารมณ์
ในลักษณะนี้ควยเช่นกัน

¹ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า 196.

การขับกระบวนธรรมชาตินิยมนิราศ

การชมธรรมชาติแบบนิราศ คือ การชมธรรมชาติแล้วครวญถึงนางผู้เป็นที่รัก
ที่ใดจากมา หรือบิดามารดา มิตรสหาย เมื่อพูดถึงต้นไม้ ดอกไม้ นก เป็นต้น แล้วก็จะพูด
ท้าวความเปรียบเทียบกับคนรักของตนที่จากมา เช่น ตอนหลายแถวยกทัพ ในเรื่องขุนช้าง
ขุนแผน หลายแถวชมธรรมชาติแล้วครวญรำถึงนางพินิวา

นกเขารับขลุ่ยอยู่เคียงคู่
คัมภีร์ทำรังบนต้นแค
กะดุมพริกพวกขนมพุ่มเทศ
พะยอมหอมหวานมาช่วยนใจ
หอมกลิ่นบุปผชาติค้ำชอง
นกแก้วจับแก้วเจรงู
นกขมิ้นบินจับตมู่เคอ
จะเป็นหมางขมิ้นหาระอาใจ
พิศพรพรรณทุกชาติทุกนาง
อินพรมนุสรูรรคจันทนคณา
เห็นกระพุ่มพุ่มชักระบักคัง
เปลวจิตคึกเย็นเยะเยือกใจ

ผู้มาอยู่ไกลพินิวาเหลือแหล่
พิทางแหออเห็นมาเดินไพร
สังเกตุเหมือนผาชุมพุ่มพิสมัย
เหมือนกลิ่นสไบเจ้ายังคึกมา
เหมือนกลิ่นแกมที่หลงตะลึงหา
เวทุนาของจะพูดกับยูโค
โถ้ววเนื้อจะหมองไม่แดงใส
โอเจ้าพินิวาโลยของนิ้วอู
มูะปรางเปรียบแถมนางที่ชชายชา
พินกระแจะจัญททาทุกออย่างไป
เหมือนนมพินิวาสะพรั่งเพราะไสว
สักเมื่อไรจะโคพบเจ้าพินิวา ๑

การขับกระบวนธรรมชาตินิยมนิราศนี้ จะต่างไปจากการชมธรรมชาติ
ธรรมดาหรือชมธรรมชาติแบบวิสุทธิ เนื่องจากบทเสภาลักษณะนี้มีลักษณะของความโศกเศร้า
เข้ามาประสมอยู่ด้วย การขับจึงต้องเปลี่ยนท่วงที่การขับบ้าง เช่นว่า

นกเขารับขลุ่ยอยู่เคียงคู่
คัมภีร์ทำรังบนต้นแค

ผู้มาอยู่ไกลพินิวาเหลือแหล่
พิทางแหออเห็นมาเดินไพร ๒

1 กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า 195-196.

2 เรื่องเดียวกัน.

การขับวรรคแรกคงขับด้วยเสียงปกติเช่นการขับเดินเรื่องทั่วไปจากกระแทกเสียงคำ เขา และ ขอย ให้หนักแสดงการรับจังหวะเสียงที่กวีมุ่งแสดงไว้ เมื่อถึงวรรคสองจะขับให้ซาลง พร้อมกับขับใส่อารมณ์เศร้าที่เกิดจากการพลัดพรากของตัวละคร ลักษณะเสียงขับซา ๆ เศร้าโศก ไม่ราเริงเหมือนวรรคแรกทั้งเป็นวรรคแสดงความสุขของนกเขาที่โคเกาะอยู่คู่เคียงกัน

วรรคที่สามคงขับเหมือนวรรคที่หนึ่ง เน้นเสียง คับแค กับคำ ต้นแค วรรคที่สี่ขับในลักษณะเศร้าโศกแสดงอารมณ์ของพลาญแก้วที่ทองพราวจากพ้อมมาเดินป่าเพียงผู้เดียว ซึ่งต่างจากนกคัมแคที่อยู่ในรังอย่างอบอุ่นของมัน ผู้ขับอาจรวนเสียงระหว่างคำ "หาง" กับ "แห" และระหว่างคำ "เดิน" กับคำ "ไพร" ซึ่งเป็นศิลปะการขับกระบวนโศกได้

ลักษณะการขับทั่วไปจะเป็นทำนองนี้ ผู้ขับจะต้องพิจารณาเนื้อความและคำในวรรคแต่ละวรรคให้ละเอียดถี่ถ้วน คำไหนควรเน้น คำไหนควรแผ่วเสียง คำบางคำที่มุ่งแสดงอารมณ์โศกเต็มที่เช่นคำว่า "โอ" ในบทว่า

นกขมิ้นบินจับตุมะเคือ
จะเม็นหมางขมิ้นหาระอาใจ

โอว่าวเนอจะหมองไมءองใส
โอเจ้าพิมพิลาโดยของฉัวอา 1

คำ "โอ" ในวรรคที่สองและวรรคที่สี่นั้น กวีมุ่งใช้คำให้อารมณ์เศร้าหมองน่าเวทนาสงสาร การขับคำ "โอ" ในวรรคสอง ผู้ขับจะต้องเปล่งเสียงคำ "โอ" ให้เต็มเสียงของคำ แต่ให้สั้นอยู่บางเพื่อแสดงความตอไปว่า คำว่า "โอ" นั้นแสดงลักษณะความน่าสงสารเวทนาในเรื่องใด ความบอกต่อมว่า "ว่าเนอจะหมองไมءองใส จะเม็นหมางขมิ้นหาระอาใจ" คำ "โอ" ในวรรคที่สี่แสดงถึงความเวทนาสงสารอย่างมาก

1 กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า 195-196.

ผู้ขับจึงท่องเนนคำว่า "โอ" คำหลังอย่างเต็มเสียงคำและขับซ้ำ ๆ ทั้งวรรคแสดงอารมณ์
เศร้าโศกประกอบ และครวญเสียงวรรคที่สี่ระหว่างคำ "อัว" และ "อา" ประกอบด้วย
ก็จะให้อารมณ์สะเทือนใจได้เป็นอย่างดี การขับกระบวนชมธรรมชาติแบบนิราศมีแนวทาง
การขับย่อ ๆ ดังกล่าวมานี้ ส่วนในค่านการจะใส่ศิลปะและกลวิธีต่าง ๆ ลงไปในการขับนั้น
เป็นสิ่งที่นักขับเสภาแต่ละคนจะพึงชวนช่วยพิจารณาพิจารณาไปตามแก่ที่ตนได้รับการแนะนำ
สั่งสอนมาจากครูอาจารย์ซึ่งยากต่อการเขียนแนะนำวิธีการ เหล่านี้ในลักษณะตัวหนังสือ
ให้ชัดเจนได้

การขับเสภากระบวนรัก (นารีปราโมทย์)

กระบวนรัก เป็นการขับเสภาที่ประสมกันระหว่างกระบวนโศกและกระบวน
พรรณนา ผู้ขับเสภาในตอนว่าด้วยการเกี่ยวพาราสีจะต้องพิจารณาความและคำให้ถี่ เพราะ
ลีลาการขับจะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับความและคำจะขับซ้ำเอาไปอย่างเกี่ยวเหมือนเสภาโศก
หรือขับเร็วเหมือนโกรธหรือรักไม่เหมาะ เพราะในความรักและการเกี่ยวพาราสีนั้น ความ
จะมีทั้งการออกค่อน เวาวอน คัดพอดควา ตะบึงตะบอน งองอน และการเล่าโลมด้วย
ถ้อยคำอ่อนหวาน เช่นบทที่พลายแก้วพுகจากบ้านางพินที่ไรฝ่ายว่า

อนิจจาแก้วทวของพี่เอ๋ย
พี่รักพินมิจะดีใหญ่ตนตาย
กลับไปกุวจะไคมาขอตุ
เกลือกวามารคามิปรองคอง
งามปลื้มแมจะลิมลงทุกวัน
ถึงประสบพบกันที่กลางทาง
กามันคงปลงใจวารักแก้ว
ขอฝากดวงจิตเจาจงเมตตา

กระไรเลยความขยับเสียงง่ายง่าย
ฟังเงวูวายวันนีโคพบนอง
ยั้งไมรูวจะโคประสมสอง
ยั้งไกลนงนบ้านจะจิจจา
สารพันรวนเรจะเหทาง
คงระคางไปไมเหมือนแตกอนมา
แหแลวอย่าให้ทางเสมา
แต่ครั้งคราเคียวเด็กอย่าถือใจ¹

¹ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า 89.

ลักษณะคำพูดของกระบวนรักมีหลายอารมณ์ ผู้ขับเสภาต้องพิจารณาคำให้ดี
เอื้อนเอ่ย ยืดเสียง ผ่อนเสียง แฉวเสียง ครวญเสียงให้เหมาะสมกับคำ เช่นว่า

อนิจจาแก้วตวของพี่เอ๋ย
พี่รักพี่มิจะตีให้ตนตาย

กระไรเลยความขมขื่นเสียงงายงาย
ฟังเวนวายวันนี้โคปนอง

ความตอนนี้มีลักษณะตกพอดทอวาเล็กน้อย และออกตอนในที่ ผู้ขับอาจเอื้อนเอ่ย
ตรงคำว่า อนิจจา ซ่า ๆ ในลักษณะครวญ และซบซ่า ๆ ทั้ง 4 วรรค คำว่า "กระไรเลย"
ขมแสดงอาการตกพ้อให้อารมณ์และน้ำเสียงของการตกพอลงในคำ "พี่รักพี่มิจะตีให้ตนตาย"
เป็นการยืนยันความรักที่มากมายและมั่นคง น้ำเสียงที่ซบซ่า ๆ แค่นั้นก็แน่นในที่แสดงออกถึง
ว่าผู้ขับมีความจริงจังในความรักถึงกับจะยอมตายถวายความรักได้ ส่วนวรรคท้ายคงซบไป
เรื่อย ๆ ไม่แน่นหนักคำใดควยพิจารณาดูแล้วไม่มีคำใดหนักแน่นให้เน้น เสียงซบซ่า ๆ อ่อนโยน

กลับไปกว่าจะไคมาขอสู้
เกลือกทานมารคามิปรองคอง

ยังไม่รู้ว่าจะไคประสมสอง
ยิงไกลนงนัมนันจะจี้จาง

ความในสองวรรคแรกเป็นลักษณะพูดปรารภเรื่อง วรรคที่สองแสดงอาการ
สงสัย ในการขับผู้ขับคงซบไปเรื่อย ๆ ซ่า ๆ แสดงอารมณ์วิตกกังวล ความในวรรคที่สาม
แสดงความกังวลมากขึ้น ผู้ขับอาจขมขื่นเสียงขึ้น เร็วขึ้นเล็กน้อย เน้นคำวามิปรองคอง
โดยเน้นหนักคำว่า "มิ" และ "ปรอง" แล้วผ่อนเสียงที่คำว่า "คอง" วรรคที่ดีเป็นลักษณะ
ของความกังวลที่มากขึ้นเกี่ยวกับความรัก ผู้ขับจึงอาจขับครวญเสียงระหว่างคำ "ไกล" กับ
"นง" หรือจะเน้นเสียงว่า "ยิงไกล" นอง แล้วเว้นจังหวะขมเล็กน้อยก่อนจะซบต่อไป
เพื่อเน้นความคณทอนทวยคือ นัมนันจะจี้จาง มีครวญเสียงระหว่างคำว่าจี้จี้กับจางควย
จะทำให้ได้อารมณ์ขึ้นอีก ทั้ง 4 วรรคนี้คงซบซ่า ๆ ไม่เร็วมาก

งามปลื้มแจ่มใสลงทุกวัน
ถึงประสบพบกันที่กลางทาง

สารพันรวนเรจะเห่าง,
คงระคางไปไม่เหมือนแถกอเมา

ความตอนนี้ มีลักษณะของความวิตกกังวล ไม่นั่นใจ ผสมกับการคัดพ้อท้อว่า
กลายเป็น ๗ เวลาขบขี้ขบอาจเล่นเสียงโดยกรรมเสียงระหว่างคำ งามกับปลื้ม โดยขึ้นเสียง
สูงคำว่างาม และเน้นหนักคำว่า "ลิ้ม" ในวรรคต่อมาเน้นคำว่า "รวนเร" และ "เห่าง"
คำว่าหางยืดยืดเสียงให้มากกว่าคำว่า "เห" ความในวรรคสองนี้สนับสนุนข้อความของวรรคแรก
การขบขี้จึงเน้นคำบางคำแสดงความรู้สึกไม่แน่ใจ ส่วนวรรคที่สามคงขบไปเรื่อย ๆ เพื่อจะมา
เน้นคำในวรรคที่สี่ คือคำว่า "ระคาง" และ "ไม่เหมือน"

ถ้านั่นคงปลงใจว่ารักแก้ว
ขอฝากดวงจิตเจาจงเมตตา

ແທ່ແລ້ວຍ້າให้หางเส่นหา
แถครั่งคราเดียวเถิดกอเมาถ้อใจ

บทนี้เป็นบทที่ผู้พูดต้องการบอกให้ผู้ฟังตัดสินใจตัวเอง และออกอ้อนฝากรัก
นับเป็นบทสำคัญของการพูดครั้งนี้ ผู้ขบอาจจะเล่นเสียง เล่นคำในบทนี้ได้ เช่น เน้นคำ
"มั่นคง" "ปลงใจ" ให้เสียงกระชั้นนอกความแน่นอน มั่นคง ตกลงใจได้คขาด ในวรรคที่สอง
คงขบไปเรื่อย ๆ โดยอาจเน้นจังหวะกระแทกหนักหนอยเป็น แถแล้ว ยอ้าให้หาง เสนหา
วรรคที่สามเป็นวรรคสำคัญ ผู้ขบพึงใช้เสียงให้ไพเราะอ่อนหวานตรงวรรคนี้ทั้งวรรค คำว่า
"ขอฝาก" "ดวงจิตเจา" "จงเมตตา" กวีใช้ภาษาที่แสดงอารมณ์รักอย่างเต็มอารมณ์ของ
การวอนฝากรัก ผู้ขบที่ใช้เสียงและจังหวะการขบดี ๆ แลจะสะท้อนอารมณ์ผู้ฟังเป็น
อย่างยิ่ง ผู้ขบอาจเล่นเสียงโดยขึ้นเสียงสูง หรือจะขบเสียงธรรมดาแต่แนวเสียงให้อ่อน
ในลักษณะอ่อนออควอนว่า เน้นคำว่า "ฝาก" ให้ยาวขึ้น ส่วนในวรรคที่สี่นี้ คงขบเน้นคำ
"แถครั่งครา" - เดียว เป็นการขอให้ตัดสินใจรักผู้พูดเสียแต่วันนี้ ความอยู่ในลักษณะ
อ้อนวอนอ่อนหวานแต่การขบจะไม่เน้นมากเพราะเน้นวรรคสามเต็มที่แล้ว วรรคต่อมาทำให้
ความสำคัญน้อยลง ไม่หนักแน่นเท่ากันอันจะทำให้ความสำคัญของวรรคสามลดลงไป

บทเสภากระบวนรักและการขบขัน ผู้ขับพึงพิจารณาความและคำเป็นสำคัญ
ถึงกล่าวแล้ว และขับไปตามอารมณ์ของบทขับซาบางเร็วบาง อันจะช่วยให้ผู้ฟังได้รับรสของ
บทรักเต็มตามที่ควรมุ่งหมายแสดงออกมาในบทเสภาตอนนั้น ๆ

การขับเสภากระบวนโกรธ (พิโรธวาหัง)

เสภากระบวนโกรธ มีลีลาต่างออกไปจากกระบวนอื่น ๆ ในด้านลีลาการขับ
มีลักษณะคล้ายกับเสภากระบวนรบ คือมีการขับด้วยลีลากระแทกกระทั้น เปล่งเสียงคำออกมา
สั้น ๆ ไม่สุกเสียงคำ เสียงลักษณะคนโกรธแล้วคำทอกัน เสียงขับอาจมีเสียงยืคยาวไคบาง
ตามอารมณ์ของตัวละคร ในลักษณะคนโต้เถียงกันย่อมมีเสียงหึงสั้นยาวแสดงการแค้น
เยาะเย้ย ถากถาง และดูคั้นคำว่า ไม่คอยใช้เสียงครวญหรือเอื้อน หากจะมีอยู่บ้างก็แค่
เพียงเล็กน้อย แต่ทั้งนี้แล้วแต่ความของเรื่องตอนนั้น ๆ และคำที่ควิบรรจุลงไว้ควยเป็นสำคัญ

ตัวอย่างเสภากระบวนโกรธ เช่นในตอนนางวันทองคำกับนางลาวทองว่า

ถึงกระนั้นฤๅกูจะไรใคร
ทุกข์สาวชู้ป่าขี้หนูนาลุย
เจ็บใจไม่นอยสักรอยเทา
สายทองกับขี้ปลั่งขี้จัน
เป็นไรเป็นนะไมละกัน
ลาวทองแอบหลังมึงฉั่วกู
อวยอาญาวนวายเจ้าสว้ยทอง
ชอุบแต่จะปลุกอนวงใหม่บางเบา
ไม่แล้วคุะหม่อมไม่ฟังสืบ
หม่อมไม่เลี้ยงแล้วก็แล้วไป

หรือซุงแทงมึงเข้าไปจูนคอหอย
แม่จะตอยเอาเลือดลงกลางคูน
ถึงใครเอาควมพาคไ้ชาควิน
เป็นเรือลงมาควมมาชวยกู
ขุนแผนกั้นองวันทองอยู่
พวกสายทองกรูจะตมูเอา
เป็นไรนองมาเป็นเช่นนี้เล่า
อยานะเจ้าวันทองจะอดใจ
ถึงพระอินทรลงมามาหาพิ้งไม้
พาคพันลงไว้ในนาวา ๑¹

¹ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า 280.

บทเสภาตอนนี้มีทั้งการคำ การทะเลาะ การห้ามปรามและโมโหซึ่งเคียด
เป็นตอนสนุกตอนหนึ่งที่คุณจะสามารถขบขันให้คนเฒ่าคนแก่สนุกสนานได้

แนวการขบเสภากระบวนโคจรเช่นเดียวกับเสภากระบวนอื่น ๆ อย่างหนึ่งคือ
ผู้ขับจะต้องอ่านบทเสภาอย่างละเอียด พิจารณาความและคำอย่างถี่ถ้วน แล้วขบไปตามลักษณะ
ของความและคำนั้น สอดแทรกศิลปะการขับลงไปให้เหมาะสม ดังเช่นตัวอย่างข้างต้นนั้นว่า

ถึงกระนั้นก็ถูกรูอะไรใคร
ทุกข้อสาวชาวป่าขึ้นหน้าสอย

หรือขวงแทงมึงเข้าไปรูนคอหอย
แมจะคอยเอาเลือดกลางกิน

บทนี้เป็นคำคำทั้งบท ผู้ที่มีอารมณ์โกรธเต็มที่ ผู้ขับควรรี้อารมณ์โกรธ
เข้าไว้แล้วขบด้วยเสียงกระซกกระชั้นในวรรคที่หนึ่งและวรรคที่สอง เน้นคำว่า "ขวงแทงมึง"
"จูนคอหอย" อันเป็นคำคำที่ผู้ขับต้องการคำตอบให้เจ็บแสบ เน้นหนักคำว่า "คอหอย"
ทิ้งคำท้ายให้หนัก วรรคที่สามออกเสียงคำว่า "ทุก" กระแทกเสียงเต็มที่และเว้นเสียงห่าง
จากคำที่สองพอให้สังเกตเห็นได้ว่าคำว่าทุกเป็นคำเหยียดหยาม แลมาเน้นคำว่าขึ้นหน้าสอย
ยึดเสียงคำว่าสอยให้ยาวถึงอาการคนคาสาขานาไหลยเวลา คำวรรคที่สี่เน้นคำว่า "คอย"
กระแทกเสียง และเน้นคำว่า "กลาง-กิน" คำว่ากลางเนยยาวแล้วกระแทกเสียงคำว่ากิน
หนักเป็นคำท้าย แสดงอารมณ์โกรธเกรี้ยวจริงจึงจะต้องการคอยดี

เจ็บใจไม่น้อยสักรอยเทา
สายทองกับอับสีทั้งสีเงิน

ถึงใครเอาความฟาดให้ชาควิน
เป็นเรือลงมาควมมาชวญ

บทนี้คำในวรรคที่หนึ่งและสอง แสดงอารมณ์เคียดแค้น ผู้ขับอาจเน้นคำว่า
"เจ็บใจ" โดยกระแทกเสียงคำว่า "เจ็บ" ให้หนักกว่าคำว่าใจ คำ "สักรอยเทา"
อาจยึดเสียงคำว่า "รอย" ให้ยาวกว่าธรรมดาแสดงการเน้นความรู้สึกผู้ขับที่มีมาก
วรรคสองเน้นคำ "ตาม-ฟาด" และคำ "ชา-ควิน" คำแรกเน้นคำ "ฟาด" คำสองเน้นคำ
"ชาคว" ซึ่งเป็นคำกริยาแสดงว่าผู้ถูกควมควมด้วยคำที่เจ็บปวดมาก ส่วนวรรคสามและสี่
คงขบด้วยสำเนียงสั้นพอสอดประมาท แต่ไม่เน้นคำ เพื่อมิให้แลดูเน้นเกร่อมากไป

เป็นโรเป็นนะไมละกัน
ลาวทองแอบหลังบังตัวดู

ขุนแผนก็น้องวันทองอยู่
พวกสายทองกรุจะคบเอา

บทนี้มีคำพูดเพียงวรรคที่หนึ่ง นอกนั้นเป็นบทบรรยายการขับ อาจขับ
เน้นหนักเฉพาะวรรคหนึ่งในลักษณะคนที่ตั้งใจเค็ดเคียว ส่วนวรรคอื่น ๆ คงขับไปเรื่อย ๆ
แต่ค่อนข้างเร็ว เพราะเป็นกริยาอาการของการต่อสู้กัน

อย่าอยู่ดูนายเจ้าสวาทอง   เป็นโรอุ้งมาเป็นไหนี่เล่า
ชอบแจะปลอบนางไบบางเบา   อยานะเจ้าวันทองจงออกใจ

ความบทนี้เป็นบทปลอบโยน ห้ามปราม ผู้พูดไม่มีอารมณ์รุนแรง มีลักษณะ
อ่อนวอนให้เลิกลา ผู้ขับจึงต้องเปลี่ยนเสียงขับให้ซาลง และค่อนข้างอ่อนโยน คำว่า
"อย่าอย่า" เป็นคำที่ผู้ขับอาจเล่นเสียงให้แลดูเยือกเย็นอ่อนหวานเล็กน้อย บทนี้ถือว่าเป็น
บทขัดแย้งในทางเสียง คือ 2-3 บทที่แลวว่ามีแค่เสียงกระซากกระชั้น กระแทกกระทัน
ส่วนบทนี้มีน้ำเสียงอ่อนโยน และขับค่อนข้างช้ากว่า ผู้พูดต้องการระงับอารมณ์ของอีกฝ่ายหนึ่ง

ไม่แลวคะหม่อมไม่ฟังสิน   ถึงพระอินทร์ลงมาทามหาพิงไม้
หม่อมไม่เสียงแฉกแฉกไป   ฟาดพันลงไว้ในนาวา

บทนี้เป็นบทของนางวันทองที่กำลังมีโมโหโมลคลง และไม่เชื่อฟัง ผู้ขับจึง
ควรขับให้มีน้ำเสียงกระแทกกระทันเช่นบทก่อน ๆ การขับอาจใช้วิธีตัดคำให้ทางในวรรคแรก
แสดงอาการพูดไปสูไปของนางวันทองเป็น "ไม่แลว - คะหม่อม - ไม่ฟังสิน" และอาจคัด
เสียงผสมกระแทกเสียงตลอดไปทั้งสี่วรรค แต่ไม่เน้นหนักที่คำใดคำหนึ่งให้เด่นในบทนี้
เพื่อให้ออกไป ๆ ซึ่งมีอารมณ์โกรธเข้มข้นกว่าได้มีความและเสียงเด่นชัดขึ้น ไม่แลดูคัดไป

การขับเสภากระบวนโกรธมีแนวการขับย่อ ๆ ดังกล่าวนานี้ ผู้ขับเสภาอาจ
พลิกเพลงเสียง เล่นคำ เล่นเสียงไต่ตามศิลปะที่แต่ละคนได้เรียนมา ซึ่งจะเป็นเอกลักษณ์
ของนักเสภาแต่ละคนไม่เหมือนกัน

การขับเสภากระบวนโศก (สัสดาปังกพิสัย)

ในบรรดากระบวนความต่าง ๆ ของการขับเสภา เสภากระบวนโศกนับว่าให้ความรู้สึกสะเทือนอารมณ์แก่คนฟังมากที่สุด และในการขับนั้นผู้ขับก็ต้องใช้อารมณ์และศิลปะการขับ สัสดาการขับอย่างเต็มที่ เพื่อให้การขับนั้นโน้มน้าวจิตใจคนฟังให้มีอารมณ์คล้อยตามไปตามเสียงขับ บทขับเสภาตอนโศกมักจะเป็นการรำพัน คร่ำครวญ พรรณนาความทุกข์ยากลำบาก และสิ่งเลวร้ายที่รำพันนั้นอาจเป็นเรื่องอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตที่จะได้พบกับความยากลำบาก ดังเช่นตอนขุนไกรครวญเมื่อถูกคำสั่งประหารชีวิตว่า

ครุรำน้นฝ่ายวาทาขุนไกร	ตกใจถึงจะยับเป็นขุยผง
ควสันขวัญหนีเหมือนผีลง	จะดำรงกายโลกเขมที่
พุนามีคมาคเหือกจนเหือกหาย	ภูตพลายในทวิภัสสิกัน
สินุสูติควสันขวัญไม่มี	คงจะคัมชีวีในทันใด
โอววาอนิจจานะอกเอย	กระไรเลยเกิดเหตุขื่นจนไค
เมื่อจะมาราวนั้นกัพรนใจ	เป็นดวงใหญ่ถูกกองในหอบูเรือน
ทองประศูรีเมียพี่กัพรนใจ	จึงแกลงทำนุขายเสียปนเปื้อน
กรรมพุนพี่แล้วแก้วเพื่อนเรือน	เจ้านับวันแล้วจะเคลื่อนเป็นไป
สุคติพี่แล้วแก้วพี่เอย	ที่ไหนเลยจะไคถิ่นไปรักใคร
เป็นวิบากจะจากเจ้าจ๋าไกล	สุคติควมุดองอาญาตาย
อนิจจาถูกข้ายังเล็กอยู่	ไหนดจะรู้ว่าพอนาฉิบหาย
ขุนไกรกลิ้งเกลือกกลงเสือกกาย	พุนพายนาคาแล้วพาที่ ¹

การขับเสภาโศกมีลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งคือ ต้องขับช้า ๆ เรื่อย ๆ ขับเสภาโศกต้องไม่กระซากกระชั้น นอกจากนี้เสภาโศกจะต้องขับให้มีลักษณะสันเสียงของคำเสมอและบ่อยครั้งเพราะการสันเสียงช่วยให้เกิดความรู้สึกสะเทือนอารมณ์แก่คนฟังมากขึ้น การใช้ศิลปะการขับต่าง ๆ เช่นการหักเสียง ยึดเสียง แฉวเสียง ครวญเสียง เป็นต้น

¹ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, หน้า 26.

จะนำมาใช้กับเสภาโศกเป็นส่วนมาก เสภาโศกจึงนับว่าซับซ้อนขางยากที่จะให้ผู้ฟังมีอารมณ์
 คอยตามไปได้ กองอาศัยผู้ชมที่มีความชำนาญ สร้างอารมณ์โศกเศร้าขึ้นในใจของผู้ชม
 แล้วเปล่งเสียงขับให้พอเหมาะพอดีประสานกับอารมณ์ผู้ชมได้ การขับเสภาโศกจึงจะบรรลุ
 คือให้ผู้ฟังมีอารมณ์โศกเศร้าหรือร้องไห้ตามตัวละครในเรื่องไปได้

แนวการขับเสภาโศกเป็นเช่นเดียวกับการขับเสภาอื่น ๆ คือความสำคัญ
 อยู่ที่การพิจารณาความและคำ ความของเสภาโศกนั้นเป็นเรื่องโศกเศร้าที่จริง แต่บางครั้ง
 เรื่องโศกนั้นอาจมีมูลเหตุมาจากเรื่องต่าง ๆ เช่น การกลั่นแกล้ง รบ รัก รัชยา หึงหวง
 เป็นต้น เรื่องราวเหล่านั้นจะแทรกอยู่ในบทโศกนั้น ๆ ผู้ขับจึงต้องพิจารณาความให้ถี่ถ้วน
 เมื่อขับจะได้ใช้อารมณ์ใหญ่ถูกต้องเหมาะสมกับบทขับ และพิจารณาคำในบทขับเพื่อจะได้ใช้
 ศิลปะการขับกับคำต่าง ๆ ในบทได้ถูกต้องเหมาะสม ผู้ขับเสภาที่ดีจึงต้องได้อ่านบทขับให้
 ละเอียดถี่ถ้วนก่อนการขับ หรือ "ท่องบทขับให้ได้เช่นเดียวกับนักเสภาในสมัยก่อน"¹ บทเสภา
 โศกนั้นเมื่อศิลปะการขับที่จะใช้กับคำในบทหลายประการ ผู้ขับจึงต้องพิจารณาคำให้ถี่

ตัวอย่างวิธีการขับเสภาโศกจากบทที่ยกมาข้างต้นนั้นว่า

ครานี้ฝ่ายวาทาขุนไกร	ตกใจดังจะยับเป็นผุยผง
ตัวสิ้นขวัญหนีเหมือนผีลง	จะคำร่างกายใดก็เต็มที

ความของบทนี้ยังไม่ใช้ตอนที่พรรณนาความโศกเศร้า เป็นการพรรณนาเหตุ
 แห่งความโศก ความตระหนกตกประหม่าขวัญหาย ผู้ชมจะซับซ้อนขางเร็วตามลักษณะที่เกิดกับ
 ตัวละคร คือการตกใจตัวสิ้น จะขับเร็วในทั้ง 4 วรรค และตัดการเอื้อนออกไปเสียเกือบ
 ทั้งหมดเพื่อแสดงความรู้สึกลุ่หลุ่ความซอกสอกเพราะความตกใจของตัวละคร

¹ สัมภาษณ์ ทวม ประสิทธิ์กุล, ผู้เชี่ยวชาญการขับร้องเพลงไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์
 กรมศิลปากร, 12 กุมภาพันธ์ 2525.

หูน้ำขึ้นมากเมื่อคนเหือกหาย
สันตติศวสันขวัญไม่มี

กตึพลายในท้วงก็ลือกหนี
คงจะคืบชีวในทั้นโค

ความในทั้นเป็นลักษณะบทยายที่ต่อเชื่อมความกับบทรด ความมีลักษณะ
ลนลานเบาลง แต่ยังคงลักษณะตกใจตัวสั้นอยู่ การขับในช่วงนี้ผู้ขับจะขับช้าลง ในวรรคแรก
ผู้ขับอาจขับครวญระหว่างคำที่ 1 กับคำที่ 2 หรือจะขับโดยไม่ครวญก็ได้ การเน้นคำเน้น
ตรงคำว่า "ซี้ด" "ผาดเหือก" เพื่อแสดงลักษณะของคนตกใจมากแล้วแสดงสีของใบหน้า
ให้ชัด กวีต้องการให้ใบหน้าใ้ดูถูกเห็นอย่างชัด จึงเน้นคำขยายคือ ผาดเหือก แต่ให้รอง
มาจากคำว่า ซี้ด ส่วนวรรคที่สองและที่สามคงเน้นคำท้าย ๆ อีกเพียงเล็กน้อย คำว่า
"ตัวสั้น" ในวรรคที่ 3 นั้น ผู้ขับอาจขับให้มีเสียงสั้นแสดงให้เห็นมโนภาพทำได้ ส่วนวรรค
ที่สี่เน้นขับเน้นคำ "คัม" และขับคำว่า "ทั้นโค" เสียงกระชั้นเข้าแสดงความฉับพลันเช่น
ลักษณะคำ

โอว่าอนิจจาอะอกเออย
เมอจะมววันนั๊กพรัใจ

กระไรเลยใ้ถูกเหตุขี้จนโค
เป็นลางใหญ่ถูกองในทองเรือ

ความในทั้นเริ่มคร่ำครวญปรารภเหตุก่อนเกิดเหตุการณ์ใหญ่ วรรคแรก
เป็นวรรคที่ไรคำแสดงอาการเศร้าหมองเต็มที่ ผู้ขับจะขับช้า ๆ ครวญเสียงระหว่างคำ โอ
กับ ว่า โค เพื่อให้เกิดเสียงโน้มน้าวอารมณ์ผู้ฟังให้โหมเข้าสู่อารมณ์เศร้าโศก คำว่าอนิจจา
นอนเสียงพยางค จา ให้แผ่วลงเล็กน้อย คำว่าอกเออย ควรใช้ศิลปะการสั้นเสียงเข้าช่วย
ให้เสียงสั้นเครือ หอคเสียงคำว่าเออยให้ยาว วรรคที่สองไม่เน้น คงขับช้า ๆ แสดงอารมณ์โศก
วรรคสามและสี่ก็ไม่เน้นหนักเสียงคำมากนัก คงเน้นแต่เพียงคำว่า "พรัใจ" ในวรรคสาม
และ "ลางใหญ่" เล็กน้อย คำว่า "ถูกอง" อาจเน้นเสียงเพื่อแสดงว่าเป็นลางใหญ่จริง ๆ
แต่ก็ไม่เน้นมากนัก ดูแต่พองาม

ทองประศรีเมียผู้กษัตริย์
กรรมทัณฑ์แล้วแควเพื่อนเรือน

จึงแกลงทนายเสียบนเป็น
เจ้านับวันก็จะเลื่อนเป็นไป

สองวรรคแรกของบทนี้ เป็นการคิดท้าวความเดิม ไม่มีลักษณะเด่นของคำที่จะตอกลงเน้น ผู้ขับจึงขับไปเรื่อย ๆ ส่วนในวรรคที่สามเป็นวรรคที่มีความแสดงความรู้สึก โดยมีความ "กรรมทัณฑ์" "แควเพื่อนเรือน" ผู้ขับจึงอาจขับเน้นคำดังกล่าวบางเล็กน้อย วรรคที่สี่เป็นบทโศกกระทะท้อใจ ผู้ขับอาจขับครวญในวรรคนี้ได้โดยเอื้อนครวญระหว่างคำที่ 2 กับคำที่ 3 และระหว่างคำ "ปี" และ "ไป"

สุดคิดพี่แล้วแควพี่เอ๋ย
เป็นวิบากจะจากเจ้าจำไกล

ที่ไหนเลยจะไต่คั้นไปรักใคร่
สุดใจควยทองอาญาตาย

บทนี้เป็นบทโศกทั้งบท คีตติงคำและความทั้ง 4 วรรค ผู้ขับฟังเด่นเสียงได้เต็มที่ โดยอาจขึ้นคำว่า "สุดคิด" ให้สูงและครวญระหว่างคำ "สุด" กับคำ "คิด" ควยแสดงถึงความอัปมงคลอย่างถึงที่สุด ในกระทะเสียดเสียงสูง วรรคที่สามอาจขับเน้นสัมผัสคำวิบาก-จาก และเว้นระยะคำเจ้ากับจำไกลให้ห่าง แสดงอาการจากที่จำใจจากไม่ต้องการจากแต่ต้องจากจึงเศร้าหมองมาก เสียงขับตรงคำ "จำไกล" ควรแผ่วเสียงจากหนักมาเบาและซาดหายไปตรงคำว่า "ไกล" ในวรรคที่สี่ขับเน้นคำว่า สุดใจเล็กน้อย แล้วขับซา ๆ จนจบวรรค

อนิจจาลูกชายยังเล็กอยู่
ขุนไกรกลิ่งเกล็ดออกดงเสือกกาย

ไหนจะรู้ว่าพอมานับหาย
พุ่มพายนาคาแลวพาที่

บทนี้เป็นบทแสดงอาการเศร้าโศก คร่ำครวญอย่างเต็มที่ ผู้ขับอาจขับครวญคำว่าอนิจจาในวรรคที่หนึ่ง และขับด้วยอารมณ์เศร้าโศกไปเรื่อย ๆ ในวรรคสองและสาม ในวรรคที่สี่ครวญระหว่างคำพุ่มกับพาย เน้นเสียง "พุ่มพาย" "นาคา" ซา ๆ ต่อไปจนจบวรรค

เหล่านี้เป็นแนวขับเสภาโศก ซึ่งแนวขับส่วนใหญ่สรุปแล้วอยู่ที่การพิจารณา
 ความและคำ และการขับโหชา ๆ เนิบ ๆ ผู้ขับสร้างอารมณ์ไปตามบทให้ประสานไปกับ
 เสียงขับก็จะช่วยให้การขับเสภาโศกได้โศกสมชื่อ หากผู้ขับไม่ใส่อารมณ์ไปตามบทแล้ว
 แม้จะโศกสักเท่าใดก็ขาดความรู้สึกจริงใจให้โศก การขับเสภาที่จริงจังของประกอบ
 ไปค่ายหลาย ๆ สิ่งคือ อารมณ์ ศิลปะ และกรรพินิจพิจารณาความและคำในบทขับว่า
 กวีมุ่งหมายแสดงสิ่งใดกับคำที่บรรจงแต่งมานั้น แล้วขับให้ถูกตามเสียงคำของบทกวีนั้น ๆ
 ประกอบไปกับองค์ประกอบอื่น ๆ ที่กล่าวไว้นั้น เสภาจะเป็นเครื่องให้ความบันเทิงอารมณ์
 แก่คนในสมัยปัจจุบัน เช่นเดียวกับที่เคยให้กับคนในอดีตนั้น ๆ มาแล้ว

เสภาโศก - เสภามอญ - เสภาลาว

เสภามอญ

เสภามอญ เป็นชื่อของวิธีการขับเสภาชนิดหนึ่ง คำว่าเสภามอญใช้เป็นชื่อ
 เรียกกลวิธีการขับเสภา คือขับเสภาเป็นสำเนียงมอญ ไม่ใช่เป็นเสภาที่คนมอญขับหรือเล่น
 ลักษณะเกี่ยวกับชื่อเพลงไทยต่าง ๆ เช่น มอญคู่ควา เขมรปากทอ เป็นต้น เป็นชื่อเพลงไทย
 ที่แต่งให้มีสำเนียงเป็นมอญ เป็นเขมร ไม่ใช่เป็นเพลงของมอญหรือเขมรเป็นผู้แต่งขึ้น

มนตรี ตราโมท กล่าวว่า เสภามอญมีมาแต่โบราณ มีเล่นมีขับกันมาแต่
 โบราณ ในการขับเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อถึงตอนที่ขับไปถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องมอญ เช่น
 ตอนที่ขุนแผนพาวันทองหนี พานางวันทองไปถึงแม่น้ำบางพลับ ไค้โศกคนแจวเรือจ้างซึ่งเป็น
 คนมอญชื่อมะกอดระบม พานางนำกัซบตอนที่กล่าวถึงมะกอดระบมเป็นสำเนียงมอญ ไค้ทำกัน
 มาอย่างนี้ตั้งแต่โบราณมา¹

¹ สัมภาษณ์ มন্ত্রী ตราโมท, ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร,

ตอนมะถอระบม ที่กล่าวถึงนั้นบทเสภาเริ่มกันว่า

ครานั้นมะถอระบม
ไต่ยี่นุเสียงเรียญงกตกใจ
มาแต่ข่วงโหนดใหญ่หรือเหนือ
คอค่าเขาหรือไรน้ำไหลแฉะ

เรือจางคิกคมหาต้นไม้
เอะไครมาเรียกทำไมณะ
เรือจางคิกคมแตมะแขะ
เทียบสองแควแบะแลวกรรมภู ฯ¹

เสภาใ้กล่าวเรื่องราวของขุนแผน นางวันทอง กับมะถอระบม รวมทั้งหมด
15 บทกลอน ถึงตอนสุดท้ายว่า

มะถอระบมกับภูแหวน
สองมือถือลอลอคา
เรือเรือรับมาชาจะรุ่ง
ผู้คนทนครว่าระว่ากาญ

จะแ่งแห่งหัวคากจนปากอา
หูฉวของกั้กะดู้ฐานะ
ขามทุ่งรับไปให้พบนาน
จะพาตัวคั้ฉานนี้พลอยตาย²

ในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีตอนที่กล่าวถึงมอญอีก 2 ตอน คือตอนที่ 24
กำเนิดพลายงาม นางทองประศรีทำขวัญพลายงาม ไ้กล่าวถึงบาวนางทองประศรีที่เป็นมอญ
ร่วมทำขวัญพลายงามว่า

แลวพุกมอญรอนระอเสียงอ้อแอ
ออรุหนายพลายงามพอทราบเซย
ใ้หอยคั้กินคั้มีเมียสาว
มวยบามาขวัญจงบันเทิง

รองทะแยะองกระเหนาะยายเตาะเหย
ขวัญเอยกกณะเนียงเกรียงเกูลิง
เนียงกะราวากนตะละเล็งเคล็ง
จะเป็งยี่อิกะนิปอน³

¹ กรมศิลปากร, บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า 397.

² เล่มเดียวกัน, หน้า 398.

³ เล่มเดียวกัน, หน้า 525.

และตอนที่ 40 พระไวยแตกทัพ กล่าวถึงพลายชุมพล ซึ่งปลอมตัวเป็นมอญ
พูดจากับพลายงามว่า

ครานั้นเจ้าพลายชายชุมพล
ภูหรือชื่อสมิงมิตรา
ชกตมิงแมงทะยะกะละออน
เลื่องชือลือฟุ้งทุกกรุงไกร
พระครูภูเรื่องฤทธิเวท
จะมาลองฝีมือไทยไทรระอา

แบบยอผู้เพี้ยนเป็นหงสา
บิดาบุญเรืองฤทธิไกร
ในเบืองมอญใครไม่รอดคอไค
แม่ไซรขอเมยแมงตะยา
พระสุเมธกะละคงเบืองหงสา
ถ้าใครกลาญจะพันใหม่บรรลัย

าถา

ทั้งช่อมูรคาถายาพราง
ฤทธากลาหาญประการไค

บอกบ้างให้กูสิ้นสงสัย
อาจใจออกมาทอฝีมือกู ฯ¹

ใน 2 ตอนนี้ แม่จะกล่าวถึงมอญ แต่ผู้รักไมไคกล่าวถึงในเรื่องการขับเสภา
คงกล่าวกันแต่ตอน "มะถอระบม" เท่านั้น สังกิ ยมคุปต์ กล่าวว่า เสภามอญแต่โบราณนั้น
จะไว้ขับในตอนขุนแผนพาวันทองหนี่ในตอน "มะถอระบม" นี้เท่านั้น²

ในปัจจุบัน เมื่อมีละครเสภาแพร่หลายขึ้น กรมศิลปากรจัดแสดงละครเสภา
บ่อยครั้ง ไคแต่งเรื่องราชาธิราชเป็นบทละครเสภาหลายตอน เช่นตอนสังข์จะสมิงนครินทร์
เป็นต้น บทขับที่เป็นเสภาตอนที่กล่าวถึงมอญ จึงไคคัดแปลงขับเป็นเสภามอญ แจง คล้ายสี่ทอง
กล่าวว่า สำเนียงขับเสภามอญนี้ทานไคคัดแปลงมาจากเสภามอญเก่า ๆ ที่มีผู้ขับกันมา
ทานเองไคแต่งเติมทำนองบางตอนเข้าไปควยโดยอาจารย์เสรี หวังในธรรม ก็ไคมีส่วนร่วม

¹ กรมศิลปากร, บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 2 หน้า 999.

² สัมภาษณ์ สังกิ ยมคุปต์, ครูเสภาผู้ชำนาญเสภามอญ บุตรพระแสนทองฟ้า,

ในการคิดทำนองเอื้อนเอ่ยบางท่อนด้วย ได้ใช้ซ้ำกันอยู่เวลาแสดงละครเสภาของ
กรมศิลปากรปัจจุบันนี้ ¹

วิธีกรับเสปามอญ

เสปามอญมีท่วงทำนองการซ้ำแยกออกไปต่างหาก ต่างไปจากเสภาไทย
และเสภาลาว มีสำเนียงเฉพาะเริ่มตั้งแต่การเอื้อนขึ้นต้นบทซ้ำ ในการซ้ำบทซ้ำ ตั้งแต่
วรรคที่ 1 ถึงวรรคที่ 4 สำเนียงการซ้ำคงลักษณะเป็นมอญตลอด ไม่เปลี่ยนวรรคสุดท้าย
เป็นเสียงเสภาไทย เช่นเสภาลาว

การซ้ำเสปามอญ อาศัยสำเนียงมอญเป็นแนวการออกเสียง คนที่
เป่ามอญอยู่แล้วจะจับแนวซ้ำเสปามอญไ้ได้ง่ายขึ้น ในกระบวนการซ้ำเสปานั้น เสปามอญ
ฝึกหัดยากที่สุด ²

สำเนียงเสปามอญมีลักษณะเยือกเย็นเข้มธาโดยทั่ว ๆ ไป และใน
กระบวนการก็มีการแข็งแรงบ้างเมื่ออยู่ในอารมณ์โกรธหรือแค้น แต่โดยทั่ว ๆ ไปไม่คุ้น
เข้มแข็งเท่าสำเนียงเสภาไทย

การเอื้อนในบทซ้ำของเสปามอญ มีการเอื้อนเสียงเป็นแบบฉบับ
โดยเฉพาะ แต่เสียงเอื้อนสั้นกว่าเสภาไทยในกระบวนการ โศก จุดที่เอื้อนเสียงจะอยู่ก่อนพยางค์
สุดท้ายของวรรคที่ 2 หลังพยางค์สุดท้ายของวรรคที่ 3 และก่อนพยางค์สุดท้ายในวรรคที่ 4
ถึงเช่นตัวอย่างว่า

¹ สัมภาษณ์ แจ่ม คล้ายสีทอง, นักคีตศิลป์ 4 กองการสังคีต กรมศิลปากร,
4 มกราคม 2525.

² สัมภาษณ์ สังกัด ยมะคุปต์, 10 มกราคม 2524.

บัดนั้น นครอินทรีคิดพูลางทางทูลว่า
 ราชขอขอบพระคุณกรุณา แดชาไมขออยู่จะสู้อย่าง

การเจื่อนจะเป็นไปในลักษณะสม่ำเสมอ ทั้งในประบวนเดินเรื่อง
 ธรรมคาและกระบวนโศก จะมีบางครั้งที่อาจมีการเชื่อมหลังพยางค์ที่ 3 ในวรรคที่ 3 บาง
 แต่กไม่บ่อยนัก

เสภาภมณที่นิยมแต่โบราณ คือตอนพระรถพระพิมล เป็นเสภาภมณที่เป็น
 กระบวนตลก ส่วนที่เป็นแบบฉบับในปัจจุบันในละครเสภาของกรมศิลปากรจัดแสดงนี้มีหลาย
 กระบวนอารมณ์ไปตามลักษณะของเรื่องที่ผ่านมาแสดง เรื่องที่นิยมนำมาแสดงเป็นละครเสภา
 และขับเสภาภมณมากคือเรื่องราชาธิราช

ตัวอย่างบทละครเสภา ที่ขับเสภาภมณ

บัดนั้น	นครอินทรีคิดพูลางทางทูลว่า
ราชขอขอบพระคุณกรุณา	แดชาไมขออยู่จะสู้อย่าง
สัญชาติชายเป็นอนันตนิคตัญญา	ไมถือสัตย์ชิตคยาอย่างพิงหมาย
จะนนอบมอบจิตคิดละอาย	เขาดูบายบิคนนิคตัญญา
ขอทะนุของอาจเป็นุชาติชาย	ไม่เสียคยาชิวจะสู้อย่าง
แมนอยู่ควายพระองค์คงชีวา	ก็เป็นชาสองเจ้าไม่เชากการ
ซึ่งพระองค์การณยกคุณโทษ	นับว่าไปรคเมคตาชาทหาร
ขอต่อนองรองเบองบุพพมาลย	แแต่เพียงขานเมอกแจงแห่งคคิ
จะตออุทรทวยองคองหงสา	แมนว่าพระองค์ทรงหัตถ์ดี
จงอย่าเขาทรงหนวในูราวี	คคิที่แจงจริงคคอยจึงชัญ
อันทหารอุยงที่คคิกวาชา	แวกคคองคราชาอุยงสาสสัย
ที่เหลื่ออยู่ยังมีคคิไป	จงทราบใตบาทาผ่ายคค 2

1 สัมภาษณ์ แจง คล้ายสีทอง, 4 มกราคม 2525.

2 สัมภาษณ์ แจง คล้ายสีทอง, 10 กันยายน 2524.

๑. เสภาลาว

เสภาลาว คือเสภาที่ขับมีสำเนียงเป็นลาว เช่นเดียวกับลักษณะเสปามอญ

เสภาลาวมีมาแต่โบราณเช่นเดียวกับเสปามอญ ในบทเสภาของสุนทรภู่
ตอนกำเนิดพลายงาม กล่าวถึงครูเสภาที่เฝ้าในทางขับเสภาลาวคนหนึ่งว่า

"คาทองอยู่ภูวราชาลาว"¹

คาทองอยู่ภูเฝ้าเฝ้าในการขับเสภาลาว ชอบขับคอนซุนแผนยกทัพไปตีเชียงใหม่²
หรือตอนที่เกี่ยวกับนางลาวทองหรือคอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลา³

เสภาลาวนั้น แต่เดิมจะขับในตอนที่กำลังถึงเรื่องราวเกี่ยวกับลาว ซึ่งใน
เรื่องขุนช้างขุนแผนหมายถึงผู้คนทางเหนือ เช่น เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และ เชียงราย
เรียกรวมว่าแควนลานนาไทย ในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีเรื่องราวเกี่ยวกับคนลาว
ถึงกล่าวหลายตอน ดังนั้นทစ်จึงมีบทบาทให้ความสะเทือนอารมณ์ทุกสัปดาห์การขับเสภาไทย

หากฟังดูสำเนียงการเอื้อนการขับจะสังเกตได้ว่าคล้ายทำนองเพลงไทยเดิม
บางเพลงที่มีทำนองเป็นลาว ทำให้บางท่านอาจคิดว่าท่านเองขับเสภาลาวมีรากฐานมาจาก
ทำนองเพลงไทยได้ เรื่องนี้ มন্ত্রী ตราโมท กล่าวไว้ว่า สำเนียงของการขับเสภาอาจมีส่วน
คล้ายกับสำเนียงเพลงไทยได้ แต่ในข้อเท็จจริงแล้วสำเนียงเสภานั้นไม่ใช่มีรากฐานมาจาก
เพลง แต่เป็นลักษณะการขับเสภาโดยเฉพาะของเสภาเอง⁴

¹ กรมศิลปากร, บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า 531.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหมื่นมหิศวราชวิธานราชานุภาพ, "ตำนานเสภา", ใน บทเสภาเรื่อง
ขุนช้างขุนแผนเล่ม 1, หน้า (34).

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า (23).

⁴ สัมภาษณ์ มন্ত্রী ตราโมท, 8 กันยายน 2524.

ในสมัยโบราณนั้น บทเสภาที่เป็นลาวทั้งเรื่องหรือมอญทั้งเรื่องไม่มี การขับเสภาลาวก็ไม่แพร่หลาย เมื่อนักเสภาขับไปถึงตอนที่กล่าวถึงลาว ผู้ขับก็จะคิดเสียงเป็นลาวในเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนตน ๆ ไม่ค่อยมีเสภาลาว ไปมีมากตอนยกทัพไปตีเชียงใหม่ไปแล้ว ผู้ฟังจึงได้ยินการขับเสภานาน ๆ ครั้ง มาในปัจจุบันนี้มีการแสดงที่เกี่ยวกับเรื่องราวของลาวมากขึ้น คนจึงได้ยินการขับเสภาบ่อย เสภาลาวก็แพร่หลายขึ้น ¹

วิธีขับเสภาลาว

เสภาลาวมีลักษณะการขับแตกต่างไปจากแนวการขับเสภามอญและเสภาไทย ทั้งทำนองการเอื้อนเอ่ยและทำนองการขับ

การเอื้อนขึ้นทนมทขับเสภาลาว จะขึ้นตนตอนแรกคล้ายการเอื้อนขึ้นทนมทของเสภาไทยแต่ลงเสียงถึงแต่ตอนกลางไปจนจบการเอื้อนเป็นเสภาลาวที่เป็นลักษณะเฉพาะ

การเอื้อนในบทขับของเสภาลาวนั้น เสภาลาวไม่ค่อยมีการเอื้อนเสียงในบทขับ คงขับไปเรื่อย ๆ ใช้เพียงสำเนียงเป็นลาวในถ้อยคำเป็นระยะ แต่ในบทโสภณนั้น เสภาลาวจะมีการเอื้อนครวญยืดยาวหลายจังหวะมากกว่าเสภาไทยและมอญ และมักจะเอื้อนในวรรคที่ 1 และวรรคที่ 3 ในตัวระหว่างพยางค์ที่ 1 กับที่ 2 หรือที่ 2 กับที่ 3 เช่นบทว่า

ไอเสียดายปราสาทฐานันฐาน ไคยูนานานานแต่บูยา
คงขอยยบเยือกเย็นเป็นปลาชา จะรกรางโรยราลงทุกวัน ²
ในบทนี้จะเอื้อนหลังพยางค์ที่ 1 วรรค 1 คือหลังคำไอ

¹ สัมภาษณ์ มন্ত্রী ตราโมท, 6 กันยายน 2524.

² กรมศิลปากร, บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเดิม, 2, หน้า 743.

เสภาลาวมีการขับที่มีลักษณะแปลกอยู่อย่างหนึ่งคือ ในวรรคสุดท้ายของบทขับคือวรรคที่ 4 นั้น จะมีสำเนียงเป็นเสภาไทยตลอดทั้งวรรค ทั้งการเอื้อนและสำเนียงการขับ เรื่องนี้ครูแจ่ม คลายสีทอง สันนิษฐานว่า เขาใจว่าที่ลงท้ายเป็นเสภาไทยนั้นเพื่อให้ตรงกับเสียงดนตรีในเวลาส่งให้เครื่องดนตรีรับ เพราะถ้าลงเสียงผิดแล้วจะทำให้ร้องส่งผิดเสียงดนตรีไปทำให้ดนตรีรับไม่ได้¹

เสภาขานนั้นขับเรียบ ๆ ไม่โลดโผน แต่ก็มีสำเนียงแข็งไม่เยือกเย็น เช่นเสภามอญ ส่วนในกระบวนสะเทือนอารมณ์ต่าง ๆ นั้นก็ก่อให้เกิดสำเนียงแข็งหรืออ่อนไปตามอารมณ์ต่าง ๆ เช่น โศก หรือโกรธ เป็นต้น แต่สังเกตไควว่าสำเนียงโกรธหรือรบนั้นไม่โลดโผนเท่าการขับเสภาไทย ทั้งนี้เพราะสำเนียงลาวซึ่งเป็นสำเนียงระเคียบเรียบ ๆ บังคับระเคียบเสียงขับไว้

ตัวอย่างบทเสภาที่ขับเป็นสำเนียงเสภาลาว

ครั้นรุ่งเช้าสร้อยฟ้านารี
กราบกรานขอประทานสิ่งโทษภัย
งดูโทษเดิคนาจะลาแล้ว
ไคฟังบุญคุณอุกจะวังเวง
หังพุ่มแม่ไคฟังเมือกอกไร
หาไม่เขียงูใหม่หังพารา
จนโปรคใหญ่มาเคียงคู
เป็นกรรมพูนหุดังมาบังไว้
จวกเมื่อกิ่งพองพองเห็นหนา
เขาคำว่าไคอกใจเย็น

เข้าไปหาสามีแล้วร้องไห้
ลูกไคทำชั่วใส่ตัวเอง
จะคลาดแคล้วทางไกลไปเหงเตง
เจ้าประคุณคุณเกรงูแดงมา
พอกราบพุดแก้ไขโทษหนักหนา
ก็จะมาเป็นจูนวิจูนไป
ถึงนี้ขอขมกเอนคูหาวาไม
จึงให้คิดนึกเผอญเป็น
กลับคืนพาราจะหุงูเห็น
แสนเข็ญนุกป่าไมแควัว²

¹ สัมภาษณ์ แจ่ม คลายสีทอง, 4 มกราคม 2525.

² กรมศิลปากร, บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 2, หน้า 1038.